

**T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde İstanbul Folkloru

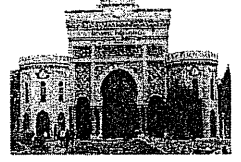
**Funda Türkmen
2501080787**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Abdulkadir Emeksiz**

İstanbul 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM** Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501080787** numaralı **FUNDA TÜRKMEN**'in hazırladığı "**SAMİHA AYVERDİ'NİN ESERLERİNDE İSTANBUL FOLKLORU**" konulu **YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **19.07.2011 SALI** günü **saat:10.00**'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulü**.....'ne (1) **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
PROF.DR.ŞEYMA GÜNGÖR	Kabulü	
PROF.DR.MUHAMMET NUR DOĞAN	Kabulü	
DOÇ.DR.MUHARREM KAYA	Kabulü	
YRD.DOÇ.DR.ABDÜLKADİR EMEKSİZ	Kabulü	
YRD.DOÇ.DR.FERHAT ASLAN	Kabulü	

ÖZ

Yüzyıllar boyunca medeniyetlere merkezlik eden İstanbul'un folkloru; yaşanmış ve yaşanmakta olan kültürü çok zengindir. Bu çalışmada İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte geçirdiği evrelerin şahidi bir İstanbul Hanımefendisi, tarihle bağıını koparmadan yaşadığı günün eleştirisini yapan, duyarlı bir vatandaş, fikir insanı, edebî şahsiyet Sâmiha Ayverdi'nin eserleri üzerinden İstanbul folkloru tespit edilmiştir. Böylece, geçmişte köklü geleneklerin yaşandığı İstanbul'a ait artık uygulanmayan folklorik unsurların bir kısmı bu çalışma neticesinde tespit edilerek bir vesika haline getirilmiştir.

Ayverdi'nin şimdiye kadar basımı yapılmış roman, tarih, anı, mensur şiir, deneme, inceleme, sohbet türlerindeki kırk yedi eserinde yer alan İstanbul folkloru unsurları halkbilimi çalışma kadrosunda yer alan konulara göre tasnif edilip değerlendirilmiştir. Yazarın eserlerinde oldukça zengin İstanbul folkloru unsuru tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Folklor, İstanbul, Sâmiha Ayverdi, halk edebiyatı, meslekler, tasavvuf.

ABSTRACT

Istanbul's -which has been the centre of the civilizations for centuries-folklore; old and living culture are so rich. In this work, the folklore of Istanbul that is reflected from the books of Sâmiha Ayverdi as an Istanbul gentlewoman who was a witness of the phases of the passing period from Ottoman Empire to Turkish Republic, a sensitive citizen, thinker, literary personality has established. In this way it is tried to fix the folkloric items of Istanbul where radículas traditions were lived on. Forasmuch as the folkloric items which are handled in this work are already out of usage.

The folkloric items of Istanbul which we handled in this work on Samiha Ayverdi's printed forty seven written works like novel, history, memory and poem, research were classified depends on the subjects which are included in folkloristics study area. It has fixed very rich document about Istanbul's folklore in the writer's books.

Key words: Folklore, Istanbul, Samiha Ayverdi, Folk Literature, jobs, mysticism.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Sâmiha Ayverdi'nin eserlerindeki İstanbul folkloru unsurları ele alınmış, bir tasnife tabi tutularak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın konusunu İstanbul kültürünü güçlü kalemiyle eserlerine yansıtmış olan Sâmiha Ayverdi'nin eserlerindeki İstanbul folkloru unsurları teşkil etmiştir.

Bu çalışmayla, İstanbul'un yerel yaşantı unsurlarına dair verilerini, bunları kendi yaşantısı ve gözlemlerinin yanı sıra okuduğu kitaplardan da faydalanarak aktarmış bulunan bir güçlü yazarın dilinden aktarmak ve bu şekilde değerleri belgelendirerek yaşatmak amaçlanmıştır.

Sâmiha Ayverdi Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna dek süren sancılı dönemde doğmuş, çocukluk ve ilk gençliğini aynı yıllarda idrak etmiştir. Bu dönem, bir medeniyetten çıkıp bir başka medeniyet dairesine girdiğimiz ve bu sebeple de toplumda ikiliklerin yaşandığı, eski-yeni tartışmalarının olduğu, âdeta bir medeniyet krizinin yaşandığı bir dönemdir. Ayverdi bu geçiş dönemine, toplumdaki yeniliklerin ve kopuşların, terk edişlerin şahidi olarak eskiye dair değerleri bunların kaybolmasından duyduğu ızdırap ve muhafaza duygusu ile eserlerinde aktarmıştır.

Ayverdi'nin eserlerinin mihrinde İstanbul yaşantısı ve kültürü yer alır. Ayverdi bu bakımdan son derece önemli bir şahsiyettir. Bu çalışmayla Ayverdi'nin eserlerinde yer alıp çoğu değişmiş veya zayıflamış olan İstanbul'un yerel yaşantı unsurlarını aksettirmeyi amaçladık.

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerindeki İstanbul folkloru unsurlarının toplu olarak değerlendirildiği herhangi bir çalışma yapılmamış, Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde gündelik hayat Zeynep Uymur tarafından, konak, köşk ve yalıları içeren mimari konusu da Selami Alan tarafından birer tez olarak hazırlanmıştır. Ayrıca Ayverdi'nin eserlerindeki atasözü ve deyimler de Türkçenin Nakışları adı altında Prof. Dr. Kâzım Yetiş tarafından tespit edilip yayınlanmıştır.

Tez çalışmasına konu olan İstanbul folkloru unsurları Sâmiha Ayverdi'nin şimdiye kadar basımı yapılmış roman, hikaye, anı, tarih, inceleme, deneme, mensur şiir, sohbet türlerindeki eserleri ve bildiri, risale türündeki basımı yapılmış çalışmaları ile sınırlı tutulmuştur.

Çalışmamız dokuz bölümden oluşmuştur. İlk bölüm geçiş dönemleri olup doğum, çocuk, sünnet, evlenme ve ölüm konularını içermiştir. İkinci bölümde giyim-kuşam konusu çocuk, kadın, erkek ve belli mesleklere ait giyim adları altında incelenmiştir. Üçüncü bölümde halk edebiyatı ve anonim halk edebiyatı türleri konu edilmiştir. Dördüncü bölümün konusunu halk tiyatrosu teşkil etmiştir. Bu bölümde meddah, ortaoyunu, karagöz, tulûat gibi türler anlatılmıştır. Beşinci bölümde halk inançları ve halk bilgisi konusu ele alınmıştır. Altıncı bölüm eğlence hayatı ile özel günler ve merasimlere ayrılmıştır. Yedinci bölümde meslekler, sekizinci bölümde ulaşım ve aydınlanma, dokuzuncu bölümde mimari ele alınmıştır. Elde ettiğimiz sonuçlar Sonuç kısmında, yararlandığımız kaynaklar Kaynakça'da yer almıştır.

Bu tezi hazırlamamda emeği geçen sayın hocam Yard. Doç. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ'e ve Türk halk edebiyatına alanına daha dikkatli bir nazarla bakmamı ve bu alanın önemini kavramamı sağlayan sayın hocam Prof. Dr. Şeyma GÜNGÖR'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Öğrenim hayatım boyunca maddi-manevi desteğini benden eksik etmeyen aileme minnet duygularıyla...

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1.Sâmiha Ayverdi'nin Hayatı.....	2
2.Sâmiha Ayverdi'nin Eserleri.....	12

I. BÖLÜM GEÇİŞ DÖNEMLERİ

1.1.Doğum.....	53
1.2.Çocuk- Çocukluk	56
1.2.1.Çocuğun Yetiştirilmesi	56
1.2.2.Çocuğun Eğitimi Öğretimi.....	57
1.2.2.1. Mahalle Mektepleri	57
1.2.2.2.Mürebbiyeler	58
1.2.2.3.Özel Hocalar.....	59
1.2.3. Çocuk Oyun ve Eğlenceleri	59
1.2.4.Sünnet Düğünü.....	62
1.3. Evlenme.....	64
1.4.Ölüm.....	72

II. BÖLÜM GIYİM-KUŞAM VE SÜSLENME

2.1. Çocuk Giyimi.....	73
2.2. Kadın Giyimi.....	73
2.3. Erkek Giyimi.....	74

2.4. Belli Mesleklere Ait Giyim.....	75
--------------------------------------	----

III. BÖLÜM

HALK EDEBİYATI

3.1. Halk Edebiyatı.....	81
3.1.1. Anonim Halk Edebiyatı	82
3.1.1.1. Atasözleri	82
3.1.1.2. Deyimler.....	85
3.1.1.3. Efsane	89
3.1.1.4. Masal	92
3.1.1.5. Destan	95
3.1.1.6. Hikâye	96
3.1.1.7. Fıkra	96
3.1.1.8. Mânî	97
3.1.1.9. Tekerleme.....	98
3.1.1.10 Ninni.....	99
3.1.1.11. Türkü	100

IV. BÖLÜM

HALK TİYATROSU

4.1. Meddah.....	101
4.2. Orta Oyunu.....	103
4.3. Karagöz	105
4.4. Tulûat (Doğmaca)	107

V. BÖLÜM

HALK İNANIŞLARI, HALK BİLGİSİ

5.1. Halk İnanışları.....	109
5.2. Halk Bilgisi	118
5.2.1. Halk Hekimliği.....	118
5.2.2. Halk Veterinerliği	122

5.2.3. Halk Meteorolojisi	122
---------------------------------	-----

VI. BÖLÜM

EĞLENCE KÜLTÜRÜ, ÖZEL GÜNLER-MERASİMLER

6.1. Eğlence Kültürü	123
6.1.1. İçkili Eğlence Mekânları	123
6.1.1.1. Meyhaneler	123
6.1.1.2. Gazinolar	126
6.1.3. Kahvehaneler	126
6.1.4. Çayhaneler	133
6.1.5. Mesireler	133
6.1.6. Âlemdağı Eğlenceleri.....	138
6.1.7. Av Alayları.....	138
6.1.8.Çerağan Eğlenceleri	139
6.1.9. Helva Sohbetleri.....	139
6.1.7. Müzik ve Müzik Enstrümanları	139
6.2. Özel Günler- Merasimler	141
6.2.1.Kandiller	141
6.2.2. Ramazan	141
6.2.3. Bayram	142
6.2.4. Muharrem Ayı.....	144
6.2.5. Hacı Tehniyesi:	145
6.2.6. Hıdırellez.....	146
6.2.7. Kılıç Kuşanma Merâsimi	147
6.2.8. Cülûs töreni	147
6.2.9. Cuma Selâmlığı	148
6.2.10. Şet Kuşanma	149
6.2.11. Velâdet-i Hümayun ve Beşik Alayı.....	149
6.2.12. Peştamal Kuşanma	150
6.2.13. Ulûfe.....	151
6.2.14.Türk olmayan unsurların özel günler-merasimleri.....	151

VII. BÖLÜM

MESLEKLER

7.1.Ayvaz	154
7.2.Bekçi	157
7.3.Bostancıbaşı.....	157
7.4.Bozacı.....	158
7.5.Ciğerci.....	159
7.6.Çengi.....	159
7.7.Divitçi.....	159
7.8.Dondurmacı.....	160
7.9.Dökmeci	160
7.10.Esnaf.....	160
7.11.Fes kalıpcısı.....	161
7.12.Fırıncı Yamağı	161
7.13.Hacamatçı.....	161
7.14.Hakkâk	161
7.15.Halayık	162
7.16.Hamlacı	162
7.17.Haremağası.....	162
7.18.Haseki Ağası	163
7.19.Hazinedar	163
7.20. İç oğlanları	163
7.21. İhtisap Ağalığı.....	163
7.22. Kadı.....	163
7.23. Kalemtraşçı.....	163
7.24. Kâtip.....	164
7.25. Kavas.....	164
7.26. Keten Helvacı	165
7.27. Konak Çalışanları.....	165
7.28. Köçek	165
7.29. Kuyumcu.....	166

7.30. Laternacı.....	166
7.31. Leblebici.....	166
7.32. Macuncu.....	167
7.33.Mekkaribaşı.....	167
7.34. Mahalle Bekçisi.....	167
7.35. Meyhaneci	167
7.36. Miço	167
7.37. Muhallebici	169
7.38. Mürebbiye	170
7.39. Nişan Mümeyyizi.....	170
7.40. Oyuncakçı	170
7.41. Sahlepçi.....	170
7.42. Saka.....	170
7.43. Sakız Leblebicisi	171
7.45. Sebilci.....	171
7.46. Sergici	172
7.47. Sırık Hamalı	172
7.48. Simitçi	172
7.49. Sucu.....	173
7.50. Tulumbacı	173
7.51. Uşak	175
7.52. Vezir Konağı Görevlileri.....	175
7.53. Yoğurtçu.....	178
7.54. Zobu	178

VIII. BÖLÜM

ULAŞIM ARAÇLARI, AYDINLANMA

8.1. Ulaşım Araçları	180
8.1.1. Karayolu Ulaşım Araçları	180
8.1.2. Denizyolu Ulaşım Araçları.....	187
8.1.3. Demiryolu Ulaşım Araçları	192

8.2. Aydınlanma Araçları	193
--------------------------------	-----

IX. BÖLÜM

MİMARİ

9.1.Hisarlar	195
9.2.Camiler	196
9.3.Saraylar	201
9.4.Kasırlar	203
9.5.Köşkler	205
9.6.Konaklar	207
9.7.Yalılar.....	209
9.8.Hamamlar	211
9.9.Külliyeler.....	214
9.10.Medreseler.....	215
9.11.Çeşmeler.....	216
9.12.Sebiller	217
9.13. Şadırvanlar.....	218
9.14.Diğer Mimari Yapılar.....	218
SONUÇ.....	221
KAYNAKÇA	224

KISALTMALAR

a.e. : Aynı eser.

a.g.e. : Adı geçen eser.

Bs. : Basım

Bsk. : Baskı

C. : Cilt

ev. : Çeviren

DBİA: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

Doç: Doçent

Dr. : Doktor

Haz. : Hazırlayan

M.S. : Milattan Sonra

Prof. : Profesör

s. : sayfa

S. : Sayı

t.y. : yayın tarihi yok

v.d. : ve diğeri

Yay. Haz. : Yayına hazırlayan

y.y. : yayın yeri yok

ESER ADI KISALTMALARI

- AA: Ateş Ağacı
ADD: Arkamızdan Dönen Dolaplar
AŞ: Âbide Şahsiyetler
ATVT: Ah Tuna Vah Tuna
BB: Bağ Bozumu
BDBD: Bir Dünyadan Bir Dünyaya
BG: Batmayan Gün
BT: Boğaziçi'nde Târih
DBİA: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DBNK: Dünden Bugüne Ne Kalmıştır
DGT: Dile Gelen Taş
EVMĐİF: Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih
ED: Ezelî Dostlar
EK: Ebâbil Kuşları
H: Hancı
HB: Hâtıralarla Başbaşa
HGGH: Hey Gidi Günler Hey
İEK: İbrahim Efendi Konağı
İG: İstanbul Geceler
İKA: İki Âşinâ
İVŞ: İnsan ve Şeytan
KA: Kaybolan Anahtar
KE: Kölelikten Efendiliğe
KK: Küplüce'deki Köşk
KRVYAIM: Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık
MBG: Mâbette Bir Gece
Mİ: Mesihpaşa İmamı
MKM: Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız
MKT: Misyonerlik Karşısında Türkiye

MKS: Mektuplardan Gelen Ses
NİNO: Ne İdik Ne Olduk
PH: Paşa Hanım
R: Râtibe
RK: Rahmet Kapısı
SM: Son Menzil
TRMM: Türk-Rus Münâsebetleri ve Muhârebeleri
TTOA: Türk Târihinde Osmanlı Asırları
Y: Yusufçuk
YBA: Yeryüzünde Birkaç Adım
YNG: Yolcu Nereye Gidiyorsun
YÖ: Yaşayan Ölü

GİRİŞ

Bir sosyal bilim olarak insanı ele alıp kültürel bağlamda inceleyen folklor böylelikle yerellikten ulusallığa, ulusallıktan evrenselliğe geçerek insanlık kültürüne katkıda bulunması¹ sebebiyle önemli bir çalışma alanıdır.

Bu çalışmanın konusu 19. yüzyıldaki görüşün aksine kırsal kesimin haricinde yer alan şehirlerin de folkloru olduğu ve incelenmesi gerektiği² görüşünden hareketle yoğunlu olarak İstanbul folklorunu işleyen Sâmiha Ayverdi'nin eserlerindeki İstanbul folkloru unsurlarının tespiti ve tasnifidir. Bu şekilde İstanbul'a dair kültürel değerlerin belgelendirilmesi amaçlanmıştır.

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerindeki İstanbul folkloru unsurları, yazarın basımı yapılmış anı, hikâye, roman, mensur şiir, risale, bildiri, sohbet, inceleme, deneme türlerindeki kitapları ile sınırlı tutulmuştur. Ayrıca tespit edilen unsurlarla ilgili olarak destekleyici eserlere de başvurulmuştur.

Çalışmamızda metne bağlı bir yöntem kullanılmıştır.

Yazarın eserlerinde sıklıkla konu edindiği İstanbul folkloru unsurları İstanbul'un geçmişteki sosyal yaşantısına ışık tutacak mahiyettedir. Yazarın ele aldığı folklor unsurlarının çoğu Osmanlı İmparatorluğu devrinde uygulandığından tarihe de ışık tutar.

¹ Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemlerine Giriş**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s.22.

² Alan Dundes, "Halk Kimdir", Çev. : Metin Ekici, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**, Yay. Haz. : Gülin Öget Eker, Metin Ekici v. d. , Ankara, Millî Folklor Yayınları, s.6, 9.

1.SÂMIHA AYVERDİ’NİN HAYATI

21 Kasım 1905 tarihinde³ İstanbul’un Şehzadebaşı semtinde, Kalenderhane Camisi ile Şehzadebaşı Camisi arasında bulunan Toprak Sokak’taki evlerinde doğan⁴ Sâmiha Ayverdi’nin ilk ismi Ayşe’dir.⁵ Ayverdi’nin çocukluğu da bu dönemin en renkli semtlerinden olan bu yerde geçmiştir.⁶ Yazarın verdiği bilgiye göre Şehzadebaşı’ndaki bu ev annesi üç yaşındayken alınmıştır. Ağabeyi ile doğduğu bu ev yazar on dört yaşındayken satılarak elden çıkarılmıştır (RK, 52). Sâmiha Ayverdi anılarında, annesinin üç yaşındayken girdiği Şehzadebaşı’ndaki bu kırk yıllık evlerinin büyükannenin ölümü neticesinde miras yoluyla dayısına geçtiğini, Çarşamba’da bahçesi büyük, yeşilliği bol bir ev satın alındığını ifade etmiştir (DBNK, 21). Zengin ve görgülü bir konakta büyüyen Ayverdi’nin edindiği terbiye ve kültürün kaynağı da büyük oranda bu babaocağı ve çevresi olmuştur.⁷

Sâmiha Ayverdi Ramazanoğulları’ndan olduklarını (MKMVMD, 385), soylarının Macaristan’daki Gül Baba’ya kadar uzandığını ifade etmiştir (EK, 251). Hakkında fazla bilgi olmayan Gül Baba’nın tarihî şahsiyeti pek aydınlık olmamakla birlikte Merzifonlu olduğu, Gül Baba’nın ilk fatihlerle beraber Macaristan’a geldiği ve kendisine Kanunî Sultan Süleyman tarafından dergâhını kurduğu çevrenin ihsan edildiği Anadolu bir Bektaşî velisi olduğu sanılıyor.⁸ Asıl adı Cafer olan Gül Baba⁹ hurufî şuaradandır.¹⁰ Gül Baba şiirlerinde Misâli mahlasını kullanmıştır.¹¹ Ayverdi’nin ailesinden çizgiler taşıyan İbrahim Efendi Konağı romanının şahıs kadrosunda yer alan Hilmi Bey, cedleri Gül baba’dan bahsederken onun Kanunî

³ Dr. Kâzım Yetiş, “Sâmiha Ayverdi’nin Hayâtı”, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl: 17, Sayı: 4, Ekim 1988, s.9.

⁴ Reşat Ekrem Koçu, “Ayverdi (Sâmiha)”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, y. y., t. y., s. 1664.

⁵ Özcan Ergiydiren, **Hayali Cihan Değer**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, Nisan 2009, s.304.

⁶ Ahmet Oktay, “Ayverdi, Samiha”, **Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s.369.

⁷ “Ayverdi, Sâmiha”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Ötüken, C.1, y. y., t. y., s.283.

⁸ Yılmaz Öztuna, “Macaristan’da Bir Türk Dergâhı Gül Baba”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 3, Cilt: 2, Sayı: 10, Sıra: 34, 1 Kasım 1967, s.9.

⁹ Yahya Akengin, “Gül Tepesinde Gül Baba”, **Türk Edebiyatı**, İstanbul, Yıl: 25, Sayı: 288, Ekim 1997, s.29.

¹⁰ Rıza Tevfik Bölükbaşı, “Yunus Emre Hakkında Biraz Daha Tafsilat”, Haz. Abdullah Uçman, **Rıza Tevfik’in Tekke ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 515 Kültür Eserleri Dizisi: 241982, s.40.

¹¹ Yahya Akengin, “Gül Tepesinde Gül Baba”, **Türk Edebiyatı**, İstanbul, Yıl: 25, Sayı: 288, Ekim 1997, s.29.

orduları ile beraber Budin’de fisebilillah cihat eden bir er kişi olduğunu belirtmiştir (İEK, 162). Ayverdi’nin Gül Baba’yı konu edindiği bir yazısı da mevcuttur (ED, 226-229). Yahya Akengin’in verdiği bilgiye göre Gül Baba’nın kabri Macarların “Rozsadomb=Gül Tepesi” dedikleri Tuna’ya bakan yüksekçe bir yerdedir ve bunun etrafında oluşan külliyyede 60 derviş barınmıştır. Yeniçerilerin uğrak yeri olan bu mekanın sakinleri barış zamanlarında askerin maneviyatını güçlendirirken savaş zamanı yalınkılıç savaşa koşmuşlardır.¹²

Ayverdi bir ceddinin de yeniçeri olduğunu belirtmiştir (MKMVMD, 385).

Samiha Ayverdi’nin büyükbabası Girit’te şehit olmuştur (KK, 258) ve buradaki isyanlar yazarın babasının yedi aylıkken yetim kalmasına yol açmıştır (DBNK, 75). Ayverdi anılarında yeri geldikçe büyükbabasının şehit oluşuna değinmiştir (TRMM, 288).

Sâmiha Ayverdi’nin babası piyade kaymakamlarından, uzun yıllar Tophane Müşiri Zeki Paşa’nın seryaverliğini yapan İsmail Hakkı Bey’dir (KK, 21). İsmail Hakkı Bey, paşanın aynı zamanda mali müşavirliğini de yapmıştır (DBNK, 143). Ayverdi, anılarında zaman zaman babasının gazi oluşundan bahsetmiştir (PH, 31; TRMM, 288).

Yazar annesi Fatma Meliha Hanım’dan¹³ terbiyeli, büyüklerine karşı saygılı, hatır gönül tanıyan bir insan olarak bahsetmiştir (KK, 45).

Sâmiha Ayverdi’nin ağabeyi Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı ve özellikle Fatih dönemi mimarlığı konusundaki yoğun mimarlık tarihi çalışmalarıyla tanınmıştır.¹⁴ Türk sanatının özellikle Osmanlı devri Türk mimarisinin aydınlanmasında Ekrem Hakkı Ayverdi’nin eserlerinin önemi büyüktür.¹⁵

Ayverdi anılarında “tatlı ve unutulmaz bir çocukluk” geçirdiğini ifade etmiştir (DBNK, 186).

Anılarından edindiğimiz bilgiye göre Ayverdi henüz beş yaşındayken Şehzadebaşı’ndaki Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Külliyesi’nin sebili yanından

¹² Yahya Akengin, a.g.e. , s.29.

¹³ Reşat Ekrem Koçu, “Ayverdi (Sâmiha)”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, y. y. , t. y. , s. 1664.

¹⁴ “Ayverdi (Ekrem Hakkı)”, **Büyük Lûgat ve Ansiklopedi**, Yayımlayan: Safa Kılıçlıoğlu, İstanbul, ek 2. Cilt, y. y. , Meydan Yayınevi, t. y. , s. 89.

¹⁵ İ. Aydın Yüksel, “Ayverdi, Ekrem Hakkı”, **Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, 1991, s.295.

Vefa'ya giden yolun hemen başındaki tek katlı minyatür bina olan mahalle mektebine gitmiştir (PH, 49).

Sâmiha Ayverdi'nin anılarından kısım ailece Şehzadebaşı'nda, yazın ise Boğaz'ın çeşitli köylerinde kaldıklarını öğreniyoruz (PH, 263). Bu yazlık mekânlar, Çamlıca (DBNK, 155) Anadolu Hisarı, daha sonra Hisar'da ücra bir semt olan Yeni Mahalle gibi yerlerdir (DBNK, 142).

1921 senesinde Süleymaniye Kız Numune Mektebi'nden mezun olan Sâmiha Ayverdi¹⁶ sonrasında özel bir öğrenim görmüş, kültürlü aile çevresinde kendisini yetiştirmiştir.¹⁷

Ayverdi beş yaşından yirmi iki yaşına kadar beş savaşa şahit olmuş ve bu savaşların içinde bulunduğu toplum üzerinde yarattığı bunalım ve acıları derinden duymuştur. Bu savaşlar ilk olarak Trablusgarp olmak üzere Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'dır. Sâmiha Ayverdi aynı zamanda büyükannesinin şahit olduğu 1878 Türk Rus Muharebesi- halk deyimiyle 93 Harbi-'ni âdeta yaşamış gibi zihninde taşımış ve savaşın neticesinde gerçekleşen göç olaylarını da eserlerine aktarmıştır. O tarihlerde henüz doğmamış olan annesi de dinlediği bu savaş anılarını küçük bir çocuk olan yazarımıza aktarmıştır (KK, 16, 17, 18). Anılarında yer eden bu savaş sonrası sahnelerinden birini de kendisini ziyarete gelen Özcan Ergiydiren'e aktaran Ayverdi, bu mülâkatta Balkan Harbi'nden sonra binlerce göçmenin İstanbul'a geldiğini, sersefil camilere, medreselere doluşan bu insanlardan sakat bir muhacir kızın da kendi evlerine sığındığını ifade etmiştir. Ayverdi, o tarihlerde yedi yaşındadır.¹⁸

Ayverdi, ifade ettiğine göre on bir yaşına kadar güzel bir çocukluk geçirmiş, on bir yaşında nişanlanmış ve on altı yaşında evlenerek İstanbul'dan ayrılmıştır. Bundan beş sene sonra da eşinden ayrılarak doğum yapmak üzere İstanbul'a geri dönen Ayverdi, Çarşamba'daki babaevine yerleşmiştir. Burada Nâdîde isminde bir kızı olmuştur.¹⁹

¹⁶ İhsan Işık, "Ayverdi, Sâmiha", **Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi**, C.1, Ankara, 2004, s. 280.

¹⁷ Ahmet Oktay, " Ayverdi, Samiha", **Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s.369.

¹⁸ Özcan Ergiydiren, a.g.e. , s.88

¹⁹ a. e. , s.294.

Sâmiha Ayverdi, Kenan Rifaî (Büyükaksoy)'nin tasavvufî görüşlerini benimsemiş²⁰, edindiği bu tasavvuf terbiyesi ve kültürü ile gerçek şahsiyetini bulmuştur.²¹ Anılarından aile çevresinin de Kenan Rifaî ile yakından bağlantılı olduğunu anladığımız Ayverdi'nin eserleri de tasavvufî bir çizgi ve görüş doğrultusunda yazılmıştır. Tasavvuf, Sâmiha Ayverdi'nin hayatında ve dünya görüşünün oluşmasında son derece etkili olmuş ve bu yönüyle de Türk edebiyatının bu kendine has çizgisine sahip yazarının eserlerine yansımıştır. Sâmiha Ayverdi'nin tasavvuf mefhumuyla karşılaşması dayısı Server Hilmi Bey'in ve sonrasında annesinin Kenan Rifaî'nin irşat halkasına girmesiyle olmuştur. Kenan Rifaî, Server Hilmi Bey'in yakın arkadaşıdır.²² Nihat Sami Banarlı'nın verdiği bilgiye göre Ayverdi'nin edebiyata ve tarihe yönelmesinde, bu alanlarda titiz çalışmalar yapmasında Rifaî'nin yönlendirmesi rol oynamıştır.²³

İslamî düşüncenin gönül terbiyesi kolunu oluşturan tasavvuf²⁴ mefhumu Ayverdi için sadece kuru bir nazariye değil, bir aksiyon, bir yaşama ve hayata tarzı olmuştur²⁵ ve bu mefhum Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinin temel örgüsünü oluşturmuştur.²⁶

Özcan Ergiydiren'in ifadesiyle Ayverdi "Tasavvufa çok önem verdiği, eserlerinde yer yer işleyip bir iksir, bir ruh gibi cümlelerine zerk ettiği halde, tasavvuf nazariyatından ve sisteminden söz etmez, ancak onun esas manasıyla yaşanmasını ister ve yaşardı."²⁷

Tasavvuf, Osmanlı tarihi, İstanbul gelenek ve göreneklere konusunda derin ve geniş bilgi edinen Ayverdi'nin²⁸ eserlerinde de bu tür konular ağırlıklı olarak yer almıştır. Hatıra ve incelemelerinde Osmanlı-Türk medeniyetinin büyüklük ve

²⁰ Ayverdi, (Samiha), **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C.3, Milliyet, y. y. , t. y. , s.1130.

²¹ "Ayverdi, Sâmiha", **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Ötügen, y. y. , t. y. , s.283.

²² Altan Deliorman, a.g.e. , s.175.

²³ Nihad Sami Banarlı, a.g.e. , s.1233.

²⁴ İsmet Binark, "Sâmiha Ayverdi' nin Mektupları", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Yıl: 31, Sayı: 3, Temmuz 2002, s.38.

²⁵ İsmet Binark, a.g.e. , s.43.

²⁶ A.e. , s.37.

²⁷ Özcan Ergiydiren, a.g.e. , s.374, 375.

²⁸ Selim İleri, "Ayverdi, Sâmiha", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, y. y. , t. y. , s.499.

güzelliğini anlatan Sâmiha Ayverdi,²⁹ 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçişte Müslüman Türk insanının duyarlılıkları, ruh sarsıntılılarıyla yüklü romanlar yazmıştır.³⁰

Ayverdi'nin yazıları ve şiirleri 1972 yılına kadar Büyük Doğu (1946), Resimli İstanbul Haftası, Fatih ve İstanbul, Türk Yurdu Havadis, Ölçü, Hür Adam, Selamet, Anıt, Türk Kadını, Tercüman'da yayınlanmıştır.³¹

Sâmiha Ayverdi, 1954 yılında halen Konya'da yapılan geleneksel Şeb-i Arûs törenlerinin başlatılmasına öncü olmuştur.³²

Ayverdi, 1954 sonu 1955 başı gibi bir kurulla birlikte Mesnevî-i Şerîf'in şerh çalışmalarına başlamış, bu çalışma sekiz sene sonunda tamamlanarak 1973 yılında Mevlâna'nın vefatının 700. yılında Prof. Ethem Fıçlalı'nın ilâve ettiği bir lügâtçe ile basılmıştır.³³

Ayverdi 1956 yılında Havadis gazetesinde yayımlanan haftalık yazıları yazmaya başlamıştır ve bu faaliyet sekiz ay boyunca devam etmiştir.³⁴

Sâmiha Ayverdi, Ekrem Hakkı Ayverdi ve Nihad Sami Banarlı; Yahya Kemal Beyatlı'nın vefatının akabinde 7 Kasım 1958'de İstanbul Fetih Cemiyeti bünyesinde Yahya Kemal Enstitüsü'nü kurmuşlardır.³⁵

Ayverdi'nin öncülüğünde 1960 yılının ilk yarısında İstanbul'da Yeni Doğu Cemiyeti kurulmuştur ve bu cemiyet halk âşıklarının yer aldığı kasetler hazırlatarak Yunus Emre'nin şiirleri ve ilâhîleri yayınlanmıştır. Böylelikle Türk edebiyatının bu önemli ismi gençlere konserler ve konferanslar yoluyla tanıtılmıştır.³⁶

Ayverdi'nin isteği üzerine 1966 yılında Ankara'da Türk Ev Kadınları Derneği kurulmuş daha sonra İstanbul'da da bir şubesi açılmıştır. Bu dernek çatısı altında masrafları karşılamak ve talebelere burs sağlayabilmek için müzikli yemekler ve kermesler düzenlenmiştir.³⁷ Adı daha sonra "Türk Kadınları Kültür Derneği" ne çevrilen bu dernek millî kültür birikimimizin gençlere aktarılması amacıyla

²⁹ "Ayverdi, Sâmiha", **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Ötüken, y. y. , t. y. , s.283.

³⁰ Selim İleri, "Ayverdi, Sâmiha", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, y. y. , Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, t. y. , s.499.

³¹ İhsan Işık, "Ayverdi, Sâmiha", **Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi**, C.1, Ankara, 2004, s. 280.

³² Altan Deliorman, **Işıkli Hayatlar**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Nisan 2004, s.190.

³³ Özcan Ergiydiren, a.g.e. , s.291.

³⁴ a.e. , s.189.

³⁵ a.e. , s.151.

³⁶ a.e. , s.197.

³⁷ a.e. , s.342.

konferanslar, geziler düzenlemiş; bünyesinde musiki, tezhip, minyatür gibi klâsik sanatlarımızın öğretildiği kurslar barındırmıştır.³⁸ Ayverdi aynı sene tedavi amacıyla Londra'ya gitmiştir (KA, 48).

Ayverdi'nin 1969-1970 yılları arasında verdiği konferanslar: “Gençlik Mes’eleleri ve Mes’ulleri”, “Yunus Emre ve İlahiler”, “Rahmetli Ayasluğ”, “Gaflet Mihrakları” dır.

Ayverdi 1970 yılında Kubbealtı Akademisi’ni kurmuştur.³⁹ Kubbealtı Akademi Seminerleri bünyesinde edebiyat, tarih, iktisat, iktisat tarihi, sanat tarihi gibi konularda seminerler düzenlenmiştir. Bu seminerlerde iktisat konusu Prof. Dr. Sabahaddin Zaim, iktisat tarihi Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan, Türk Tarihi Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, edebiyat Nihad Sami Banarlı, Prof. Dr. Muharrem Ergin, sanat tarihi Ekrem Hakkı Ayverdi, Uğur Derman tarafından ele alınmıştır. Prof. Dr. Süheyl Ünver’de tezhip ve minyatür atölyesini yönetmiştir.⁴⁰ 1971 yılında ise Kubbealtı Dil Akademisi kurulmuştur. Kubbealtı Dil Akademisi’nin ilk işi büyük ve ciddi bir sözlük hazırlanması, sonrasında bir gramer, imlâ kılavuzu, felsefe, hukuk, tıp gibi alanlara özgü terimler sözlüğü hazırlanması olmuştur.⁴¹

Ayverdi’nin kitapları Kubbealtı Neşriyat tarafından yeniden basılmıştır.⁴²

1972 senesinin ocak ayından itibaren Kubbealtı Cemiyeti’nin yayın organı Kubbealtı Akademi Mecmuası yayınlanmaya başlamıştır.⁴³ Ayverdi’nin yazıları da 1972’den itibaren sürekli yazarlarından olduğu Kubbealtı Akademi Mecmuası ile Türk Edebiyatı, Türk Dünyası ve Tarih Dergisi dergi ve gazetelerinde yayınlanmıştır.⁴⁴

Ayverdi aynı zamanda yetiştirdiği öğrencilerin 1972’de Ankara’da kurmuş oldukları Yurt Ocağı Derneği’nin faaliyetlerine de destek olmuştur.⁴⁵

Ayverdi 1975 yılının Haziran ayında dinlenme amacıyla Almanya seyahatine çıkmıştır.⁴⁶

³⁸ Altan Deliorman, a.g.e. , s.203.

³⁹ Özcan Ergiydiren, a.g.e. , s.247.

⁴⁰ Altan Deliorman, a.g.e. , s.212.

⁴¹ a.e. , s.215.

⁴² İhsan Işık, a.g.e. , s. 280.

⁴³ Altan Deliorman, a.g.e. , s.217.

⁴⁴ İhsan Işık, a.g.e , s. 280.

⁴⁵ Altan Deliorman, a.g.e. , s. 217.

⁴⁶ a.e. , s.227.

Bir cemiyet olarak kurulup 1978 senesinde vakıf olan Kubbealtı, Fetih Cemiyeti'nin de yer aldığı Kara Mustafa Paşa Medresesi'nde yer almıştır.⁴⁷ Yine aynı yıl Türkiye Millî Kültür Vakfı kendisine Kültür Armağanı sunmuştur.⁴⁸

1984 yılında Ayverdi'ye; Türkiye Millî Kültür Vakfı tarafından Türk Millî Kültürüne Hizmet Şeref Armağanı takdim edilmiştir.⁴⁹

1984 senesinde Türk Edebiyatı Dergisi'nin 127. sayısının 32 sayfası “özel bölüm” olarak Sâmiha Ayverdi'ye tahsis edilmiştir.⁵⁰ 1986 yılında Türk Edebiyatı Vakfı, Ayverdi'ye millî sanata hizmetlerinden ötürü bir plaket takdim etmiştir.⁵¹

Yazı hayatının 50. yılında ise Aydınlar Ocağı tarafından Sâmiha Ayverdi'ye bir plaket sunulmuştur.⁵² Kubbealtı Akademi Mecmuası'nın Ekim 1988 tarihli sayısı “Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sayısı” olarak ona ayrılmıştır.⁵³

1988 yılında ise yazara Hey Gidi Günler Hey kitabıyla Türkiye Yazarlar Birliği'nce Dil Ödülü verilmiştir.⁵⁴

1990 yılında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Sâmiha Ayverdi'ye hizmetlerinden ötürü bir şükran beratı takdim etmiştir. 1992'de ise Türkiye İlim ve Edebiyat Eserleri Sahipleri Meslek Birliği (İLESAM) kendisine “Üstün Hizmet Ödülü” nü lâıyk görmüştür. Yine 1992'de Ayverdi Türk Kadınları Kültür Derneği'nin İstanbul Şubesi'nden bir hatıra plaketi almıştır.⁵⁵

Sâmiha Ayverdi 22 Mart 1993 sabahında dünyaya gözlerini kapamıştır.⁵⁶

Sâmiha Ayverdi'nin Edebi Şahsiyeti

Ahmet Oktay, Ayverdi'nin yazınsal yapıtlarının hemen hepsinin İstanbul üzerine odaklı olduğunu belirtmiştir. Oktay'a göre, Ayverdi de Yahya Kemal ve A.

⁴⁷ Özcan Ergiydiren, a.g.e. , s.373.

⁴⁸ Altan Deliorman, a.g.e. , s.239.

⁴⁹ İhsan Işık, “Ayverdi, Sâmiha”, **Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi**, C.1, Ankara, 2004, s. 280.

⁵⁰ Altan Deliorman, a.g.e. , s.239.

⁵¹ a.e. , s.238, 239.

⁵² a.e. , s. 239.

⁵³ a.e. , s. 239.

⁵⁴ İhsan Işık, a.g.e. , s. 280.

⁵⁵ Altan Deliorman, a.g.e. , s. 243.

⁵⁶ A. e. , s. 244.

Şinasi Hisar gibi, İstanbul’u Osmanlı-İslâm uygarlığının cisimleştiği uzam olarak görmüştür.⁵⁷

Reşat Ekrem Koçu, Ayverdi’nin, romanlarında, son yarım asrın İstanbul’unu, pitoresk dekorları ve pek cazip ve orijinal tipleriyle yaşatan kalem sahiplerinden olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸

Ayverdi, 20. yy’ın sayılı “İstanbul Yazarlarından” biri olarak değerlendirilir.⁵⁹

Tasavvuf kültürüyle de hemhâl olmuş ünlü şâirimiz Necip Fazıl Kısakürek “Çerçeve” sinde, Ayverdi ve eserleri hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Bu kadın muharrirden gözüme çarpan ilk hususilik, onun şahsî muarefe ve sun’î şöhret tertiplerinden hiçbirisine kıymet vermeden, mütevazı bir kütüphane vasıtasıyla yalnız üstüste eser vermesi oldu. Bu kadın muharrir, ne ecic bücüş Babîali aynasında boy gösteren endami, ne de (Yemiş) iskelesinin (Dolmuş) kayıkları gibi açıkgöz yazıcılar zümresinde mevki almak isteyen edasıyla, daha tek satırını okumadan, insana olgun bir nefes kifayeti vaat ediyordu.

Sâmiha Ayverdi’nin bazı satırları ile temasa gelir gelmez, onda cins istidatlara aid soylu çilenin bütün izlerini gördüm. Açıkgöz vegünbirlik şöhret avcılarının daima kolaya, hafife kaçan, göz alıcı ve alâka çekici âdi hokkabazlıklarına karşılık, onda, derin bir metafizika ihtirasi, mâverâ humması, eşya ve hâdiselerin düğümünü ruhta ve müessirlerin müessirinde arıyan hakikî insan hamlesi, kaleminin dokumalarındaki mihrakı şekillerindiriyordu.

Sâmiha Ayverdi, maddî eşyanın bittiği, deri üstü hâdiselerin tükendiği ve zâhir ufuklarının sona erdiği noktaya bitişik âlemin serden geçti meczubudur.”⁶⁰

Sâmiha Ayverdi’ nin Eserleri

1. Aşk Budur! (1939)
2. Batmayan Gün (1939)
3. Mâbedde Bir Gece (1940)
4. Ateş Ağacı (1941)

⁵⁷ Ahmet Oktay, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı 1923-1950**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s.370.

⁵⁸ Reşat Ekrem Koçu, “Ayverdi (Sâmiha), **İstanbul Ansiklopedisi**, y. y. , t. y. , s.1664.

⁵⁹ Selim İleri, “Ayverdi, Sâmiha”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. : 1, y. y. , Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, t. y. , s.500.

⁶⁰ Reşad Ekrem Koçu, “Ayverdi (Sâmiha), **İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, y. y., t. y. , s.1666, 1667.

5. Yaşayan Ölü (1942)
6. İnsan ve Şeytan (1942)
7. Son Menzil (1943)
8. Mesihpaşa İmamı (1944)
9. Yolcu Nereye Gidiyorsun (1944)
10. Yusufçuk (1946)
11. İstanbul Geceleri (1952)
12. Edebi ve Manevî Dünyası İçinde Fâtih (1958)
13. İbrahim Efendi Konağı (1964)
14. Kenan Rifaî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık (1965)
15. Boğaziçi'nde Tarih (1966)
16. Komünizm ve Maarifimize Düşen Vazifeler (1968)
17. Misyonerlik Karşısında Türkiye (1969)
18. Millî Kültürümüzde Gaflet Mihrakları (1969)
19. Türk-Rus Münâsebetleri ve Muharebeleri (1970)
20. Bir Dünyadan Bir Dünyaya (1974)
21. Türk Tarihinde Osmanlı Asırları I-II-III (1975,1976)
22. Âbide Şahsiyetler (1976)
23. Bir Şehit Anasına Tarihin Söyledikleri (1976)
24. Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız (1976)
25. Hâtıralarla Başbaşa (1977)
26. Hicrî 1400. Yıla Yaklaşırken Kölelikten Efendiliğe (1978)
27. Dost (1980)
28. Yer Yüzünde Birkaç Adım (1984)
29. Mektuplardan Gelen Ses (1985)
30. Rahmet Kapısı (1985)
31. Ne İdik Ne Olduk (1985)
32. Kur'an Ahlâkı Nedir? (1986)
33. Bağ Bozumu (1987)
34. Hancı (1988)
35. Hey Gidi Günler Hey (1988)
36. Küplüce'deki Köşk (1989)

37. Ah Tuna Vah Tuna (1990)
38. Dile Gelen Taş (1999)
39. Râtibe (2002)
40. İki Âşinâ (2003)
41. Ezeli Dostlar (2004)
42. Mülâkatlar (2005)
43. Dünden Bugüne Ne Kalmıştır? (2006)
44. Arkamızda Döner Dolaplar (2007)
45. Kaybolan Anahtar (2008)
46. Paşa Hanım (2009)
47. Ebabil Kuşları (2010)

Bu eserlerden Dile Gelen Taş isimli eser ve ondan sonrakiler yazarın vefatından sonra basımı yapılan eserleridir.

Sâmiha Ayverdi'nin Dil ve Üslûp Özellikleri

Nihad Sami Banarlı'nın değerlendirmesine göre Sâmiha Ayverdi'nin üslûbu sağlam, biraz da süslü sayılabacak düzenli bir yapıdadır. Banarlı bunun Yahya Kemal'in beyaz Türkçe dediği 1908'den itibaren sadeleşerek kendini bulan edebî Türkçe olduğunu ifade etmiştir. Banarlı'nın ifadesine göre, bu dil ve üslûb, sanatlı nesir şiir duygumuzu doyuran ve fikrimizi besleyen bir mahiyettedir.⁶¹

Sâmiha Ayverdi, eserlerini seçkin ve zarif bir Türkçe ile yazmıştır.⁶²

Beşir Ayvazoğlu, Sâmiha Ayverdi'nin dili hakkında şu ifadede bulunmuştur: *"Eski İstanbul hanımlarının o güzel Türkçesi, Ayverdi'nin kaleminde, kelimenin tam anlamıyla bir kültür dili hâline gelerek bin yıllık mirâsı günümüze taşır."*⁶³

Dr. Orhan Seyfi Yücedürk'ün verdiği bilgiye göre, Ayverdi, bu konudaki görüşünü bir mektubunda şu şekilde ifade etmiştir: *"...Şunu bilmek gerekir ki,*

⁶¹ Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı**, MEB Yay. , s.1234.

⁶² "Ayverdi, Sâmiha", **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Ötüken, y. y. , t. y. , s.283.

⁶³ Beşir Ayvazoğlu, "Sâmiha Ayverdi' nin Mensur Şiirleri: Hancı", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Y.17, S.4, Ekim 1988, s.46.

düzgün ve gerçek dil, sanatın şartı ve san'atkârın şahsiyet yapısının temel unsurudur.”⁶⁴

Sâmiha Ayverdi eserlerini oluştururken değişik kaynaklardan dolayı veya doğrudan alıntılarda bulunmuştur. Bu onun araştırmacı yönünü ortaya koymuş, aynı zamanda eserlerini zenginleştirmiş ve derinleştirmiştir.

Ayverdi'nin farklı eserlerinde ele aldığı aynı konu aynı şekilde aktarma yoluna gittiği de görülmüştür..

Ayverdi'nin eserleri edebî sanatlarla, detaylı tasvirlerle örülü olup, hassasiyetle kullanılan bir dile sahiptir.

Yazar atasözü ve deyimlerden de bol miktarda yararlanmışır.

2. SÂMİHA AYVERDİ'NİN ESERLERİ

Aşk Budur! , Marifet Basımevi, İstanbul, 1938, 271 sayfa.

Türü: Roman

Kitap üç kısımdan oluşmaktadır. Tasavvufi mahiyette bir eserdir.

Mekân, tema ve kişiler: Roman Arabistan kıtasında Irak topraklarında bulunan Hayre Hükümdarlığı'nda geçer. Romanın kişileri Hamza, Meryem, Yusuf, Hamid, Kamer, Zeyyad, Menzer, Marküs, Gamze, Ömer, Ümmü'l Bedr, Mahbub, Sude, Yesrebli Halil'dir.

Özet:

I.Kısım: Hayre hükümdarının müsahibi Zeyyad'ın yeğeni Hamza mecazî aşkı Meryem kanalıyla derinden yaşayan bir hekimdir. Güzelliğiyle göz dolduran Meryem ise herkesin hayranlığını kazanmış fakat aşka yabancı ve kalbi boş güzel bir kızdır. Kendisine karşılıksız aşk duyan insanların çokluğuna rağmen o kalbindeki aşk istidadını geliştirebilecek bir şahsa henüz rastlamamıştır.

Kadınların ilgisini üzerinde toplayan Hamza, çevresinde onca güzel varken kendisini Meryem'e kaptırmış ve âdeta onun varlığında yok olmuştur. Amcasının kızına olan duyguları onu kıskançlık hisleriyle yoğurmakta ve kimi zaman da sahiplenmek arzusuyla hırçınlaştırmaktadır. Meryem'in teyzesinin oğlu hükümdarlık

⁶⁴Dr. Orhan Seyfi Yüçetürk, “Sâmiha Ayverdi Okuluna Varabilmek”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Yıl: 34, Sayı: 2, Nisan 2005, s.131.

sınırları içerisindeki en iyi şairlerden biri olan Hamid, onun rakiplerinden biri olmuştur. Bu iki şahıs da akrabalık bağları sebebiyle genç kızın yanında bulunabilmekte ve bir araya geldiklerinde aralarında kıskançlık rüzgârları esmekte ve ikisi arasında bir pürüzün çıkmasına genç kız dengeli ve samimi politikasıyla engel olmaya çalışmaktadır.

Üçüncü Hayre hükümdarının Menzer'in kızı Kamer de Hamza'ya âşıktır ve türlü hastalık bahaneleriyle onu yanına çağırır. Hamza bu durumun farkındadır ve bu yaklaşmalardan uzak durmak için kızın baş ağrısına karşı bir ilacı çağırmasına mahal vermemek için saraya bırakmıştır.

Kendisine sarayın en güzel kızı Selime sunulacak olan Bizans elçisi Marküz ise Meryem'in güzelliğine hayrandır. Kendisiyle baş başa kalıp topluluğun eğlencelerinden uzak kalmak isteyen Meryem, Hamza'ya olan güveninden dolayı onun yanına sığırır; fakat ilişkilerini arkadaşlık düzeyinde tutmaya çalışır.

Hayre hükümdarı Menzer, başından beri gözünün tutmadığı Bizans elçisi Marküz'ün Meryem'e talip oluşunu olumlu görmez ve Meryem'i de korumak adına onun Hamza'yla evleneceğini söyler. Hamza buna karşı çıksa da artık ülkelerinin menfaatine bu iki genç evlenmek zorunda kalırlar. Kamer bu durum karşısında fenalaşır.

Hamza ile Meryem'in düğünlerinin hemen ardından Mısır'dan bir haber gelir: Mısır Firavunu hastalanmış ve hekim Hamza'ya ihtiyaç duymuştur. Menzer, Mısır elçisi Amasis'e şartını söyler; Hamza işi biter bitmez geri gelecektir.

II. Kısım: Hamza elçi ve Menes ile Apikos'un içinde bulunduğu kabileyle bir buçuk aylık bir yolculuğa başlar. Çöl sıcağında eza dolu bu yolculuk aşk acısıyla kıvranan Hamza'ya hiç tesir etmez; zira aşk acısının yanında bu bedenî sıkıntıların zerre kadar değeri ve tesiri yoktur. Hamza bu yolculuğu esnasında bir gece onu çok etkileyen bir rüya görür. Bu gelecekte haber veren bir rüyadır. Bu rüyaya göre Meryem bir başkasına aittir. Bu rüyanın gerçeğe dönüşmesi roman boyunca işlenecektir. Genç adam öncelikle gerçekleşecek ve hükmü altında bulunduğu kaderinden korksa ve bu gerçekle yüzleşmekten kaçmak istese bile yaşadığı olaylar maneviyatını etkileyecek, o da kul olmanın bir gereği olan kaderine boyun eğme zorunluluğuna razı olacaktır. Kaderi sorgulayış ve ona teslim oluş roman boyunca üzerinde durulan konulardandır. Aşkın ne olduğunu ve gerçek mahiyetinin

irdelendiği romanda mecazî aşk ve ilahî aşk şahısların yaşantılarıyla birlikte verilmiştir.

Meryem oldukça olgun bir kızdır ve yazarın kendisinden de izler taşır (AB, 69). Gerçek ve kalıcı değerlerin peşinde olan bu kız dünyanın vefasız, ikiyüzlü olduğu düşüncesindedir ve bu yüzden de saraydaki eğlenceler onu çok çekmemekte, o yalnız kendi dünyasını yaşamaktadır (AB, 69).

Hamza Mısır'da Ömer isimli Hayreli bir esirle tanışır ve onun mana âleminde sözlerinden çok etkilenir. Kaderine boyun eğen ve isyan etmeyen bu insan Hamza'nın sancılı ruhuna teselli verir ve hakikatin bilgisine ulaşma yolundaki bu adamın mürşidiyle tanışmak ister. Bu mürşit Ebuşettar aşiretinin reisi Yusuf'tur (AB, 93). Hamza'nın gönül dünyasına tesir eden bu adam Meryem'i de peşinden sürükleyecek, Hamza ve Meryem birlikte sürekli onun sohbetinden faydalanmak üzere ziyaretine gideceklerdir. Bu sohbetlerin konusu tasavvufidir. Aklın, yetersizliği, irade, aşk gibi konular üzerinde durulur. Meryem'in gönlü aradığını bulmuş, Yusuf'un aşkıyla dalgalanan bir ummana dönmüştür. Hamza'nın rüyasında gördüğü Meryem'in ait olduğu kişi işte Yusuf'tur. Yusuf ve Meryem isimleriyle isim sembolizasyonu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Meryem, ismiyle müsemma olarak ilâhî aşkın arayışındaki saf bir hayatı tercih eden Hz. Meryem'i, Yusuf da Hz. Yusuf'u temsil etmiştir. Zira Yusuf, adını taşıdığı peygamber gibi güzeldir (AB, 158) ve onun gibi rüya tabiri yapmaktadır (AB, 109).

III. Kısım: Hamza'ya âşık olan Kamer ölür. Bu bölümde Yusuf'un, Kenan Rifâî'den de izler taşıdığını görürüz (AB, 124). Yusuf halk hikâyelerindeki kahramanlar gibi birlikte büyüdüğü akrabası Ümmü'l Bedr'le evlidir. Yusuf'un bir de yıllar evvel evine hırsızlık yapmaya gelip affettiği adamın oğlu olan Mahbub isimli bir kölesi vardır. Mahbub Ömer'in kızı Sude ile evlidir.

Bu bölümde Yusuf'un ağzından yazar tasavvufi görüşlerini aktarır ve bunun bir lokma bir hırka şeklinde bir yaşayışı gerektirdiği vurgulanır. Kenan Rifâî ve talebeleri de bu fikirdedir. Aynı şekilde peygamber ahlâkı üzerinde durulur. Kenan Rifâî'nin de bu konuya önem verdiğini talebelerinin onun hakkında yazdığı kitaptan anlıyoruz. Romanın geçtiği zaman Arabistan'da putperestliğin yaygın olduğu bir zamandır ve Yusuf putperest değil tek olan Allah'a inanan bir şahıstır (AB, 250). Aynı İslâm peygamberi Hz. Muhammed gibi...

Romanın sonunda Hamza hükümdardan emir alarak Medayin'e gitmek için ülkeden ayrılmak üzere olan Yusuf'a Meryem'i bağışlar ve Meryem'in ona gitmesini ister; fakat Meryem orada can verir.

Batmayan Gün, İstanbul, 1939 (Damla Yayınevi, Haziran 1977, İstanbul, 2.bsk. , 254 sayfa.).

Türü: Roman

Felsefik boyutu olan eser Sâmîha Ayverdi'nin mütefekkir cephesini ortaya koymuştur.

Özet:

Roman üç kısımdan oluşur.

Birinci Kısım: Romanda Boğaziçi'nde bulunan İrfan Paşa Köşkü'nde yaşayan insanların hayatı anlatılır. İrfan Paşa zamanın aristokratlarından. Diplomat olan Sezaî Nur Bey onun tek oğludur. Sezaî Bey'in de iki oğlu ve Aliye isminde bir kızı vardır. Sezaî Bey'in eşi Fikriye Hanım gösterişe oldukça meraklı bir tiptir.

Bir diğer roman kişisi Selma, Aliye'nin en yakın arkadaşıdır. Düşünce ve anlayış dünyaları çok benzeyen bu iki kız iki yakın köşkün çocuklarıdır.

Doktor Cevad manevî yönü olan bir şahsiyet olarak çizilir. Doktor Cevad ve Aliye fikir yönünden iyi anlaşılır. Arkadaşı Doktor Hüsnü ise yüzeysel bir tip olup Selma'yla konuşmaktan zevk alır ve daha sonra nişanlanırlar. Doktor Hüsnü aslında Aliye'ye âşıktır ama ona ulaşamamıştır.

Aliye İrfan Paşa'nın tasavvufî yönelimlerini yansıtan defterini okumaktan büyük zevk alır. Defterde "K" diye anılan bir üstaddan ve onun fikirlerinden bahsedilir.

İkinci Kısım: Aliye gemiyle yurtdışına çıkar ve yolculuğu boyunca elinden defterini düşürmez ve bu deftere Batmayan Gün adını verir. Yolculuğu esnasında komşuları Kerim Bey'in oğlu Feyzi ile karşılaşılır.

Doktor Cevad Seniha isminde bir kızla evli olup iki çocuğa sahiptir.

Üçüncü Kısım: Bu kısımda birtakım tasavvufî fikir alışverişleri ile mektuplaşmalar yer alır.

Doktor Hüsnu Aliye'ye aşkını itiraf eder. Aliye ilâhî aşkı yaşayan bir insandır ve onu karşılıksız bırakır.

Doktor Hüsnu ölür, eşi de önce yaralanır sonra da akıl hastanesine nakledilir. Aliye'ye bunlardan habersiz bırakılır.

Mâbedde Bir Gece, İstanbul, 1940 (2.bsk., Damla Yayınevi, İkinci Baskı, Yüksel Matbaası, 1976, 216 sayfa).

Türü: Hikâye, anı.

Hikâye ve anılardan oluşan tasavvufî bir eserdir.

İçindekiler: Mâbedde Bir Gece, Gönül Dere, Mânâların Doğuşu, Emir Abla, Güllü, Aşk Mûcizedir, Baba Ramo, Elle Tutulmayan, Elle Tutulmayan, Harman, Bulut ve Sünbül, Hayâl'den Gerçek'e, Sarhoş, Nokta, Dost, Üç Turunçlar, Fadimet, Tapu Dâiresinde Bir Saat, Kırılacak Put, Tilki Hamdi'nin Karısı, Onlar Kimledir, Anadolu, İlim Tuzağı, Menfaat, Derd Ortakları, Deniz, Korku, Dalyancı Zekiye, Rüstem Kabaş, Gidelim, Mûteahhid Hikmet Bey, Komşum, Yüzümün Karası, Dilenci, Bir Hayâl, Mariya'nın Aşkı, Bir Mektup.

Ateş Ağacı, Gayret Kitabevi, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1941, 160 sayfa.

Türü: Roman

Sâmiha Ayverdi'nin bu romanı tasavvufî, felsefik bir mahiyettedir. Yazar roman kişilerinin aracılığıyla doğu-batı, madde-mana, aşk, hakikat, gönül konularına değinmiştir. Yazar bu romanda yozlaşmış değerlerden kalıcı olanlarının arayışına çıkan bir kahramanın etrafında kendi görüşlerini ve ideallerini yansıtmıştır. O bu eserle aslında *insan-ı kâmil* olma yolunda yürüyen bir şahsın hayat hikâyesini vermiştir. Özcan Ergiydiren anılarında, yazarın Tâhâ sûresinin çok sevdiğini ve bu romanı da bu surenin ilhamı ile yazdığını belirtmiştir.⁶⁵

Özet:

Romanın kahramanı Cemil, küçük yaşta anne ve babasını yitirerek amcasının korumasında büyüyen ve ileriki yaşlarında ailesinden kalan miras ile hayatını idame ettiren otuz yaşlarını bulmamış (AA, 87) bir gençtir. Önce Avrupa'nın, sonra

⁶⁵ Özcan Ergiydiren, a.g.e. , s.190.

İstanbul'un salonlarından kaçıp Bursa'nın bir köşesine sığınan Cemil, Can oğullarının tek oğludur.

Cemil, amcasının onu görmek istediği hayatın içinden sıyrılarak bir ilk mektep hocası olarak Bursa'ya gider. Cemil böylelikle zenginlik, mevki, şan, şöhret gibi dünyevî alâkalardan uzaklaşarak basit, kendi halinde bir hayat yaşamaya karar verir.

Özünde tasavvufi düşüncelerle örülmüş olan ve yazarın bu temayülünü yansıtan bir eser olarak romanda tasavvuf erbabının dünyevî zevklerden el etek çekerek münzevî hayatı yaşaması çağdaş bir boyutta dile getirilmiştir. Cemil de menakıbnamelerin bir kısmının konusunu teşkil eden zenginlik, şan, şöhret gibi varlıklardan uzaklaşıp "bir lokma bir hırka" misali yokluk içinde bir hayata başlayıp tek ve mutlak varlık olan Allah'a ulaşma düşüncesiyle tekkede çile dolduran dervişlere benzetilmiştir. O çağdaş dünyanın sınırları içerisinde dünyevi yokluktan uhrevî varlığı seçmiştir. Onu bu yola sokan içinde bulunduğu arayıştır; zira o bir kaybını aramaktadır (AA, 29). Mistik yazar Sâmiha Ayverdi'ye göre, her insan o kaybını bulmakla görevlendirilmiştir.

Amcası ve yengesi şaşaalı bir hayat yaşayan Cemil'in, bir tanıdıklarının müdürü olduğu bankanın önemli bir servisindeki şefliği bırakıp Bursa'da sade bir hayata başlaması bu çifti hayalkırlığına uğratar. Amcası aynı zamanda Cemil'i siyasî hayata da sürüklemek istemiştir. Bunun için onu zengin bir gazetecinin kızıyla da evlendirmeyi düşünmüştür. Fakat Cemil'in tercihi madde yerine manadır. O dünyanın gelip geçici zevkleri, hevesleri peşinde ömür tüketmektense ruhunu olgunlaştıracak şeylerin peşinde koşmuş ve dünyaya onun eleştirdiği nokta-i nazardan bakan insanlardan kaçarak kendi sonsuzluk ufkunun peşinde koşmuştur.

Roman kişilerinde Salih, Cemil'in İstanbul'dan getirdiği uşağıdır. Salih efendisine saygılı, kanaatkâr, Allah inancı olan, dürüst, becerikli, aynı zamanda titiz bir tiptir. Salih efendisine büyük bir sevgiyle bağlıdır.

Cemil, tasavvufi düşüncelerle dolu bir şahsiyettir; kainattaki çoklukta birliği görür, aynı zamanda aşk ve irfan insanıdır. Onun tasavvufi görüşleri felsefeyle beslenmiştir. Bu da tasavvufî şahsiyetinin yanında filozof olarak da bilinen Kenan Rifâî'nin izinde giden Sâmiha Ayverdi'nin tasavvufî görüşleriyle örtüşmektedir.

Cemil kendisine eş seçimi konusunda da maddi güzelliğinden ziyade manevi dünyasıyla yaşayan bir kız ister. O eşinde annesinin olgunluğunu görmek ister. Amcası ve yengesinin idealindeki kızlardan uzaklaşmak için de teyzesiyle eniştesinin yanına İzmir'e gider. Eniştesi Şevket'ten kızı Kadriye'yi ister. Bu akraba kız Cemil'in annesinin de ölmeden önce gönlündeki gelin adayıdır. Cemil de en çok bu yüzden Kadriye ile evlenmek ister. Cemil bankadaki işini bırakarak Anadolu'da basit bir iş almak ister; belki de Anadolu vilâyetlerinde gezen bir ilk mektep hocası olmayı arzu eder. Gelin adayı Kadriye, Cemil'in kaçtığı gösterişli kadınların aksine son derece temiz ve duru bir güzelliğe sahiptir ve bu Cemil'e kafi görünür.

Vali Rasim Bey, bir diğer roman kişisidir. Vali Rasim Bey vazifesini rahatlıkla yürütür; akıllı, dürüst biridir. Vali hoş sohbet, mizaçgir, cevval ve becerikli bir adam olarak tasvir edilir (AA, 74). Yaşı elliye geçkin olan Rasim Bey eski İstanbul meclislerini kendi vilâyetinde de sürdürür. O aynı zamanda Cemil'in babasının arkadaşı olduğundan bu yeni ilk mektep hocasının geçmişini de bilir ve ona babalık ve arkadaşlık yapar. Cemil'in sıkılarak takip ettiği bu meclisler eski İstanbul'dakilerden bir farkla ayrılır; kadınların iştiraki...

Cemil bıraktığı mevkiinin yerine seçtiği yeni mesleğiyle aslında tasavvufteki benlik sevgisinden geçme merhalesini idrak etmiştir.

Vali Rasim Bey'in yeğeni Şermin, yeşil gözlü, güzel bir kızdır. Cemil'e yakınlık duyan ve onunla ilgilenen bu kızın sade anları olduğu kadar taklitçi tavrı da gözden kaçmaz.

Tasavvufun belki de en önemli mefhumu olan aşk ise yine mistik yazar Sâmiha Ayverdi'nin kaleminden romanının kahramanında şöyle bir iz bulur; Cemil aşkı bir insanda görmenin muhal olduğunu düşünür ve kâinatın her zerresine yayılmış olduğunu düşünür. Onun bu düşüncesi eserde şöyle yer alır:

“Gerçi aşkı umman olarak insanda görmeyi beklemek muhal bir temenni. Zira kâinatın her bir zerresinde sereyan eden aşk, bir vücade mukayyed olabilir mi? Fakat öyle vücudlar vardır ki, cilâlarının şiddetinden aynalaşmış ve aşkın mutlak hüviyetini gammazlayan birer gösterici olmuşlardır Onlar bakan kendini, ve aşkın saf yüzünü görebilir. Aynaya bakan kimsenin kendini eksiksiz görmesi gibi. Aşk, mükevvenatı kuşatan, hayır yaratan aşk, kendi hâsiyetile vücade getirdiği eserden ayrı ve uzak olabilir mi?”

Ne ayrı, ne uzak.. yaradılmış ne varsa hepsi, her şey o.. İşte biz insanlar onu kaybettik, aradığımız top o.. Fakat onun kâinata serpilmiş kırıntılarını görünce, hemen gönül bağlıyor ve : ‘ Kaybolan topumuz mutlak budur!’ diyoruz. Değil, kasem ederim ki değil.” (AA, 37).

Cemil, tasavvufta önemli yeri olan gönül konusunu da irdeleyen bir insandır. Ona göre gönül aynadan da mücelladır (AA, 44).

Romanın şahıs kadrosunda yer alan okul müdürü Cemil’e çok bağlıdır ve emekli olunca onu kendi yerine müdür yapmak ister. Safdilli görünen bu insan oldukça zekidir. Müdür, durgun, hareketsiz, neşesiz fakat zeki bir tip olarak çizilir (AA, 74).

Bir diğer roman kişisi kitapçı İzzet Efendi Cemil’in yaşadığı muhitin kütüphanesi mahiyetinde bir kitapçı dükkânına sahiptir ve işini ticaretten ziyade zevk amaçlı yapan bir insandır.

Recep ise valinin uşağıdır.

Sâmiha Ayverdi, eserinde roman kahramanı Cemil’in aracılığıyla tasavvufun önemli meselelerinden akıl ve aşk muhakemesini işlemiştir. Cemil’in içinden geçen şu düşünceler bu muhakemenin mahiyetine ışık tutacak niteliktedir:

“ Akıl, fersiz bir kandile benzer; hafif bir rüzgârla söniş giden bir kandil. Halbuki hilkatın esrarı dünyasını görmek için, sönmeyen bir meş’ale lâzımdır Bunun da aşk olduğunu söylersem gene İzzet efendiyi hiddetlendirir miyim acaba?

Gerçi o, akli da beğenmiyor, fakat gene o akıl sahiplerinden istifşa etmek safdilliğini bırakamıyor. İsteddiği üstün kıymetin esrarını fethetmek için aşk teknesine binmek lâzım olduğundan gafil.” (AA, 58).

Bir diğer roman kişisi ise Cemil’le evlendirilmek üzere görücüye çıkarılan Ferhad Bey’in baldızı, İstanbul sosyetesinden Nerime’dir. Cemil, onun çok gezmiş, okumuş ama hazmetmemiş olduğunu düşünür (AA, 63). Cemil, bu kadını zeki, mağrur, ukala ve haşin olarak değerlendirir (AA, 76).

Cemil hayatla ilgili sorgularında tasavvufta fenafillah mertebesine erişmek için *insan-ı kâmil* olmanın yollarını araştırmaktadır. Yazar, Cemil’in düşünceleri yoluyla *insan-ı kâmil* olmaya giden yolu aydınlatmaya çalışmaktadır (AA, 69, 70).

Rasim Bey’in karısı da bir diğer roman kişisidir.

Madam Jülyet Moren Fransız yirmi altı yaşında bir gazeteci ve jeologdur. Yazarı olduğu gazetenin adı “Petit Parisien” dir. Sarışın, yeşil gözlü ve düzgün vücutlu bir kadındır. Kaşları ve kirpikleri ise koyu kumraldır. Yüzbaşı olan kocası görevli olduğu Madagaskar’da yerel bir hastalıktan ölmüştür (AA, 89). Madam Moren sanat hassasiyeti olan bir kadındır (AA, 94). Rasim Bey’in ricası üzerine gezdirdiği bu zeki, bilgili ve güzel kadın Cemil’i çok etkiler (AA, 95). Yazar bu kişinin aracılığıyla aşırı maddileşme sonucu maneviyatın, ruha ait değerlerin kayboluşuna da değinir ve maddileşmenin eleştirisini yapar (AA, 97). Bu eleştiri eserde şu şekilde yer almıştır:

“Madde, güzel şeydir ve maddeyi güzel, faydalı, lüzumlu bulmak da tabiidir.(...) İnsan, güzelliğe, asâlete, zenginliğe, şerefe, hatta bilgi ve hünere de malik olsa, mana ile dirilmedikce bir sanemden ibarettir.” (AA, 100).

Eserde tasavvufun önemli bir mefhumu olan “hakikat” de yerini alır (107).

Eserde ayrıca Sâmiha Ayverdi Türk milletinin karakteristik özelliklerini de Madam Moren aracılığıyla aktarmıştır (101, 102, 107).

Cemil, Jülyet dediği Madam Moren’e âşık olur. Moren ülkesine döner ama akli Cemil’dedir ve yazdığı günlüğü amcası Maks aracılığıyla Cemil’e ulaştırır.

Yaşayan Ölü, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2.bsk (1.bsk: 1942), Temmuz 1994, 200 sayfa.

Türü: Roman.

İçindekiler: Leylâ’dan Seniye’ye, Seniye’den Leylâ’ya, Leylâ’dan Seniye’ye, Seniye’den Leylâ’ya, Leylâ’dan Seniye’ye, Leylâ’dan Seniye’ye, Seniye’den Leylâ’ya, Leylâ’dan Seniye’ye, Leylâ’dan Seniye’ye, Ek.

İnsan ve Şeytan, Kenan Basımevi, İstanbul, Gayret Kitabevi, 1942, 267 sayfa.

Türü: Roman

Özet:

Roman, ünlü Doktor Şevket'in karısı için yazdığı defterden oluşur. Doktor Şevket mesleği konusunda hırslı ve şöhrete meraklı bir insandır. Bu tutkusunu da kısa zamanda gerçekleştirmiş ve mesleğinde zirveye ulaşmıştır.

Doktor Şevket'in karısı İsmet manevi dünyası oldukça geniş, inançlı bir kadındır. Dayısı Sururî Bey ise tam tersine, akla ve ilme inanarak her türlü dogmaya ve inanç esasına karşı çıkar. Bu iki inanişaya sahip insanın tartışmaları bize Doktor Şevket'in de iç dünyası hakkında bilgi verir. O her iki tarafa da meyiletmez; zira tek tutkusu vardır: Şöhret!

Doktor Şevket kızı Güzin için ideal damat adayı olarak kendisinin yetiştirip büyüttüğü kardeşinin oğlu Ferhad'ı uygun görür. Oysa, Güzin ve annesi için bu aday Doktor Şevket'in kışkandığı meslektaşları genç doktor Murad'dır.

Doktor Şevket, çocukluğunun bir kısmını annesi ve iki kardeşiyle Bolu'da geçirmiş, bir kısmını ise İstanbul'da açıcılık yapan babasının yanında çirak olarak geçirmiştir. Babası Mevlût ağa, Maliye Nazırı Halim Paşa'nın açıcısıdır (İŞ, 38). Küçük Şevket burada açıcı veya uşak olmak üzere yetiştirilirken onu haremden isterler. Evin kâhya kadını Nasib Hanım bu çocuğu çok sevmiştir (İŞ, 45).

Haremdeki diğer kadınlar Gülfem, Resan, Şayeste, Nazikeda ve Şekerpare'dir. Harem'in ismi geçen eski hanımları ise Fevziye Hanım, Şevkefza ve Koncagülü'dür (İŞ, 47, 48).

Küçük Şevket başarılı bir şekilde okur ve Halim Paşa'nın kızkardeşi Nazife Hanım'ın kızı ile evlenir (İŞ, 53, 54). Nazife Hanım'ın oğlu muhtardır (İŞ, 60) ve bir memuriyetle Avrupa'ya gider (İŞ, 63).

Sururî Bey'in oğulları hodbindirler (İŞ, 60).

Doktor Şevket, kardeşi vefat edince köyde bulunan yeğenlerinden Ferhad'ı alır ve kendisi yetiştirir. Ferhad'ın kardeşi Şakire ise köyde kalır. Ferhad köydeki akrabalarından utanmaktadır.

Sururî Bey hastalanıp ömrünün sonuna yaklaştığında inançsızlığı onu ölüm karşısında çaresizleştirmeye ve paniğe sürükler (İŞ, 20).

Nazife Hanım'ın oğlu Avrupa'dan gelir ve çocuğu ile karısıyla beraber Doktor Şevket ve eşinin yardımını alır (İŞ,121). Bu çiftin kız çocukları oldukça şımarıktır ve ilerleyen günlerde bu dizginlenemeyen ruh Doktor Şevket'le yaklaşmak ister. Lâle isimli bu kızın onu öpüp geri itmesiyle düşen doktor on iki

gün hayatî tehlike içinde bulunur (İŞ, 152). İkisi de bu olayı yakınlarından saklarlar. Doktor Şevket'in bu olayı saklı tutmaktan dolayı yaşadığı vicdan azabının yanı sıra Lâle'ye karşı bir meyli de mevcuttur aslında ve o da bunu çok sonradan fark eder (İŞ, 154, 154). Doktor Şevket artık nefsi ve iradesi arasında kalmıştır.

Şakire Bolu'nun zengin tüccarlarından biriyle evlenir. Ferhad amcasının yardımıyla bir muayenehane açar (İŞ, 178).

Doktor Şevket Lâle'yle birlikte yaşamaya başlar ve onun hayatını artık ona olan zaafi yönetmektedir. Doktor Şevket artık kendisiyle bir iç hesaplaşmaya girişmiştir. İnsanı da sorgulamaya başlar; acaba kendisi insan mıdır yoksa şeytan mı?

Lâle İsmet Hanım'ın yaşadığı Çengelköy'deki köşke yerleşmek ister. (İŞ, 290) Lâle bu isteğinde de muvaffak olur.

Lâle'nin isteği üzerine Doktor Şevket'in hastası olan Osman'ın köyüne gidilir. Osman Zülfü'yü derin bir aşkla sever. Okumuş, bilgili, kültürlü, aydın Doktor Şevket ile saf bir Anadolu insanı olan Osman inanç konusunda karşılaştırılır. Yazarın tasavvufi konuları ele alışını bu karşılaştırmada da çok net bir şekilde görebiliriz. Doktor Şevket, Lâle olayıyla insani zaafalarını çok yakından görmekte ve Allah'a sığınmaktadır ve Osman'ın kendisini sorgusuz sualsiz Allah'a teslim edişine gıptayla bakmaktadır.

Lâle'nin her dediğini yapan Doktor Şevket artık herkesin diline düşmüştür, itibarı yere düşmüş ve herkes onunla dalga geçmektedir. Doktor Şevket karısının adeta kuklasına, acınacak bir mahlûka dönüşmüştür. Eşinin düzenlediği bir eğlencede eşeğe binen Doktor Şevket eşekten düşer ve buna çılgınca gülen Lâle de üstünde bulunduğu hayvandan düşerek yuvarlanır ve can verir. Bunun üzerine delirme alâmetleri gösteren Doktor Şevket'i Ferhad bağlatır, bakımını ise eski eşi ve kızı üzerine almıştır (İŞ, 267).

Son Menzil, Yay. Haz. : Aysel Yüksel, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2.bsk. (1.bsk: 1943), Özal Matbaası, Kasım 2002, 255 sayfa.

Türü: Roman.

Kitabın Takdim yazısı Prof. Dr. Mehmet Demirci tarafından yazılmıştır. Kitabın sonunda İndeks kısmı yer alır. İndeks, Özel İsimler İndeksi ile Seçme Terimler, Konular ve Kavramlar İndeksi'nden oluşmuştur.

Mesihpaşa İmamı 1944 (2.bsk. : 1974, 3. bsk. : Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000, Özal Matbaası, 257 sayfa.) .

Türü: Roman

Kitap Necmettin Hacıeminoğlu'nun yazdığı bir Ön söz, iki kısım ve İndeks'ten oluşur. İndeks kısmı Şahıs, Yer ve Müessese İsimleri İndeksi ile Terimler ve Kavramlar İndeksi'nden oluşmuştur.

Özet:

İmam Hâlis Efendi, Mesihpaşa Camisi'nin imamıdır (Mİ, 14). Çabuk öfkelenen bir insan olan Hâlis Efendi'ye (Mİ, 16) huysuzluğundan dolayı Keskin İmam, Mızımız İmam, Gelin İmam da derler (Mİ, 17). Babası Râkım Efendi'nin o yönde yetiştirmesine rağmen Hâlis Efendi fazla ilerlemez ve camide imam olarak göreve başlar. Sofu din adamını temsil eden Hâlis Efendi'nin manevi yönü çok kuvvetli değildir. Tasavvufi cephesiyle de bilinen Sâmiha Ayverdi, bu eserinde sofu bir din adamının içinde bulunduğu açmazlara da dikkat çekerek ve insani zaafı üzerinde durarak sofuluğun da bir eleştirisini yapmıştır aslında.

Caminin müezzini ise Sâlim Efendi'dir. Marangoz Tâhir ile Hâlis Efendi sürekli kavgalıdır. Marangoz Tâhir, hayvanlara karşı çok merhametli ve zamanında iyi eğitim almış fakat kendini içkiye vermiş bir kişidir.

Bir diğer roman kişisi Kahveci Şâkir Efendi'dir.

Hâlis Efendi'nin Abdullah, Zehrâ ve Zâhid adında üç çocuğu vardır. Çocukların annesi Gülsüm Hanım çocuklarını oldukça rahat yetiştirmiştir. Hâlis'in çocuklarından büyüğü tıbbiyeli, küçüğü ise Hukuk Mektebi'ne yazılıdır ve siyâsetle ilgilidir. Hâlis Efendi kızının okumasını istememiştir ve ev işlerini çekip çevirmeye başlayan bu kız talihsiz bir kaza sonucu bacağından sakatlanır ve hayatının bundan sonraki zamanını total olarak sürdürmek zorunda kalır. Zehrâ bundan sonra kendini müziğe verecektir ve Kemeçeci Rızâ Bey'den müzik dersi almaya başlamıştır (Mİ, 35). Babalarının sert tavrı üç çocuğu da sinsi tabiatlı yapmıştır (Mİ, 36).

Pembe Hanım ise Hâlis Bey'in kayınvalidesidir.

Hâlis Efendi'nin büyük oğlu Abdullah maddecidir ve Allah inancı yoktur (Mİ, 48).

Mesihpaşa Camisi'nin müezzini ise Sâlim Efendi'dir. Marangoz Tâhir ile Hâlis Efendi sürekli kavgalıdırlar. Kahveci Şâkir Efendi de roman kahramanlarından birisidir.

Yolcu Nereye Gidiyorsun, İstanbul, 1944 (2. bsk.: İstanbul, Damla Yayınevi, Yüksel Matbaası, 1975, 387 sayfa).

Türü: Roman

Tanıtım yazısını Refî Cevad Ulunay yazdığı roman 39 bölümden oluşmuştur. Kitapta Tanzimat eleştirisi önemli yer tutar. Şöyle ki romanın kahramanı Adli'nin annesi ile babası geçmişinden kopuk, hiçbir kültür emaresine sahip olmayan, ananesiz insanlar olarak tanıtılmışlardır. Bu insanlar geçmişleriyle alay ederler, vatan duygusundan da nasipsiz olarak çizilirler (YNG, 78). Adli'nin dayısı ise Tanzimat fikrinin antitezini savunur (YNG, 80). O medenîleşmenin Avrupalı'nın çöpe attığı fikirlerin sorgulamaksızın talibi olmanın dışında bir kavram olduğunun farkındadır (YNG, 80). Ziver Paşa gerçek bir vatansever olarak çizilmiştir (YNG, 81).

Adli sevgi eksikliği yaşayan ve bunun arayışında olan bir karakterdir (YNG, 84). Adli annesinde bulamadığı sevgiyi vatan aşkıyla tatmin eder (YNG, 84). Aynı zamanda yeni edindiği arkadaşlarına da sevgi bağı vardır (YNG, 84). O sevmek ve sevilme için yaratıldığını düşünür (YNG, 102).

Roman İstanbul'da geçer. Adli'nin evi ile dayısının evi Şehzadebaşı'ndadır. (YNG, 78). Adli ve arkadaşı Sinan ayda bir Sinanların Kızıltoprak'taki evine giderler (YNG, 87).

Romanın kahramanı Adli'nin babası Asaf Bey Şark Şimendiferleri muamelat şefi (YNG, 8) olan bir Tanzimat aydınıdır (YNG, 6). Asaf Bey Adli'ye diğer çocuklarına olmadığı kadar sert davranır (YNG, 7). Adli'nin annesi Nemîde Hanım da bir Tanzimat medeniyeti kurbanıdır (YNG, 11). Adli'nin ikiz olan kardeşleri de bir Fransız mürebbiyenin elinde yetiştirilmişlerdir (YNG, 10).

Adli'nin amcası Ziver Paşa'dır (YNG, 15). Ziver Paşa'nın eşi Yektâ Hanım, görgüsüz, eğlence düşkünü bir kadın olarak çizilmiştir (YNG, 88). Adli'nin dayısının

çocukları Selâmi, Fahrünnisa ve Mebrûre'dir (YNG, 106). Adli'nin arkadaşı Sinan, Hoca Zekeriya Efendi'nin oğludur (YNG, 96).

Roman kişilerinden Cem Bey'in de Adli üzerinde tesiri vardır. Adli onun defterini yazar (YNG, 99). Cem Bey tasavvuf kültürünü temsil eden bir zattır (YNG, 109). Bir diğer roman kişisi de Hâtemî Hoca'dır (YNG, 104). Madam Faguet, Körfezli Esmâ diğer roman kişileridir (YNG, 196, 197).

Yusufçuk, Gün Basımevi, 1946.

Türü: Mensur şiir.

Tasavvufî bir eser; yazarın mistik yönünü ortaya koyduğu bir yapıt.

Yazar bu eserinde kâinatın bir numunesi konumundaki insanı ve onun muhatabı olduğu olayların bağlı olduğu kaderi iradesi altında tutan yaratıcı ile ilişkilerini sorgular. Böylelikle hakikati perdeleyen sırlar engelini aşmaya çalışan Ayverdi, tasavvuf anlayışı içinde gelişen aşk ve ızdırap aracılığıyla bu engelin aşılacağı sonucuna varır. Ayverdi, aklın ve fikrin bu hakikate erişmede yeterli olmayacağını, bu yolda asıl gerekli olanın aşk olduğunu savunur (Y, 24).

Ayverdi'ye göre insan bu dünyaya bir kaybını aramaya gelmiştir ve bu arayışta onu iyi de kötü de kendi tarafına çekmeye çalışır. Kaybını aşk ile arayan insan ise şehvetten uzaklaşmalıdır; zira şehvetin olduğu yerde aşk olmaz (Y, 34, 35).

İstanbul Geceleri, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, İst. Marifet Basımevi, 1952, 204 sayfa.

Türü: Anı, deneme.

Bu kitap Prof. Dr. Kâzım Yetiş'in ifadesiyle "İstanbul medeniyetine" tutulmuş bir aynadır.⁶⁶

Cevdet Perin'in kitap için yazdığı Ön söz ile başlayan kitap Giriş ve on beş konu başlığından oluşur. "Eski İstanbul'a Bir Bakış" adlı ilk konudan sonra İstanbul'un kültürünü en özgün haliyle yansıtan ve Sâmiha Ayverdi'nin hatıralarında büyük yeri olan on dört semt, içerisinde barındırdıkları önemli kültürel unsurlarla birlikte anlatılır. Bu semtler kitapta sırasıyla şu şekilde yer alır: Şehzâdebaşı,

⁶⁶ Yard. Doç. Dr. Kâzım Yetiş, **Sâmiha Ayverdi Hayatı ve Eserleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları/1461- Türk Büyükleri Dizisi/149,1993, s.42.

Beyazıd, Süleymâniye, Sandıkburnu, Aksaray, Tavukpazarı, Çırpıcı, Çarşamba, Haliç, Beyoğlu, Boğaziçi, Adalar-Kadıköy, Üsküdar-Salacak ve Çamlıca.

Sâmiha Ayverdi kitabın giriş kısmında kitabını şöyle tanıtmıştır:

“ ‘İstanbul Geceleri’ bir roman ya da bir hikâye değildir. En az kırk sene evvelki İstanbul’un şahsiyeti, maddî mânevî hüviyeti, cemiyet hayâtı, gelenek ve görenekleri, bilhassa Türk sanatını zirveleştiren umûmî yapısı, zevkleri, meyilleri, hüsrânları, hatâları, meziyetleri, fazîletleri, görgüleri, noksanları, hulâsa medeniyetinin müzikal tertîb ve âhengi, bir edebî tenâsübün müsaadesi nisbetinde, yer yer, parça parça gösterilmek istenmiştir.” (Ayverdi,1977: 1)

Edebi ve Manevî Dünyası İçinde Fâtih, İstanbul, İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul Halk Basımevi, 1953, 277 sayfa.

Türü: Araştırma, inceleme.

Eser, İstanbul’un Bizans’tan Osmanlı’ya geçişinin bir panoraması olup yazar, eserini oluştururken dinî kaynaklardan, efsanelerden, eski tarihlerden yola çıkarak Fatih Sultan Mehmed’in bir portresini çizmiştir. Eserde İstanbul’u Bizans’tan gitgide uzaklaştıran, İstanbul’a yeni bir kimlik kazandıran Osmanlı dünyası da deşilmiştir.⁶⁷

Kitabın yazı ve resimler için düzenlenmiş iki fihristi vardır. Yazılardan oluşan ilk fihristte Önsöz, Netice, Bibliyografya ve İndeks haricinde dokuz bölüm vardır. Bu bölümler sırasıyla İkinci Murad ve Fâtih, Fâtih’in İlk Hocaları (Bu bölümün alt başlıkları ise Molla Gûranî, Molla Hüsrev, Hocazade olarak ayrılmıştır), Hükümdar ve Mutasavvıf Fâtih (Bu bölümün alt başlıkları Ak Şemseddin ve Fâtih, Ak Şemseddin Kimdi?, Çadır Gecesi olarak düzenlenmiştir.), Fâtih’in İlme Verdiği Kıymet ve Devrindeki İlim Adamları (Bu bölümde Fâtih’in İlim Adamlarıyla Münasebeti, Fâtih’in Musahib Hocaları, Molla Zeyrek, Hızır Bey Çelebi, Ali Tusî, Ali Kuşçi, Sinan paşa, Molla Lûtfi, Fâtih’in Garp İlmine Verdiği Kıymet, Fâtih Devrinin İlmî Faaliyetine Kısa Bir Bakış, Fâtih Fikir Hayatında Daha Neler Yapmak İsterdi?, İlim Savaşındaki Gayesi, Fâtih Külliyesi, Külliye'nin Tedrisat Derecelerine Göre Taksimi, Kütüphaneler, Enderûn alt başlıkları yer alır.), Fâtih Devrinde Güzel San’atlar (Hat, Fâtih ve Ressam Bellini, Fetihden Sonra, İlk Cuma Namazı ve Fetih Ziyafeti, İstanbul’un Türkleşmesi ve İskân, İmar ve Fâtih Devri Te’sisleri, Fâtih ve

⁶⁷ DBİA, C.1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları, s.499.

Patriklik Makamı, Askerî ve Siyasî Dehası, Siyasî ve Askerî Ahlâkı, Kanun Anlayışı ve Vakıf İşleri bu bölümün alt başlıklarıdır.), On Beşinci Asırda Türk Şiirine Bir Bakış ve Şair Hükümdarlar, Fâtih Devrinde Edebî Hayat Ve Asrın Bâzı Mühim Şairleri (Şeyhî, Ahmet Paşa, Necatî, Mahmut Paşa, Zeyneb Hâtûn, Mihrî Hâtûn, Hâmidî, Kabûlî, Melihî bu bölümde yer alan alt başlıklardır.), San'atkâr Fâtih (Fâtih'in Basma ve Yazma Şiir Kitapları, Fâtih Hangi Şairlerin Tesirinde Kalmış ve Kimlere Tesir Vermiş Olabilir?, Fâtih'in, Devrine ve Kendinden Sonra Gelen Şairlere Tesiri olmuş mudur?, Nazım Tekniği, Dil ve Üslûp, (Lisan, Üslûp, Şiir Şekilleri ve Şiirin Mevzuu bu bölümün alt başlıklarıdır.), San'atkâr Fâtih ve Şiirlerinden Şahsiyetine Varış adı altında yer alır.

Resim fihristinde ise Fâtih Sultan Mehmet, İkinci Murad, Molla Gûranî, Molla Hüsrev, Ak Şemseddin'in Fâtih'e gönderdiği mektup, Fâtih Sultan Mehmed, Molla Seydî Ali, Molla Zeyrek, Mahmut Paşa, Molla Hocasade, Fâtih ve Ali Kuşçi, Amuritzes Haritası, Şeyh Hamdullah Efendinin En'amından baş sahife, Boğazkesen Hisarı, Şair Ali Şir Nevaî, Ahmed Paşa, Şair Necatî, Şair Zeyneb Hâtûn, Şair Fâtih başlıkları yer alır. Resim fihristinde yer alan resimler kitap içerisinde belli bir bölüm olarak yer almamış, kitabın içerisinde ilgili konuların olduğu kısımlarda yer almıştır.

İbrahim Efendi Konağı, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı, Baha Matbaası, 1964, 287 sayfa.

Türü: Roman, anı.

Bir devre ışık tutan kitapta İbrâhim Efendi Konağı'nın etrafında bir imparatorluğun ve onun temsil ettiği bir devrin çöküşü anlatılır.

İçindekiler: Kitap iki kısımdan oluşur. Birinci kısımda: İbrâhim Efendi, Hâlet Hanımefendi, Zekiye Hanımefendi, İbrâhim Efendi'nin Konağı ve bu başlık altında Kalfaların Odası, Selâmlık Dairesi, Ağaların Odası altbaşlıkları, İbrâhim Efendi'nin Kızları, Damatları ve Torunu, Ramazan ve İbrâhim Efendi Konağı, Beyazıt Câmii Avlusunda Ramazan Sergisi, İbrâhim Efendi Konağında Bayram Hazırlığı, Bayram Namazı, İbrâhim Efendi'nin Komşuları ve bu başlık altında Komşulardan Hattat Aziz Efendi, Komşulardan Hilmi Bey'in Evi, Komşulardan Vâsıf Bey, Komşulardan İbrâhim Paşa'nın Konağı, Komşulardan Cemal Bey'in Evi; Yusuf Bey'in Yalısı, İbrâhim Efendi'nin Köşkü, Yûşâ Tepesi'nde Yatan Adam;

ikinci kısımda: İbrâhim Efendi'nin Hastalığı, Âlem Gene O Âlem, Terânedil Kalfa'nın Evi, Şâyeste Kalfa'nın Evi, Balkan Muharebesi, Muharebeden Muharebeye, Konağın Rûhu, Yokuş Aşağı, Konağa Veda, Hak Kapısı, Mâcerânın Son Yaprağı.

Kitapta yer alan resimler ise sırasıyla şu adları taşır: Boğaziçi'nde Yalılar (İEK, 10), 20. sayfada konağın resmi, Harem Ağası (İEK, 45), 49. sayfada isimsiz bir resim, Bir Salon (İEK, 50), Eski Şehzâdebaşı (İEK, 71), Süleymâniye Câmii (İEK, 93), Hilmi Bey'in Evi (İEK, 97), Hattat Aziz Efendi (İEK, 98), XVIII. Asırda Bir Dîvanhane (İEK, 135), Cemal Bey (İEK, 143), Eski Boğaziçi (İEK, 150), İbrâhim Efendi'nin Köşkü başlığı üzerinde bir resim, Bir Asır Evvelki Çengelköy (İEK, 167), Yûşâ Tepesi'nden Boğaz'a Bakış (İEK, 174), İbrâhim Efendi (İEK, 183), Bir Kahve (İEK, 211), isimsiz bir resim (İEK, 222), Şükriye Hanımefendi (İEK, 278), Şevkiye Hanımefendi (İEK, 283).

İbrâhim Efendi Meclis-i Mâliye Reisi'dir (İEK, 3). Kardeşi Hilmi Bey ise onun mâiyetinde Vezne Baş Mümeyyizi'dir (İEK, 4). Kızkardeşleri ise Bâise Hanım'dır (İEK, 4). Hilmi Bey'in eşi Hâlet Hanım eşsiz kalan İbrâhim Efendi'nin konağının işleriyle ilgilenir; adeta orayı idare eder ve iki kızıyla da yakından ilgilenir (İEK, 9).

Kitap zengin İstanbul folkloru unsurlarıyla doludur ve son derece işlenmiş bir dile, etkileyici ve detaylı tasvirlerle sahiptir. Kitapta İbrâhim Efendi Konağı Osmanlı İmparatorluğu'nu temsil eder ve ikisinin yıkılışının acıklı sonuçları anlatılır. İbrâhim Efendi Konağı yıkılan imparatorluğun bir temsilidir. İmparatorluğun yüz yüze olduğu savaşlar ve toprak kayıpları konağa da yansıtacak, o şaşaalı, debdebeli, lüks içindeki konak yavaş yavaş sıkıntılarla karşılaşacak, tüm ihtişamını yitirerek geçmişe karışacak ve orada yaşam bulan şahıslar da sıkıntı ve yokluk dalgaları içinde yaşam mücadelesi verecektir. Bunlardan İbrâhim Efendi'nin bolluk içinde yaşayan kızları Şevkiye ve Şükriye hanımlar sonraki yıllarda amcalarının çocuklarının yardımıyla ayakta durabileceklerdir. Devran dönmüş zengin olanlar orta halli ama itidalli bir hayat yaşayanların yardımına muhtaç olmuştur. Şevkiye Hanım mal varlığını kaybederken faizci bir dolandırıcının elinde iyice perişan olmuştur. Osmanlı devrinin bu son zenginleri koca bir konak hayatından bir çatı katına sığınmak zorunda kalır. İlerleyen sayfalarda bu iki kızkardeşin ölümlerine şahit oluruz. Şevkiye

Hanımefendi'nin cenazesini kaldırma işi şimdiye kadar yardımını eksik etmeyen Ekrem Hakkı Ayverdi'ye düşmüştür. Ekrem Bey aynı zamanda vefat eden akrabasının geride kalan borçlarını da kapatır. Böylece bolluk ve refah günlerinden sonra gelen yokluk ve sıkıntılar da sona ermiş olur. Bir konak etrafında bunlar olurken Osmanlı İmparatorluğu da yıkılmış yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Kitap şahıs kadrosu bakımından oldukça zengindir. Kitabın satırları arasında konak çalışanlarından, seyyar satıcılara ve diğer meslek zümrelerine kadar çok çeşitli insan profiline rastlanabilir.

Kenan Rifaî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık, Hazırlayanlar: Samiha Ayverdi, Nezihe Araz, Safiye Erol, Sofi Huri, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. Nurgök Matbaası, 1965, 476 sayfa.

Türü: Biyografik tedkik⁶⁸

Kenan Rifaî'nin öğrencileri tarafından hazırlanan bu kitabın birinci etüdü Samiha Ayverdi ve Nezihe Araz tarafından hazırlanmıştır.

Kitap Ön Söz ile iki kısımdan oluşur. İlk kısım üç etüde ayrılmış olup ayrıca Mektuplar başlığı altında üç adet mektubu ihtiva eder. Kitabın ikinci kısmı ise "Sohbetler" başlığı altında sıralanan sohbetler, Kenan Rifaî'nin bazı nükteleri ile birtakım hâtıralardan ibarettir.

Samiha Ayverdi ve Nezihe Araz kitabın giriş kısmında Kenan Rifaî'yi derin, dürüst, samimi, olgun ve mütevazı bir insan olarak tanıtır. Birinci etüdün diğer kısımlarında ise sırasıyla Kenan Rifaî ve Annesi Hatice Cenân Hanım, Çocukluğu ve Gençliği, Memuriyet Yılları ve Hayatla İlk Karşılaşmaları, Kenan Rifaî ve İmanına İlk İştirâk edenlerden Bâzıları, Medine ve Kendi Kendine Erişme, Mürşidliği, İkinci Medine Yolculuğu, Terbiyeciliği, Alâkası Dışında Bıraktığı Bâzı Meseleler, Din ve İman Anlayışı, Ahlâk Anlayışı, İlim Görüşü, Tasavvuf ve Aşk Anlayışı, Kadın Anlayışı ve Semiha Cemal, Netice başlıkları yer alır.

Kitabın ikinci etüdü Safiye Erol tarafından hazırlanmış olup Kenan Rifaî, Homo Sapiens-Hakîm Adam, Mürşid-i Âgâh başlıklar altındaki kısımlardan oluşmuştur.

⁶⁸ Kâzım Yetiş, a.g.e. , s.78.

Kenan Rifai'nin bir diğ er mürşidi Sofi Huri ise üçüncü etüdü Mürşid, Mürebbi, Filozof adı altında hazırlamıştır.

Kitabında birinci kısmında yer alan Mektuplar başlığı altında André Duchneim, Téophile Sargologo, Kenan Büyük Aksoy'un Hâtırası İçin isimli mektuplar yer alır.

Kitabın ikinci kısmını oluşturan Sohbetler başlığı altında sırasıyla Sohbetler Hakkında, Ahlâk Anlayışını Belirten Sohbetlerden, Tevhid Anlayışını Belirten Sohbetlerden, Terbiye Anlayışını Belirten Sohbetlerden, Din ve İlim Üzerindeki Sohbetlerden, Aşk Mevzuundaki Sohbetlerden, Muhtelif Mevzulardaki Sohbetlerden, Nükte ve Lâtifelerinden Bâzı Örnekler, Günlük Hayatından Bâzı Hâtıralar başlıklarına yer verilmiştir.

Boğaziçi'nde Tarih, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, Baha Matbaası, 1966, 406 sayfa.

Türü: Tarih, araştırma-inceleme, anı.

Kitap Boğaziçi medeniyetinin, Boğaziçi semtlerinin hikâyesini ihtiva eder.⁶⁹

Kitap Ön söz, İçindekiler ve Bibliyografya kısımları hariç çoğu Boğaziçi semti olan otuz dokuz başlıktan oluşmuştur.

İçindekiler: Boğaz'a açılmadan, Mehemed Bin Murad Han, Saâdetli Şehir, Vakıf Müessesesine Kısa Bir Bakış, Halk-ı Cedîd, Nehr-i Azîz, Boğaz'da Kürek, Boğaz'da Saltanat Kayıkları, Boğaz'a Doğru, Galata'dan Boğaz'a Doğru, Tophâne, Fındıklı, Cihangir, Dolmabahçe, Beşiktaş, Ortaköy, Arnavutköyü, Bebek, Rumelihisarı, Emirgân, İstinye, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Sarıyer, Yenimahalle, Rumeli Kavağı, Anadolu Kavağı, Beykoz, Paşabahçe, Çubuklu, Kanlıca, Anadolu Hisarı, Kandilli, Vaniköy, Çengelköyü, Beylerbeyi, Kuzguncuk, Üsküdar.

Sâmiha Ayverdi yukarıda adı geçen semtleri önemli tarihî vaka ve bu vakalarda rol alan şahsiyetlerle anlatır. Semtler anlatılırken İstanbul folkloru ile ilgili unsurlara da bolca yer verilmiştir.

Komünizm ve Maarifimize Düşen Vazifeler, Ankara, Türk Ev Kadınları Derneği, Ayyıldız Matbaası A.Ş. , 1968, 104 sayfa.

⁶⁹ Kâzım Yetiş, a.g.e. , s.48.

Kitap Türk Ev Kadınları Derneği'nin düzenlediği seri konferansların neşri olup üçüncü nüshasıdır.

Türü: Konferans

Kitap Önsöz, Fihrist ve konferanslardan oluşmuştur.

İçindekiler: Kitapta yer alan konferanslar ve konuşmacılar sırasıyla şu şekildedir: Komünizm ve Maarifimize Düşen Vazifeler-Sâmiha Ayverdi, İlim ve Ahlâk-Korkut Özal, Sosyal Meselelerimiz İçinde Aşırı Cereyanların Yeri-Saadet Kaçar Evren, Sosyalizm ve Demokrasi- Doç. Dr. Nevzat Yalçıntaş.

Misyonerlik Karşısında Türkiye, İstanbul, Turan Neşriyat Yurdu, Baha Matbaası, 1969, 229 sayfa.

Türü: Araştırma-inceleme.

Bu kitap İsviçre'de bulunan Protestan Misyoner Teşkilâtı Başkanı M. Kern ve yardımcıları ile Sâmiha Ayverdi'nin arasında geçen 1965'ten 1968'e dek süren mektuplaşmanın basılmış hâlidir (MFKT, XXX).

İçindekiler: Kitap Turan Neşriyat Yurdu'nun Takdim'i, Fihrist, Ön söz ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm şu başlıklardan oluşmaktadır: Misyonerlere yazılan mektuplar ve onların cevapları, Mr. Kern'in şahsında Hristiyan dünyasına hitap eden birinci mektup, Misyonerlerin birinci mektuba cevabı, Misyonerlere yazılan ikinci mektup, Misyonerleri şikâyet, Misyonerlerin ikinci mektuba cevabı, Misyonerlere yazılan üçüncü mektup, Misyonerlerin üçüncü mektuba cevabı, Misyonerlere yazılan dördüncü mektup, Misyonerlere yazılan dördüncü mektup, Misyonerlerin dördüncü mektuba cevabı, Misyonerlerin dördüncü mektuba cevabı, Misyonerlere yazılan beşinci mektup, Misyonerlerin beşinci mektuba cevabı, Misyonerlere yazılan altıncı ve son mektup, Misyonerlere yazılan altıncı ve son mektubun cevabı.

İkinci Bölüm'de yer alan başlıklar sırasıyla şu şekildedir: Misyonerlere yazılan mektuplar ve onların cevapları, Misyonerlere yazılan üçüncü mektubun Fransızca metni, Misyonerlerin üçüncü mektuba cevabının İngilizce metni, Misyonerlere yazılan dördüncü mektubun İngilizce metni, Misyonerlere yazılan dördüncü mektubun İngilizce metni, Misyonerlerin dördüncü mektuba cevabının

İngilizce metni, Misyonerlere yazılan beşinci mektubun İngilizce metni, Misyonerlerin beşinci mektuba cevabının İngilizce metni.

Üçüncü Bölüm ise I. Fasil” ve II. Fasil başlıklı yazılardan oluşmuştur. I. Fasil’da Müslümanlığı seçen insanlarla, II. Fasil’da ise Hristiyanlık propagandası yaparken yakalananlarla ilgili gazete haberlerine yer verilmiştir.

Millî Kültürümüzde Gaflet Mihrakları, İzmir, Endüstri Basım ve Yayımevi, 1969.

Türü: Konferans.

Sâmiha Ayverdi bu konferansı millî bir bilinçle ve tarihî bilgiler ışığında Yeni Doğu Cemiyeti adına İstanbul Fetih Cemiyeti Konferans salonunda vermiştir.

Türk-Rus Münâsebetleri ve Muharebeleri, İstanbul, Turan Neşriyat Yurdu, 1970, 302 sayfa.

Türü: Siyasî tarih.

Türü: Araştırma-inceleme.

İçindekiler: Kitap Giriş, iki kısım, Netice ve Bibliyografya’dan oluşur. Kitapta yer alan başlıklar şu şekilde sıralanır:

I.Kısım: Suçlu Biziz, Komünizme Kısa Bir Bakış, Sovyetlerin Kütleleri Komünistleştirme Siyaseti, Birkaç İstatistik, Türkiye’de İlk Komünist Hareketleri, Müslüman Türk Patronajı ve Rus Emperyalizmi, Rus Politikasının Türk Diline Tesirleri, Rusların İman Hayatımıza Tesirleri, Rusların El Attığı Topluluklardan Rum Azınlığı ve Patrikhane, Stepler Memleketinde Türk-Tatar Hâkimiyeti ve Rusya’nın Teşekkülü, Anadolu ve Balkanlar (Osmanlı) Türkiyesi ile Rusya Arasında İlk Münasebetlerin Başlaması.

II.Kısım: 1481-1512 İkinci Sultan Beyazıd Devri, 1512-1520 Yavuz Sultan Selim Devri, 1520-1566 Kanunî Sultan Süleyman Devri, 1566-1574 İkinci Sultan Selim Devri, 1574-1594 Üçüncü Sultan Murad Devri, 1595-1603 Üçüncü Sultan Mehmed Devri, 1603-1617 Birinci Sultan Ahmed Devri, 1617-1618/1618-1622/1622-1623 Birinci Sultan Mustafa ve İkinci Sultan Osman Devirleri, 1623-1640 Dördüncü Sultan Murad Devri, 1640-1648 Sultan İbrahim Devri, 1648-1687 Dördüncü Sultan Mehmed Devri, 1687-1691 İkinci Sultan Süleyman Devri, 1691-

1695 İkinci Sultan Ahmed Devri, 1695-1703 İkinci Sultan Mustafa Devri, 1703-1730 Üçüncü Sultan Ahmed Devri, 1711 Türk-Rus Harbi ve Prut Zaferi, 1716 Avusturya Harbi, 1730-1754 Birinci Sultan Mahmud Devri, 1736-1738 Türk-Rus Harbi, Belgrad Muahedesi, 1740 İsyanı, 1754-1757 Üçüncü Sultan Osman Devri, 1757-1773 Üçüncü Sultan Mustafa Devri, 1768-1774 Rus Seferi, 1774-1789 Birinci Sultan Abdülhamid Devri, 1787-1791 Türk-Rus Muharebesi, Avusturya'nın Osmanlılara Harp İlânı, 1790-1807 Üçüncü Sultan Selim Devri, Yaş Muahedesi, Napolyon Galesi, 1806-1812 Türk- Rus Harbi, 1807-1808 Dördüncü Sultan Mustafa Devri, 1808-1839 İkinci Sultan Mahmud Devri, 1828-1829 Türk-Rus Harbi, Edirne Sulhu ve metninin hülâsası, Muahede metninin hulâsası, 1839-1861 Sultan Abdülmecid Devri, 1853-1855 Türk- Rus Harbi, Metnin hülâsası, Metnin hülâsası, 1861-1876 Sultan Abdülaziz Devri, 1876-1876 Beşinci Sultan Murad Devri, 1876-1909 İkinci Sultan Abdülhamid Devri, 1877-1878 Türk-Rus Harbi, İkinci Sultan Abdülhamid'e yapılan suikastlar, Ermeni İhtilâli, Meşrutiyet Devri, Meşrutiyet, 31 Mart Vak'ası, Hareket Ordusu, 1909-1918 Beşinci Sultan Mehmed Reşad Devri-Yıldız Yağması, Siyasî ve Dâhilî Anarşiye Doğru, Tarablusgarb Harbi, Balkan Harbi, Babîali Baskını, Mahmud Şevket Paşa'nın Diktatoryası ve Paşanın Ölümü, İttihad ve Terakkî'nin Üçlü Diktatörlük Devri, 1914 Cihan Harbine Doğru, 1914 Cihan Harbi, Çanakkale Muhârebeleri, Bolşevik İhtilâli, 1919-1922 Altıncı Sultan Mehmed Vahdeddin Devri.

Bir Dünyadan Bir Dünyaya, Ankara, Hülbe Yayınları, 1974, Ayyıldız Matbaası, 148 sayfa.

Türü: Otobiyografi, anı.

Kitap çocukluğundan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar olan süreçte Sâmîha Ayverdi'nin hayatını içerir. Bu süreçte Balkan Savaşları, Trablusgarp, I. ve I. Dünya Savaşı olmuş ve bu savaşlar neticesinde büyük toprak kayıpları yaşanarak imparatorluk dağılma sürecine girmiştir. Ayverdi anılarında bu savaşlar esnasında yaşanan acıları ve yoklukları şahit olduklarının çerçevesinden de ifade etmiştir. Kitabın ön sözü Nihad Sami Banarlı tarafından yazılmıştır. İlk olarak Sâmîha Ayverdi'nin çocukluk hatıralarının anlatıldığı kitaptaki başlıklar İki Yolcu, Yazlıktan Kışlığa Dönüş, Siyasî Fâcialara Doğru, Annem Babam ve Çevreleri,

Balkan Harbi, Kaybolan Rumeli, Dadı Hanımın Ölümü, Çökertilen Temel Kıymet: Aile, Çamlıca ve Biz, Birinci Cihan Harbi, İki Dünyâ Arasında, Büyükannemin Ölümü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Günleri, Acı, "Bir Dünyadan Bir Dünyâya" şeklinde düzenlenmiştir.

Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, 3 cilt, 1975-1976.

Türü: Kişisel tarih, araştırma-inceleme.

I.Cilt: İstanbul, Damla Yayınevi, Fatih Gençlik Vakfı Matbaası, İstanbul 1993, 3. Baskı, 440 sayfa.

Kitapta Önsöz, Giriş, İndeks ve İçindekiler kısmı bulunur. İçindekiler kısmında başlıklar şu şekilde yer alır: Önsöz, Giriş, Şark'da İslâm'la Başlayan Rönesans ve İslâmiyet'in Karşılaştığı Üç Büyük Tehlike Şîa, Hristiyanlık, Siyonizm, Abbâsî Hilâfeti Üstünde Türk Nüfuzu, Selçuklular'a Doğru, Türk Göçlerine Kısa Bir Bakış, Selçuklu İmparatorluğu, Selçuklu Anadolu'sunda Din, Mezhep ve Tasavvuf Cereyanlarına Bir Bakış, Selçuklu Medeniyeti (Mimârî, San'at ve Kültür Yönlerinden Şark ve Grap, Selçuklu San'atının Karakterleri, Medenî ve Manevî Çarhlar), Osmanlı Mûcizesi, Orhan Bey, Bursa, Resmî Ordunun Kuruluşu, Devşirme Müessesesi, İç Teşkilât (Mülkiye, İlmiye, Kalemîye, Seyfiye), Türkleşen Rumeli, Murad Hüdâvendigâr, Yıldırım Bâyezid, Rumeli Medeniyeti, Osmanlılar'da Nüfus Siyaseti, Yine Yıldırım Devri, Çelebi Sultan Mehmed, Edirne, İmparatorluğa Doğru, İkinci Sultan Murad, İkinci Sultan Mehmed ve Feth- i Mübîn, İkinci Sultan Bâyezid, Yavuz Sultan Selîm, Kanûnî Sultan Süleyman (Devşirmeler Arasında Hristiyan Türkler Mes'elesi), İndeks, İçindekiler.

II. Cilt: İstanbul, Damla Yayınevi, Fatih Gençlik Vakfı Matbaası, 1993, 3. bsk, 399 sayfa.

Kitap İndeks ve İçindekiler kısmından oluşur.

Kitapta yer alan başlıklar şu şekilde sıralanmıştır: İkinci Sultan Selim, Üçüncü Sultan Murad, Siyâsî, İktisâdî ve Mânevî Abluka Başlıyor, Üçüncü Sultan Mehmed, Birinci Sultan Ahmed, Birinci Sultan Mustafa ve İkinci Sultan Osman, Dördüncü Sultan Murad, Sultan İbrâhim, Dördüncü Sultan Mehmed, İkinci Sultan Süleyman, İkinci Sultan Ahmed, İkinci Sultan Mustafa, Üçüncü Sultan Ahmed,

Birinci Sultan Mahmud, Üçüncü Sultan Osman, Üçüncü Sultan Mustafa, Birinci Sultan Abdülhamid, Üçüncü Sultan Selîm, Dördüncü Sultan Mustafa, İkinci Sultan Mahmud, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülâziz, Siyonizmin Siyâset Sahnesine Çıkışı, Tanzimat'ta Fikir ve San'at Hayatı ve Politikacı Edibler, Şimendifer Politikası, Beşinci Sultan Murad.

III.Cilt: İstanbul, Damla Yayınevi, Fatih Gençlik Vakfı Matbaası, 1993, 3. bsk. , 281 sayfa.

İçindekiler: İkinci Sultan Abdülhamid (İttihad ve Terakkî, Filistin Devleti Hazırlığı ve Gelişen İttihad ve Terakkî Faâliyeti, Meşrutiyet ve Tefekkürsüz İnkılâp, 31 Mart Vak'ası), Beşinci Sultan Mehmed Reşad ve Altıncı Sultan Mehmed Vâhideddin (Yıldız Yağması, Siyâsî ve Dâhilî Anarşiye Doğru, İktidar Partisi İçindeki Anlaşmazlıklar, Tefekkürsüz Partinin Yeni İdeolojisi, Trablusgarb Harbi, İç Politika Çatışmaları, Balkan Harbine Doğru, Balkan Harbi, Bâb-ı Âlî Baskını, Mahmud Şevket Paşa Diktatoryası ve Paşa'nın Ölümü, İttihad ve Terakkî'nin Üçlü Diktatörlük Devri, 1914 Cihan Harbi'ne Doğru, 1914 Cihan Harbi'nin Eşiğinde, 1914 Cihan Harbi, Çanakkale Muharebesi, Hezîmete Doğru, İttihadcılığın ve İttihadcıların Sonu, 1914 Cihan Harbi'nin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, İşgal, Millî Mücadele Karşısında İstanbul'un Durumu ve Tutumu), Nefîce (Tasavvuf, Mimârî, Ticâret, Toprak Rejimi), Osmanlı Devletinin Temelinde Yatan İman Gücü (Cemiyet Hizmetinde San'at, Devşirme), Gelişmeden, Çöküşe (İslâhat Hareketleri Neden Boşa Gitti, Neden Tutmadı, Medeniyetler Çarpışıyor), Bibliyografya, İndeks, İçindekiler.

Âbide Şahsiyetler, İstanbul, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 11, Millî Eğitim Basımevi, 1976, 271 sayfa.

Türü: İnceleme, hatıra.

İçindekiler: I. Mevlânâ (Onüçüncü Asır Anadolu'sunda Tasavvuf ve Hz. Mevlâna, 1959 Şeb-i Arûs Konferansı, Mevlânâ Celâleddini Rûmî'den Yunus Emre ve Bugün), II. Yunus Emre (Derviş Yunus, Yunus Emre ve Bugün), III. Cihângîr Fâtih (Fâtih'in ve Fethin Gayesi, Fâtih Sultan Mehmet ve Gayesi, Hükümdar ve Mutasavvıf Fâtih, Fâtih ve Akşemseddin, Fâtih ve Akşemseddin İstanbul Yolunda,

Çadır Gecesi, Fâtih ve Cihâd, Fâtih Cemiyet Fedâisi, Hazin Bir Gaflet Örneği), IV. Birkaç San'at ve Devlet Büyüğü (Bâkî, Cezayirli Hasan Paşa, San'at ve Saltanat, Dede Efendi, Mehmet Âkif'in Gayesi, İkbâl ve İmân), V. Gördüklerim (Zehir Dede, Doktor Hâlid Şâzi Bey, Keşan'lı İkbâl Hanım, Pîrdaşım Safiye Erol, Safiye Erol, Âbide Adam, Bir Atabek'in Ölümü, Takiyef, Bir Vatan ve İmân Âbidesi: Tevfik İleri, Radoviçli Rûveyde Hanım, Lûtuflu Vâlde).

Türkiye'nin Ermeni Meselesi, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Eylül 2005 (1. bsk: 1976, 2. bsk.: 1981, 3. bsk.: 1982), 254 sayfa.

Türü: Araştırma.

İçindekiler: Kubbealtı'nın Açıklaması, Ermeni Meselesi ve Asılsız Soykırım İddiaları: İsmet Binark, Türkiye'nin Ermeni Meselesi: Sâmîha Ayverdi, Önsöz, I.: Târihte Ermeniler, Selçuklu ve Osmanlı Devirlerinde Ermeniler, II.: II. Meşrutiyet'in İlanına Kadar Ermeni Meselesi, 1. Alevlenen Ermeni Meselesi: Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Oynadığı Rol, 2. Ermeni Komiteleri, 3. Ermeni İsyancıları, Erzurum Vak'ası, Kumkapı Nümâyişi, Merzifon, Kayseri, Yozgat İsyancıları, Birinci Sasun İsyânı, Bâb-1 Âlî Nümâyişi, Zeytûn İsyânı, Van İsyânı, Osmanlı Bankası'na Taarruz, İkinci Sasun İsyânı, Yıldız Bombası, II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Ermeni Meselesi, III.: Ermeni Mezâlimi, Erzurum ve Çevresinde Ermeni Mezâlimi, Oltu-Acara Mıntıkasında Ermeni Mezâlimi, Kars Vilâyeti ve Çevresinde Ermeni Mezâlimi, Trabzon Vilâyeti ve Çevresinde Ermeni Mezâlimi, Bitlis Vilâyeti ve Çevresinde Ermeni Mezâlimi, Van Vilâyeti ve Çevresinde Ermeni Mezâlimi, Diyarbakır Vilâyeti ve Çevresinde Ermeni Mezâlimi, Son Sözüm, Bibliyografya, Ekler: Belge ve Fotoğraflarla Düünden Bugüne Ermeni Vahşet ve Mezâlimi.

Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976 (2. bsk: 2003; 3. bsk: Yay. Haz.: Aysel Yüksel, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Özal Matbaası, Ekim 2006, 447 sayfa.).

Türü: Makale, röportaj.

Kitabın başında yer alan Devrinin Eğitim ve Kültür Meseleleri Karşısında Sâmîha Ayverdi başlıklı yazı Kâzım Yetiş'e aittir. Kitap beş bölümden oluşmuştur.

İçindekiler: I. İnsan-İnsan, II. Millî Eğitim ve Maârif Dâvâmız-Maârif Dâvâmız, Bir Anket, Altıncı Maârif Şûrâsından İntibâlar, Köy ve Köylü, Gerçek ve Sahte, Zincire Vurulan Arslan, Fık, Fık, Fık, Cemiyetin En Gözde Adamı, İbretli Bir Hâtıra, Beslenmemiş Çocuklar, Bizim Atlılar, Gençlik Meseleleri ve Mesulleri, Komünizm ve Türk Maârifine Düşen Vazîfeler, Soruyorum, Var Yoksulları, Kubbealtı Akademisi Seminerleri'nin Açılış Konuşması, III. Türkçenin Çilesi-Türkçenin Çilesi, Türk Dilinin Çilesi, Çeşnicibaşı, IV. Millî Kültür Meseleleri-Medeniyet Anlayışımız ve Kültür Dâvâmız, Doğu ve Batı San'atının Hareket Noktaları, San'at Geleneğimiz, Glinka'lara Yakışır, Bir Uyanış, Boğuluyor, Kurtaralım, Londra Caddesi'nin İftihar Durağı, Simkeşhâne, Millî Kültürümüzde Gaflet Mihrakları, Rahmetli Ayasluğ, Muhtaç Olduğumuz Zevk, Yaratıcı Hürriyet ve Âile, Bir Mektup, Kadınlar, Antalya'da İki Gün, Düngü ve Bugünkü Kadın, Âile ve Kadın, Bir Mektup, Ticâret ve Ahlâk, Bir Alman'ın Sorduğu Yedi Suâlin Cevâbı, İrticâ, Ramazana Giriş, İslâm Dîni, Oruç, Bayram, Mihver İnsan İhtiyâcı, Zekât, Kandilli Kız Lisesi'nde Verilen Konferans, Bir Konferans, Bir Mektuba Verilen Cevap", "V. Muhtelif Yazılar-Gazeteci Nerîman Malkoç'un Suallerine Cevap, Yeni İstanbul Gazetesi'ne Verilen Röportaj Yazısı, Alp Erenler, Aş, Meşet, Ağlayan Anne, Özel İsimler İndeksi, Seçme Terimler, Konular ve Kavramlar İndeksi

Hâtıralarla Başbaşa, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Baha Matbaası, 1977, 256 sayfa.

Türü: Anı, tarih.

Ön sözünü Kâzım Yetiş'in yazdığı kitap Birkaç Söz dışında dört bölümden oluşmuştur.

İçindekiler: İlk bölümde Târih ve Biz anabâşlığı altında Tecrübeli Dost, Ödenecek Borç, Tutulmamış Vasiyet, Çıksalın, Bizanslılar, Kuyu, Kahve mi, Çay mı, Hayran mı?, Unuttuğumuz Devirler, Eşyâların Feryâdı, XX. Asrın Yüz Karası, Eski Çizmeler, Mustafa!, Uyanmalı ve Birleşmeli alt başlıklarıyla tarihî konuların işlendiğini görürüz. Sâmiha Ayverdi bu bölümde yoğunluklu olarak Osmanlı tarihi üzerinde durur.

Kitabın ikinci kısmı Çocuk ve Terbiye başlığını taşır ve Çocuk, Ebeveyn ve Evlât Münâsebetlerine Dâir, Biz Neyiz?, İnsanları Kusurları ile Sevelim, Eğitimimizi Millî Hüviyete Nasıl Kavuşturabiliriz? alt başlıklarından oluşur. Bu kısımda Sâmîha Ayverdi çocuk eğitimi, millî eğitim gibi konulara değinmiştir.

Mâziden Birkaç Simâ başlığını taşıyan üçüncü kısımda Türk kültüründe mühim yeri olan şahıslarla Sâmîha Ayverdi'nin bizzat tanıdığı bazı şahsiyetlere yer verilir. Bu şahıslar sırasıyla kitapta şu şekilde yer alır: Ahmed Yesevî, Şeyh Edebâli, Ak Şemseddin, Amcâzade Hüseyin Paşa, Nereden Nereye?, Bergamalı Cevdet Efendi, Börek Ağacı, Mehmed Dede, Fâtih ve Beşyüzüncü Fetih Derneği Gözüyle Prof. Dr. Ziyâ Cemâl Büyükkaksoy, Normandiya Vapurunun Ahçıbaşısı, Ahmet Ağabey.

Kitabın son kısmı Estergon'da Namaz adını taşır. Millî tarihî duyarlılıkla kalem alınmış yazılar "Çalışma İnkılâbı, Suçumuzu Bilmemek Suçu, Bir Beyannâmenin Düşündürdükleri, Mahalleyi Canlandırmak, "Nohut, Oda, Bakla, Sofa", Mersiye, İstanbul'un Mes'elelerine Kısa Bir Bakış, İnsan ve Makina, Dâvetsiz Konuk: Radyo, Yarınki Ben, Açık Hava Müzesi Eyüb'den Çizgiler, Aynalar, Fidelik, Biz ve Onlar, Parçalananlar ve Parçalayanlar, Estergon'da Namaz başlığı altında kitapta yer almıştır.

Hicrî 1400. Yıla Yaklaşırken Kölelikten Efendiliğe, İstanbul, Damla Yayınevi, Dizgi-Tertip-Baskı: Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, Kapak Baskısı: Çetin Ofset, 1978.

Türü: Araştırma, inceleme.

İçindekiler: Önsöz, Kölelikten Efendiliğe Dâvet, İslâm Birliği, İslâm Mûcizesi, Endülüs'de İslâm, Fırsatlar ve Değerlendirilmesi, Çözülüşe Doğru, Uyanışa Dâvet, Yâhûdilik, Hristiyanlık, Garb Şark ve İslâm Dünyâsı, Hac ve Zekât, Komünizm, Kurtuluşun Yolu, Temennîler (İlmî, İçtimâî ve Maârifle Alâkalı Hususlar, Birkaç Dînî Husus, İktisâdî, Ticârî ve Teknik Bâzı Hususlar), Netîce, Cihâda Dâvet.

Dost, Ankara, Hülbe Baytaş Yayınları, 1979, 160 sayfa.

Türü: Biyografi

Kitap Sâmiha Ayverdi'nin hocası Kenan Rifâî hakkında yazılmıştır.

İçindekiler: Kitap Kitaptan Evvel anabaşlığı altında ve Balıkesir, Adana, Manastır, Üsküp, Trabzon, Medine, İstanbul alt başlıklarını taşıyan ve Kenan Rifâî'nin hayatını içeren ilk bölümden sonra Semiha Cemal'in Şânında adlı Semiha Cemal'in şahsî özellikleri ve hocası Kenan Rifaî ile tanıştıktan sonraki değişim evresi anlatılan bölümle devam eder. Bundan sonra asıl konuya geçilir. Kitabın bu kısmı Dost ve Semiha Cemal ile Sâmiha Ayverdi tarafından derlenen Dostu Dinlerken adlı iki ana bölüme ayrılır. Dost kısmının alt başlığı Dost; Dostu Dinlerken bölümünün altbaşlıkları ise Dost'u Dinlerken, Âile İçinden ve Hâtıralardan Çizgiler, Geçmiş Asırlara Bir Bakış, Son Bir İki Söz şeklinde düzenlenmiştir.

Yer Yüzünde Birkaç Adım, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1984, Özal Matbaası, 304 sayfa.

Türü: Gezi, anı.

Kitap Sâmiha Ayverdi'nin 1969-80'deki seyahat notlarından oluşmuştur. Kitap Ön söz ile altı defter olarak düzenlenmiştir. Birinci Defter 1969, İkinci Defter 1971, Üçüncü Defter 1972, Dördüncü Defter 1975, Beşinci Defter 1977, Altıncı Defter 1980 yıllarına ait hatıraları ihtiva eder.

Sağlık sorunları nedeniyle çıktığı seyahatlerin her birinde Osmanlı kültürüne ait izleri gördükçe derinden acı duyan Sâmiha Ayverdi, bu duygu, düşünce yükü nedeniyle sağlığı için çıktığı bu yolculuklarda kendini daha kötü hissetmiş ve bunu da satırlarına yansıtmıştır.

Mektuplardan Gelen Ses, İstanbul, 1985.

Türü: Mektup

Ayverdi'nin torunlarına yazdığı mektuplardan oluşan kitap yazarın torunlarının şahsında Türk gençliğine seslenecek mahiyette olup millî kültürel meseleleri haizdir.

Rahmet Kapısı, Ankara, Hülbe Yayınları, 1985, Özal Matbaası, İstanbul, 240 sayfa.

Türü: Anı.

Sâmiha Ayverdi'nin yakın çevresine dair anılarını anlattığı bu kitapta Osmanlı kültürü ve İstanbul folkloru da çeşitli yönleriyle yer alır. Ayverdi bu anıları kaleme alırken inanç boyutunda birtakım fikirlerine de yer verir, genel anlamda insanî değerlere değinir ve aktardığı hatıralardan bu yönde çıkarımlarda bulunur.

Kitabın başında yazarın kaleme aldığı Ön Söz yer almıştır.

İçindekiler: Galatasaray Lisesi'ndeki Jimnastik İmtihanı, Rahmet Kapısı, Kal'a, Beden Kafesimizin Kuşları, Yürek Yanığını Taşıyan Nâme, Söyle Babana Namaza Başlasın, Sırrın İnceliği, Dünya Arzularının Sonu, Teslimiyet, İsmet Hanımefendi, Handaki Kirâcılar, Annem ve Cenanyâr Kalfa, Yazlıktaki Ezel Dostluğu, Mehmed Ali Aynî Bey, Nazar, Sâdeddin Paşa Yalısı, Güzeller Güzeli Annem ve Nazmiye Kız, Bektâş-ı Velî, Bostan Dolabı ve Siyiller, Hak Dostlarıyla Geçirilen Bir Gün, Semiha Cemâl Hanım, Dervişlikte Sebat ve Sabır, Mürşidimin Sabrı, Affi ve Müsâmahası, Önümüzde Işık Tutmakta, Postacı Emin Efendi, Bahreddin Efendi ve Annesi Kamer Hanım Vâlide, İnsan Aramak, Yâ Şeyh Debbân, Bir Dedikodu, Nergis Bacı ve Zeynep Hanım, Selâmlık Odası, İspirtizma ve Garbis Efendi, Kendi Kendimizi Aldatmak, Piyangolar ve Bahs-i Müşterekler, Tıp Ahlâkı, Korku Ortadan Kalkınca, Görmek, Zerdebıyık Hasan Bey, Babamın Şakaları, Erik Pestili, Doğduğum Ev, Bir Fazîletler Zinciri, Ağabeyim Ekrem Hakkı Ayverdi, Evimizin Tabldot Misâfirleri, İbrâhim Efendi Âilesi, Câmekân, Hüseyin Gâlib Efendi, Ali Ağa'nın Sadâkat ve Muhabbeti, İsmâil Ağa ve Dadım, Fatma Hanım ve Hacı Mehdî Efendi, Pazarola Hasan Bey, Yaşar, Nazife Hanım'ın Hastalığı ve Komşusunun Vefâsı, Yaman Dede, Yemin, Allah'a ve Kula Borcumuz Allah Korkusu, Sulukule, Evlâd Acısı, Ali Dayı, Kâhyânın Sadâkati, Fevzi Paşa Caddesi'nin Ağaçları, Müşterek İmandan Gelen Birlik, Bir Mânâ Âlemi, Dahîlek Yâ Resûlallah, Şerîat, İslamda Taasub, İslâmiyet ve Taassub, Yıldız.

Ne İdik Ne Olduk, Ankara, Hülbe Basım ve Yayın A. Ş. , Özal Matbaası, 1985, 238 sayfa.

Türü: Anı.

İçindekiler: Ne İdik Ne Olduk, Kaybolan Mîras, Sâdiye Hanım ve Kaptan Paşa'nın Torunu, Fakir Düşen Efendi, Fâtih'in Portresi ve..., Fâtih Senti ve Fâtih, Akbıyık Sultan, Pâdişâhın Kılıç Kuşanma Merâsimi, Babamın Viyana Seyâhati,

Kâmil Paşa Harmanı, Ayşe Sultan, Sultan Reşat'ın Torunu ve İttihadcılar, Havaya Uçurulan Köprü, Ne Oldu Bize, Batıda ve Bizde Konakların Âkıbeti ve Müzecilik Anlayışı, Bir Sadâkat ve Vefâ Örneği, Bir Ferâgat Örneği, İzzet Paşa'nın İskemlesi, Mediha Gezgin Hanım'ın Meclisi ve Selânik Dönmeleri, Öğretmen Nuriye Hayırlı Hanım ve Dönme Arkadaşı, Füreyya Hanım ve Ahmed Emin Yalman, Dönmelik Prensibi, Eski Cemiyette İşçi-İşveren Münâsebeti-Eski İstanbul Yangınları ve Arkasındaki Siyon-Ermeni Oyunları, Türk Toprağındaki Yahudiler, Ey Muhammed Ümmeti, Dergâhlar ve Mason Loncaları, Varlık Vergisi, Halk Partisi'nin Muhâlefeti, Efsâne Kahramanı, Allah Bir Memleketi Küçük İnsanların Eline Bırakmasın, Sadâkat-Vefâ ve Millî Terbiye, Trabzon Hâtıraları, Harp Zenginleri, Büyük Dayım Cemâl Bey ve Dadı Hanım, “Yalan, İftira, İntikam”, “Van Vâlisi Haydar Bey, Beyaz At, Bir Sünnet Düğününün Düşündürdükleri, Âile-Cemiyet ve Terbiye Sistemimiz, Eski İstanbul'dan Çizgiler, İki Buçuk Asır Evvelki Kazma, Yarınki İstanbul, Çamlıca'daki Evimiz, Dünkü Çamlıca, Küçük Çamlıca, Kanunî Andon, Remziye Hanımefendi, Tanzîmat'ın Götürdükleri, Fâzıl Nazmi Bey ve Güneş Dil Teorisi, Memleketi Terk Eden Türk Hanımı, Ksandra, Bakmak ve Görmek, İçtimâî ve Millî Zaafımız, Nergister Kalfa, O Eller, Türk İnsanın İdrâkine Giren Hırsız.

Kur' an Ahlâkı Nedir?, Renkler Matbaacılık, 6 Mart 1986, 6 sayfa.

Türü: Risale.

Ayverdi bu risalesinde Türk kültürüne değinir, maneviyatın öneminden, maddeyi hayatın merkezi yapmamak gerektiğinden bahseder. Ona göre, aslolan manevî değerler ve Kur'an ahlâkıdır.

Bağ Bozumu, Ankara, Hülbe Yayınları, Özal Matbaası İstanbul, 1987, 317 sayfa.

Türü: Anı, tarih, makale.

İçindekiler: Kitap hatıralar ve makalelerden oluşur. Kitapta yer alan hatıralar ve makaleler bu iki türe ayrılan kısımlarda yer almıştır. Kitabın sonunda İçindekiler kısmı bulunur.

Kitabın Hâtıralar kısmında sırasıyla şu başlıklar yer alır: Bağ Bozumu, Nereden Nereye, Suç Kimde, Âdile Sultan, Karadeniz Bizimken, Ömer Paşa'nın KIZI, Sultan II. Abdülhamid Devrinden Birkaç Hâtıra, Bir Hâtıra, Beşinci Sultan Mehmed Reşad, Göç, Tatlı Limon, Yarım Torba Un, Telâş, Şaşmayanlar, Korkuluk, Pilâv ve Kaşık, Kavasın Ayşe Hanım, Ethem Ağa, İnanacaksan Kendine İnan, Küçük Hanım, İki Vâli-İki Dünyâ, Bu Zırh Delinmez, Münevver Kime Derler, Bir Gaflet Örneği, Nişan Mümeyyizi Cemâl Bey, Hünkârın Atı Bana Yan Baktı, Günah-Sevap, Vahşete Çekilen Hasret, Ne Yapmalı, Bir Çamlıca Tepesi Vardı, San'ata ve San'atkâra Saygı, Şapka, İntikam, Bütün, Bir Süheylâ Vardı.

Kitapta yer alan makaleler ise Makaleler başlığı altında şu şekilde sıralanır: Dünyânın Görüp Göreceği Tek Efendi Millet, Türk Müstemlekeci Olmamıştır, Efendiliğe Dönüş, Aldatanlar-Aldananlar, Taştan Bir Vesîka, Geçmişe Saygı, "Târih ve Gerçekler, Fâsıla-i Saltanat, Mara Sultan, Ağlayan Rumelihisarı, Öküz Mehmed Paşa, Şam Vilâyetimiz, Çölün En Yaşlı Adamının Söyledikleri, 16 Mart, İstanbul'un İşgâlinden, Bu Nasıl Kral, Mühürücü Rauf Efendi, Kemankeş Sırrı, Bir Gazı Aranıyor, Uç Beyleri, Mehmed Âkif, Gafilâne Teşebbüslerimizden, Gene Gafilâne Teşebbüslerimize Devam, Bütün Genç Anne ve Babalara, Eski Türk Evleri ve Çocuk, Garb'ın ve Şark'ın Elinde İnsan, Eğitim Üzerine Bir Sohbet, Eğitim Mes'elelerimiz, Barış ve Kavga, Adım Adım Tefekkür, Tasavvuf, Kur'an Ahlâkı Nedir, Bir Mektuba Cevap, Merkez, Molla Kasım, Ramazan, Zafere Doğru Nasıl Koşulur, Hâbil de Bizde Kâbil de, Utanıyorum, İnsandan Beklenen, İhtiyar Erik Ağacı, Emânetçi, "Hırsız Var, Hırsız Var, Hırsız Var".

Hancı, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Kent Basımevi, 1988, 115 sayfa.

Türü: Mensur şiir.

Kitabın Takdim yazısı İlhan Ayverdi tarafından yazılmıştır.

Tasavvufi motiflerle örülü kitapta yazar kendi kendisiyle konuşur gibidir. Yaradan'dan uzak oluşun verdiği ızdırıp ve Tanrı'ya yakarış ve ondan yardım isteme şiirlerde ilk göze çarpan temlerdir. Yazar Allah'la konuşur, O'na sorular sorar, O'ndan cevap bekler. Bu dünyada kendini gurbette hissedenden yazar adeta O'ndan teselli bekler gibidir.

Allah'tan uzak oluşun verdiği ızdırabın yanında onu arayış ve varlığını onunla buluşun mensur bir şiir şeklinde anlatıldığı tasavvufî bir eserdir.

Hey Gidi Günler Hey, Ankara, Hülbe Yayınları, Özal Matbaası İstanbul, 1988, 261 sayfa.

Türü: Anı, deneme.

Sâmiha Ayverdi'nin hatıralarından oluşan kitap İstanbul'a ait folklor unsurları ve Osmanlı tarihi ile örülüdür. Ayverdi yakın ve uzak çevresindeki şahıslardan hareketle bir döneme ve yaşantısına ışık tutmuştur. Fikir yönü de olan bu hatıraların bir kısmında yazıldıkları zamanın güncel meseleleri tarihin rehberliğinde irdelenmiştir.

İçindekiler: Hey Gidi Günler Hey, Feth-i Mübîne Doğru, Kayalar, Bir Vasiyetnâme, Azınlık Masalı, Doktor Ferdinand Paşa, Türkiye'de Azınlıklar, Ümit Burnu, Parçacı Mişon, Hilmi Paşa'dan Gelen Hüküm, Binbaşı Osman Bey, Hüseyin'in Anlattıkları, Bulgar Hoca'nın İtirafı, Kûtü'l Ammâre, Beyaz Ruslardan Dökülen Mikrop, Uyanalım, Komşumuz Lâtif Beyler, Muhâcirlik, Sefir ve Atcambazı, Lâtife Hanım, Nasib Hanım'ın Annesi, Dadı Hanım, Saray Bahçesi, Yeşil Hoca, Libâde, 'Vav', Şamram Hanım, Fakrû'd-Dem, Güzellik, Can Korkusu, Nazar, Yapanlar ve Yıkanlar, Demircinin İmânı, Zengin Kimdir?, Dünyâ, "Dostluk", Ormandan İbret Alalım, Guguk, Sansar İmam, Karıncaların Hayâtı Hakkında, Peyker Kalfa, Âsım Bey'in Eşegi, Yerimizi Bilelim, Şöhret Âfettir, At Kaçtı, Kirâmen Kâtibîn, Bir Felsefe Hocası, Cevdet'in Kavakları, Bahçıvan Rüstem Ağa, Gerçek ve Sahte, Mızrak Çuval Sığmaz, On Para, Türklerde Misâfir Sevgisi, Çamlıca'da Bir Metruk Köşk, Lâ Galibe İllallah, Yeğdür Allah, Ana Olmak San'atı, Mahalle, İbret Alalım, Deve Kini, Japon Avni, O Türkçe Bilmez, İsrâf, Sene: 1935 Hele Bir Büyüyeyim de..., Târihe Saygı.

Küplüce'deki Köşk, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1989 (2.bsk. 2006, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Özal Matbaası, 287 sayfa.).

Türü: Anı.

İçindekiler: Takdim, Radoviçli Bir Beyzâde, Muhârebeler, Zeki Paşa, Vatan Benim Cebimdir, Düyûn-ı Umûmiye, Tayyâreler Geliyor, Zıyan Üstüne Zıyan, Rodoslu Hanım, Çamlıcalı Fatma Hanım, Mahalle Mektebi, Nankörlük, Osmanlı Bakkaliyesi, Yahûdinin Gözü Doymuyor, Turşucu, Monseigneur Âbid, Otyaş,

İstanbul'u Seyrederken, Küplüce'deki Köşk, Şeytan Feneri, Birlik, Velî, Dünyânın Beklediği Adamlar, Tejâde, Nazlı Hoca, Memnû Meyve, Hikâye Değil, Çiti Eski Yerine Getir, Hasan Bilâlî, Ayıplarımın Bir Ayıp, Sanki Giydim, Sanki Yedim, Ben Yapmadım, Ben Yaptım, Anadolu Hisarı'ndan Bir Hâtıra, Pilâvcı Mahmut Ağa, Paşa Baba-Dilâver Bey, Bana Her Şeyi Söylerle Amma, Güler Bahar-Ebûbekir ve Emetli Emine Hanım, Komşu Kızı, Çedikçizâdelerin Kızı, Sâbire Hanım ve Tâhir, Solo Dimançe Fermetta, İki Gümrükçü, Aldatmak, Aldanmak Demektir, Bu Paraları Ne Yapayım, Faturayı Sanki Ben Ödüyormuşum Gibi, Alkış, Cam Parçası, Çeribaşının Evi, Büyük Şey, Cânî Olmayalım, Onların Anlattıklarından, Bir Kahraman Paşa, Çeşme Yalağındaki Çocuk, İğdir, Veyszâde Mustafa Efendi, Geri Tepen Silâh, Sevginin Gücü Neye Yetmez, Onların Söyledikleri, Bak, İmamlarımız, İncil ve Kilise, Kızma Bana Hoca Efendi, Müezzîn, Babaannemin Gözyaşları ve Pâdişah, Dokuz Kürklü Âşir Efendi, Bir Çocuğun Verdiği Ders, Paşa Kızı, Acâyip Bir Mantık, Özel İsimler İndeksi.

Ah Tuna Vah Tuna, Ankara, Hülbe Yayınları, 1990, 261 sayfa.

Türü: Anı, makale.

Sâmiha Ayverdi bu kitabında yakın ve uzak çevresindeki şahıs ve olaylardan hareketle İstanbul, Osmanlı ve Rumeli kültürüne dair pek çok unsura temas etmiştir.

İçindekiler: Ah Tuna Vah Tuna, Eski İzlerimiz, Serhat Gâzileri, Deliler, Bey, Aldanan Bir Bulgar Başbakanı, Kanûnî'nin Budin'i, İnanalım mı?, Gene Bir Seyyah Mektubu, Dünden İbret Levhaları, Nerede O İlâhî Akl-ı Selîm, Bir Târihî İhânet ve Seccâde, Dünümüz ve Bugünümüz, Pulakya Anzavurakya, Yakın Târihten Bir Çizgi, Fuad Paşa, Görmediğim Kafkasya ve Gördüğüm Kafkasyalılar, O Acı Günler, Bir Siyonizm Oyunu, Tanzîmat, Yabancılar ve Biz, Gülmek Mecbûrîdir Alkış Da Öyle..., Zavallı Mizah, Zavallı Türk Dili, Kaplıca Mes'elemiz, İnsan Ve Ağaç, Midye Azîz, Maymun ve Karınca, Prens ve Prens Amma..., Hazin Bir Mâcerâ, Kavalalı Nîmet, Nifak, Adâlet, Turşucu Kemâl, Kula Verilen Söz, Dayı Bey, Âile Varsa Devlet De Var, Ana Hakkı, Yisirli Zille, Kavas İlyas Ağa, "İnsanlık Bu Değildir, Türk Saygısı, Biz Böyleydik, Kumar, Hasan Efendi ve Şâzimend Hanım, Onların Dedikleri, Helâlleşme, Sofya-Usturumca-İzmit, Kâğıthâneli

Münevver Hanım, Kudretullah Efendi , Kal'a ve Kal'acı, Ayasofya Efsâneleri, İstanbul Rüyâ Görüyor, Nehr-i Azîz, Boğaziçi Hisarlarına Kısa Bir Bakış, Güzelce Hisar, Anadolu Hisarı, Boğaziçi'nde Bir Yalı, Küçüksu, Göksu, Kırık Bir Dal, Çakal Olmayalım, İki Ateş Arasında Türkiye, Kible ve Kiblesizler, Tahkik ve Taklit, Domuzca Bir İddiâ, Meş'aleler, Hatâlarımız, O Diyar Gene Bizimdir.

Dile Gelen Taş, Yay. : Haz. : Aysel Yüksel, İstanbul, Kubbealtı Yayınevi, Özal Matbaası, 1999, 199 sayfa.

Türü: Mensur şiir.

Ayverdi'nin ölümünden sonra basılan ilk eseri olan Dile Gelen Taş, yazarın mensur şiirlerinin toplandığı bir eserdir.⁷⁰

Ayverdi bu kitabında mistik bir anlayışla, şiirsel bir dille kutsalıyla konuşur, yakarışlarını ona iletir, ondan cevap bekler, âdetâ onunla hasbihal eder. O tasavvufun ana temlerinden biri olan gurbeti satırlarına nakşetmiş, yaratıcısından uzak oluştan duyduğu acı ve ızdırabı, bir ney misali inleyişlerini kelimelere dökmüş, yitiğini kaybedip arayan bir mecnûn gibi ruhunun sızılarını satırlarına aksettirmiştir.

Kitapta yer alan mensur şiirlerin başlıkları olmayıp hacim bakımından da farklılık arz edebilmektedirler.

Kitabın Taksim'i Aysel Yüksel tarafından yazılmış, sonuna da Terimler ve Kavramlar İndeksi konulmuştur.

Râtibe, Yay. Haz. : Aysel Yüksel. , İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Özal Matbaası, 2002.

Türü: Anı.

Eserde yazıların yanı sıra İçindekiler, Takdim, Özel İsimler İndeksi ile Seçme Terimler, Konular ve Kavramlar İndeksi yer almıştır.

İçindekiler: Râtibe, Bundan, Yakın Târihten Acı Çizgiler, Dünya İçinde Dünya, Kadın-Erkek, Dayılar, Sâkibe Hanım Yenge, Sevginin Kudreti, Eşref Bey'in Torunları, Bir Türk Kadını, Eski-Yeni, Annemin Dadısı, Kendi Kendini İnkâr, Dadımın Komşuları, Bitmeyen Savaş, El Yağı, Büyü, Bizim Evin Tavan Arası, Titiz

⁷⁰ Hicran Göze, **Mâveradan Gelen Ses**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2005, s.133.

Bir İffet Anlayışı, Sâniye Hanım, Hattat Aziz Rifâî ve Kızı Azîze Hanım, Yol Arkadaşım Hattat Azîz Efendi, Arkadaşım Râif, Râif' in Amcaları, Râif'in Dayısı, Komşularımız, Yangın, Hâfız Bey, Onunla Yaşıtmışım, Çocuk ve Babası, Tıp Ahlâkı Böyle mi Olmalı? , Gene Şehzâdebaşı, Vahşet, Beş Para, Para, Yedi Buçuk Kuruş, İrfânımıza Ne Oldu? , Temiz Hanım, Âdem Ağa'nın Bostanı, Sanki Enderun, Nakış İşleyen Kadın, Kadınlar Kahvehânesi, 36. Türk Hâkanı, Terzi Zina, İslâm'da ve Haçlı Dünyâda İnsan Hakları, Ah Şu Papazlar, Koca Adam, Kabâhat Söyleyenlerden Ziyâde Dinleyenlerdedir, Beyazıt'tan Sesler, İlim ve Amel, O Çocuk Biziz, Kimine Hay Hay Kimine Vay Vay, Gülistan Hanım ve Oğulları, Bizim Fakîhimiz Ali'dir, Örf ve Âdetler, Osman Remzi Bey'in Annesi, Sokak Süpürgesi, Hazin Bir Hâtıra, Sevgi Gibi Zenginlik Olur mu?, İtâat ve Saygı, Temel, Kahır İçinde Lutuf, Ayna, İndeks.

Dünden Bugüne Ne Kalmıştır?, Yay. Haz. : Aysel Yüksel-Zeynep Uluant, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2006, 288 sayfa.

Türü: Anı, tarih, deneme.

Kitabın Takdim'i Aysel Yüksel ve Zeynep Uluant tarafından yazılmıştır.

İçindekiler: Takdim, Türk'ün Ses Dünyası, Bağdat, Bu Nasıl Osmanlılık, Ah Şu Ermeniler, Papaz Osep'in Kilisesi, Zararla Biten Bir Düşmanlık, Hakkımız Kalan Ülkeler, Fırsatı Kaçıran Bir Tûrânî Kol, Hep Tek Başına, Sultan Beşinci Mehmed Reşad'ın Rumeli Seyâhati, Bizim Selânik, Abdülezel Paşa, Kahramanlarımızdan Bir Kahraman, Kahramanlar, Yirmi Sekiz Mehmed Çelebi, Asırlar Boyunca Neler ve Neler, Biliyor muyuz?, Ancak O Zaman, Beş Ekmek Beş Peynir, Kızılelma, İslâm'ın Kızılelma'sı, Tecdîd-i İmn Lâzım, Mesul Olan Biziz, Doğrusu Bu, Yenidoğdu, Köşe Kapmaca, Arkadaşım Mehmet Ali ve Ben, Acınacak Bir Adam, Yahûdiler, Geçmiş Asırlarda Avrupalı Yahûdi, Dünya Yahûdi'yi Tanımıyor, İtâat, Dünden Bugüne Ne Kalmıştır, Çaylak Yavrumu Kapamaz, Ater Divini Amo, Geri Alalım, Aziz Analar Babalar, Annelere, Ne Sevmiş Ne Sevilmemiş, Hangi Mehmed, Büyüklere, Sarhoşlar, Süt Kardeşler, Bu Ne Cehâlet, İster İnsan İster Hayvan Olsun Ana Anadır, Kedi Deyip de Geçmeyelim, Kediler ve İnsan Oğlu, Kedi Sesleri ve..., Kedi ve Köpek, Kedi Yavrusu ve Ben, Kediler, Köleler, Yûnus Ağa'nın Söyledikleri, Biz

Unutkanlar, El El Üstünde Kimin Eli Var, Benim Elim, Kimde Ne Var Bilinmez ki..., Hatırlamak, Özel İsimler İndeksi, Seçme Terimler ve Kavramlar İndeksi.

İki Âşinâ Yay. Haz. : Aysel Yüksel, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Özal Matbaası, 2003.

Türü: Anı.

Kitabın başında İçindekiler ile Aysel Yüksel'in Takdim yazısı sonunda ise Özel İsimler İndeksi ile Seçme Terimler ve Kavramlar İndeksi bulunur.

İçindekiler: İki Âşinâ, Bir Kır Gezintisi, O da Geçti Bu da Geçti, Ne Saray Ne Bahçe, Bir Kır Sefâsı, Nazîme Sultan Köşkü, Sedefli Köşk, Altûnîzade, Koca Türk, Paşa Kapısı Karşısındaki Konak, Tantâvî'nin Bahçesi, Bizans ve Latinler, Tekfur Sarayı, Bizans'ın Mezar Taşı, Bizans Boğaziçi'ni Tanıyamadı, Değirmenin Ölümü, Çarşambadır Çarşamba, Kabakçı Mustafa, Mecaz ve Ötesi, Bahri Bey, Kayısı Bahçeleri, Onlara Yasak Yok, Bir Medresenin Hatırlattıkları, Muhallebici, Saat, Oku ve Düşün, Allâhü Ahad, Komşumuz Nihat, Kâğıtçı Ali Bey, Dalâletten Kurtulmak, Sâde Süleymâniye, Sinan Suçlanamaz, Ayasofya, Bir Haliç Vardı, Galata Kulesi, Köprüler, Şu Beyoğlu, Wilhelm Kârî Bıyıklar, İstanbul Şehrinde Meyhâne de Vardı, Bedros İsminde Bir Meyhaneci Varmış, Bahçeler Kasırlar, Tuğla Harmanı, Bir Kadınefendi, İşgal, Sokaklarımızın Sesleri, Gerçekleri Unutmayalım, İstanbul Efendisi.

Ezelî Dostlar, Yay. Haz. : Aysel Yüksel, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Özal Matbaası, 2. bsk. (1. bsk. : 2004) ,Mart 2009, 279 sayfa.

Türü: Anı.

İçindekiler: Takdim, Eski Büyükler, Enderun, Pâdişahça Bir Cevap, Birlik ve Nifak, Dost Acı Söyler, Dâhî Büyükler, Fâtih Sultan Mehmed'den Sonra, Bir Dâhî Hükümdar Yavuz Sultan Selim, Dördüncü Sultan Murad, Tiryâki Hasan Paşa, Kahraman Baba Oğul, Son Seraskerlerden Rızâ Paşa, Bizi Bırakıp Nereye Gidiyorsun, Değer mi idi, İbrâhim Paşa Böyle mi Olmalıydı, Bu Günahlar Bizimdir, Topal Osman Efendi ile Kızı, Vâlide Paşa Yalısı, Topal Osman Efendi, Bir Muhârebe Dönüşü, Hekim Hanım, Fazîletin Zaferi, Hayrû'l-Halef, Nazîre Hanım'ın Köşkü ve Kirâcıları, Acıacak Adam İdris Efendi, Can Korkusundan Doğan

Berâberlik, İki Muhteşem Kadın, Tâhir Efendiler, Gene Şeyh Tâhir Efendi, Tâhir Efendiler'e Sataşanlar, Âtîfet Hanım, Bir Koca Kadiroğlu Bir de Muharrem Bey Varmış, Doktor Fâruk Sargut, Tevfik Bey, Afife, Bütün'e Koşan Genç Hanım, Kuzu Selamî, Bu Bir Çıban, Dinlediklerimin İkincisi, Terzi Şerîfe Hanım, Neye Yarar, Zenginlik Nedir, Her Şeyin Başı İnsan, Nesîbe Hanımefendi, Biz Hacılar, Nizâm-ı Âlem, Ey Âlem-i İslâm, Biz Zavallı İnsanlar, Arabacının Oğlu, Gül Baba, Gülşenîler'den Korkulmaz, Âtîfet Hanım'ın Komşusu, Cemâle Çağrılanlar, Mehmet Ali Aynî ve Fâzıl Nazmi Beyler, Koca Doktor, Bütün'den Koparılanlar, Ne Mutlu O Mağara Adamlarına, İnanç, Bu Yüz Yalan Söylemez, İndeks.

Mülâkatlar, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2005, 367 sayfa.

Türü: Sohbet, mektup.

Kitabın Takdim yazısı Mustafa Fayda ve Semanur A. Fayda tarafından yazılmıştır. Kitabın sonunda Dizin yer almıştır. Kitapta Sâmiha Ayverdi'yi ziyarete gelmiş bir kısmı tanınan şahıslarla olmak üzere yapılan sohbetler ve mektuplar bulunur.

İçindekiler: Takdim, Sayın Güzîde Hanımefendi'ye, "Pertev Demirhan, Râsim Başara, Garbis Fikri", "Ali Zeki Bey ve eşi, Garbis Fikri", "Mehmed Ali Aynî, Garbis Fikri", "Kemâl Altinkaya, Ahmed Halid Yaşaroğlu, Garbis Fikri", Nuri Pazarbaşı, "Pertev Demirhan, Mehmed Ali Aynî", Sâlih Zeki Aktay, Garbis Fikri", Mehmed Ali Aynî, "Şâziye Berin, Safvet Bey", "Fazıl Nazmi Rukün, Rahmet Rukün", Mehmed Ali Aynî, "Mehmed Ali Aynî, Meliha Ayverdi", Ahmed Tecer, Mehmed Ali Aynî, "Ömer Rıza Doğrul, Adil Kal'acı, Talha Münir, Hafız Ahmed, Garbis Fikri", "Necati Özver, Mehmed Ali Pazarbaşı, Basri, Garbis Fikri", Necati Özver, Eftimyadis, Necip Fazıl Kısakürek, "Naciye Himran, Garbis Fikri", "Fahrünnisa Yetmen, Zeyneb Koniçe", "Güzîde Hanımefendi, Zekiye Sadık Şener, Meliha Ayverdi", "Halis Meriç, Ekrem Hakkı Ayverdi, Azize Ayverdi, Nadide Ayverdi", "Yapı Usta Okulu son sınıf talebeleri", "Sedad Zeki Örs, Garbis Fikri", Andre Duchemin, "Ken'an Büyükaksoy, Andre Duchemin", Şükriye Tombak, Mehmed Gülmez, "Tevfik Demiroğlu, Hüsniye Uluant, Zühre Uluant", Hamîde Remzi Uzbank, "Ali Aynî, Hayrünnisa ve Kâmran Anıl", Necip Fazıl Kısakürek, "Aziz Ataoğuz, Nimet", "Bedia Hanım, Meliha Hanım, Garbis Fikri", "Sevil Akay

ve zevcesi, Bedri Ruhselman, Garbis Fikri”, Reşid Süreyya, “Medîha Varlık, Rahime Hanım”, “Hasan Lâmi Yener, Garbis Fikri”, Suad Plevne, “Mehmed Edip Tarbin, Mehmet Güncü, Tevfik Uzman, Ali Nadir Uğur”, “Mehmed Abdülkâdir Diyamandı, Rüştü Bey, Fahri Cantürk”, “Suad Plevne, Zevcesi, Garbis Fikri Efendi”, “Behçet Yazar, Garbis Fikri”, Şükrü İmre, “Mustafa Rahmi Balaban, Ülker-Suna Balaban, Garbis Fikri”, Şükrü İmre, Şükrü İmre, Şükrü İmre, “Enis Behiç Koryürek, Çerkes Hasan, Garbis Fikri”, Şükrü İmre, Şükrü İmre, Şükrü İmre, “Ken’an Büyükaksoy, Burhan Toprak, Safiye Erol, Ekrem H. Ayverdi”, “Cemâl Bey, Kemâl Bey, Çerkez Hasan, Mustafa Turgut”, Şükrü İmre’nin mektubunun sureti, Enis Behiç Koryürek, “Ken’an Büyükasoy, Enis Behiç Koryürek”, Şükrü İmre, Şükrü İmre, Safiye Erol, “Ken’an Büyükaksoy, Safiye Erol, Nezihe Araz”, Şükrü İmre, Ken’an Büyükaksoy, Şükrü Bey, Şefik Özbay, Şefik Özbay, Şükrü İmre, Şükrü İmre, Şükrü İmre, Şefik Özbay, Fahrünnisa Yetmen, “Râgıb Bey, Fâzıl Bey, Garbis Fikri”, Burhan Toprak, Ekrem Hakkı Ayverdi, Azize Ayverdi, Hakkı Kılınçoğlu’nun 25 Kasım 1944 Tarihli mektubu, Kılınçoğlu’nun mektubuna Sâmiha Ayverdi tarafından yazılan cevap (gönderilmemiştir), Kılınçoğlu’nun 25 Kasım 44 târihli mektubuna Sâmiha Ayverdi’nin verdiği cevap, Kılınçoğlu’nun Sâmiha Ayverdi’ye yazdığı 7 Aralık 44 târihli cevabı.

Arkamızda Dönen Dolaplar, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Yay. Haz. : Aysel Yüksel-Zeynep Uluant, Özal Matbaası, 2007, 255 sayfa.

Türü: Anı, tarih, deneme.

Kitabın Takdim yazısı Aysel Yüksel ve Zeynep Uluant tarafından yazılmıştır.

İçindekiler: Takdim, Şu Kıskançlık, Bu Ne Düşmanlık, Arkamızda Dönen Dolaplar, Doktor Ferdinand Paşa, Oralarda Tutunulmaz Ben de Alışamadım, Biz Buyduk, İnsan Hakları, Bir Vatikan Mensûbunun İsteği Üzerine, Türkler ve İman Hayâtı, Osmanlıyı Tenkit Yazılarına Cevap, Medeniyet, Sakat Doğmuş Çocuk Amerika, İnkırâzın Çâresi Zulüm Değildir, Feth-i Mübînden Evvel, Yazık, Polonezler, Biz Zavallı Devlet Lehistan, Mustafa’nın Topları, Yafa-Hayfa, O da İnsan Elbet Güler, Geçmişten Hâtıralar, Çal, Niçin Akıncı Olduk, Türk ve Temizlik, Demokrasi Mîmarları, Hâriciyemiz İçin, Giden Gitti Kalan Nedir, Onlardan Bize Ne, Hazıra Konanlar, Ölümsüzlük, Yolculuğa Çıkan Çiçekler, Nightingale’ler, Bugün de

Öyle, Çıkarıcılar ve Vatan, Moda, Çağırın Vahşet, Günün Zevkleri, Vezin ve Kafiye Kolay Bozuldu, Kazanç, Bugünkü Karagöz, Ayağı Taşa Değip Düşen Yaralanan Dünya Şâheserleri, Türklerde ve Batılılarda Sanat, Lâzım-ı Gayr-i Müfârık, Nizâma Saygı, Hafız Bakkal, Saraylı Teyze, Nasib Hanım Yalısı, Deli Hûriye, Odabaşının Kızı, Üç Yüz Altmış Beş, Çilek Tarlası, Kan Dâvâsı, Kavafın Oğulları, Tarsuslu Âşir Efendi, Duymadığımız Sesler, Papağanlar, Biz de Bir Selâhaddîn Eyyübî Olabiliriz, Çobansızlar, Dünya, Özel İsimler İndeksi.

Kaybolan Anahtar, İstanbul, Kubbealtı Yayınevi, Özal Matbaası, 2008, (2. bsk. : 2009) 276 sayfa.

Türü: Anı, tarih, deneme.

Kitap Ayverdi'nin anıları ile tarihsel konulu yazılarından ve çeşitli konular hakkındaki denemelerinden oluşur.

İçindekiler: Takdim, El- Hükmü Li-Men Galeb I, El-Hükmü Li-Men Galeb II, Tanzîmât'ın Getirdikleri ve Götürdükleri, Nedîmof, Avniyeler, Ayıp Ettik, Kanundan Evvel İman, Fâtih ve Rumeli Hisarı, Atina Bir Zamanlar Bizimdi, Rimpapa, Kendi Dîninden Utanan Kadın, Kırık Tuğla, Yağ Alim Ağa'nın Bağına Yağ, Bir Kahramanın Ardından, Neden Tesbit Etmiyoruz, Avrupâî Osmânî Rumeli ve Muhteşem İstanbul, Bir Âile ve Vatan Dramı, Götürüyorlar Getiremiyorlar, Dinlediklerim, Nazifler, Sanâyciler İçin, Ahilik ve Esnaf Kitabı Hakkında, Kaybolan Anahtar, Türk Mûsikîsini Konservatuvarlarımıza Sokmalıyız, Mûsikî, Ahmet Râsim Hakkında, Dere Bülbülleri, Maç, Harman, Tanmanlar, Batıda Bir İflâs Örneği, Yanlışımız, Bir Acı Gerçek", Vefa Borcu, Bir Bayram Hâtırası, Şehriban, Gençlerimize, Zihnî ve Mânevî Terbiye, Saraylı Hanım, Tâife-i Nisâ Hanım, Şekercinin Hûriye Hanım, İki Kız Kardeş, Ana ve Üç Oğlu, Bir Aşkın Mezarı, Hırs-ı Pîrî, Terbiye, Oturduğumuz Dalı Kesmeyelim, Patlamış Top, Kavas Efendi, Kavasın Hürmüz Hanım, Barışalım, Taşa Değse Sîm ü Zer Eyler Nutk-ı Ehlullah, Tayy-ı Mekân, İsmi Siz Koyun, Muharrem Ayı, Şeytan Diyor ki, Vahşetin Dâveti, Kadı Dediklerimiz, Siper-i Sâika, Tahtadan At, Nûr-ı Aynım, Özel İsimler İndeksi, Terimler İndeksi.

Paşa Hanım, İstanbul, Kubbealtı Yayınevi, Özal Matbaası, Nisan 2009, 312 sayfa.

Türü: Anı.

Yazarın anılarından oluşan bir kitaptır.

Kitapta yazılar haricinde İçindekiler, Takdim, Özel İsimler İndeksi ve Terimler İndeksi yer almıştır.

İçindekiler: Takdim, Yirminci Asrın Yüz Karası, Lâzım Olan Bu, Hilâl ve Salip, İstanbul'a Akan Türk'ün Gücü, İskender Bey, Çin Seddi Neresi Bolayır Neresi, Devletçilik, Târih Şuûru, İnsan ve Hep Aynı İnsan, Sıra Sıra Hâtıralar, Avramların Mâcerâları, Hâlâ Aynı Korku, Ey Batılılar Batılılar, Batının Taassubu, Geldiler Çektiler Gittiler, Saraylarda Hayat, Evinin İçi, Türk Ahlâkı, Eski İstanbul Sesleri, Âkıbetlerini Bekleyenler, Sabah Şerifler Hayır Olsun, Mahya ve Ötesi, İstanbul'un İşgalinde, Mehtap Deyip Geçmeyelim, Hastaya Bakın, Güzelliğin Galebesi, Babalı Arap Olduk.

Ebabil Kuşları, Yay. Haz.: Aysel Yüksel-Zeynep Uluant, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Özal Matbaası, Nisan 2010, 440 sayfa.

Türü: Anı, tarih, deneme.

Kitabın Takdim yazısı Aysel Yüksel tarafından yazılmıştır.

İçindekiler: Takdim, Târih Yalan Bilmez, İlmin Zaferi, Pâdişah Ona Derler, Birlikteki Menfaat, Sırp Sındığı, Doğrusunu Târih Söyler, Türk'ün Başına Konan Devlet Kuşu, Zaferlerin Rûhu Olan Adâlet, Mısır, Âsâfnâme Yazarı, Kudret ve Başarı Devirlerimizden Çizgiler, İtaat Üzre Olan Bir Kral, Hangisine İnanmalı, İki Kırımlı İhtiyar, Feyzullah Efendi Olmayalım, İtalya, Bir Boğaziçi Mozaiki, Çin Seddi, Türk Ordusunun Yüzlerce Kahramanlarından Bir Kahraman, Mütâreke Felâketi ve Sultanahmet Mitingleri, Ne Diye Onlara Benziyoruz, Vatan Toprağını Nüfus Tutar, Hanımoğlu Mehmed Ağa'nın Kızı, Bir Gurbettede, Dünyâyı Saran Tehlike, Medeniyet Bu mu, Mirasyediler, Takumu Tuçına, İlerici Yobazlık, Nankör Vatandaşlarımız, Vahan Efendi, Dünden Bugüne, Antikacı Akkâvî, Müzecilik Politikamız, Beyazıt Sergisi, Bir Vak'a, Evimizin İçi, Eski Günlerden Birkaç Hâtıra, Bez Bebek, Nasıl Sokulgan Olabilirdim, Cilâcı Yorgo Usta, Beğendiğini Seç Beğenmediğinden Geç, Onlardan Çalmayalım, Bir Mektup ve Cevâbı, Noel

Kurbanları, Bir Başka Noel Kurbanı, Oyun mu Kavga mı, Tedbir ve Takdir, 683
Sene Evvel Mevlânâ, Nemrut, Nemrut Olmayalım, Hepsi Gelip Geçti, Edip Bey,
Hilmi Paşalar, Nâmus, Onlar da İnsandı, Biz Kadınlar, Ksandra'nın Kafası, Tayyibe
Hanım'ın Portakalları, Dilenci, Mihriye Hanım'ın Oğlu, Dengi Dengine, Kurumuş
Ekmek Parçaları, Kar Suyu, Ne Mutlu Nâzende Hanım'a, Berber ve Kızı, Kötü Bir
İllet Kıskançlık, Aşere-i Mübeşşere, Hak Yerini Bulur, İçimizdeki Düşmanlar, İnsan
Oğlunun Başboşluk Hevesi, Bir Mektup, Zenginlik Ne imiş, Su, Tabiattan Parçalar,
Gerçek Hikmet Nedir, Hepsine de Saygı, Bostan Dolabı, Ebâbil Kuşları, Kudret ve
Başarı Devirlerimizden Çizgiler, İndeks.

I.BÖLÜM: GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Geçiş dönemleri hayatın önemli evreleri olup doğum, çocukluk, sünnet, askerlik, evlilik, ölüm gibi konuları kapsar. Ayverdi eserlerinde bu geçiş dönemlerinden doğum, çocukluk, sünnet, evlilik ve ölüm hakkındaki folklorik uygulamalara yer vermiştir.

1.1.Doğum

Ayverdi eserlerinde doğum ile ilgili olarak doğum öncesi ve sonrasına dair uygulamalara yer vermiştir.

1.1.1.Doğum öncesi

Doğum öncesinde yapılan hazırlıklardan birisi de lohusa için uygun bir ebe tutmaktır. Bu önemli görevi ifa edecek ebeye ücret ya da hediye verilirdi (İEK, 215, 216).

1.1.1.1.Ebe tutma

Abdülaziz Bey'in verdiği bilgiye göre hamile hanımın tutulacak ebeyi sevmesi ve hoşlanması şarttır.¹

1.1.1.1.2. Ebeye hediye sunma

Şâyeste Hanım çağırıldığı lohusalardan ücret almayı sevmese de kendisine bol bol hediye verilirdi (İEK, 215, 216).

¹ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı**, Yay. Haz. : Prof. Dr. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Güney, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Numune Matbaacılık, Haziran 1995, s.15.

1.1.2. Doğum sonrası

Doğum sonrasında lohusaya hediyeler verilir, lohusa hamamı düzenlenir, doğan çocuğa bakabilecek taye, dadı ve gerekiyorsa sütanne bulunurdu. Bunların yanı sıra lohusaya tepsi tepsi yemek göndermek Türk âdetlerindedir (EK, 69).

1.1.2.1.Lohusaya Verilen Hediyeler

Abdülaziz Bey lohusaya verilecek hediyelerin doğumdan sonraki yedi gün içerisinde verilmesi gerektiğini, sonradan hediye getirilmesinin ayıplandığını ifade etmiştir.²

Ayverdi'nin eserlerinde lohusaya verilen hediyelerle ilgili fazla bilgi verilmemiş, yalnız roman kişilerinden Zekiye Hanımefendi'nin anıları arasında her lohusa oluştta dadı ve tayaların ayrı ayrı gelerek boyunlara gerdanlıklar, başlarına perişanlar takıldığı bilgisine yer verilmiştir (İEK, 215, 216).

1.1.2.2. Lohusa için yapılan merasim ve eğlenceler

Abdülaziz Bey kitabında lohusa için yapılan merasim ve eğlenceleri kına gecesi, beşik alayı, lohusa hamamı, sütüne veya taye ve dadı tedarik edilmesi olarak sıralamıştır. Ayverdi eserlerinde bu merasim ve eğlencelerden kırkhamamı yapılmasına ve dadı tedarik edilmesine değinmiştir.

1.1.2.2.1. Kırkhamamı

Ercüment Ekrem Talu'nun verdiği bilgiye göre, lohusalar için yapılan kırkhamamı törenlerinde çeng ve çengane ile kınalar yakılır, rastıklar çekilir, türküler ve maniler söylenerek eğlenceli bir ortam sağlanırdı. Baş davetliler arasında olan ebe hanım lohusa yıkandıktan sonra beline geniş bir kuşak sarar, hamamdan çıkarken de elin kırk defa batırdığı bir tas suyu lohusanın başından aşağı dökerdi.³

² A.e. , s.15.

³ Necati Güngör, a.g.e. , s.92, 94.

Ayverdi 1900'lerden önce hemen her sınıf tarafından ihmal edilmeksizin çalgılı çengili, teşrifatlı ve ihtişamlı olan bu âdetin, asrın ortasından itibaren Sulukule, Ayvansaray gibi semtlerin eğlencesi hâline geldiğini, o eski merasimlerden pek iz kalmadığını ifade etmiştir (İG, 95, 96).

Ayverdi'nin zaman zaman eserlerinde tarif ettiği bu âdet romanlarında da kişilerin günlük hayatında yer alan İstanbul kültürü unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar. Bunlardan Şâyeste Hanım çocuk sahibi olmanın verdiği sorumluluk ve zorlukları bilmesine rağmen lohusaya çağrılmaktan, yedi döşeği kaldırmaktan ve kırk hamamına davet edilmekten bu sorumluluğunu yeteri kadar yerine getiremeyen bir hanım olarak çizilir (İEK, 216).

Ayverdi'nin tasvirleriyle örülü bir kırkhamamı manzarası şu şekildedir:

“ Kaplıcanın kükürt kokulu buğusu içinde bazen her zamandan fazla bir gidiş geliş ve neş'e olur. Kurnaların içine ağır ağır, düşüne düşüne damlıyan suların sesini kimse duymaz; nalınların tıkırtıları, kıvrak gülüşmeler arasında kaybolup gider. Kadın sesleri, buharla boncuk boncuk ıslanmış kubbeye ve duvarlara çarpıp geri gelirken bir kat daha çoğalır ve uzar.

Kaplıcada bu şenlik, çoğu kırkhamamı içindir; genç bir loğusa, yeni doğmuş çocuğu ile yıkanmaya gelmiştir. Etrafindakiler de işte bu eğlentiye defler, darbukalar, zilli maşalarla revnak verirler. ” (Y, 55).

Ailenin sosyal ve ekonomik durumunu yansıtan bu hamam eğlenceleri uzun zaman halk arasında konuşulurdu (R, 188).

1.1.2.2.2. Sütüne, taye ya da dadı tutulması

Ayverdi eserlerinin muhtelif yerlerinde sütanne tutma âdetine de değinmiştir (RK, 156; PH, 163, 165, 218). Sütannenin sütü çocuğa yararsa kendisine bahşış ve hediye verilir (PH, 163). Ayverdi dadı tutulmasıyla ilgili olarak şu satırlara yer vermiştir:

“Hâmilelik yedi aya basınca, çocuk takımlarının hazırlığı başladı. Ve lohüsa için yeniden yatak takımları hazırlandı. Fakat asıl mühim hazırlık, konağın lodis cephesinde bebeğe ayrılan dâire ve kalfalar içinde akli, dirâyeti, sadâkat ve nezâketi dillere destan olan Habeş güzeli Mâil'in dadı seçilmesiydi. ” (İEK, 53).

1.2. Çocuk-Çocukluk

Çocukluk evresi çocuğun yetiştirildiği ve sünnet gibi çok önem verilen bir merasimin de içinde yer aldığı bir evredir. Bu evre, içinde bulunulan topluma ait kültürün aktarılabilceği, benimsetilebileceği en uygun evredir.

1.2.1. Çocuğun Yetiştirilmesi

Ayverdi çocuk yetiştirilmesi konusuna eserlerinde değinmiş ama bu konu hakkındaki uygulamalardan pek bahsetmemiştir.

1.2.1.1. Çocuğu süttten kesme

Yazar, anılarında annesinin süttünü kolay kolay bırakmadığını ifade etmiştir. Yazarın anılarında bu olay şu şekilde yer almıştır: Hanife Hanım, bu alışkanlığından vazgeçemeyen çocuğu oyalamak, avutmak için elinde defle gelir ve evin çok kullanılmayan bir odasında “*Hadi kuzum akşam olunca... telli de mumlar yanınca...*” diye türkü söylemeye başlar. Böylece hem çocuğu hem evdekileri memnun etmek istemiştir (BDBD, 6).

1.2.1.2. Çocuklara masal, hikâye anlatma

Ayverdi anılarında çocukken babasının kucağında yatağına gittiğini ve masal hakkını beklediğini, çoğu zaman da anlatılan hikâyelerin sonu gelmeden uyuyakaldığını ifade etmiştir (BDBD, 25, 140, 141; MGS, 90; PH, 139).

Ayverdi'nin torununa yazdığı mektuplardan bir zamanlar kendisinin de kültürümüzde mühim yeri olan çocuklara masal anlatma geleneğini sürdürdüğünü öğreniyoruz;

“ Artık hasbihâl edecek yaşa gelmiş bulunuyorsun. Bir zamanlar kucağımda taşıdığım, masallar hikâyeler söylediğim, hâtıralar anlattığım çocuğu, şimdi şahsiyet sahibi bir genç olarak görmekle Allah' a hamdedirim.” (MGS, 9).

Ayverdi çocukluğunda masal anlatma geleneğinin oldukça yaygın olarak sürdürüldüğünü ve kendisinin de bu keyfi doya doya yaşadığını ifade etmiştir. O zamanlarda masal anlatan hanımlar vardır.

Ayverdi anılarında Rumeli Bozgunu felâketzedesi Pembe Hanım'ın masallarının yarım saatten fazla sürdüğünü ifade etmiştir. Ayverdi geleceğin çocuklarının bu gibi insanlarla haşır neşir olamayacağı için üzüntü duyduğunu belirtmiştir (DBNK, 258, 259).

1.2.1.3. İhtar etmek

Ayverdi, çocuk yetiştirilmesiyle ilgili olarak, kendi çocukluğundan bir örnek vermiştir. Küçükken yavru bir kediyi dört ayak üzerine düşeceği düşüncesiyle camdan aşağı atan küçük Sâmiha'yı dadısı "Ne yaptın yavrum? Hiç kedi yukarıdan aşağıya atılır mı?" diye ihtar etmiştir (DBNK, 239).

Ayverdi, çocukken evleri boş olan komşularının bahçesinde oynamalarına izin verildiğini ama bahçedeki meyveleri, çiçekleri koparmamaları konusunda uyarıldıklarını ifade etmiştir (BDBD, 97).

1.2.2. Çocuğun Eğitimi ve Öğretimi

Çocuk eğitimi ve öğretimi konularında Ayverdi kendisinin de çocukken okumuş olduğu mahalle mekteplerine ve dolayısıyla amin alaylarına ve romanlarımızda yabancı bir kültürü kendilerine teslim edilen çocuklara kayıtsız şartsız aktarmalarına olanak sağlanması sebebiyle eleştirisi çokça yapılan mürebbiyeliğe değinmiştir.

1.2.2.1. Mahalle mektepleri

Yazar çocukken mahalle mektebine gitmiştir. Yazarın verdiği bilgiye göre tek katlı mektep binası Şehzadebaşı'nda Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Külliyesi'nin sebili yanından Vefa'ya giden yolun hemen başındadır (PH, 49). Bu bina sarı boyalı, ahşap ve sevimli olarak tasvir edilmiştir. Yazar, hocanın yanında sopa ve falaka

bulunmadığını, ayrıca kızlar için de zaten falaka olmadığı ifade etmiştir (HGGH, 228).

1.2.2.1.1. Mektebe Giriş Merasimi

Reşat Ekrem Koçu Cumhuriyet'ten evvel uygulanan mektebe giriş merasimleri hakkında şu bilgiyi vermiştir:

“Eski mahalle mektepleri devrinde, çocuğun mektebe başlaması, ailenin hal ve vaktine, şânına göre bir alayla kutlanır aile mürüvveti idi; ‘Amin Alayı’ denilen bu merasim, Büyükşehir İstanbulun eski an’anelerinin en şirin ve mâsumlarından biridir.”⁴

Sâmiha Ayverdi bir amin alayını şöyle tasvir etmiştir:

“ Çocuğu birkaç gün evvelden büyüklerinin elini öpmeye götürmekle hazırlık merâsimi başlamış olurdu. Muayyen günde ise kapının önüne bir araba, ya da bir midilli getirilerek yeni talebe, pelüşten, atlastan veya geziden yapılmış cüz kesesi boynunda, müphem ve tatlı bir helecanla arabaya bindirilir, önde mektep minderini başında taşıyan kalfa, arkasında rahleyi götüren mahalle bekçisi, daha sonra çocuğun yeni arkadaşları, en arkada âile efrâdı âminler, ilâhilerle mektepten içeri girerlerdi. Burada da yine bir son merâsim yapılır, çocuk hocanın önüne oturtularak Besmele dedikten sonra, âilenin büyüğü, hocadan başlayarak kalfaya, mahalle bekçisine, çocuklara bahşişlerini dağıtır, böylece de merâsim tamam olurdu...” (Mİ, 101).

1.2.2.2. Mürebbiyeler

1900’lerin başında mürebbiyelik Ayverdi’nin deyimiyle topsuz tüfeksiz bir imparatorluğa eşdeğerde bir meslektir. Refah içerisinde yaşayan bir Türk ailesine mürebbiye gitmek orada saltanat sürmek anlamına gelir. Mürebbiyelere ayrı bir oda ve cariye verilip her dedikleri itirazsız yapılırdı. Çocuk himaye çağından çıkınca onu eğiten mürebbiye de bir başka aileye tavsiye edilir, böylece işsizlik sorunu olmazdı. Yabancı bir kültürü temsil eden mürebbiyeler yetiştirdikleri çocukların ait oldukları toplumun değerlerine ve kültürüne uzaklaşıp yabancılaşmasına yol açmışlardır (İG, 129, 130).

⁴ Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, y. y, t. y. , II. Cilt, s.783.

Harp zenginlerinin çocukları Alman mürebbiyelerinin elinde yetiştiriliyordu (BDBD, 136).

Ayverdi'nin hakkında fazla malûmat vermeden de mürebbiyelere değindiği de olmuştur (KK, 269).

1.2.2.3. Özel Hocalar

İbrahim Efendi'nin torunu Râtibe'ye özel hocalar ders vermiştir. Mihriye Hanım Türkçe dersi, Şevket Hanım edebiyat ve coğrafya dersi, Hulûsi Efendi Kur'ân-ı Kerîm, Ali Şevki Bey ise Râtibe'nin tarih hocası olmuştur (R, 14).

1.2.3. Çocuk Oyun ve Eğlenceleri

Sâmiha Ayverdi eserlerinde aşık (İEK, 212), bebekle oynama (BDBD, 66; KA, 156; EK, 238, 239, 240, 241, 242), birdirbir (İG, 118; İEK, 212) ceviz (İG, 117; İEK, 212), çelik çomak (İG, 117; İEK, 212; DGK, 76), çamurdan ev yapmak (AA, 61; Y, 49; HB, 31; DGT, 7), çamurdan fırın yapmak (AA, 61; Y, 49; BDBD, 124), çaylak yavrumu kapamaz (DBNK, 177), esir almaca (İEK, 212), ip atlama (İEK, 212), kâğıttan kayık yapma (DGT, 56), kapkaç (İEK, 212), kardanadam yapma, kartopu oynama, kızakla kayma (MGS, 49), kolan salıncağında sallanma (BG, 240), koşmaca (BG, 51; Y, 48; DGT, 118), kovboyculuk (MGS, 48, 49), körebe (Mİ, 163; Y, 48; İEK, 212; DGT, 91), köşe kapmaca (İEK, 212), misafirlik oynamak, muharebe oyunu (BDBD, 67, 68; D, 128), oyuncak otomobille oynamak (PH, 174), saklambaç (AA, 103; Y, 48; BDBD, 5; İG, 116) salıncakta sallanma (KRYAIM, 309), tahtadan atla oynamak (değnek at) (AA, 61; KA, 271, 272), tek mi çift mi (DGT, 96), top oynamak (KA, 221, 222), topaç çevirmek (İG, 117; İEK, 212), tuğla kırıkları içinde yemek pişirmek (DGT, 7), uçurtma uçurmak (BG, 169, 170; İEK, 212; İG, 118; PH, 131, 132), zıp-zıp (İEK, 212) gibi oyunlara değinmiştir.

Ayverdi'nin eserlerinde tarif ettiği oyunlar ve eğlenceler aşağıda verilmiştir.

1.2.3.1. Çaylak Yavrumu Kapamaz

Ayverdi, aylak yavrumu kapamaz oyununu Şu Şekilde tarif etmiştir:

“Bu, ocukların koyduğu kâideye uyarak oynanan çok eski bir ocuk oyunu idi. Öyle ki, kâideye uyulduğu takdirde, ebe asla çocuğu alamazdı.

Ama sıraları, dizileri hiçe sayacak lâubâlilik gösteren olursa, aylak onu yakalar ve kendi ebelikten kurtularak, yakaladığı ocuk ebe oluverirdi.” (DBNK, 177).

1.2.3.2. Kardanadam

Ayverdi'nin anılarında yer eden kardanadam kömürden gözlü, havuçtan burunlu, eli süpürgeli, âdeta bir mahalle bekçisi gibidir (MGS, 49).

1.2.3.3. Kovboyculuk

Bir yeni nesil oyunu olarak kovboyculuk kendi költürümüze ait olmayıp yabancı menşeli bir oyun olarak yazarın eleŐtirisine uğramıŐtır:

“Büyükannem, hamiyetli, imanlı, dürüst ve ahlâklı bir kadındı. Biz torunlarına da yaşadığı târihi yaşattı. Bugünkü annelerin çocukları ise, mahalle aralarında kovboyculuk oynayarak, Kızilderili zavallıları hissen katletmekle meŐguller.

Bir toplantı sırasında konuŐtuđum Üniversite profesörünün bizim akıncılar hakkında hiç bilgi sâhibi olmadığını itiraf etmesini unutamıyorum. Belki bu tipik Türk münevveri de çocukluğunda belinde tahta kılıç olarak kovboyculuk oynamış ve Tommiks okuyarak, Yeni Dünya'yı keŐfeden mâcerâcılarının sahte kahramanlıklarını öğrenerek büyüümüŐtür. ” (MGS, 48, 49).

Kovboyların Türk olmaması, ayrıca Amerika'da da sevilmemeleri, kendi költüründe zaten olan atlı göçebe hayatından bihaber çocuklar tarafından benimsenip bir oyun olarak tercih edilmeleri yazarın bu oyuna karşı tepkili olmasına yol açmıştır (MKMVMD, 132, 133).

1.2.3.4. Köşe Kapmaca

Köşe kapmaca oyununda dört arkadaştan biri ebe olup arkadaşlarının kendileri için tuttıkları yeri kapmaya çalışır. Her seferinde çocuklar ebeye yakalanmadan birbirleriyle yer değiştirirler. Ayverdi bu oyunun oynanışını bir örnekle şöyle açıklamıştır:

Osman ve arkadaşları, civar evdekilere göre daha büyük ve ağaçlı olduğu için Osmanların bahçesinde köşe kapmaca oynarlar. Oyun kurallarına göre dört arkadaş dört ağacı tutar ve ortalarındaki çocuk ebe olur. Çocuklar ebeye yakalanmadan bir diğer arkadaşlarıyla yer değiştirmeye çalışırlar. Ebe yer değiştiren çocuklardan birinin yerini kaparsa oyunu kazanır ve ebelikten kurtulur, yerini kaptıran çocuk ebe olur ve oyun devam eder (DBNK, 138).

1.2.3.5. Mumda elini yakmama oyunu

Mumun elini yakmamasını isteyen çocuk elini alevin üzerinden geçirmeden evvel âdeta sihirli gücü olduğuna inandığı tekerlemeyi söyler:

“Fakat çocuk bu gece, her vakit boyununu büktüren o başından büyük düşüncelerine dalmış değil. Sadece, odada yalnız olmasından istifade ederek elini şamdana uzatıyor ve en sevdiği oyunu oynamaya başlıyor:

‘ _ Mum dibi, mum ortası, mum tepesi, pırrr!

Diye saydıktan sonra, parmağını süratle alevden geçiriyor ve elinin yanmaması sırrının, şu saydığı tekerlemede olduğunu işitmiş olduğundan, aynı sözleri sıralarken, aynı hareketlerde de devam ediyor.

Çocuk, zevkine daldığı bu oyunu oynarken, ne sadık bir köle gibi kıpırdamadan bekliyen yatağını, ne yavaş yavaş üstü ısınan sobayı düşünüyor...” (Y, 11,12).

1.2.3.6. Şeytan Feneri

Lantern majik adlı oyuncağa çocuklar şeytan feneri derlerdi. Saçtan yapılmış bir küçük kutu içindeki gaz lâmbası ön kısımdaki film çevrildikçe duvara şekillerin gölgelerini yansıtırıdı. Filmin içinde hayvanlar, insanlar ve daha başka manzaralar bulunurdu (KK, 97).

1.2.3.7. Uçurtma

Yazar herkesin çocukluğunda bir kez olsun keyfini sürdüğü uçurtma uçurmayla ilgili bazı özel bilgiler vermiş ve çocukların hayatında önemli bir yeri olan bu oyuncağın tarihçesine de değinmiştir:

“Biz büyükler, gökyüzünde seyrâna çıkmış uçurtmayı görerek gülüp geçerken, çocuklar onun rengini de, türlü adlar taktıkları teferruâtını da bizden çok fazla bilmekte idiler.

Öyle ki uçurtma havalandıktan sonra birden bire baş vurarak düşecek olursa terâzisi olmadığı anlaşılmuş demektir. Şâyet sol tarafa baş vurursa, sağ taraf hafif gelmiş olacağından buna fenerci, eğer gergin duramıyorsa buna da karın vermek denir. Havada dikildi mi sicime kâğıttan oymalı bir süs geçirilir ve buna da kılavuz adı verilir.

Çocukların büyük bir zevk ve heyecanla hazırlayıp uçurttukları uçurtmanın târihi çok eskilere dayanır. Bir rivâyete göre milâttan iki yüz sene evvel yaşamış Çinli Vem-Sin isimli bir general, mahsur bulunan bir beldeyi kurtarmak üzere imdat işâreti olarak uçurtmayı icat etmiş ve o zamandan beri de doğuda önceleri sembolik ve dîni anlamda kullanılırken sonraları hayli gelişerek oyuncak hâline gelmiş, batıda da doğuda da benimsenip rüzgârlı bahar günlerinin aranan eğlencesi olmuştur.

Ama uçurtma daha ziyâde doğuda sevilmiş ve vatani olan Çin’de, Japonya’da ve Tayland’da çocuklardan çok, büyüklerin alâkasını çekerek bir uçurtma kültürünün doğmasına sebep olmuş öyle ki büyükleri, küçükleri, cıvı cıvı renkleri ve çeşitli motifleri ile halkın eğlence kaynağı hâline gelmiştir.” (PH, 131, 132).

1.2.4. Sünnet Düğünü

Çocuklar genellikle yedi, dokuz, on bir yaşlarında ilk bahar veya sonbahar mevsimlerinde ve tekli senelerde olmak üzere sünnet edilirler.⁵

Toplumumuzda son derece önem verilen sünnet törenleri bir bayram ve şölen havasında geçer.⁶

Sâmiha Ayverdi, bu uygulamanın geleneksel hayatımızdaki yansımalarını daha çok şehzadelerin sünnet düğünleri cephesinden aktarmıştır. Ayverdi’nin üzerinde durduğu sûr-ı hümayunlar, Üçüncü Sultan Mehmed ile Üçüncü Sultan Ahmed devri sûr-ı hümayunlarıdır.

Üçüncü Sultan Mehmed’in sünnet töreni haftalar, hatta aylarca devam etmiştir. Tören için At Meydanı hazırlanmış, alan fanuslar, meşaleler, yanar

⁵ Abdülaziz Bey, a.g.e. , s.39.

⁶ Erman Artun, **Türk Halkbilimi**, İstanbul, Kitabevi, Ekim 2008, s.233.

direklerle aydınlatılmıştır. Derya Kaptanı Kılıç Ali Paşa'nın hazırlattığı havai fişekler gözyüzünde gemi, kule ve hayvan şekilleri çizer; hokkabazlar, perendebazlar, ateşbazlar, meddahlar, rakkaslar, sazlar gösterilerini yapar. Düğünün muharebe oyunu iki gemi arasında yapılan deniz savaşıdır (TTOA, 19, 20).

Esnafların geçişi de sûr-ı hümayunların değişmez ananesidir (TTOA, 19, 20).

Şair Vehbî'ye sûrname yazdıran, Üçüncü Sultan Ahmed devrindeki şehzadelerin sünnet düğünü de on beş gün, on beş gece devam etmiştir. Bu tören için Okmeydanı hazırlanmış, çadırlarla âdeta bir şehir kurulmuştur. Tören kurbanlar kesilmesiyle başlar. Meydanda Otağ-ı Hümayun'dan başka ikişer üçer direkli vezir çadırları, obalar, çergiler ve haymeler de yer alır. Düğün hazırlığı sûr emini tarafından yapılmıştır. Tören alanının aydınlatılması için on bin kandil kutusu hazırlanır. Alana on bin şerbet kavanozu, on bin ağaç sini ve tabla ısmarlanır. Tören için bin ördek, sekiz bin tavuk, iki bin mısır tavuğu, iki bin güvercin, üç bin hindi getirilir. Yemekler Kâğıthane yamacındaki Cinderesi mevkisine getirilen mutfak, kiler, ocaklar, kazanlarda hazırlanır.

Her sûr-ı hümayunda mûtrad olduğu üzere saz takımları, hokkabazlar, cambazlar, orta oyunları, cirit oyunları alanda yerini alır. Rakkaslar arabaların üzerinde, altın gibi köşklere oynarlar. Karada gemiler yüzer, cenkler yapılır, davul, nekkâre, mehter sesleri havayı doldurur.

Esnafların alayları ile sünnet alayı tüm şehri dolaşır, sallardan havai fişekler atılır. Kasımpaşa'dan Beşiktaş'a kadar uzanan bu sallardan atılan fişekler, çadır fişengi, tavus kuyruğuna benzeyen püskürtme fişenk, eşder fişengi, akrep burcuna benzeyen sandukî fişenk, koç fişengi, kestane fişengi, fiskiye gibi ters dönüp ışık saçan deniz fişengi ve daha niceleridir. Sallar her gün değişik, rengârenk kandillerle donatılarak aslan, bahçe, mahya, çarh-ı feleğe döner.

Törenin en ilginç sahnelerinden biri de padişah ve şehzadelerin Aynalıkavak Kasrı'na kadar takip ettikleri deniz ejderidir. Burada birdenbire yok olan ejder tekrar su yüzüne çıkar. Sonraki seferde timsahın açılan ağzından güzel kıyafetli köçekler çıkarak timsahın sırtında raksetmeye başlamışlardır. Bu denizaltı taslağı denebilecek buluş Mimar İbrahim Efendi'ye aittir (TTOA, 196, 197, 198, 199). Ayverdi bu önemli Türk buluşuna yeri geldikçe değinmiştir (PH, 132; İKA 158, 159).

Ayverdi bu sünnet düğününe daha başka eserlerinde de yer vermiştir. Bu düğün devletin bağbozumu devrinde olmasına rağmen medeniyet ve teşkilâtçılık bakımından ne kadar ileri seviyede olduğunu gösterir. Bu düğünde bir eğlence vasıtası olmak üzere icat edilen bir denizaltı numunesi Türk denizcilerinin, mühendislerinin hünerlerini göstermesine vesile olmuştur (HB, 43, 44).

Sünnet düğünlerine eğlence unsuru olarak meddahlar, orta oyuncular, çengiler (KRYAIM, 158), hokkabaz çağırılır (D, 129, 130), karagöz, kukla oynatılırdı (Mİ, 102; EK, 48). Meddahların omuzlarında alacalı çevreleri, ellerinde bastonları olurdu. “Hak.. Dost!” diye söze başlayıp Binbir Gece Masalları’ndan, Duduname’den yahut zihinlerinden bir hikâye anlatan meddahları ricalden kalem efendilerine, esnaftan mahalle kabadayılarına kadar toplumun pek çok kesiminden insan büyük bir ilgiyle izlerdi (Mİ, 102).

Orta oyununda Kavuklu Hamdi ile Pişekar Küçük İsmail de büyük bir keyifle izlenirdi. Pişekar’ın başında kavuğu, sırtında kürkü, elinde ise şakşağı olurdu. Pişekar halkı selâmlayıp oynayacakları oyunu haber verdikten sonra zurna da Kavuklu havasını çalardı. Kambur, Aptal çömezleri ile Hamdi meydanda yerini alır, ardından nükteler, cinaslar, taklit ve şivelerle halk iyice eğlenirdi. Usta sanatkarlar billûr yaşmaklı zenne, Karadeniz uşağı, Frenk, Aptal, Kambur, Kayserili, Çerkez, Kürt, Acem taklitlerini ustalıkla yaparlardı (Mİ, 102, 103).

Sünnet olan çocuklara hediye verilirdi (PH,222).

1.4. Evlenme

Evlenme cihazlanmak, gelin seçimi, merasim gibi devreleri içine alan bir süreçtir.

1.4.1. Cihazlanmak

Genç kızlar evlenmeden önce cihazlanırlar (BB, 22; KA, 177, 196).

1.4.2. Gelin Seçimi

Daha eski devirlerde toplum kapalı olduğundan gelin seçimi de ailelere düşerdi. En çok başvurulan yöntem ise görücü usulüydü.

1.4.2.1. Görücülük

Ayverdi eserlerinin muhtelif yerlerinde görücü usulü evlenmeye değinmiştir (AA, 63, 64; İG, 4; İEK, 127; RK, 176).

1.4.2.1.1. Hamamda Görücülük

Evlenecek oğluna kız arayan anneler hamamlarda bir genç kızı süsüz, boyasız görme imkânına sahip olurlar, aynı zamanda kızın yanındaki büyüğüne olan tavrından mizacını anlayabilirlerdi. Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre bu gizli görücülük usulüyle pek çok yoksul ailenin kızı varlıklı, rütbeli beylerin, paşaların hanımı olmuştur (R, 188, 189).

1.4.2.1.2. Görücüye Kahve İkram Etme

Maddî durumu ne olursa olsun genç kızlar belki evlerine günde birkaç kez gelen görücüye kahve ikram ederlerdi (İG, 100).

1.4.3. Davetiye Dağıtılması

Düğünlerden önce gelmesi istenen ve beklenen kişilere davetiye götürülür. (RK, 81).

Çamlıca'da düğünden evvel davetlileri çağırarak için okuyucu geleneği uygulanırdı (İG, 187).

1.4.4. Gelin Hamamı

Düğünden iki gün evvel, özellikle salı gününe denk getirilmek suretiyle evlenecek olan genç kız hamama götürülürdü. Bu merasime güveyin bütün akraba ve yakın dostları çağrılırdı. Kız hepsinden önce hamama girer ve onlara izzet ikramda bulunurdu. Misafirlerin hepsi gelince soğuklukta toplanılır, kızın başında çarşaf olmak üzere avlu tavaf ettirilir ve içeriye girilirdi. Sonrasında eğlence başlardı, kurnaya elmalar, paralar, çörekotları, üzerlik tohumları, atılırdı. Natıra bahşiş verilir, çengiler oynatılırdı.⁷

Lâle devrinde İstanbul'a gelip hayran olan Lady Montagu burada bir yeni gelini görmek için İstanbul'un güzel bir hamamına girer, amacı bir gelin hamamı merasimine şahit olmaktır. Gözlemleri arasında çok yıkanmaktan genç kızların teninin çok güzel olduğuna da değinen Lady Montagu bu görkemli merasimde kız ve erkek tarafının ahbab, akraba ve tanıdıklarının toplandığını ve evli ile dul kadınların hamamın ilk kısmında yer alan mermer sedde otururken genç kızların çabucak soyunup iki tanesinin annesi ve akrabasından bir kadınla birlikte bulunan gelini karşılamaya gittiğini ifade etmiştir. Karşılanan gelin soyulur. Genç kızlardan ikisi gümüş yaldızlı vazolara güzel kokular koyar, diğer otuz kadar kız da ikişer sıra halinde baştaki kızların arkasında ve gelin en arkada iki kızın arasında olmak suretiyle bir alay oluşturulur. Hep birlikte söylenen bir düğün ilahisi eşliğinde hamamın üç salonu dolaşıldıktan sonra kadınların her biri geline iltifatlar eder ve mücevher, kumaş gibi nesnelere hediye ederler.⁸

Ayverdi Türk kültüründe mühim yeri olan bu âdet hakkında kimi eserlerinde fazla bilgi vermemiş, yalnızca bu uygulamaya değinmiştir (Mİ, 106, 107; YNG, 349).

Gelin hamamlarında ailenin sosyal ve ekonomik durumuna hazırlanan hamam takımları, ipek peştemallar, ailenin isteğine göre tutulan çengiler, soğuklukta hazırlanan buzlu şerbet ikramı uzun zaman halk arasında konuşulurdu (R, 188).

⁷ Necati Güngör, a.g.e. , s.92.

⁸ Naci Metin, "Şehit Ali Paşa Sarayı ve Bir Gelin Hamamı", **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl:13, C. :1, Sayı:6, 1 Haziran 1977, s.68.

1.4.5.Gelinin Giyimi

Geline taç ve duvak takılır.

1.4.5.1.Gelin tacı

Düğünlerde gelinlere taç takılır. Paha biçilmez değerdeki bu taçlar kuyumcudan ödünç de alınabilirdi (KA, 160).

Gelinin pırlanta tacı olmaması ayıplanırdı (KA, 198, 199).

1.4.5.2.Geline Duvak Takma

Geline duvak takılır, halk onu görmez, güveği gerdeğe girince yüzünü açardı (DGT, 138).

1.4.5. Düğünde İkram

İstanbul'da eskisi gibi olmasa da mahalle düğünlerinin ve konaklarda, köşklerde yapılan kibar düğünlerinin devam ettiği zamanlarda sultanların kocalarına yedi kere ayaklarını öptürerek duvaklarını açtırdıkları saray düğünlerinin etkisi ve hafızalardaki izleri ayları geçip yıllara uzanırdı. Ayverdi'nin anılarında da büyükannesinin kendisine anlattığı haremağalarının önlerindeki futalardan altın serptikleri, cariyelerin gümüş, altın ve mücevherleri zarflar içindeki fincanlarda ikram ettikleri Münire ve Saliha Sultan düğünleri önemli yer etmiştir (İG, 103).

Düğün evlerinin önünde mahalle bekçisi bulundurulur, bekçi her misafir gelişte ucu çivili kalın sopasını yere vurarak haber verir, gelen misafir soygun kadınlar tarafından karşılanırdı. Hali vakti yerinde ailelerde soygun kadının bir elinde buhurdan, diğesinde gülebdan olur; davetlileri güzel kokular ikram ettikten sonra soygun odasına alır, yaşmağını, feracesini veya çarşafını çıkararak gelin odasına götürürlerdi. Misafirlere tatlı takımı içinde lohuk getirilir, sonrasında da kahve ve şerbet ikram edilirdi (İEK, 217, 218).

1.4.6. Düğün yemeği

Düğünlerde düğün yemeği verilirdi.

Yazar bu geleneğe anılarında değinmiş ve çocukken komşuları olan Hamdi Bey'in kızının düğün yemeğini kendi mutfakları küçük olduğundan Sâmiha Hanımların mutfağında pişirildiğini aktarmıştır (HGGH, 70; RK, 192).

1.4.7. Düğün Törenleri

Kapısında mahalle bekçisi olan düğün evinin etrafını simitçi, susam helvacı, leblebici, macuncu gibi sokak satıcıları sarardı.

Herkesin gelini görme hakkı vardı. Sular kararana kadar herkes gelini görebilir ama ancak akraba, dost ve davetliler güveği yemeğine kalırdı. Yatsıdan sonra şerbet içilirdi. Güveğin büyüklerinin elini öpüp gelinin yanına gitmesiyle düğün sona ererdi.

Yazarın verdiği bilgiye göre 1900'lerin başında düğün evlerinde bir gelin köşesi olurdu (İG, 101).

Hakan, şehzade, sultan düğünleri ise aylar, haftalar sürerdi.

Saray erkânının, devlet ricalinin, ulemanın, kazaskerler, silâhtarlar, yeniçeriler, elçiler ve tüm halkın davetlendiği bu düğünlerde sazlar çalar, hokkabazlar, kâsebazlar, zorbazlar, sihirbazlar, canbazlar marifetlerini gösterir, bir yanda meşaleler parlar, fişekler patlar, çengiler oynar, tiryaki koşuları, yarışlar, güreşler yapılırdı.

Davetliler soygun odasına alınır, evin halayık kadrosu yeterli değilse, dışarıdan getirilen soygun kadınlar davetlilerin feraceleri ya da çarşaflarını çıkarırlar sonra da itibarına göre uygun bir yere oturtulur, sırayla lohuk ve kahve ikramı, düğünlerin vazgeçilmez âdetlerindendi. Kahve ikramını üç cariyeye tarafından oldukça ince ve zevkli bir merasim şeklinde gerçekleştirilirdi. Bu kahveci cariyelerin her birinin omuzlarından göğüslerine çaprazlama atılmış sırma işlemeli kadife veya atlas kahve örtüleri olurdu. Genç kızlardan biri, üç zincirin ucunda sallanan gümüş sitilin içindeki kahve ibriğini taşır; ikincisi içinde bir servet eden kıymetli zarf ve fincanlar

olan tepsiyi tutar, üçüncüsü ise, bu fincanlara ibrikten kahve boşaltarak zarflarına oturturdu.

Düğünlerde koltuk merasimlerinden sonra para serpilirdi. Kocasını kapıdan karşılayan telli duvaklı gelinle son derece heyecanlı damadı seyretmek, düğünün, kaçırılmaması gereken en gözde sahnelerindendi. Koltuk merasimine zamanında yetişemeyen akrabaların ve ahbabın görmesi için koltuğun geciktirildiği veya ikinci bir koltuk yapıldığı da olurdu.

Daha çok kadınlara mahsus bir eğlence olan düğünler, koltuk merasimlerinde iyice kalabalıklaşır, gelinle güveğinin geçeceği yer daraldığından, eşini odasına bırakan damadın, kalabalığı yarıp geri dönebilmesi için zarif bir bahaneye veya hileye başvurması gerekirdi. O da etrafa para saçarak kalabalığın içinden çıkma çaresine bakardı. Eğer damat, paraları kendi geçebileceği yerin uzağına atamazsa kalabalık arasında kalır gidemezdi.

Akşam olup yatsı okunana kadar geçen süre biraz olsun erkeklere de ait olurdu. Selâmlıkta güveği yemeği verilir, şerbetler, kahveler ikram edilir; yatsı namazından sonra damat arkadaşları tarafından mabeyin kapısına itilerek düğün sona ererdi.

Gelin varlıklı bir ailedense servetine göre, iki üç cihaz halayıyla gider ve böylece yeni gireceği, bilmediği evin geçim ve ev işlerini düşünmek zorunda kalmazdı.

Eğer yeni gelin orta halli bir ailedense düğünden sonraki gün yeni evinin bütün işleriyle ilgilenmek durumunda idi. Evde ihtiyar bir baba, ya da bir büyükbaba varsa, onların sigaralarını sarmak, kahvelerini yapıp ikram etmek, şamdanlarının mumunu, tespihlerinin tanelerini dizmek gibi ufak tefek işlerini yapardı (İG, 103,104, 105, 106).

Çamlıca'nın Bulgurlu, Çilehane, Muhacirköyü gibi sınır semtlerinde ise mahalle düğünleri değil, günlerce süren köy düğünleri yapılırdı.

Yazar da küçükken birkaç kez bu düğünlere şahit olmuştur. Bu düğünlerde eğlence Pazar günü köyün ileri gelenlerinin okuyucu çıkması ile başlardı. Köy yârânı üstleri tentelerle kapatılmış, içine şilteler ve yastıklarla döşenen öküz arabalarına yerleşir ve davullar, zurnalar, köçeklerle civar semtlere gidip misafir davet ederlerdi. Her molada oynayan köçeklere ve çalanlara bahşiş dağıtılırdı. Düğün sahibine

yardım amaçlı yapılan okuyuculuk vazifesi aynı zamanda bir eğlence vesilesi ve fırsatı demektir.

Pazartesi cihaz götürme günü olup davul, zurna, köçekler önde, köy delikanlıları atla naralar atarak, şakalaşır haykırarak, silâhlarını sıkı sıkı güveği evine varırlardı. Bu curcuna ve patırdı cihaz içeri alınana dek sürerdi.

Salı günü güveği hamama gidip dellâkın önünde oturur, berber gelir ve traş boyunca davullar çalar, köçekler oynardı.

Çarşamba gününün eğlencelerinden biri de yağlı güreştir. Aynı gün, gazboyamasına sarılmış kırmızı bakır, halı, kilim ve çeşitli ev eşyaları gibi geline verilen hediyeler düğünevine götürülürdü. Hediyeler geldikçe zurnalar çalar, köçekler oynardı (İG, 186, 187).

Perşembe yüzyazısı günü⁹ olup gelin, evin kapısına çarşaf lar gerilip kapalı bir arabaya bindirilerek kocasının evine götürülürdü. Perşembe kadınlar günüdür. Davetliler öküz arabalarında, delikanlılar at üzerinde davul zurnalar eşliğinde düğün evine gidilirdi. Ya kerpiçten bir kulübe ya bağdadî üstüne sıva yapılmış ahşap bir ev olan düğün evi tıka basa dolardı. Güveği davullu zurnalı bir alayla koltuğa gelirdi.

Düğün evinin önü ise simitçiler, helvacılar, oyuncakçılar, fındık fıstıkçılar, mevsimine göre mısırcılar, kestaneçilerle de dahil olmak üzere dolup taşardı (İG, 188, 189).

Düğünlerde âdet gereğince yalnızca hanımlar bulunur, gelin öğleye doğru damadı karşılamak üzere sokak kapısına iner, kol kola giren gelin ve damat gelin odasına girerler. Gelin odasında güveği gelinin duvağını açarak yüzgörümlüğünü takar ve odadan çıkararak para serpe serpe aşağı iner, gelin de akşam saatlerine kadar seyirciye kalırdı (RK, 176). Olur da damat gelin odasında biraz fazla kalırsa bir nevi düğünlerin kabaca şakası olarak damadın çıkması için kapı yumruklanırdı (RK, 177).

Mahalle düğünlerinde saz takımı tutulur, bunlarında çengleri olurdu (Mİ, 99).

Misafirlere ve davetlilere para serpmek en fakir ailelerde bile görülen bir düğün geleneği idi (BB, 193).

⁹ Bu güne yüzyazısı denilmesinin sebebi gelinin alınına, iki yanağına, çenesine yapıştırılan zamklı kâğıtlara tutturulmuş düğme büyüklüğündeki elmas yapıştırımlardır (Daha fazla bilgi için bkz. : Musahipzade Celâl, **Eski İstanbul Yaşayışı**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1946, s.12.)

1.4.7.1. Kına Gecesi

Günümüzde de hâlen uygulanmakta olan kına geceleri düğünlerin âdeta olmazsa olmazıdır.

Kına yakmanın sevap olduğu inancının gelenek üzerinde etkisi olduğu muhakkaktır. Kınanın Kâbe'den gelmesi ve ve dinî anlamlar içermesi bu geleneğe süreklilik sağlamış olabilir.

Düğünde kına yakmak ve kına esnasında gelini ağlatmak uğur sayılır. Gözyaşı dökmenin yuvaya uğur ve bereket getireceğine inanılır.¹⁰

Sâmiha Ayverdi'nin İstanbul Geceleri adlı eserinde kına gecesi şu şekilde aktarılmaktadır:

Çarşamba gecesi kına yakılırdı. Kına gecesinde davullar, zurnalar, çengiler, köçekler, tabancalar ve rakı da yer alırdı. Kına geceleri hem çok keyifli hem çok tehlikeli gecelerdi. Kalabalık ağaçlara takılmış fenerlerin altında lenger yer. En ufak bir tatsızlıkta, çekişmede işe silâhların karışması bu gecelerin eğlence hüviyetinden çıkmasına yol açardı (İG, 188).

1.4.7.2. Güveği Yemeği

Düğün evine gelen kadın misafirler uğurlandıktan sonra güveği yemeğine gelen davetliler ağırlandı. Yatsı zamanı damat meşaleler ve ilahilerle camiden getirilir ve sırtı yumruklanarak gelin odasına gönderilirdi (İG, 189, 190).

1.4.8. Yüzgörümlüğü

Geline Ayverdi'nin ifadesiyle güneş gibi parlayan bir taç olan yüzgörümlüğü takılırdı (YNG, 140).

¹⁰ Sadi Yaver Ataman, **Türk İstanbul**, Haz.: Süleyman Şenel, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1997, s.329.

1.4.9. Gerdeğe girme

Damat gelin odasına girmeden evvel sırtına yumruk vurulurdu (DBNK, 215). Gelin bu esnada gelin odasında kapalı durur ve kocasını beklerdi (DBNK,216).

1.5. Ölüm

Ölüm beraberinde pek çok kültürel uygulamayı beraberinde getiren bir geçiş sürecidir. Her toplum ölüme farklı anlamlar yükler ve farklı ritüeller geliştirir. Ayverdi eserlerinde daha çok dinsel boyutu olup geleneksel kültürümüzde yeri olan ölüyü yıkama, hatim indirtmek, lokma döktürüp fakirlere dağıtmak gibi uygulamaları eserlerine aktarmıştır. Ayrıca cenaze evine tepsi tepsi yemek gönderilmesi de Türk âdetlerindedir (EK, 69). Ölen kişinin eşyaları da fakirlere dağıtırdı (HGGH, 81).

1.5.1. Ölüyü yıkama

Her ölüm yolcusu son kez yıkanır (Y, 55).

1.5.2.Hatim indirtmek

Ölen kişilerin ardından hatim indirilir (PH, 201, 250).

1.5.3. Mevlit okutma

Ölen kişilerin ardından mevlit okutulur (KK, 270; PH, 250).

1.5.4. Lokma döktürüp fakirlere dağıtmak

Ölen kişilerin ardından lokma döktürüp fakirlere dağıtılır (KK, 270; PH, 201).

II. BÖLÜM: GİYİM-KUŞAM

Toplum ve fert zevkinin bir ifadesi olan giyim, iklim, tabiat, göçler ve savaşlar, mimari, şahısların kusurlarını örtme veya hatalarını düzeltme, ferman, emir ve inkılapların etkisiyle şekillenir.¹ Bu bölümde Ayverdi'nin eserlerinde yer verdiği çocuk, kadın, erkek giyimi ile belli mesleklere ait giyim konusuna yer verilmiş, ele alınan unsurlar alfabetik bir sıra takip edilerek ilgili eserlerde yer aldıkları sayfa numaralarıyla verilmiştir.

2.1. Çocuk Giyimi

Ele aldığımız eserlerde yazar çocuklara dair giyim unsurlarına fazla değinmemiş bunlardan fese yer vermiştir.

2.1.1. Fes

Ayverdi, çocuklara ait bir giyim unsuru olarak fese değinmiştir (KA, 130, 131).

2.2. Kadın Giyimi

Ayverdi, eserlerinde kadınlara ait kıyafet, süs ve aksesuarlardan baş örtüsüne (KK, 256), canfes etekliğe (İŞ, 208), cekete (BG, 8, 9; KK, 198), çarşafa (İEK, 148, 217, 218; HB, 224; KK, 256; PH, 124), elbiseye (BG, 74), etekliğe (KK, 198), feraceye (İEK, 118, 217, 218; YNG, 148; MBG, 18; PH, 124), geceliğe (İŞ, 128), hotoza (İŞ, 208; İEK, 171; HB, 224), kırebe (KK, 198), maşlaha (İEK, 152, 153), pardesüye (KA,214), peçeye (İEK, 148; PH, 181), pelerine (KA, 187), samur kürke (İŞ, 208), şapkaya (BB, 127), şemsiyeye (MBG, 18; YNG, 148), tayyöre (BG, 138), yaşmağa (İEK, 118, 217, 218; YNG, 147), yeldirmeye (İG, 183, 194; İEK, 152, 153) ve yemeniye (YNG, 80) değinmiştir.

¹ Gönül Tizer, "Giyim-Kuşam ve Türk Kadın Kıyafetleri", **Türk Folklor Araştırmaları**, S. :305, Aralık 1974, s.7176, 7168.

Ayverdi giyime ait bu unsurlar hakkı fazla bilgi vermemekle beraber hotozun devrin bütün yaşlı hanımlarının taktığını (İEK, 171) ifade etmiştir. Ayverdi değişik eserlerinde kadınların mesirelerde kullandığı şemsiyelere de değinmiştir (MBG, 18).

Ferace başa bağlanan, çenenin altından iğneyle tutturulup belden sıkılan bir esvaptır. Feraceler tek parça olup kalın peçeleri vardır.² Düz renk ipekliden yapılan feracelerin yaka ve kol kenarlarında ağır motifler, boncuklu ve saçaklı harçlar bulunurdu.³

Maşlahların evde dikilenleri ipekli veya yünlü kumaştan olup üstleri ipekle sırma işlenirdi. Maşlahların en ağırları ise Halep, Şam ve Bağdat'ın sırmalı maşlahları olup ense kısımlarında bulunan som sırma mihraplar göz alıcı bir şekilde parlardı.⁴

Kadının şapka giymesinin batılılaşmak ve batılılaşmaya özenmek olarak algılandığını ifade eden Ayverdi şapka takmanın kâfirlikle eş değerde olduğu anlayışına da değinmiş ve şapkanın küfür ve iman alâmeti olmadığını vurgulamıştır (BB, 127).

2.3. Erkek Giyimi

Ayverdi eserlerinde erkeklere mahsus giyim unsurları olarak abani sarığa, beyaz sarığa (MBG,132), cekete (BG, 242, 243; MBG, 132; KA, 214), cübbeye (Mİ, 30; HB, 141, 144), çedik papuca (İEK, 208), fese (MBG, 132; YNG, 130, 131, 162, 251, 252, 266, 267; HB, 51, 224; KK, 162, 179), galoş potine (İEK, 208), gecelik entariye (İG, 115), kalıpsız fese (İEK, 212), kavuğa (HB, 224), kürke (KA, 261), lataya (BH, 141), mabeyin kundurasına (İEK, 208), maşlaha (PH, 50), mintana (İEK, 212), paltoya (YNG, 130, 131), pantolona (MBG,132; KA, 261, 262), peştamala (Mİ, 112, 201), sarığa (HB, 141, 144), setreye (İEK, 208), şal yeleğe (İEK, 208), şalvara (İEK, 208; KK, 256), takkeye (İŞ, 130; İG, 115), terliğe (İG, 115), yemeniye (İEK, 212) değinmiştir.

² Dorina L. Neave, **Eski İstanbul'da Hayat**, İstanbul, Tercüman, 1978, s.60.

³ Sermet Muhtar Alus, **Masal Olanlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, s.141.

⁴ A.e. , s.141.

Bu unsurlar hakkında yazar fazla bilgi vermemiştir. Bunlardan abani sarığın, fesin üzerine sarılan bir başlık türü olduğuna değinilmiştir (RK, 181).

Fesin rengi ise giyenin kim olduğu hakkında bilgi verirdi. Şöyle ki; külhaniler şerbetlik vişne gibi koyu renkli fes, kalem efendileri alla mor arası bir renk fes, hafiyeler ise kan kırmızısı fes takarlardı (Mİ, 174).

2.4. Belli Mesleklere Ait Giyim

Ayverdi eserlerinde eski İstanbul yaşayışında önemli bir yer tutan ve bu şehre eski rengini, ahengini veren meslek erbabına ve bunlara dair giyim-kuşam, tavır gibi unsurlara oldukça fazla yer vermiştir. Ele aldığımız eserlerde Ayverdi konak çalışanlarından, sokak satıcılarına, esnafa kadar pek çok alanda meslek grubuna yer vermiş, bunların kıyafetleri hakkında da bilgi vermiştir.

2.3.1. Arabacı

Konak arabacılarının üniformaları etekleri bol, beli sıkı, iki sıra parlak düğmeli koyu neftî elbise ile beyaz eldivenden oluşurdu (İŞ, 43).

Arabacı parlak düğmeleri olan seyis üniforması giyerdi (İEK, 46).

2.3.2. Ayaklı Meyhane Ustası

Ayaklı meyhane ustalarının sırtında cübbe, başında külah, omzunda peştamal olurdu. Ceplerinde kadeh taşıyan bu ustaların belinde uzun ve kalın bir bağırsak sarılıydı ve bunun da ucunda bir musluk bulunurdu (İEK, 132).

2.3.3. Ayvaz

Ayverdi bu konak çalışanının giyimi hakkında çeşitli eserlerinde şu bilgileri vermiştir:

Ayvaz, sırmalı elbiseler giyer ve başına sırmalı küçük bir takke takardı (İŞ, 43).

Ayvaz, vişneçürüğü çuhadan fermeneli şalvar ve salta, sırmalı takke, ayaklarına güllü yemeni giyer, beline şal kuşak sarardı (İEK, 45).

Ayvaz, fermeneli cepken, sırma takke ve şalvarı giyerdi. Ayvazların kıyafetleri diğer konak çalışanlarına göre oldukça çalimli ve gösterişli olurdu (RK, 162).

2.3.4. Bekçilerin Giyimi

Bekçilerin üniforması potur, şalvar ve abani sarıktan oluşurdu (İEK, 21). Bekçiler gocuk giyerlerdi (Mİ, 93).

2.3.5. Bozacıların Giyimi

Bozacılar beyaz keçe külâh takarlar; siyah kaytan işlemeli aba poturları, cepkenleri, kuşakları vardır (İG, 95).

2.3.6. Çubukçuların Giyimi

Çubukçular on sekizinci ile on dokuncu yüz yıl ortalarına kadar kavuk giymişlerdir. Eteklerinin uçları bellerine iliştirilen çubukçuların şalvarları da kaftanlarının altından görünür, bellerine kuşak takarlar, kırmızı çedik pabuç giyerlerdi (İEK, 17).

2.3.7. Esnaf

Esnafın ayağında mest-lâstik olurdu (İEK, 208).

2.3.8. Hamlacı

Hamlacılar, hilâlî gömlek üzerine sırmalı cepken giyerlerdi (YNG, 146).

2.3.9. Haremağaları

Haremağalarının başlarında kırmızı fes olur ve setre pantolon giyerlerdi (İEK, 45).

2.3.10. İmam

İmamlar siyah cübbe giyerlerdi (Mİ, 63).

2.3.11. Jandarma Subayları

Jandarma subaylarının en çok kullandıkları serpuşlar kıvrıcak bir kumaştan yapılmış siyah kalpaklar olup bunların kurdelesinden yapılmış olanların maliyeti yüksek olduğundan zabitler daha çok, ucuza mal edilen siyah kıvrıcık astragan taklidi kalpakları tercih ederlerdi (KA, 35, 36).

2.3.12. Kahveci

Ayverdi'nin tasvir ettiği bir kahveci kırmızı kuşaklı, gümüş kösteklidir ve kıyafeti Rumeli kesimidir (HB,46).

2.3.13. Kavas

Kavaslar sırma elbise giyerlerdi (RK, 154).

2.3.14. Köçekler

Köçeklerin mintanı kadife üstüne sırma işlemelidir. Diba canfes ya da ustufadan sırma saçaklı eteklik giyen köçekler bellerine gümüş veya sırma kemer takarlardı. Dans esnasında giydikleri bu kıyafetin yanında parmaklarında pirinç ziller vardır ve saçları uzun olup perişan görünümde olurdu (İEK, 115, 116).

2.3.15. Mahalle Bekçisi

Mahalle bekçisi, fesinin etrafına abani sarık sarardı (İŞ, 41).

2.3.16. Memurlar, Kalem Efendileri

Memurlar ve kalem efendileri mabeyin kundurası ve galoş-potin giyerlerdi. Bu zarif ayakkabı şeklinin kullanımı şöyleydi; evde giyilen potinin üzerine dışarı çıkarken parlak ve arkası çok geniş galoş geçirilirdi. Galoşun arka kısmındaki deliğe potinin tırnağı geçirilerek rahat bir kullanım sağlanırdı (İEK, 208).

2.3.17. Papazların Giyimi

Papazların başında kalensüve veya takke, bellerinde zünnar, sırtlarında cübbe olurdu (KK, 78, 81).

2.3.18. Piyade Hamlacıları

Hamlacılar çuhadan ve kalikot patiskasından dizlik, çuhadan fermeneli yelek ve salta, yenleri geniş bürümcük gömlek, beyaz çorap, rugan yemeni, kırmızı fes giyerlerdi. Bu kıyafetin maliyeti on beş lira idi, bu da bir ailenin üç aylık masrafına denkti (BT, 47).

2.3.19. Subay Elbiseleri

1908-1909 yıllarında subaylar lacivert üniforma giyerlerdi (BDBD, 73; KA, 35).

Subaylar avniye ve enveriye kullanmışlardır. Ayverdi, anılarından avniyeyi şu şekilde tarif etmiştir:

“Bir de çocukluğumda gördüğüm, subayların giydikleri pelerin gibi, kukuletası da bulunan Avniye denen bir dış kıyâfetleri de vardı ki bunlar Sultan Abdülaziz zamânında giyilen, çuhadan yapılmış, yağmur işlemeyen ve kenarlarına aynı renkten şerit

geçirilmiş, kolları ve bedeni bol bir çeşit asker kaputu idi. Yağmurluk vazîfesi de gören bu kıyâfetler ilk defa Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından subaylar için kabul edildiğinden, ismini de onun adından almıştır ki bu kelimenin izâhını İlhan Ayverdi Hanım'ın büyük himmet ve liyâkati ile hazırlamakta olduğu lugattan almış bulunuyorum.” (KA, 36, 37).

Enveriye ise arka ve ön tarafı keskinleşip sivrilerek biten bir askerî serpuştı. Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre, enveriye türü serpuşlar Birinci Cihan Harbi'ne kadar kullanılmıştır (KA, 36).

2.3.20. Tavşanoğlanları

Tavşanoğlanları siyah çuhadan topuklarına kadar uzun bir şalvar, üstüne dar bir camedan giyer, bellerine türlü renkten ipek veya şal kuşak sararlardı. Tavşanoğlanlarının başında küçük ve süslü bir külâh bulunurdu. Gür saçlarının üstünde bulunan bu külâh bir çiçek demeti görünümü arz ederdi. Bu dansçılara fitneşah, zalimşah, nazlışah gibi isimler de verilmiştir (İEK, 116).

2.3.21. Tulumbacılar

Tulumbacıların başında keçe külâh, dizlerinde beyaz çakşır, sırtlarında beyaz fanila (İEK, 127), ayaklarında yemenileri vardı (İEK, 130).

Tulumbacı yemenisi fakir erkekler ve sokak satıcıları tarafından da kullanılırdı.⁵

Tulumbacılar İstanbul tulumbacı fesi giyerlerdi. Bu fesi İzzet Kumbaracılar şu şekilde tarif etmiştir: “İstanbul’un mahalle tulumbacıları tarafından giyilmiş siyaha yakın vişneçürüğü rengine yazma sarıklı fesdir.”⁶

⁵ Münevver Alp, “Eski İstanbul’ da Çedik Pabuç”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 291, Ekim 1973, s.6786.

⁶ İzzet Kumbaracılar, a.g.e. , s.30.

2.3.22. Turşucuların Giyimi

Turşucuların başında fes, belinde yün kuşak, ayaklarında arkaları basık yemeni, fermeneli yelekleri, gümüş taklidi saat ve kösteği olurdu (KK, 75).

2.3.23. Uşakların Giyimi

Uşakların üzerinde önleri ilikli istanbulinler bulunurdu (İEK, 156).

İbrâhim Efendi Konağı'nın hizmet sınıfında bulunan uşaklar önleri ilikli istanbulin giyerledi (İEK, 165).

İbrâhim Efendi'yi ziyaret eden Lâtif Bey'i selâmlık dairesinden geçirerek mabeyin kapısından hareme alan uşağın üzerinde de istanbulin vardır (İEK, 191).

III. BÖLÜM: HALK EDEBİYATI

Bu bölümde halk edebiyatı ve halk edebiyatının anonim verimlerine yer almıştır. Ayverdi halk edebiyatıyla bilgi sahibi olup eserlerinde de halk edebiyatının anonim verimlerine yer vermiştir. Yazarın eserlerinde bu verimlerden atasözleri ve deyimler çoğunluklu olup efsane, masal, mâni, tekerleme, ninni gibi verimler de yer almıştır.

3.1. Halk Edebiyatı

Sâmiha Ayverdi 17. yüzyılın edebiyat haritasını çıkaracak kadar malûmat sahibi bir yazardır. Yazar devrin medrese-tekke çatışmasını da mercek altına almıştır:

Bu yüzyılda tevhid motifi etrafındaki şiirleriyle Mısrî Niyazî geniş bir hayran kitlesine sahiptir. Bunun yanında ulema kadrosunun tasavvufa cephe alması medreseliler lehine bir sonucu getirmiş, tasavvuf çevresinin ulemanın sert hücumlarıyla baş edecek gücü kalmamıştır. Hatta Vanlı Mehmed Efendi on altı sene müddetçe tekkelerin kapatılmasını sağlamıştır, böylece cemiyet için millî irfan ve kültüre hizmet etmelerinden ötürü faydalı olan bu ocaklardan halk mahrum kalmıştır.

Yazar halk edebiyatı türlerini ve geliştikleri ve icra edildikleri muhitleri ise teferruatıyla şu şekilde aktarmıştır:

“Serhadlerin sipâhî ve yeniçeri kışlalarının, kahvehâne, bozahâne gibi çeşitli muhitlerin bereket ve mahsülü olan halk şiirleri, birer millî ve mahallî akademi hüviyetinde olan bu ocaklardan taşarak, dilden dile bütün memleketi dolaşiyor, bâzan da tanbura, cura gibi sazların refâkatinde ve saz şâirlerinin dilinde, en ağırbaşlı meclislere, yüksek zümre topluluklarına, hattâ saraylara giriyordu.

Bunlar, kâh kahramanlık ve hamâset ufuklarında tozu dumana katarak uçan, kâh aşk ve tefekkür vâdilerinde gezinen, fakat dâimâ halk zevkinin, halk heyecânının ölçüsüne ayarlanmış popüler bir anlayışın mahsülleri idi.

Karaca Oğlan’ların, Gevherî’lerin, Kâtibî’lerin, Âşık’ların, Âşık Ömer’lerin, Kul Mustafa’ların içtimâî muhîti bir ayna gibi içine alan destan, mâni, koşma, semâî, dîvan, ağıt, varsağı ve türküleri, cenk hikâyelerini, kahramanlık menkibelerini, aşk masallarını, ızdırap terennümlerini, tabiat tasvirlerini, târih, an’ane, îman, his, zarâfet ve nükteler hâlinde yol yol, sel sel akıtıp duruyordu. ” (TTOA II, 75, 76).

Ayverdi, halk edebiyatının Anadolu'daki çizgisi ve gelişimi hakkında isabetli tespitlerde bulunacak kadar konuya hâkimdir. Artan Türk nüfusu içinde halk edebiyatının ve geniş kitlelere hitap eden tekke edebiyatının zengin verimleri Anadolu'da Türk dilinin yerleşmesinin amilleridir (EMDİF, 196).

Ayverdi Hacı Bektâş-ı Velî'yi Anadolu'nun Türkleşmesinde en fazla emeği geçen ulu bir kişi, koca Türk olarak tanımlar. Ayverdi'ye göre o, Yeniçeri ocağına iman ve idealden bir kaftan giydirmiştir. Bu yüce kişinin felsefesi vatana, imana öyle bir hizmet etmiştir ki bu hizmeti ne hükümdarlar ne de ordular yerine getirebilmiştir (RK, 56, 57).

Ayverdi bu zatı Anadolu Türklüğü'nü birleştiren bir unsur olarak ele almıştır. Hacı Bektâş-ı Velî aynı zamanda sade Türkçenin korunmasında emeği geçmiş, bu dilin korunması bakımından hizmet etmiş bir kişidir. Bu zat Yeniçerilerin manevî olarak bağlandığı tarikatın öncüsü olması bakımından da önemlidir (KK, 94, 95).

Ayverdi'nin türler hakkında da bilgisi ve yorumu bulunmaktadır. Şöyle ki, yazar kütlenin devam eden örf ve âdetleri çıkış noktası bulduğunda masal, destan, türkü gibi bir sanat eserlerine dönüştüğünü ifade etmiştir. Bu sanat eserleri, içinde doğdukları ve geliştikleri halkın sözcüsüdürler ve aynı zamanda nesilleri birbirine bağlamak gibi bir işlevleri vardır (KRVYAIM, 14).

3.1.1. Anonim Halk Edebiyatı

Ayverdi eserlerinde anonim halk edebiyatının atasözü, deyim, efsane, masal, destan, hikâye, fıkra, mani, tekerleme, ninni ve türkü türlerine yer vermiştir.

3.1.1.1. Atasözleri

Atasözleri bir toplumun hayata bakışını yansıtan önemli verimlerdir. Her birey ait olduğu toplumun kültüründen izler taşır. Ayverdi de içinden çıktığı topluma ait bu değerleri eserlerinde bolca kullanmıştır.

“Ak akçe kara gün içindir.” (BDBD, 39)

- “Ana gibi yâr olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz!”** (DBNK,14)
- “Ananın bastığı yavru ezilmez!”** (DBNK, 187)
- “Âşığa Bağdat sorulmaz.”** (DBNK, 15)
- “Bağdat paşası, Bağdat paşası, hani bu mangalın maşası?”** (DBNK, 14, 15)
- “Bal bal demekle ağız tatlanmaz.”** (İŞ, 7)
- “Balık baştan kokar.”** (İKA, 173)
- “Bekleyenin kısmeti Bağdat’tan gelir.”** (DBKN, 14)
- “Besle kargayı, oysun gözünü.”** (KA, 153, 154)
- “Bir delinin kuyuya attığı taşı kırk akıllı çıkaramaz.”** (RK, 209, 210)
- “Bir fit bin büyü yerine geçer.”** (RK, 56; DBNK, 172)
- “Bir tek nohut için koca tencere kaynatılmaz.”** (DGT, 94)
- “Bitli baklanın kör alıcısı da çıkar.”** (KK, 181)
- “Çıkmamış canda ümit vardır.”** (PH, 26)
- “Çok söyleme arsız olur, parasız koyma hırsız olur!”** (BB, 241; (DBNK, 188)
- “Dam altında ne deliler vardır.”**(MGS, 28)
- “Damlaya damlaya göl olur.”** (DBNK, 89)
- “Dedem koruk yedi, benim dişim kamaştı.”** (AA, 13)
- “Denize düşen yılanı sarılır.”** (TRMVM, 195)
- “Desti kadar kocası olanın kulbu kadar rağbeti olur.”** (PH, 188)
- “Desti su yolunda kırılır.”** (TTOA III, 71, 72)
- “Deveye hendeği atlatan bir tutam otmuş.”** (İŞ, 205)
- “Eti senin kemiği benim.”** (KE, 22)

“Gayretli devletliyi geçer.” (MGS, 25)

“Gülü seven dikenine katlanır.” (KK, 170)

“Güneş girmeyen eve doktor girer.” (TRMVM, 49)

“Hatır için çiğ tavuk yenir.” (KA, 190)

“Huylu huyundan vazgeçmez.”(İG, 78)

“Hünkârın atı bana yan baktı!” (BB, 108)

“İğreti attan tez inilir.” (PH, 262, 263, 264, 265)

“Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla!” (DBNK, 201)

“Kibara dokun da geç, fukaradan sakın da geç.” (RK, 84)

“Kuzguna yavrusu güzel gelir.” (PH, 111, 112)

“Merhametten maraz hâsıl olur” (PH, 57)

“Miktarını bilmeyene miktar bildirmek, öküze kaftan giydirmektir.”

(PH, 157)

“Ölüm hak, mîras helâl.” (DGT, 87)

“Sel ağzı yuva tutmaz” (KK, 269)

“Sora sora Bağdat’a varılır.” (DBNK, 14)

“Su uyur, düşman uyumaz.” (PH, 99)

“Tatlı ot safra çıkarmaz.” (Y, 16)

“Tilkiden doğan tilki olur.” (PH, 219, 220)

“Vakitsiz öten horozun başını keserler.” (EK, 59)

“Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli...” (İŞ, 254)

“Yanlı hesap Bağdat’ tan döner.” (DBNK, 14)

“Yaş kesen baş keser.” (PH, 120, 121)

“Yemeyenin malını yerler!” (KE, 9, 10; EK, 213)

3.1.1.2. Deyimler

Deyimler belli anlamları ifade etmek üzere kalıplaşmış sözlerdir. Ayverdi de bu sözlere eserlerinde oldukça fazla başvurmuştur. Ayverdi'nin eserlerindeki tüm deyimleri tespit etmek ayrı bir çalışmayı gerektirdiğinden biz bu başlık altında bazı örneklendirmelerde bulduk:

- “... terk etmemiş ve **abesle iştigal**de devâm etmiştir.” (KE, 55)
- “... hıyâneti imişçesine, **ağzındaki baklayı çıkarıverdi...**” (PH, 171)
- “... terbiyesinde **arpa boyu yol alamazdım.**” (DBNK, 187)
- “... müesseseyi bir **arpalık** haline getirmiş...” (TRMVM, 39)
- “... bu **arpalık** sâhibi vurguncuların...” (HB, 50)
- “... insan yaradılışı ile **at başı gittiğini...**” (TRMVM, 43)
- “... nasıl **atbaşı gitmekte** bulunuyordu.” (MKMVMD, 237)
- “Memlekette **ateş bacayı sarıp** kan gövdeyi götürür...” (TRMVM, 266)
- “...denizlerde **at koşturduğunu...**” (TRMVM, 4)
- “...yabancı ideolojilerin **at koşturmasına** müsait..” (TRMVM, 281)
- “...içinde **at koşturabileceği** ufukları göstermek...” (KMDV, 22)
- “...Türk topraklarında **at koştururcasına** içten içe...” (BDBD, 112)
- “...yabancılara **avuç açmaktan** kurtulmuş...” (TTOA III, 31)
- “Çoluk çocuğu ile gelip Ali Paşa'nın **ayağına düştü.**” (DBNK, 55)
- “...önüne geçemiyerek, **ayağımın tozila** Yusufa gitmiştim.” (AB, 178)
- “... zevale **ayak basmıştır.**” (AB, 14)
- “...Kanûn-i Esâsî diye **ayak diredi**, pâdişâhı...” (TTOA III, 133)
- “**Ayyûka çıkan** iniltilerimden şikâyet ve ıztırapta olmuş.” (DGT, 44)
- “Anlaşmazlıklar **ayyuka çıktı.**” (DBNK, 99)
- “...dâimâ **baş eğen** ve fikir hayatlarında...” (TTOA III, 120)
- “...koyu istibdada **boyun eğmemesiyle** muhâlefet...” (TTOA III, 121, 122)
- “... **Başı boş** ve îmansız yetiştirdikleri nesiller...” (KE, 22)
- “...böylece **baştan kara** giderken...” (TRMVM, 272)

“...onlara **bel bağlamak** boş bir emektir...” (AB, 144)

“... İnsanların hareketlerine **bel bağlamak**...” (AB, 198, 199)

“...bir daha **belini doğrultmamak** üzere...” (TRMVM, 75)

“Zîrâ **beşiğinden mezarına kadar**...” (KE, 41)

“...kendisi bir **arpa boyu yol alamamış** ve bu yüzden...” (PH,188)

“... Hepimiz **bin cân ile bekliyorduk**...” (MGS, 29)

“...cânı da, cihânı da **bir pula satıp**...” (DGT, 92)

“Yusufun Hamzaya **boyun iğmesi**, ihtiyac göstermesi...” (AB, 176)

“...Zîra **can attığım** sarı saçların...” (EK, 242)

“...Hamza, **canıma can katan** delikanlı! diye karşıladı.” (AB, 94, 95)

“milyonlarca **cana kıymış** olması bir hakikattir.” (TRMVM, 44)

“Azıksızım, **can boğazıma geldi**...” (DGT, 80)

“**Can çekişmek** nedir...**Can çekişmek**, aşka kavuşamamaktır...” (BG, 91)

“... hayat ise, **can çekişmek** demektir...” (AB, 165)

“... sırf **can çekiştirici** bir ibtiladır.” (AB, 230)

“...ona **can veren**, işletip amel hâline getiren insandı...” (BDBD, 51)

“...kan dökücü **can yakıcı** da olsalar...” (Y, 45)

“...müşkül ve **can yakıcı** düşünceler ...” (AB, 141)

“Hayatın acıları, benim kadar onun **canını yakamaz**.” (AB, 251)

“Bilmem ki **can yakmaktan** ne buluyorsun?” (DGT, 66)

“ **Cin olmadan adam mı mı çarpacaksın**...” (PH, 264, 265)

“...karşılıklı **çelme takıp** birbirini yere sermekten...” (KE, 23)

“...erkeği büsbütün **çileden çıkardı**.” (AB, 27)

“...kimin emrile kıyamete kadar bu **çileyi dolduracak**?” (Y, 20)

“Bu **demir asâ demir çarık**, gezip arayıp...” (AA, 29)

“...demezler ve **demir asa demir çarık**...” (Y, 14)

“...kadar **demir asa demir çarık** yürüyeceğiz diye..” (Y, 104)

“...gününden, **demir asâ demir çarık yollara** düştüm de...” (DGT, 84)

“...yıllar boyu, **demir asâ, demir çarık**, sağda solda...” (DGT, 92)

“... beri, **demir asâ, demir çarığı** attım bir yana...” (DGT, 151)

“...tekke oyununa **demir atıp** kalmaya ihtiyacı ...” (KRVYAIM, 97)

“... hayat tek noktaya **demir atıp** kalmazdı ki...” (EK, 242)

- “...kuşlar gibi, ele **dile gelmiyen** hislerini...” (Y, 5)
- “...Karımın **dilinin altında** Ferhada karşı...” (İŞ, 29)
- “... isabetsizliğini **dilimin döndüğü kadar** söyledim...” (İŞ, 29)
- “... dünyâ milletlerini kışkandırıp **diş biletmemiş** miydi?...” (HB, 52)
- “...Türk’e **diş bileyen** İran, şimdi de...” (DBNK, 46)
- “... birbirine **diş bileyen** maddesi ile mânâsının ...” (EK, 221)
- “... devlet yıkılmaz, **diş geçmez**, değiştirilmez...” (TRMVM, 98)
- “... kim kime **diş geçirebilirse**, mağlûb olan...” (TTOA III, 113)
- “... Sultan Abdülhamid gibi **diş geçmez** bir otorite...” (TTOA III, 132)
- “...müttefik Almanya’nın bu **dişli tırnaklı** kodamanlara...” (BDBD, 136)
- “... siyâset plâtformu üstündeki **dişli tırnaklı** rakîbi ...” (TTOA III, 130)
- “...fakat **dört elle sarılmış** olduğum ihtirasımla ...” (İŞ, 13)
- “Bu gün çalıştığın yerde **ekmek yiyor** isen ...” (PH, 57)
- “... muhâlefetin **ele aldığı** pâdişah, halkın nazarında...” (TTOA III, 87)
- “... her defâsında **eli boş** dönen Yahudi ihtirâsı...” (TTOA III, 74)
- “... bu ata yâdigârı çiftlikten **el etek çekerek** vedâ etmeye...” (KA, 73)
- “... ne de malına mülküne **el uzatmıştı.**” (DBNK, 137)
- “Değil **eli açık kapısı dayalı** hânedan saraylarında ...” (DBNK, 52)
- “... Osmanlı Türklerinde de, ibâdethâne, **etle tırnak gibi...**” (KE, 51)
- “... dînin dünyâ ile **et tırnak gibi** birbirinden...” (MKT, 42)
- “... **etliye sütlüye karışmaz**, herkesin itimadını ...” (AB, 179)
- “... pehlivan gibi, **gırtlak gırtlığa** mücâdelesini...” (TTOA III, 126)
- “... şimdi **gırtlak gırtlığa** harb ediyorlardı.” (TTOA III, 143)
- “Garba **göz atmak** fırsatını bulmuştu.” (TRMVM, 131)
- “... Türk kılıcından **gözü yılan** Arşidük Ferdinand ...” (TTOA I, 351)
- “ Kız, seni **hacı bekler gibi** bekliyor.” (MGS, 22)
- “... zulümle **haşır-neşir olmuş** bu memleket...” (TRMVM, 60)
- “**İçimde seller, tûfanlar olsa** da ...” (DGT, 39)
- “...ve hükûmet eyleme hırsıyla **için için yanmaktadır.**” (MKT, XII)
- “... **in misin, cin misin**, diye, gülümseme kudretini ...” (DGT, 53)
- “... **İN misin, cin misin?**...” (DGT, 66)
- “... su içmezdim, **kadın değil, değirmen taşı!**... dedi.” (BG, 38)

- “... önüne gelene **kafa tutan** zorbalardan...” (AB, 186)
- “...yoksul ve **kan ağlayan** İstanbul’un ağzında...” (BDBD, 137)
- “... akan yaş yerine, bu yol ayrılığı ona **kan ağlatmıştır.**” (BDBD, 141)
- “... yaka paça **kapı dışarı** edilen o asırların ...” (TRMVM, 280)
- “... Ama **karnı tok, sırtı pek** âdem oğlu için...” (DBNK, 223)
- “... idraksizliklere **kılıf hazırlamak** gibi hatâlarla ...” (DBNK, 219)
- “... Zîra koltuğunda iki karpuz var...” (BG, 65)
- “... ağır hezimetlerle **kolu kanadı kırıldığı** devirlerin ...” (MKGM, 13)
- “...**kundak sokan** o yabancı inanışlarla...” (MKT, XXIX)
- “...kıskançlıkla içeriye **kuş uçurtmazdı.**” (DBNK, 228)
- “birbirlerinin **kuyularını kazan** sahte...” (TTOA III, 119, 120)
- “... kendine **mal etmek** için ona yetip artmış.” (Y, 14, 15)
- “...imhâsına **mâl olmuş** ve müstakil ...” (TTOA I, 350)
- “...Türk korsanlarının cihâna **meydan okuduğu** ...” (TTOA III, 125)
- “Gamze heyecandan **nefsi tutulmuş,** Hamzanın...” (AB, 265)
- “... rakibi olmadan **saltanat sürüp,** buyruk yürütmekte...” (Y, 45)
- “... güneşin **saltanat sürdüğü** sonsuz bir sabaha..” (Y, 104)
- “...kuvveti zaafa uğramış ve **söz ayağa düşerek...**” (TTOA III, 110)
- “... gafletinden faydalanarak **sûret- i haktan görünen...**” (MKGM, 5)
- “...bir yandan da **sûret-i haktan görünerek** alanları...” (KE, 57)
- “... ve kesici ise, **sûret-i haktan görünerek** gelen...” (MKT, XXIII)
- “...el altından ve **sureti haktan görünerek...**” (MKT, 10)
- “Lâkin bu büyük zaferin gereği gibi **tadı çıkarılmadı.**” (TRMVM, 93)
- “...karışık ve **tadı tuzu kaçmış** dünyâda...” (DBNK, 40)
- “...istibdadına **taş çıkartacak** bir esarete sokan...” (TRMVM, 13)
- “...taşladığı değil, **taş kesilip** dilsiz, ağızsız...” (TRMVM, 55)
- “**Taş taş üstünde bırakmayan** bu zelzele nedir, Allâh’ım?”(DGT, 38)
- “...kulaklarının dibinde çalan **tehlike çanlarını** duyup...” (MKT, 13)
- “...aksiyon kutupları arasında **tozu dumana katarak...**” (EVMDİF,7)
- “...millî ve medenî ahengi **tuz-buz eden** bu seri...” (MKMVMD, 70)
- “...ayı, güneşi, **tuzla buz edip** yoluna serpeyim...” (DGT, 76)
- “...müşterek idealini **tuzla buz edip** parçalayan...” (DBNK, 98)

- “...parçalayıp **tuz buz etmek** isteyen düşman...” (DBNK, 131)
- “...gençliklerini ezip **tuz buz etmekten** geri kalmamıştı.” (EK, 203)
- “... engel **tuz-buz olmayacak** mâni kalmaz.” (TRMVM, 29)
- “Bölüyor, bölünüyor, **tuz buz olup** dağılıyoruz...” (RK, 237)
- “... elinden **uçan ile kaçan kurtulmaz.** ” (MGS, 25)
- “...Rusya'nın ayakları altında ezip **un-ufak edecekti.**” (TRMVM, 194)
- “...pençesinden **yakasını kurtaramamış...**” (KE, 39)
- “... Daha doğrusu, **yaka paça** kapı dışarı edilen...” (TRMVM, 280)
- “...telâfisi imkânsız **yaralar açacağına** inanıyordu...” (TTOA III, 32)
- “... farklı îmanları **yere sermeye** uğraşırken...” (MKT, XVI)
- “...Tâ ki **yere vurulması** istenen hedef...” (TTOA III, 87)
- “Yıkıldım; **yerle yeksan oldum...**”(DGT, 38)
- “...korkunç ihtiraslara **yol açmış** bulunuyordu.” (TTOA III, 118)

3.1.1.3. Efsane

Ayverdi, kroniklere dayanan tarihî bilgilerin gerçekler ve efsanelerle birlikte verildiğini ifade etmiştir. Ayverdi, efsanelerin ait oldukları devrin görüş ve anlayışını aksettirmesi bakımından da önemli olduğunu belirtmiştir (KE, 14).

Efsane kelimesinin terimsel anlamının dışında “efsâne mahlûku” gibi tamlamada bir benzetme unsuru olarak da kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. (İEK, 10; DGT, 57; Y, 34, 36) Aşağıda cümle bunu örnekler mahiyettedir:

“Sisin içinde yuvarlanan araba, bir efsane mahlûku gibi, gittikçe mahiyet değiştirerek uzaklaşıyordu.(...)” (Y, 36)

Ayverdi eserlerinde terimsel anlamını haiz bir şekilde de efsanelere yer vermiştir. Yazarın ele alıp aktardığı efsaneler Ayasofya ve İstanbul'un fethi ile ilgili efsaneler ile Kabataş ve Kız Kulesi efsaneleridir.

3.1.1.3.1. Ayasofya Efsaneleri

Bizans imparatoru Ayasofya'nın yıkılmasını önlemek için II.Mehmet'ten bir mimar ister. Bu iş için görevlendirilen mimar Ali Neccar, tamir işini bitirip Edirne'ye

dönünce padişaha Kostantiniyye'nin padişaha ait olacağını ve onu camiye çevireceğini söyler. Binaya dört payanda vuran mimar, minarelerin kaidelerini de kurmuş, 200 basamak merdiven döşemiştir. Bunların ne olduğunu soran Kostantin'e mimarın cevabı “tabakaya çıkan merdivenler” olur. Evliya Çelebi'den aktarılan bu efsaneye göre mimar padişaha tamir vazifesinin kendisine, fetih vazifesinin padişaha ait olduğunu ifade etmiştir (ATVT, 226).

Ayverdi'nin aktardığı bir diğer efsaneye göre, Ayasofya daha bir Ortodoks kilisesi iken halk arasında onun birgün camiye çevrileceği rivayeti dolaşıyordu. Bizanslılar binayı yaparken kubbesini tutturamamışlardır. Hızır bir abdal, meczup kılığında girerek kubbeyi tutturmanın bir yolu olduğunu söylemiştir. Buna göre İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in tükürüğü ile zezem suyu karıştırılmalı ve kubbenin harcına katılmalıdır. Bunun üzerine rahipler Mekke'ye giderek peygamberin amcası Ebu Talip aracılığıyla peygamberin tükürüğünden isterler, yetmiş deveye Mekke toprağı ile yetmiş deveye zezem suyu yükleyerek getirirler ve “Terler Direk” yanında bu karışımı hazırlayıp kubbeyi tutturmayı başarırlar (ATVT, 226, 227).

Fatih Sultan Mehmet de bu kubbenin ortasına içi elli kile buğday alan altın bir top astırmıştır. Bu topun altı Hızır makamı bilinir ve onun burada ibadet ettiğine inanılır. Yine burada ibadet edenin her türlü dünya ve ahiret muradına ereceği inancı yaygındır (ATVT, 227).

Halk efsanelerine göre Ayasofya'nın içinde Müselleme makamı, Eyüb Sultan makamı, Halife Ömer ibni Abdülazîz makamı, Harun Reşid makamı, Battal Gazî makamı gibi daha pek çok makam vardır (ATVT, 227).

Boğaz'da ulaşımın yalnızca mavna ve kayık gibi kürekli araçlarla yapıldığı bir devirde adamcağızın biri bindiği kayıkta sessiz sedasız otururken kayıkçı adama bir derdi olup olmadığını sorar. Müşteri de varını yoğunu satıp bir mürşide bağlanmak istediğini söyler. Elindeki keseyi alan kayıkçı mürşidinin kendisi olduğunu söyleyip keseyi denize atar (ATVT, 227).

Kayıkçı müridini akşam Ayasofya'nın altındaki top kandilin altında bekleyeceğini, kendisi ne yaparsa onun da aynen yapması gerektiğini söyler. Akşam sözleşilen yerde kayıkçının yârani ile birlikte buluşan mürit bu sohbetten büyük haz alır. Sonrasında minareye çıkarlar. Velilerden birisi sabah namazını Bağdat'ta kılmak istediğini söyleyip kendisini minareden salıverir. Bir diğeri Kudüs'te kılmak

istediğini söyleyip aynı hareketi tekrarlar. Biri Medine'ye, diğeri Mekke'ye giderken sıra müride gelir. Mürid de namazını Şam'da kılmak istediğini söyler ama bir türlü kendisini minareden aşağı bırakamaz. Sabah ezanını kılmaya gelen müezzin onu günlerdir yağ kandillerini çalan hırsız zannederek yakalar. Suçlu yeniçeri ağasının karşısına çıkarılır. Adam bir de bakar ki yeniçeri ağası kendisini Üsküdar'dan İstanbul'a geçiren kayıkçı... Mürşidi oturduğu minderin altından denize attığı keseği üzerinden sular akar vaziyette müridine uzatır ve malını feda ettiğini ama canını feda etmediğini söyleyerek parasını almasını ister (ATVT, 228).

3.1.1.3.2. İstanbul'un Fethi ile İlgili Efsaneler

Yazar İstanbul'un fethi ile ilgili olarak Akşemseddin'in manevî bir işaret olarak fethi önceden haber vermesi ile Eyüp Sultan'ın kabrinin bulunuşu efsanelerine yer vermiştir.

3.1.1.3.2.1. Fetih Müjdesi

Menkabevî bir zat olan Akşemseddin İstanbul fethedilmeden evvel bunun müjdesini Fatih Sultan Mehmet'e vermiş, muhasaranın en çetin günlerinde "Korkma, alacaksın!" diyerek Fatih'e manevî güç vererek, bu fethi hazırlamıştır (EVMDİF, 24).

3.1.1.3.2.2. Eyüp Sultan'ın Kabrinin Bulunuşu

Bilindiği üzere Ebu Eyyûb el-Ensârî'nin İslâm ordularıyla geldiği ve adıyla anıldığı semtte medfun olduğu inancı yaygındır. Akşemseddin'in bir rüya ile onun kabrini bulduğuna inanılır. Akşemseddin'in bu keşfiyle padişahın burada bir cami ve türbe inşa ettirmiştir (EVMDİF, 27, 32).

3.1.1.3.3. Kabataş ile İlgili Efsane

Mitolojiye göre Chalcis isimli bir sanatkâr her gün Kabataş sahilinde harp çalar, sadece insanları değil hayvanları da sanatıyla büyülemiş. Bir yunus balığı da her gün bu sanatkârı dinlermiş. Bir insan hassasiyetine sahip bu balığı kıskanan bir çoban birgün onu okla vurmuş. Sanatkâr buna dayanamayarak çobanla boğazlaşmaya başlamış, sonra da yunusu alıp şu anki Kabataş sahiline gömerek gömdüğü yere büyük ve kaba bir taş dikmiş. O günden beri bu sahilin adı Kabataş diye anılır olmuş (BT, 126).

3.1.1.3.4. Kız Kulesi Efsaneleri

Kız Kulesi efsaneleri çok çeşitlidir. Leonor'un sevgilisi Hera'ya ulaşmak için Boğaz'ın karşı kıyısına geçerken boğulduğu ve bu kayaların üzerine bu anıtın yapıldığı bunlardan biridir. Bir diğere göre kızını korumak isteyen kral onu bu kulede muhafaza etmek istemiş, bir yılanın soktuğu kızının ölüm haberiyle dağlara kaçmıştır. Seyyid Battal Gazi hikâyesinde de kralın kızını buradan çekip çıkardığı anlatılan kuleye Atinalı Charis'in eşi Damalis'in mezarı orada bulunduğundan Dmalis Kulesi denmiştir. İmparator Manule Komnenos'un yaptırdığı bu kuleye Boğaz'ın bir ucundan bağlanan zincirle hem muhafaza hem gözcülük vazifesi görürdü (BT, 382).

3.1.1.4. Masal

Ayverdi eserlerinin kimi yerlerinde masallara yer vermiş ve bu yolla okuyucularından kıssadan hisse çıkarmalarını istemiştir. Bu masallardan bir kısmı yazarın çocukken dinlemiş olduğu masallardır.

Yazar çocukken evlerine gelen Fıtnat Hanım'ın anlattığı tekerlemeli, manili Üç Turunçlar, Peri Padişahı, Kel Oğlan, Sırça Saray, Kırkharamîler gibi masalları dinlemeye doyamadığını ifade etmiştir (RK, 145).

Yazar bir çocukken mektepten eve koşa koşa gelmesinin bir sebebi vardır: Komşuları Pembe Hanım'la Fatma Hanım'ın çok güzel masallar bilmeleri (EK, 152)...

Ayverdi masal şehzadelerine ve pir-i fanilerine de değinmiştir (BDBD, 102). Ayverdi anılarında bir masal unsuru olarak Zümrüdüanka kuşuna da yer vermiştir (ADD, 201).

Yazar eserlerinde “masal ejderi” (Y, 37), “masal mahlûku” (Y, 24), “masalların umacısı, devi, deccali” (KMDV, 21) gibi terimsel kullanımının dışında birer benzetme unsuru olarak tamlama oluşturacak şekilde masal kelimesini de kullanmıştır.

Ayverdi'nin eserlerinde aktardığı masallar aşağıda özetlenerek verilmiştir:

Keçisini kaybeden bir kız kapı kapı dolaşıp onu aramaktadır. Bir delikanlının kulübesine yola düşen genç kız onun keçisini bulabileceği müjdesini alır. Delikanlı keçiyi köyün namlı hırsız olan böceğin evinde bulur. Genç kız keçisiyle beraber ilk sevda dalgasını da beraberinde götürmüştür (Y, 43).

Ayverdi'nin aktardığı masallar arasında çocukken ninesinden veya başka bir ihtiyardan dinlediği Üç Turunçlar masalı da vardır. Masala göre yolcunun biri bir periye rastlar. Peri yolcuya üç turunç verip su başına gelmeden bunları açmamasını tembihler. Periyi dinlemeyen yolcu turunçlardan birini soyar. Turuncun içinden güzel bir kız çıkar ve su ister; fakat yolcu, turuncu su başında açmadığı için kız ölür. İkinci turuncu bir dağ başında açan yolcu yine muradına eremez ve ikinci kız da susuzluktan ölür. Böylece akıllanan yolcu üçüncü turuncu su başına gelinceye kadar saklar ve su başına gelince elinde kalan son turuncu açarak güzel bir kıza kavuşur (MBG, 84, 85, 86, 87).

Yazarın eserlerinde yer alan bir diğer masal ise şudur: Bir periye iyilik eden adam bunun karşılığında periden zenginlik istemiş. Peri de adamın ne tutarsa altın olmasını dilemiş. Bunun üzerine su, yemek, elbise neyi tutarsa altın olan adam bundan usanmış. Masalın anafikri de insanın gönül zevki istemesi olarak verilmiştir (MBG, 93, 94).

Yazarın aktardığı bir diğer masal ise şöyledir: Bir hükümdarın zevceleri dışında bir de gözdesi varmış. Her kiminle olsa yine bu gözdeye dönen padişahla bir gün gözdenin arası açılmış, padişah onun saraydan uzaklaşmasını, giderken de

yanında en sevdiği şeyi almasını söylemiş. Gözde gece ortada kimsenin olmamasını ve sahilde bir kayık beklemesini emretmiş. Padişahın şerbetine de ilaç katarak odasına yollamış. İlâcın tesiriyle uyuyan padişahı kayığa alan gözde böylece yine padişahın gözüne girmiş ve saraya geri dönmüş (MBG, 168, 169).

Gece salonda otururlarken Kenan Rifâî, Münire Hanım’a bir masal dinlemek isteyip istemediğini sorar ve evet cevabı aldıktan sonra da anlatmaya başlar: Masala göre, adamın biri yolda bir elma bulup ısırır ve sonra pişman olarak elmanın sahibini bulup helâllik ister. Elmanın sahibi bir şartla helâllik vermeyi kabul eder: Adamın kör, sağır ve dilsiz kızıyla evlenmesi...

İsteksizce bu talebi kabul eden adam düğün gecesi bir de görür ki istemeden evlendiği kız dünyalar güzeli...

Babasının kızı hakkında söylediklerinin tersi bir görüntüyle karşılaşır şaşkına uğrayan adam kızıdan, teccüstten ve halka kötü gözle baktığı için kör, malayani dinlemekten sağır, dedikodu yapmaktan dilsiz olduğu açıklamasını alır (KRYAIM, 316, 317).

Yazarın anlattığı bir diğer masala göre istediği zaman kuzu, istediği zaman ayın on dördü gibi güzel bir dilber olarak gezen perinin bu sırrını öğrenen bir civan onun içinden çıktığı postunu yakınca peri bir daha kuzu suretine giremez ve civana bağlanıp kalır (MÎ, 179).

Ayverdi masalların çocukların hayal ufkunu genişlettiğini ve onlara tatlı tatlı mesajlar verdiğini ifade etmiştir. Kendisi de çocukken zevkle dinlediği masallardan bir tanesini okuyucusuna şöyle aktarmıştır: Sarışın, genç ve güzel cariye evin Habeş’e yakın esmer ve güzel olmayan hanımını kıskanır. Bu çekememezliği sezen evin hanımı cariyeyi kuyubaşına götürür ve ondan aşağıya “Talihim, bahtım nerdesin?” diye seslenmesini ister. Kuyudan cariyeye “Küllükteyim, kömürlükteyim!” diye cevap gelir. Evin hanımına ise gelen cevap “Köşklerdeyim, saraylardayım!” şeklinde olur. Ayverdi masalın ardından okuyucusuna ezel taksimine ve ilâhî takdire itiraz etmenin insanoğluna kazanç yerine zarar getirdiğini belirtmiştir (HGFG, 176).

Ayverdi bir yazısında da “Çarşambadır Çarşamba” masalını anlatmıştır. Masal şöyledir: Kamburundan utanan bir adam hamama geceleri gidermiş. Yine bir gece hamama gittiğinde hamamın cinlerle dolu olduğunu görmüş. Cinlerin hepsi

birlikte “çarşambadır çarşamba” diye bir nakarat tutturup eğleniyorlarmış. Kambur adam da onlara eşlik etmiş. Bundan çok hoşlanan peri padişahı onun kamburunu kaldırmış. Bunu gören kamburun bir diğer kambur arkadaşı da ertesi gün kamburundan kurtulmak için hamama gitmiş. Periler yine “çarşambadır çarşamba” hep bir ağızdan söyledikleri nakarat ile eğleniyorlarmış. Kambur adam ise onların bu hatasını “perşembedir perşembe” diye seslenerek düzeltmek istemiş. Buna kızan peri padişahı adamın sırtına bir kambur daha koymuş (İKA, 107, 108).

Ayverdi Çobansızlar adlı yazısındaki masala göre bir koyun otlamak üzere evinden çıkarken kuzusuna kimseye kapıyı açmamasını tembih eder. Kuzunun evde tek başına olduğunu göre kurt kapıya gelip kuzuya koyunun sesini taklit ederek seslenir. Kuzu kurttan ayağını kapının altından uzatmasını ister. Karşılaştığı ayağın siyah olduğunu gören kuzu gelenin annesi olmadığını anlar ve kapıyı açmaz. Bunun üzerine kurt bir oyuna başvurur ve ayağını beyaza boyayıp tekrar gelir ve kapıdan seslenir. Bu esnada koyun yavrusunun başına bir iş geldiğini sezer ve çobana giderek yavrusuyla beraber tehlikede olduklarını söyler. Çoban da köpeklerini çağırır ve köpekler kurdu türlü yerlerinden ısırarak onu kaçırlar (ADD, 240). Ayverdi çocukluğunda dinlediği bu masalın verdiği ders gibi insanoğlunun da maddî-manevî yardımını alacağı bir çobanı olduğunu anlatmak istemiştir. Ayverdi masalın anafikri olarak insanın da kendi gücü ile nefis kurtlarını telef etmesi gerektiğini ifade etmiştir (ADD, 241).

3.1.1.5. Destan

Yazarın eserlerinde terimsel anlamını haiz şekilde herhangi bir destani ögeye rastlanmamış, destan kelimesinin bir benzetme unsuru olarak, sanatsal bir ifade sağlamak amacıyla kullanıldığı görülmüştür:

“ _ Mamañih şu cehâletimle bir züppelik gizli imiş gibi, onu kimsenin yanında itirâf etmem, utanırım ve memleketimi bir turist, bir yabancı gibi bîgânece de öğrenmek istemem. Zira o, bilmesem de benimdir, kendi malımdır. Bu şehirde, sevgilisinin cumbası altında destan okuyan, kapısından içeri nâme atan bir âşık coşkunluğu vardır. Kendine has olan bu işveyi, bu sevgiyi herkese gösterir mi bilmem? Ama bu nâmeler, bende deste deste, küme küme kümedir. ” (BG, 236).

3.1.1.6. Hikâye

Yazar çocukken evlerine emir eri olarak gelip aşçılık yapan Süleyman Ağa'nın dedesinden, babasından duyup anlattığı hamasî menkıbeleri, Seyyid Battal Gâzi'den parçaları dinlediğini ifade etmiştir (BDBD, 8).

Yazar içerikleri hakkında bilgi vermeden, Köroğlu, Vâmık ile Azra, Leyla ile Mecnun, Zühre ile Kamber (PH, 216), Âşık Garip, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şîrin, Battal Gazi (İKA, 266; PH, 216), Zaloğlu Rüstem, Peri Padişahı hikayeleri, Danişmendnâme'ye (İKA, 266) değinmiştir.

3.1.1.7. Fıkra

Ayverdi fıkralarıyla ünlü, bir halk filozofu olan Nasreddin Hoca'ya değinmiş ve onun hakkında oldukça kayda değer tespitlerde bulunmuştur. Ayverdi, Nasreddin Hoca ilk Türk sosyoloğu ve filozofu olduğunu ifade etmiştir. Yazarın ifadesine göre, yazmayıp söyleyen ve böylelikle günlük hayatı konuşuran bu ulu kişi Türk insanının dimağına hikmetler nakşetmiştir (DBNK, 105).

Yine Ayverdi'ye göre, ilim kapılarının kendisine kapalı olduğu bu halk adamı bir mizah fıkracısı kabul edilmesine rağmen o, hayatın derinliklerindeki gerçeklerle cemiyeti uyandırarak terbiye eden bir kimsedir; fakat yazar toplumun henüz bu şuura varmamış olduğunu belirtmiştir (DBNK, 105, 106).

Ayverdi bu ünlü Türk filozofunun bir fıkrasına da yer vermiştir. Fıkra şudur:

Canı helva isteyen Hoca karısına “Hâtun, bir helva yap da yiyelim” der. Karısı şikâyet yollu “Neyle yapayım? Evde ne un var ne şeker ne de yağ...” der.

Bunun üzerine bakkala giden Hoca, “Bakkalbaşı, bu un, bu şeker, bu yağ senin mi?” diye sorar. “Evet, benim.” Cevabını alan Hoca'nın cevabı “Neden öyleyse helva yapımı yemiyorsun?” olur. (MKMVMD, 188).

Yazar zaman zaman Nasreddin Hoca'dan alıntılar yapmıştır. Örneğin, Nasreddin Hoca'nın dediğine göre fakir eşek satın aldığı zaman ve eşeğini kaybedip bulduğu zaman olmak üzere iki kere sevinirmiş (BB, 257).

Anonim halk edebiyatı verimleri içinden çıktığı toplumun hayata bakışını yansıtan önemli verimlerdir. Nasreddin Hoca fıkraları da aslında Nasreddin Hoca'nın

şahsında Türk insanının olaylar karşısındaki tavrını, kıvrak zekâsını yansıtan, âdeta felsefesini ortaya koyan kaynaklardır. Anonim veriler ortak beğeniler, benimsemeler sonucu kalıplaşmıştır.

Yazar Türk toplumunun zihninde yer etmiş ve olaylar, durumlar karşısında meselenin özünü çeşitli fıkralardaki derslerden çıkardığını ifade edip bir örneklendirmede bulunur; bindiği dalı kesmek gibi... (EK, 174).

3.1.1.8. Mâni

Ayverdi eserlerinde davulcu mânilerinden örnekler vermiştir.

3.1.1.8.1. Davulcu mânileri

Yazarın verdiği bilgiye göre Ramazanda sahur zamanını haber vermek üzere pazvantlar görevlendirilirdi. Genellikle de davul mahalle bekçisinin elinden çıkıp mahallenin delikanlısının eline geçerdi. O da türlü mâniler, divanlar söylerdi (İG, 22, 23). Ayverdi'nin örnek olarak verdiği bu mâniler şöyledir:

*“Ağlarım yana yana
Derdini söyle bana
Hem sana kul olayım
Hem seni yaradana”* (İG, 23)

Bir diğer örnek de şudur:

*“Ay doğar ağaçlara
Şavkı vurur taşlara
Ben yârimi sorarım
Gökte uçan kuşlara”* (İG, 23)

3.1.1.8.2. Satıcı mânileri

Sokakta çocuklar için macun satan macuncular mâni söylerdi (İG, 118).

3.1.1.9. Tekerleme

Ayverdi'nin eserlerinde çok fazla olmamakla birlikte oyun, masal ve satıcı tekerlemeleri örneklerinin yer aldığı görülür.

3.1.1.9.1. Oyun Tekerlemesi

Mumun elini yakmamasını isteyen çocuk adeta sihir gücü olan tekerlemeyi tekrarlar:

“Fakat çocuk bu gece, her vakit boyununu büktüren o başından büyük düşüncelerine dalmış değil. Sadece, odada yalnız olmasından istifade ederek elini şamdana uzatıyor ve en sevdiği oyunu oynamaya başlıyor:

*‘ _ Mum dibi, mum ortası, mum tepesi, pırrr!
Diye saydıktan sonra, parmağını süratle alevden geçiriyor ve elinin yanmaması sırrının, şu saydığı tekerlemede olduğunu işitmiş olduğundan, aynı sözleri sıralarken, aynı hareketlerde de devam ediyor.*

Çocuk, zevkine daldığı bu oyunu oynarken, ne sadık bir köle gibi kıpırdamadan bekliyen yatağını, ne yavaş yavaş üstü ısınan sobayı düşünüyor.” (Y, 11,12).

3.1.1.9.2. Satıcı tekerlemesi

Küçük keten helvacının girdiği konakta para, tehditli yalvarmalar karşısında sokakta da söylediği mânilerden biri de şudur:

*“Atum Arapdur benim
Yüküm şarapdur benum
Ay da ben yıldız da ben
Damda duran kız da ben...” (İŞ, 42).*

3.1.1.9.3. Masal Tekerlemesi

Yazar sanatsal anlatımını güçlendirmek için masal tekerlemelerinden yararlanmıştır:

“Onun için acaba, bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde.. diye tıpkı bir masala başlar gibi, böyle bir İstanbul tiryakisi ağzı ile geçmiş zamandan konuşmaya âğâz etsek nasıl olur?” (İG, 2,3).

Bir diğer örnek ise şöyledir: “bir varmış bir yokmuş” (HB, 222).

3.1.1.9.4. Diğer tekerlemeler

“Don yağının dolması, dağların gelin ablası”

“Nazmi Efendi âilesi ile oldu olası arası açık, dili zehir gibi acı olan olan bir komşu kadın da vardı ki, her birini türlü hakâretlerle iğnelemekten çekinmezdi. Ama devrin günâh-sevap anlayışı ile terbiye görmüş çevresi, onun ağzına doladığı hicivleri hiç de hoş görmez ve açıkçası, ‘Hiç olmazsa ölenlerin arkasından kötü söyleme...’ derlerse de, o, kin dolu öfkесinin önüne geçemezdi. Hele, Nazmi Efendi’nin büyük kızını hiç mi hiç sevmez ve ‘Don yağının dolması, dağların gelin ablası...’ yollu âmiyâne tekerleme ile onun tablosunu çizmekten vazgeçmezdi.” (PH, 169)

3.1.1.10. Ninni

Ayverdi anılarında çocukken uyumadığı zamanlarda annesinin veya dadısının söylediği ninnileri hatırladığını ifade etmiştir. Bu ninnilerden “Kov bostancı dâneyi, yemesin lâhanayı...” yı yazar ilahî bir zevkle dinlediğini hatırlar. Ayverdi’nin anılarında yer tutan bir diğer ninni de “elma yanaklı bebek...” ninnisidir (BDBD, 2, 3).

Ayverdi’nin hatıralarında annesinin veya dadısının kendisini uyutmak için söylediği ninni zihninde yer etmiştir. Bu ninni şöyledir;

“Dandini dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Kov bostancı danayı
Yemesin lâhanayı” (DBNK, 266)

3.1.1.11. Türkü

Öcal Oğuz türküler hakkında şu ifadede bulunmuştur:

“Türk kültürünün ‘Türk’ adına bağlanan en nadide yaratmalarından birisi türkülerimizdir.”¹

Ayverdi Esrarkeşler acemaşiran üstünden söylediği şu türküye yer vermiştir:

*“Esrarkeşler oturmuş çekerler demi,
Gelene geçene atarlar yemi
Cimi lakalak lak, cimi lakalak...
Cimi lakalak lak, cimi lakalak...” (İG, 85)*

Pembe hanımın söylediği bir türkü de şöyledir:

*“Aklı olan dilber âşık sever mi?
Aşk ateşinde kendin üzer mi?
Yârânın alıp bile gezer mi?
Sızlar yârelerim, ille can yerim...” (Mİ, 70, 71).*

Pembe hanımın söylediği bir başka türkü ise şudur:

*“Yârim gurbet elde, ateşi bende
Vermişim gönümü sendedir sende...” (Mİ, 172, 179, 222).*

Yer verilen bir diğer türkü şöyledir:

*“Yörük değirmeni gibi yürür dönersin,
El ele vermiş yâre gidersin,
Çün beni sevip ne cevredersin?” (Mİ, 169)*

¹ Öcal Oğuz, “Yahya Kemal’in Şiirlerindeki Halkbilimi Unsurları Üzerine Bir Deneme”, **Milli Folklor**, S.44, 1999, s.103.

IV. BÖLÜM: HALK TİYATROSU

Karagöz, orta oyunu, meddah ve tulûat Ayverdi'nin eserlerinde yer alan halk tiyatrosu türleridir.

“Eskiden İstanbul halkının en çok devam ettiği yerler Karagöz, Orta oyunu, ve Meddah bulunan kahvelerdi. Karagöz'le Meddah, en ziyade, ramazan gecelerinde dinlenir, Orta oyunu da Küçükçiftlik'te seyredilirdi. Boğaziçi mesirelerinde de Orta oyunu oynanan yerler vardı.”¹

Ayverdi de çocukluğundan itibaren izleme imkânı bulduğu halk tiyatrosu türlerini tarihteki örnekleriyle birlikte ele almıştır.

Ayverdi bu türlerin artık eskisi gibi revaçta olmamasını dilin ölmekte oluşuna bağlar; zira bu sanatlar dil ile var olur, dilin imkânlarıyla yaratılıp seyircisini bulur du (ATVT, 106). Ayverdi bu türlerin yok oluşunda Avrupa tiyatrosunun baskısından ziyade bu sahayı boş bırakanları kabahatli bulmuştur (ATVT,107).

4.1. Meddahlık

Metin And meddahlık hakkında şu bilgileri vermiştir:

“ Meddah ya da dramatik biçimde hikâye anlatma sanatı İslâm ülkelerinde çok görülen bir türdür. Bu yüzyılın başına kadar sürekli bir biçimde gelebilmiş olan meddah geleneği, dramatik seyirlik oyun türleriyle birçok ortaklaşa özellikler göstermekle birlikte, öteki türlerin hep güldürüye yönelmiş ve göstermeci bir sunuşta olmalarına karşılık meddahın dinsel, destansı, yiğitsi, duygusal, ağılatılı konulara da yer vermesi, ayrıca dinleyici ve seyirciyle duygusal bağı kurmaya ve özdeşleşmeye dayanması bakımından öteki türlerden ayrılır. Kahvehanelerden, han köşelerinden, konaklara, saraylara kadar yüzyıllar boyunca meddah hikâyeleri Türk halkının dramatik ihtiyacını en iyi karşılayan türlerden birisi olmuştur. ”²

Sûr-ı humayunlarda meddahlar da bulunurdu (TTOA, 19, 20). Aile içinde yapılan sünnet düğünlerine de meddahlar çağrılırdı (KRVYIM, 158).

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre şair Aşkî şehzadelik zamanından itibaren Fatih Sultan Mehmet'e meddahlık yapmıştır (EMDİF, 172).

Meddahlar daha çok Şehzadebaşı'nı mekân tutmuşlardır. (İEK, 70).

¹ Ahmet Refik, **Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul**, Haz: Tahir Yücel, İstanbul, Kitabevi, Umur Matbaacılık, Haziran 1998, s.75.

² Metin And, **Tiyatro Kılavuzu**, Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları, Temmuz 1973, s.416, 417.

Meddahlar helva sohbetlerine de iştirak ederlerdi (İEK, 124).

Ayverdi meddahlığa değindiği diğer kısımlarda (YNG, 43, 119, 121; İEK, 218) meddahlığa gitmek, bir eğlence türü olarak meddahlık ve meddahların taklitçilik yönü üzerinde durmuştur.

Yazar meddahlık geleneğini en geniş bir biçimde İbrahim Efendi Konağı ismindeki eserinde anlatmıştır. Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre orta oyuncu ve karagözcülerle birlikte meddahların da hayalgücü son derece kuvvetli olup kendileri dile hâkim, kütle psikolojisini iyi bilen, kıvrak zekâlı, anlayış sahibi, taklit yeteneği üstün, mimikleri seri ve güçlü ve topluluğu etkileri altına çok rahat alabilen kimselerdi.

Taklit, cinas, lâtife ve masal üstadı konumunda olan meddahlar sağ omuzlarına bir mendil, bacaklarının arasına bir baston koyarak adeta tek kişilik bir tiyatro kumpanyası gibi halkın karşısına geçerlerdi.

Binlerce hikâye bilen meddahlar araya bir başka hikâye koyacakları zaman “dedim de aklıma geldi” derlerdi. Onların hikâyeleri o zamanki sosyal hayatı çok yakından aksettiren bir ayna mahiyetindedir.

Tarihî süreç olarak Selçuklulardan Osmanlı'ya geçen bu sanatın köklerinde Orta Asya menkıbelerini, kahramanlık hikâyelerini sazla terennüm eden ozanların İslâmî mevzulara kayışı ve muarri ve siyercileri sayabiliriz.

Anlatılan mevzular dinden çıktıkça kıssahan ve meddahlık ananesi gelişeceği zemini bulmuştur. Anlatılan mevzular mesire ve meyhane hayatı, kadın meseleleri, işve, fitne ve fesat sahneleri, baskın hikâyeleri, cin, peri, cadı ve tılsım efsaneleri, deniz ve kara cenkleri, köy hayatı gibi realist ve açık saçık hikâyeler olmuştur.

İkinci Sultan Murad zamanında sarayda kıssahanlarla birlikte ozanlar da bulunurdu. Yıldırım Beyazıd'ın meşhur meddahı ise Kör Hasan olup tek sözüyle hukukçular sınıfını padişahın gazabından korumuştur.

Fâti Sultan Mehmed'in Mustafa adlı kıssahanı ile Bülbân Lâl ve Ömer isimlerinde iki nedimi olmuştur.

İkinci Selim'in meddahı Çokyedi Reis'tir.

Üçüncü Sultan Murad bütün oyun kollarına düşkün olup sarayının resmî kıssahanı Derviş Eğlence idi. Cenânî de edebiyat kültürü kuvvetli, nüktedan, Arap ve Fars dillerine de hâkim bir meddahı.

Dördüncü Sultan Murad zamanında Kör Hasan oğlu Mehmed Çelebi, Çifit Hasan, Sarı Çelebi, Çakmak Çelebi, Akbaba isimli meddah nedim ve mukallid vardı. Yirminci yüzyılın ilk yarısında ise Meddah Şükrü, İsmet, Aşkî, Kadri, Sürurî ve Tahsin meddahlıkta ön plana çıkmışlardı.

Meddahlıkta bir kanun hükmünde olan nokta şu idi ki meddah anlattığı hikâyeye, masal, cinas, lâtife ne kadar komik olursa olsun kendisi gülmezdi.

Musikiye aşına meddahların karagöz oynattığı da olmuştur.

Meddahlar bir kol başı etrafında toplanır, kol başları da loncaya bağlı olduğundan kethüdası, erkan ustası, kabzımalı, yiğitbaşısı ve bir lonca heyeti vardır (İEK, 75-81).

Ayverdi, Üçüncü Sultan Murad zamanında padişahın karşısına çıkan bir meddahın zekasını gösteren bir olaya yer vermiştir:

“Üçüncü Sultan Murad’ın sarayı da, mudhikler, meddahlar, mukallitler ile dolup taşan hakanî bir eğlence mahalli idi. Pâdişâhın huzûrunda hünerlerini ortaya dökmüş bir kıssahânın da mârifetlerine karşılık kendisine ihsanda bulunulması tabîi olduğu için, sıra bu noktaya gelip de, alacağı ihsânı reddeden mukallit: ‘Hayır hünkârım, ben altın değil, yüz değnek isterim!’ deyince, pâdişâh bu sözün mukallidin bir başka oyunu olduğunu zannederek pek hoşlanmış. Sebebinin sorunca da, şu cevâbı almış: ‘Hele elli değnek vurulsun, o zaman söylerim.’ Mukallit yere yıkılarak, elli değnek yiyince, sopalama işi tamam olmuş ve ‘Durun, bir ortağım vardır, geri kalanı şimdi ona vurun!’ demiş. İşin neye varacağını merakla bekleyen pâdişâh, ortağının kim olduğunu sorunca mukallit: ‘Sarây-ı hümâyûn bostancılarından biridir ki, ‘Seni saraya ben tanıttım, aldığın câizenin yarısı benimdir,’ diyerek aldığım ihsanlara ortak olur ve elimden çekip alır. İşte bugünkü değneklerin yarısı da onun olması icap eder, ’ karşılığını vermiş.

Böylece de zekâsı ve dirâyeti yüzünden, hem bostancıya haraç vermekten kurtulmuş hem de adama elli değnek yedirmek sûretiyle ondan öc almış.” (PH, 78, 79).

4.2. Orta Oyunu

Cevdet Kudret orta oyununu şöyle tanımlamıştır:

“Ortaoyunu, dört-bir yanı firdolayı seyircilerle çevrilmiş bir meydanda, belli bir konunun kanavasına uyularak, fakat herhangi yazılı bir metne bağlı kalınmadan, canlı oyuncularla oynanan doğmaca [= irticalî, tulûâtî] bir oyundur. Bu oyun, belli bir vakanın çevresinde örülmüş çalgı, şarkı, raks, taklit ve konuşmalardan birleşiktir.”³

³ Cevdet Kudret, **Ortaoyunu I**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2.bsk. , 1994, s.1.

Orta oyunu şehirlerde, özellikle İstanbul'da ortaya çıkmış ve saray ile aydın çevrenin dışındaki halka uzun müddet hitap etmiştir. ⁴

Cevdet Kudret'in verdiği bilgiye göre 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kesin biçimini gördüğümüz ortaoyunun hangi tarihte tam olarak başladığı bilinmemektedir.

Bu oyun tarih içinde kol oyunu, meydan oyunu, zuhurî ya da zuhurî kolu adlarıyla anılmış olsa da bu oyun için en yaygın kullanım "kol oyunu" olmuştur.⁵

Cevdet Kudret'in I. Kunos'tan aktardığına göre bir ortaoyunu meydanı sandık odası, kapı, çalgıcıların yeri, dükkân, meydan ve yenedünya, mevki, kafes, parmaklık olarak düzenlenirdi (KUDRET, 1994: 50, 51).

Özellikle zurna ve çiftenara olmak üzere musiki ile başlayan ortaoyununun bölümleri sırasıyla giriş (prolog), muhavere [(diyalog), (a. Arzbar, b. Tekerleme)], fasıl ve bitiş (epilog) tir (KUDRET, 1994: 52, 53).

Cevdet Kudret'in sınıflandırmasına göre Ortaoyunun tipleri: Pişekâr, Kavuklu, Çelebi, Zenne, Tuzsuz, Matiz, Sarhoş, Külhanbeyi, Efe, Cüce ve Kanbur, Denyo (abdal), Türk ya da Hırbo, Kürt, Cûd [Yahudi, Ermeni, Balama (Rum, Frenk)] (KUDRET, 1994: 62-79).

Bir meydan-ı sühan olup oyuncuların birbirini güzel sözler, cinaslar, nükteler, hazırcevaplılıklarla mat etmeye çalıştığı orta oyununda⁶ tipler ve olaylar İstanbul hayatından alınmıştır. ⁷

Sûr-ı hümayunların vazgeçilmez oyunları arasında orta oyunu da vardı. (TTOA, 197, 198.)

Aile içinde yapılan sünnet düğünlerine orta oyuncular da çağrılırdı. (KRVYAIM, 158).

Yazar, ramazanlarda teravihten sonra eğlence yerlerinde Kavuklu Hamdi, Ali Bey, Zenne Tevfik, Kurban Oseb, Küçük İsmail, Pişekâr Âsım gibi orta oyunun meşhur isimlerini izlemenin doyumsuz bir eğlence olduğunu ifade etmiştir (İEK, 74).

⁴ M.Öcal Oğuz, Metin Ekici-Mehmet Aça vd. , **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayınları, s.171.

⁵ Cevdet Kudret, a.g.e. , s.3.

⁶ Selim Nüzhet Gerçek, **İstanbul'dan Ben de Geçtim**, Hazırlayanlar: Ali Birinci-İsmail Kara, İstanbul, Kitabevi Yayınevi, Haziran 1977, s.223.

⁷ Mehmet Kaplan, "İstanbul", **İslâm Ansiklopedisi**, C.5, y. y. , t. y. , s.1214/159.

Ayverdi'nin eserlerinde teferruatlı bir şekilde bahsetmeyip orta oyununa değindiği de olmuştur (YNG, 121, 170).

4. 3. Karagöz

Arkeolojik kazılar neticesinde kendi öz malımız olduğu ortaya konan Karagöz⁸ hakkında Mehmet Kaplan şu bilgileri vermiştir:

“Halk edebiyatı sahâsında İstanbul’u en iyi aksettiren eser Karagöz(...)’dür. Evliya Çelebi’nin „üç yüz pâre taklid “ olduğunu söylediği „hayâl-i zill“ ’da İstanbul her cephesi ile görünür. Başlangıçta şiir ve mesnevî gibi dinî ve hamâsî bir mâhiyet taşıyan Karagöz, İstanbul’a gelince, tamâmiyle değişmiş, bu imparatorluk merkezinin renkli ve kozmopolit hayatını aksettiren gerçekçi ve hicviyeci bir hüviyet kazanmıştır(...). Karagöz perdesinde görünen bütün tipler, başta Karagöz ve Hacivat olmak üzere, Çelebî, Zenne, Tiryakî, Beberuhî, Sarhoş, Külhanbeyi tipleri türk mahallesinden alındığı gibi, arap, acem, arnavud, Yahudi, ermeni, tathisu frengi v.b. gibi tipler de İstanbulluların yakından tanıdıkları çehrelerdir. Yunların mevzûlarını teşkil eden vak’alar da İstanbul hayatı ile ilgilidir: (...)”⁹

Ayverdi bazı eserlerinde teferruata girmeden karagöz geleneğine değinmiştir (İEK, 212; Mİ, 103, 104; D, 124, 125; PH, 34).

Yazarın kimi eserinde bir Karagöz sahnesi buluruz:

“Manastır’da bir gece Karagöz’e gitmiştim. On dört on beş yaşlarında idim. O akşam Şîrin’le Ferhad oyunu vardı. İki sevgiliyi ayırmaya muvaffak olan cadı perdede vazîfesini tamamlarken, seyircilerin içinde bulunan bir Arnavud, hiddetinden evvelâ bir nâra attı, sonra da piştovunu perdedeki cadıya, doğru boşalttı. Aklınca ondan intikam almış oluyordu.

Tabii herkes birbirine girmiş, oyun da kalmıştı. Ama iş anlaşılıp adamcağızın öfkeli cehâleti meydana çıkınca da halk gülmekten kırılmıştı.” (BG, 218, 219).

Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı isimli eserinde Karagöz geleneğine büyük yer ayırmış, bu geleneğin kökenine ve önemine de değinmiştir. Ayverdi Karagöz geleneğimiz hakkında şu bilgileri vermiştir:

⁸ Gülsen Diktürk, “Karagöz- Hacivat ve Arkeolojik Hakikatler”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Yıl: 21, Cilt: 2, Sayı: 270, Mayıs 1970, s.5626- 5628.

⁹ Mehmet Kaplan, “İstanbul”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.5, y. y. , t. y. , s.1214/159.

Karagözcülüğün temaşa tarihimizde önemli bir yeri vardır. Karagözün kökeni konusundaki rivayetler bize Hint, Çin ve dolayısıyla Orta Asya'ya götürür. Bir başka rivayete göre ise karagöz Selahaddin-i Eyyûbî'nin vezirlerinden birinin karikatürüdür.

Bu oyun Arap ülkelerinde hicri 6. yüzyılda “tayf-ı hayâl” adıyla biliniyordu.

Başka adlarla daha önceden biliniyor olsa da Şeyh Küşterî'nin Orhan Gazi'ye kurduğu hayal-ı zıll tamamen millî ve mahallîdir.

Bu oyun Yavuz Sultan Selim zamanına kadar tasavvufî mahiyetini korumuş, sonrasında ise Karagöz ve Hacı Evhat gibi yerli ve realist tasvirlerle formunu kazanmıştır. Karagöz her devrin sosyal hayatıyla yeni tipler kazanmış, Türk dilinin sınırlarını ve inceliklerini esas alarak gözde bir temaşa kolumuz olmuştur. Ayverdi, Evliya Çelebi ve Enderun tarihlerinde meddahla birlikte bu oyunun saray çevresinde çok değer gördüğünü bilgisinin yer aldığını belirtir.

Karagözcülük yaratıcılık, hazırcı cevaplık, nüktedanlık ve musiki kabiliyeti isteyen bir temaşa kolu idi. Karagözcü oyun esnasında makamlar arasında dolaşır, gazel ve şarkı söylerdi. Bazı musikiye aşına meddahlar karagöz oynatmış, şebbaz, hayalbaz, hayali isimleriyle bir müddet temaşa hayatımızda boy göstermişlerdir.

Karagözcüler kimsenin söyleyemediklerini türlü nükteler, lâtifeler, şarkı ve türküler içinde devrin padişahına ve büyüklerine söyleyebilmişlerdir.

Ayverdi, karagözcülüğün zaman ve zemine göre söz düşürmek sahası olduğunu ortaya koyan bir olaya da eserinde yer vermiştir (İEK, 78-80).

Karagözcülerin başında kol başı bulunurdu. O da diğer kolbaşları gibi loncaya bağlı olduğundan kethüdası, erkân ustası, kabzımalı, yiğitbaşısı ve bir lonca heyeti vardı.

Oyuncular kethüdası karagözcüden seçilirdi.

Oyuncular kethüdasını karagözcüden seçmek hemen de loncanın değişmez geleneceği idi. Zira Karagöz perdesinin arkasında hem tasvirlerin değneklerini maharetle idare etmek, hem hiç durmadan tasvirlerle göre ses değiştirmek, nükte, lâtife, taklid yapıp şarkı söylemek büyük hüner ve kabiliyet işi idi.

Hayalinin kethüdalık payesine ermesi karagöz perdesindeki püsküllerin yediye çıkmasıyla gerçekleşirdi.

93 Harbi'ne kadar Tahtakale civarında bulunan oyuncular loncası, sonrasında Mısır Çarşısı'ndaki bir kahvehaneye sığınmak zorunda kalmış, Galata ve Beyazıt'taki toplantılardan sonra tarihe gömülmüştür (İEK, 78-80).

Helva sohbetlerinde karagöz de oynatılırdı (İEK, 124).

Kâtib Sâlih, Bedestenli Kör İzzet, Şâir Ömer ya da İskataron Mehmed (İEK, 218), Cerrah Sâlih, Yorgancı Abdullah, Hâyal Küpü Emin Ağa, Çaylak Tevfik cemiyete revnak veren karagözcülerdi (İEK, 74).

Yazarın otuz seneden aşkın bir süre düzenlediği çocuk iftarlarında karagöz de oynatılmıştır (ADD, 161). Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre, günlük hayattan alınmış tiplerin Türkçeye hâkim, karihası geniş, istidatlı ustalar tarafından nükteler, cinaslar ve tekerleme dolu sözlerle canlandırıldığı Karagöz Şeyh Kuşterî tarafından Arapların "tayf-ı hayâl" dedikleri oyunun Türkçeleştirilmesidir (ADD, 161, 162).

Karagöz saf görünür ve patavatsız konuşmalarıyla etrafa çatar, Hacivat ise edep erkân sahibi, usul ve muâşerete vakıf, karihası geniş, zarif, nezih biridir (ADD, 162, 163).

Karagözcü sayıca fazlalaşan tipleri elinde tuttuğu değneklerle hareket ettirebilmek için seri olmalı, musikiye aşına olmalı ve en önemlisi Türkçeye hâkim, karihası geniş olmalıdır (ADD, 163).

4.4. Tulûat (Doğmaca)

Tulûat "yazılı olmayıp ana hatları önceden tespit edilmiş ve sahnede oyuncular tarafından yapılan nükte ve taklitlerle tamamlanan oyun"¹⁰ demektir.

Metin And tulûatın doğuşunu şu şekilde açıklamıştır:

*"Ortaoyuncular, sahneli tiyatronun yaşantımıza girmesiyle, bir yandan kendi geleneksel tiyatrolarını sürdürürken öte yandan Batı tiyatrosunun sahnesinden, yöntemlerinden yararlanarak bir birleşim yapmayı denemişler, böylece, Cumhuriyet dönemi başlarına kadar süren Tuluat tiyatrosu doğmuştur."*¹¹

Kenan Rifâî tulûat sanatkarı Nâşit'i zor zamanlarında bırakmamış, onun yanında olmuştur.

¹⁰ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle**, Ankara, Aydın Kitabevi, 18.bsk. , 2001, s.1113.

¹¹ Metin And, **Tiyatro Kılavuzu**, Milliyet Yayınları, Temmuz 1973, s.419.

“Nâşit hastalığı esnasında, Kenan Rifâî ile mevcut sırf oyuncu ve seyirci çerçevesi içindeki münasebetini takviye etmek ihtiyacını duyarak “Bâri Kenan Bey’le aynı semtte olayım” diye ikametgâhını onun civarına nakletmişti. Kenan Rifâî, bu arzudan haberdar olduğu zaman, bütün ömrünü insanları eğlendirmeye harcayan bu san’atkârın mâruz kaldığı ihmal ve kayıtsızlığın hicabını ve üzüntüsünü omuzlarına alarak, onu aramış, sormuş, hoşlamıştır. Naşit de sanki bunca emeklerinin karşılığını kütle namına ödeyecek tek insanın kim olduğunu sezmiş gibi ona her gün bir başka türlü seslenerek, bâzan da çocuklar gibi dayatarak “canım kadayif istiyor, bana muhallebi gönderin ilh..” diye nazlanmıştı.” (KRYAIM, 158, 159).

V. BÖLÜM: HALK İNANIŞLARI, HALK BİLGİSİ

Ayverdi eserlerinde büyü, nazar, rüya, kurşun döktürme, türbe, eşref saati gibi inanışlarla halk hekimliği, halk veterinerliği, halk meteorolojisi gibi halk bilgisi türlerine yer vermiştir.

5.1. HALK İNANIŞLARI

Yaşar Kalafat halk inançları hakkında şu bilgileri vermiştir:

“(…)Tamamen din olmayan ve dinin tamamen de dışında kalmayan halk inancı(…) dinin halka göre algılanış ve hayata geçiriliş biçimidir. Bu özelliği ile halk inancı konusu, halkların tarihî inançlarını da az-çok yansıtır. Sürekli yenilenmekle birlikte, kökleri ilk inanç sistemlerine kadar ulaşırlar. Bu karakterleri ile halk inançları, elimizdeki yaşayan canlı malzemelerdir... Medeniyetlerin kaynağı kültür, kültürlerin kaynağı halk kültürleri ise, Halk Kültürünü oluşturan unsurlardan birisi de Halk İnançları kültürüdür. (...)”¹

Halk inanışları bir toplumun çok eskilerden getirdiği ve onun asıl karakterini saklayan genleri gibidir. Bir toplumun inanışlarında o toplumun çok eskiye dayanan inanışlarının birtakım etkileşimler ve değişimler geçirerek günümüze geldiğini görebiliriz. İlkel insanların başvurdukları büyüler, Türk kültüründe atalar kültürünün devamı olup İslamlaşan versiyonu olan evliya inanışı gibi...

Ayverdi eserlerinde muska (Y, 51), umacı (YNG, 120) gibi halk inançlarına değinmiştir.

Ayverdi'nin üzerinde durup açıklamalar yaptığı halk inançları aşağıda verilmiştir:

5.1.1. Büyü

Ayverdi büyü ile ilgili şu örneklendirmelerde bulunmuştur:

¹ Dr. Yaşar Kalafat, “Türk Dünyası Tarih Çalışmalarında Halk İnançlarının Önemi”, **Milli Folklor**, C.6, Y.11, S.44, Kış 1999, s.88.

Haliç'teki kapı önü sohbetlerinde söz kaynanasına büyü yapıp kadını boynuzsuz koyuna çeviren kadınlara kadar varırdı (İG, 111).

Sâmiha Ayverdi'nin anılarında yer alan büyü ile ilgili bir vaka da şudur: Ailenin aşçısı Süleyman Ağa'nın yeğeni İsmail, Ayverdi'nin dadısına âşık olmuş, aşkı karşılıksız kalınca, büyücülerden medet ummuş ve altınlarını büyü yaptırmak için harcamıştır. Her ne kadar Ayverdi'nin annesi, “ ‘Büyüyü yapan da yaptıran da kâfirdir’ ” dese de gencin gözü bir şey görmez ve büyü yaptırmaya devam etmiştir. Bunların içinde akşamleyin evde günlük yakılması, köftelerin içinden bibere benzer kırmızı şeylerin çıkması, mutbak sobasının arkasına yerleştirilmiş mumların gizlice yakılması, İsmail'in hareme geçerek sevgilisinin tarağından saç alması da vardır. Sonuçta İsmail'in paraları biter ama aşkı bitmez ve bir daha da dayısının yerinde çalışmaz (RK, 172, 173).

5.1.2. Eşref Saati

Her olayın olması için uygun bir zamanı vardır inanışına tekabül eden eşref saati Ayverdi'nin eserinde kedinin uysal olduğu zamanı ifade etmek için kullanılmıştır. Buna göre yazarın ağabeyi olan Ekrem Hakkı Ayverdi'nin kedisi eşref saatini kollamayı bilen ev halkına karşı vahşice davranmaz, hatta gazete okuyan efendisinin kucağına da davetsiz oturur (DBNK, 228).

5.1.3. Kırklara Karışmak

*“Yine sordum çiçeğe
Yûnus'u bilir misin
Çiçek eydür ey derviş
Yûnus Kırklar yâridir”*

şeklinde Yunus Emre'de ifadesini bulan kırklar inancı² Ayverdi'nin eserlerinde değindiği bir halk inancıdır. Ayverdi bu inanca satırlarında şu şekilde yer vermiştir:

² **Yunus Emre Güldeste**, Haz. :Sevgi Gökdemir, Ayvaz Gökdemir, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 4. bsk. , Başbakanlık Basımevi, 1996, s.211.

“İşin şaşılacak tarafı, bu âile içinde, ölen Mihrie'den sonra, içgüveyi olarak eve gelen Selâmi'yi çok seven o hicivci kadın, bir gün ağlaya ağlaya yemin ederek komşularına: 'Hanımlar, bu gece bir rüyâ gördüm. Selâmi Efendi'nin yatağının üstüne nur yağdı,' deyince, zehir ağızlı bu kadının mahalle komşuları: 'Yemin etmene ne hâcet? O sabırlı ve terbiyeli adamın üstüne nur inmesi bir şey değil... Allah kulunu bilmez mi? Muhakak o, evliyâdır. Belki şimdiden kırklara karışmıştır. Aklımız varsa ondan şefâat isteyelim.' cevâbını verdiler.

Komşuların verdikleri bu cevapla, âilenin el birliği ile horlamış olduğu Selâmiciciği evliyâ olarak görmeye bir gerçeği dile getirmek istemişlerdir: Bu adam evliyâ olmayacak da biz mi olacağız?” (PH, 169, 170).

5.1.4. Kurşun Döktürme

Kurşun döktürme günümüzde de azımsanmayacak ölçüde başvurulan bir şifa yöntemidir. İnsanlar kısmet açtırmak, ters giden işlerini düzeltmek, nazardan korunmak gibi sebeplerle bu konuda tanınan kişilere kurşun döktürürler.

Ayverdi bu konu ile ilgili eserinde şu bilgileri vermiştir:

“ Konağın bu yarı sığıntı, yarı yanaşma misâfirleri, ya tatlı dilleri kıvrak zekâları, ya el hünerleri ve çeşitli mârifetleriyle hanımların gözüne girmeye âdetâ mecburdular. Kimi aşçıdan güzel dolma sarar, kimi çerkestavuşu, kimi hamur işleriyle anılırdı. Oya yapanlar; nakış işleyenler; ev ilâçlarında mahâreti olanlar; gülsuyu, kekiksuyu çıkarırlar; kırk türlü baharı sepetler dolusu gelincikle günler günü savurup kımız şurubu kaynatırlar; el çatlağına, boğaz ağrısına yedi dağın otundan ilâç yapanlar, nazara karşı tütsü hazırlayanlar, kurşun dökenler, aşağı katı hemen de hiç boş bırakmazlardı. Emegine karşı câizesini alıp hanımları etekliyen, kalfaları da güler yüzleri ve işgüzarlıklarıyla hoşnut eden bu misâfirlerin biri giderken yerine bir başkası veya başkaları gelir, her gelen de kendisine bu büyük kapının eşiğini atlatan küçük hünerinin siperi arkasına sığınarak aşağı kattaki yerine, bâzan bir saatliğine bazen bir günlüğüne bâzan da bir aylığına geçip otururdu. ” (İEK, 27).

5.1.5. Nazar

Yunanlıların matisma, Arapların elayn ya da isabet-i ayın, İranlıların bed nazar, Hintlilerin sihr dedikleri Arapça bir kelime olup bakış anlamına gelen “nazar” ülkemizde göz değme, göze gelme, kem göz, kötü göz gibi kelimelerle de karşılanmaktadır.³

³ İsmail Öztürk, “Gözdeğmesi (Nazar) İnancı ve Gözboncuğunun Tarihçesi”, **Türk Folkloru**, Yıl: 4, Sayı: 39, Ekim 1982, s.3.

“Nazar inancı ve bu inanca bağlı geliştirilen nazardan koruyucu gereçlerin İslâm öncesinde, hatta insanlığın ilkel dönemlerinde de var olduğunu görürüz.”⁴

Nazar değmesine karşı yapılan türlü uygulamalarda geleneksel ve dinsel inanışlar iç içe girmiştir.⁵ Sâmiha Ayverdi eserinde değindiği tütsü buna örnek olarak gösterilebilir. Bu uygulama esnasında dua okunması geleneksel ve dinsel inanışın birlikte yer aldığı göstergesidir:

“Konağın bu yarı sığıntı, yarı yanaşma misâfirleri, ya tatlı dilleri kıvrak zekâları, ya el hünerleri ve çeşitli mârifetleriyle hanımların gözüne girmeye âdetâ mecburdular. Kimi aşçıdan güzel dolma sarar, kimi çerkestavuşu, kimi hamur işleriyle anılırdı. Oya yapanlar; nakış işleyenler; ev ilâçlarında mahâreti olanlar; gülsuyu, kekiksuyu çıkaranlar; kırk türlü baharı sepetler dolusu gelincikle günler günü savurup kımız şurubu kaynatanlar; el çatlağına, boğaz ağrısına yedi dağın otundan ilâç yapanlar, nazara karşı tütsü hazırlayanlar, kurşun dökenler, aşağı katı hemen de hiç boş bırakmazlardı. Emeğine karşı câizesini alıp hanımları etekliyen, kalfaları da güler yüzleri ve işgüzarlıklarıyla hoşnut eden bu misâfirlerin biri giderken yerine bir başkası veya başkaları gelir, her gelen de kendisine bu büyük kapının eşliğini atlatan küçük hünerinin siperi arkasına sığınarak aşağı kattaki yerine, bâzan bir saatliğine bazen bir günlüğüne bâzan da bir aylığına geçip otururdu.” (İEK, 27).

Bir şişede saklanan yedi dükkân süprüntüsü nazara iyi gelir (İEK, 204).

Ayverdi'nin şu satırları bu inanç hakkında bilgi vermektedir:

“Hadîsi Şerîf'de: ‘Nazar deveyi kazana insanı mezara sokar’ buyurulmasının öyle örneklerini görmüş bulunuyoruz ki bunlardan ancak ikisini söylemekle iktifâ edelim.

(...)

Amma o gitmeden evvel ağacın gittiğini görmek bana çok hazin geldi. Bir anda yapraklar sararmış ağacın kolu kanadı sanki yanına düşmüştü. Misâfire renk vermedim. O gittikten sonra bu güzel ağacın son defâ üstünde kuruyan meyvelerini topladık. Bir daha, dahaki seferlerde de yeşillenip dirilmedi ve kurudu.” (RK, 43, 45)

Ayverdi kitapçı Garbis'i nazarı çok değen bir insan olan anmıştır. Bu şahsın Ayverdileri bir ziyaretinde duvardaki levhalardan biri Beykoz sürahinin üzerine düşerek paramparça olmuştur (RK, 45).

⁴ a.e. , s.3.

⁵ a.e. , s.3.

5.1.6. Peri inancı

İzbe ve köhne binalar için perili ev söylentileri oldukça yaygındır (RK, 56).

Sâmiha Ayverdi'nin anılarında yer alan bir mahalle delikanlısı olan Solucan Ganî mahallede çeşme ile evler arasında gidip gelerek su taşıyan Sucu Nine'yi en çok koruyan, iyi kalpli, kimseyi üzüp kıracak söz söylemeyen ve bu yönüyle pek çok okumuşa olgunluk dersi verebilecek bir gençtir. Bu genç kimi zaman perilerle, meleklerle alışverişinden söz eder, kimi zaman da Allah'ın onu sabırla imtihan ettiğini ve hakaretlere dayanıklılığını ölçtüğünden bahseder (PH, 239, 240).

5.1.7. Rüya

Sâmiha Ayverdi eserlerinin muhtelif bölümlerinde günümüzde de itibar edilen rüya inancına yer vermiştir (Y, 30). Rüya inancı yazarın eserlerinde kimi zaman bir motif olarak yer almış, kimi eserlerinde anı hâlinde yer almıştır.

Rüstem Ağa, Aliye doğacağı zaman güzel bir rüya görmüştür. Paşa ağaya bu rüyayı kimseye söylememesini tembih etmiştir (BG, 25).

Doktor Şevket esasen rüyalara inanmaz ama eşiyle yeni evlendiği zaman gördüğü bir rüyanın etkisi altında kalır. Karanlık bir boşlukta gördüğü eşinin bakışlarında bir gevşeklik ve hüznün vardır. Bu karanlıkta eşinin yalnızca yüzü belirgindir ve yanına bir başka kadın başı gelir. Bu baş genç ve güzel bir kadına aittir. Bu boşlukta üçüncü bir şahıs ise varlığını hissettirir ve Doktor Şevket'e ateş uzatarak kadınlardan hangisini tercih etmek istediğini sorar. Ateşi eşinin yüzüne tutan Doktor Şevket onun hayretle kaybolduğunu görür ve tercih ettiği diğer kadın ise gözüne çok çirkin olarak görünür. Kaçmak isteyen doktor etrafının aşılmaz duvarlarla çevrildiğini görür ve eşi ile rüyasında beliren üçüncü şahsı umutsuzluk ve acı içinde ararken uyanır. Feryad ederek uyandığı bu rüyayı tabir ettirmek istediği Şekerpare kalfa ise yalnızca "hayırdır inşallah!" demekle kifayet eder. Şekerpare kalfanın rüyayı tabir etmesinden çekinmesine karşılık çok rahat bir tavır alan Doktor Şevket, böyle şeylere inanmadığını ifade etse de kalfa bu dünyada olan şeylerin öteki dünyada kararlaşmış olduğunu, kendi eliyle kendi yuvasını yıkmaması için Allah'a yalvarmasını söyler. Bu tür mevzulara inancı sağlam olan kalfa, sekiz sene evvel

paşaeferdi ile hanımefendinin iki ay ara ile vefat ettiklerini görmüş ve rüyası aynen gerçekleşmiştir. Bu misal ile kalfa efendisinin inancını sağlamak istemiştir (İŞ, 237-239).

Bunlardan bir tanesi de Kenan Rifâî'nin doğumundan evvel bulan vuku bulan bir rüya hadisesidir. Çocuğunun doğumunu istemeyip türlü ilâçlarla buna engel olmaya çalışan baba rüyasında doğacak çocuğunun göbeğinden çıkan bir ağacın bütün dünyayı kapladığını görür ve çocuğun doğumuna müdahale etmemeye karar verir (KRVYAIM, 25). Bu rüya esas itibariyle Osmanlı Devleti'nin kuruluş efsanelerinde yer bulan bir rüya motifi ile de benzerlik gösterir.

Sâmiha Ayverdi anılarında zaman zaman akraba ve yakın çevresinin dışındaki tanıdıklarına da yer vermiştir. Bu anılar bazen insanlık bakımından iyi örnek olan şahsiyetleri ön plâna çıkarmak veya insanlık konusunda olgunlaşmamış ve bu sıfatı hak etmeyip, yaradılışının gereği gibi üstün vasıflar taşımak yerine gücünü yanlış yollarda harcayan insanları yermek için anlatılmıştır.

Bir aileye içgüveysi olarak giden Selâmi Bey'i rüyasında gören bir komşu kadın onun yatağına nur yağdığını yemin ede ede anlatır. Onu dinleyen mahalle komşuları ise onun sabrıyla evliya olduğunu, belki kırklara karıştığını ifade ederler ve ondan şefaah istemeye karar verirler (PH, 169, 170).

Kıskanç bir kocanın eşi bir gece rüyasına dört büyük meleği görür; Azrail gelmiş, Hak dostu olduğu için kadına kardeşlerim dediği Cebrail, Mikail ve İsrail'in selâmlarını iletir. Rüyayı duyan kıskanç koca, onlar seni benden alamaz, çünkü melektirler; ben senin ruhunu değil, maddeni kıskanıyorum, aklın da Azrail'de kalmasın, onlara âşık olma der ve Azrail sana değil, bana gelsin diyen adam o gece uykuya yatar ama artık uyanması mümkün olmaz (PH, 232-234).

Ayverdi satırlarında güzel rüyaların anlatılmaması gerektiğine dair inanca değinir (DGT, 103, 104).

Rüya inancına anılarında da değinen Ayverdi, elli sene evvel ölmüş bir büyükbabanın rüyasında torununa ikaz mesajları verdiğini hem duyduğunu hem de yaşadığını ifade etmiştir. Rüyaya göre büyükbaba rüyasına girdiği torununa hitaben *“Onlar seni evlâtlığa kabul etmezlerse ben de onların yolunu açıp istedikleri yere gitmelerine izin vermem. Allah'ıma nazım geçer. Yollamam onları buradan...”* demiştir (DBNK, 181).

Ayverdi anılarında gayb âleminden gelmiş nice ikaz ve ihtarları duymuş olduğunu ifade eder (DBNK, 181).

Zâtiye isimli bir muhacir kadın o yokluk günlerinde bir kapıya sığınmış ve bir süre önce ölen babaannesi kadının rüyasına girip yazarın aktardığına göre “Kızım, tuttuğun kapının tokmağını sıkı sıkı tut, sakın bırakma. Onların bize bile faydası oluyor” demiştir. Ayverdi’nin verdiği bilgiye göre bu kapıya sıkı sıkı yapışan torun refaha ve feraha kavuşmuştur (DBNK, 182).

5.1.8. Okutmak

Günümüzde de kabul gören bu inanış rahatsız olan insana birtakım duaların okunması ile şifa bulması esasını taşır. Okuma izni olan insanlara ocak adı verilir ve ocak mensupları uygun gördüğü bir başkasına okuma izni vererek ocağın sönmemesi sağlanır (RK, 62). Bu rahatsızlıklardan bir tanesi de Sâmiha Ayverdi’nin eserinde değindiği siyildir. Halk inanışına göre kurbağa ile oynayan çocukların elinde siğil oluşur. Sâmiha Ayverdi küçükken kurbağalar ile oynamış ve ellerinde siğiller peyda olmuştur. Kurbağadan kana geçen bu virüslere doktorun verdiği ilâçlar çare olmayınca Ayverdi de ocaklı olan Muhlise Hanım’a siğillerini okutur ve yıllarca ellerinde batıp çıkan bu siğillerden kurtulmuştur (RK, 62, 63).

Ayverdi’nin eserlerinde değindiği okumayla geçen bir diğer rahatsızlık da halk deyimiyle yılandır. Dayızadesi Behire Emre Hanım bu rahatsızlığa tutulunca bir tanıdıkları buna okumanın iyi geleceğini söyleyerek Mehmed Ağa Camisi’nin imamını getirmiştir (RK, 230, 231).

5.1.9. Teodos Dikilitaşı

Ayverdi’nin verdiği bilgiye göre dadılar çocuklara Teodos Dikilitaşı’nı göstererek bu taşın anasına babasına karşılık verdiği için taş kesildiğini söylerlerdi (İG, 63).

5.1.10. Türbeler

Türbeler yatırların bulunduğu, halk tarafından hem yapımı hem bakımı yapılan veya belli kişiler tarafından yaptırılan ve belirli aralıklarla belirli amaçlarla ziyaret edilip kutsal olduğuna inanılan kişilerden veya onların vesilesiyle Tanrı'dan dilek dilenen, bu dilekler için bazen adak adanan, dilek olduğu takdirde türbe etrafında geliştirilen inanç doğrultusunda halk tarafından genel kabul görmüş ve kalıplaşmış birtakım davranışlarda bulunulan (şeker dağıtma, göbek atma, tel getirme vs.) mekânlardır.

“Yatırlar ve benzerleri, halkın kendi gücü dışındaki isteklerinin yerine gelmesi için, Tanrı nezdinde duasının kabul olunacağına inandığı kutlu ruhlara, bunların manevî aracılığı ile dilekte ve onun yerine gelmesi karşılığında türlü adakta bulunduğu hâcet yerleridir. Halk inancının, belli bir düzene sâhip olmuş mütekâmil dinler dışındaki inanç ve âdetlerini aksettiren yatırlar, bu özellikleri ile şehir folkloru'nun dikkate değer bir bölümünü teşkil eder.”⁶

Semavi Eyice İstanbul' daki türbeler hakkına şu bilgileri vermiştir:

“İstanbul' da halk tarafından ziyâret edilen ve menşe'leri muhtelif olan bâzı evliyâ türbeleri vardır. Bunların bir kısmı Bizans devrinde İstanbul' u muhâsara eden İslâm ordusu ile gelerek, şehid düşen kimseler ile ilgilidir. Bir kısmı da, makam veya meşhed olmak üzere, fethi müteâkip inşâ olunmuş, veya daha geç devirlerde meydana getirilmiştir.”⁷

1453 fethi ile büyük oranda İslâmlaşan İstanbul'da bazılarının temeli Bizans'a dayalı olmak üzere pek çok türbe bulunmaktadır. Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi (HGGH, 204), Helvacı Baba (DBNK, 180, 181; EK, 236, 237), Eyüp Sultan ve Hürrem Sultan Türbesi (İEK, 96), Koyun Baba Türbesi (RK, 211; KA, 214), Koyun Dede Türbesi (Mİ, 57), Merkez Efendi (PH, 199), Osman Baba Türbesi (BB, 40), Sümbül Sinan (PH, 199), Tuz Baba (BT, 133) ise bunlardan Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde yer verdiği sadece birkaç tanesidir.

Halk arasında sabırlı insanlara “evliya gibi adam” derler. Evliyaların rüya yoluyla keşfedilmesi de bizim kültürümüze çokça rastlanan bir durumdur.

⁶ Doç. Dr. M. Kemal Özergin, “İstanbul Yatırlarına Dair”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S.236, Mart 1969, s.5249.

⁷ Semavi Eyice, “İstanbul”, *İslam Ansiklopedisi*, C.5, y. y. , t. y. , s.1214/131.

Akşemseddin'in Eyüp Sultan'ın yattığı yeri keşfetmesi gibi... Ayverdi, eserinde komşu kadınların sabırlı bilinen bir adamı rüya yoluyla evliyalaştırması hadisesine yer vermiştir. Kadınlardan biri rüyasında bahsi geçen adamın yatağına nur yağdığını görür. Halk arasında evliyadan şefaath dileme gibi bir inanış da mevcuttur ve kadınlar evliya olan bu adamdan şefaath dilemek isterler (PH, 169, 170).

Ayverdi, Misyonerlik Karşısında Türkiye adlı kitabında Türklerin fethettikleri ülkeleri sadece kılıç kuvvetiyle değil manevi olarak da fethettiklerini ve bu şehirlerin çehrelerini değiştirdiklerini belirtmiştir. Buna göre cami, mektep, medrese, han, kervansaray, hamam gibi yapıların yanına şehitlere türbeler ve toprağın eski sahiplerinin ziyaret mekânlarının yanına bir Müslüman velisine ait menkıbe, hatıra ve hikâyeleriyle yerleştirirlerdi (MKT, XXVII).

5.1.10.1. Eyüp Sultan Türbesi

Eyüp Sultan Türbesi memleketin dört bir yanından ziyaretçi toplayan bir türbedir (İG, 114). Bu türbe Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinde evinde misafir kaldığı, Emevî ordularıyla Bizans'ın sınırına dayanıp burada şehit düşen Halid bin Zeyd'e aittir (İEK, 210).

Ayverdi Eyüp'ün bazı insanlar için tamamen uhrevi bir anlama sahip olduğunu ve dua, hacet, ibadet ve niyaz için gidildiğini ifade etmiştir. Yazarın deyimiyle dünyadan ahirete açılmış bu kapıya bu işler için kabileler gider; adak adanır, kurban kesilir, sadaka verilir, mum dikilir, sebil açılır, hayır hasenat yapılır (İEK, 209; HB, 218).

5.1.10.2. İskender Paşa Türbesi

Kanlıca'da bulunan İskender Paşa Türbesi okula veya sınava giden öğrencilerin ziyaret edip destur aldığı, işe giderken vapura binenlerin veya akşam dönenlerin üç ihlâs ve bir fâtiha okuduğu bir türbedir (BT, 325, 326).

5.1.10.3. Telli Baba

Sarıyer'in Yenimahalle köyünde bulunan Telli Baba Türbesi hakkında anlatılanlardan biri de Telli Baba'nın veremin pençesinden kurtulamayan bir Rum kızı mana âleminde çağırıp ona şifa vermesi ve iyileşen kızın burada türbedarlığa başlamasıdır (BT, 279, 280).

5.1.10.4. Yûşâ Türbesi

Eskiden türbenin bulunduğu tepeye topluca çıkmak âdet olup ziyaretler genelde temmuz ve ağustos, özellikle cuma günü yapıldı (BT, 309, 310).

Burası ile ilgili rivayetlere ise şöyledir: Mecmaü'l-Bahreyn denen yere gelen Musa peygamberin yanında bulunan Yûşâ peygamber ölünce buraya defnedilmiştir. Bir diğer rivayete göre burası Amikos adlı Argaunautların öldürdüğü kralın mezarıdır. Aynı yerin putperest dünyanın Jüpiter'ine makam olduğu, Herakles'e melce seçildiği de diğer rivayetlerdir (BT, 309).

5.2. HALK BİLGİSİ

Halk bilgisi; halk hekimliği, halk veterinerliği, halk meteorolojisi, halk takvimi, halk hukuku, halk matematiği, halk ekonomisi konularını kapsar.⁸

Ayverdi eserlerinde halk bilgisinin halk hekimliği, halk veterinerliği, halk meteorolojisi kollarına dair bilgilere yer vermiştir.

5.2.1. Halk Hekimliği

Sadi Yaver Ataman halk hekimliği konusunda şu bilgileri vermiştir: *“Sağlığın korunması düşüncesine bağlı inançlarla ilgili olarak çok eski geleneklere ve denemelere dayanan, halk hekimliği ve tedavi usulleri, sağlık folklorumuzun*

⁸ Erman Artun, **Türk Halkbilimi**, İstanbul, Kitabevi, Ekim 2008, s.VIII.

*zengin bir bölümünü kapsamaktadır.*⁹ Bitkilerle tedavi bu folklorun başı çeken yöntemlerinden biridir. Günümüzde bitkilerle tedavi, alternatif tıbbın bir parçası konumundadır.

Sâmiha Ayverdi evin ilaç dolabında bulunan yıllanmış kantoron yağlarının, gülsirkelerinin, nane ve püluskün sularının, acı ağaçların, sinamekilerin, nöbetşekerlerinin, demirhindilerin ihtiyaç duyulduğu takdirde çok işe yaradığını aktarmıştır (İG, 77).

Eskiden Mısırçarşısı'nın revaçta olan bir ilâç piyasa idi, daha eski zamanlarda ise dağlardan, bayırlardan kök, çiçek, ot toplayanlara “ot buluciyân” denirdi (İEK, 204).

5.2.1.1. Acı İlâç (İştah açıcı ilaç)

Yazarın verdiği bilgiye göre iştah açıcı olarak pelin, kovaysa benzeri bitkisel maddeler kaynatılarak içilirdi (BDBD, 73; RK, 37). Ayverdi çocukken bu acı sarı suya çocukların acı ilaç adını verdiğini ifade etmiştir (BDBD, 73).

5.2.1.2. Çadırüşağı

Çadırüşağı çıbanları yok etmek için kullanılırdı (İEK, 204).

5.2.1.3. Dam Koruğu

Dam koruğu deri illetlerine karşı kullanılırdı (İEK, 204).

5.2.1.4. El Yağı

Ana maddesi balmumu, sakız, limon ve tereyağı olan el yağı son derece sert bir madde olup kâğıtta muhafaza edilir, biraz sürülüp bir gece geçirilince teni yumuşatırdı (R, 78, 79).

⁹ Sadi Yaver Ataman, **Türk İstanbul**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, s.415.

5.2.1.5. Kırmızı Şurubu

Yazarın verdiği bilgiye göre soğuk algınlıklarına iyi gelen kırmızı şurubu kırk çeşit baharatla senede bir kez olmak üzere hazırlanır ve hemen herkesin dolabında bulunan bu ilâç hazırlanma aşamasında büyük külfet ve emek gerektirdiğinden komşuları bir araya getirdiği gibi hazır edilince de şişe şişe eşe dosta hediye edilirdi (İG, 77).

Ana maddesi gelincik olan bu şurup, gelinciklerin beyaz kısımları kesilip atılarak yıkandıktan sonra tencerede uzun süre çeşitli baharatlar ve nöbet şekeriyle kaynatılarak hazırlanırdı. Pekmez ağırlığındaki bu şuruptan küçük bir kadeh içmek hastayı terleterek iyileşmesi için yeterli olurdu (R, 19).

5.2.1.6. Güneşte Pişirilen İlaçlar

Sâmiha Ayverdi özlemle andığı, dostluk ve samimiyetin gerçekten yaşadığı eski zamanlarda makinelerin insan vazifesi görmediğini, insanların da makineleşmediğini ifade etmiştir. El emeği göz nuru nakışların işlendiği kasnak ve gergeflerin duvarlardan inmediği bu zamanlarda halk hekimliği de tüm canlılığıyla sürmüş ve her dolapta âdeta bu halk kültürünün simgesi niteliğinde güneşte pişirilen ilâçlar bulunurdu (İG, 145).

Yazarın verdiği bilgiye göre Üsküdar'ın ahşap evlerinin hepsinin kaplamasında güneşte pişmesi beklenen bir gül sirkesi asılı bulunurdu (İG, 172).

Ebucehil karpuzunun zeytinyağı içine konarak güneşte pişirilmesiyle elde edilen ilâç ağırlara iyi gelir, suyu da nezleye karşı burna damlatılırdı (İEK, 204).

5.2.1.7. Kaplumbağa Yumurtası

Kaplumbağa yumurtası mayasıyla iyi gelirdi (İEK, 204).

5.2.1.8. Kantaron Yağı

Üsküdar'ın ahşap evlerinin hepsinin kaplamasında bir kantaron şişesi asılı idi (İG, 172).

Yazar kantaron yağının romatizmaya iyi geldiğini, Emine Hanım'ın romatizmalı kayınvalidesi Hasibe Hanım'ın ağrıyan bacaklarını kantaron yağı ile ovduğunu aktarmıştır (İEK, 204).

5.2.1.9. Kefe Kimyonu

Kefe kimyonu sivilceleri yok etmek için kullanılırdı (İEK, 204).

5.2.1.10. Kudretnarı Yağı

Sermet Muhtar Alus kudretnarı hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Kudretnarı denilen nebat her yerde bulunmadığından ekser evlerde saksılarda yetiştirilir ve hayrat olarak verilirdi. Bu kudretnarı, parça parça kesilip zeytinyağına doğrandıktan sonra kırkbir gün güneşte durdu mu deva hazır demektir.”¹⁰

Ayverdi eserlerinde bu şifalı bitkiden yapılan ilâç hakkında bilgi vermez ama değinir (YNG, 325) ve romatizmaya iyi geldiğini belirtmiştir (İEK, 204).

5.2.1.11. Nazara Karşı

Nazara iyi gelen yedi dükkân süprüntüsü bir şişe içinde saklanırdı (İEK, 204).

5.2.1.12. Tarçın Tohumu

Yazar tarçın tohumunun karın ağrısına iyi geldiğini, Hasibe Molla'nın karnı sık ağrıdığı için dolabında daima tarçın tohumu bulundurduğunu aktarmıştır (İEK, 204).

¹⁰ Sermet Muhtar Alus, **Masal Olanlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, s.207.

5.2.2. Halk Veterinerliği

Çobanlar sıcak yaz günlerinde koyunlar kan tutup hastalandıklarında bıçaklarıyla kulaklarını hacamat ederdi (Y, 54).

5.2.3. Halk Meteorolojisi

Yazar halk meteorolojisiyle ilgili şu anıya yer vermiştir: Ayverdi'nin annesi Rumelihisarı'nda ikâmet eden yengesine misafir olmuştur. Yengesi misafirini Göksu'ya götürmek ister ve bunun için babasından izin alır (DBNK, 169). Hava son derece berrak ve gökyüzü bulutsuz olmasına rağmen baba havanın bozacağını söyler. Kayıkçı da havayı pek beğenmediğini söyleyerek dönmeyi teklif eder. Hakikaten de ilerleyen saatlerde böyle sakin bir yaz günü beklenmeyecek derecede yağmur bastırır. Kayık sefası kopan fırtına sebebiyle usta kayıkçının tüm maharetine rağmen uzun zaman uğraşlarla denizde mahsur kalmalarına ve hanımların sırlıklam olmalarıyla sonuçlanır ve güçbelâ Hisar yerine Bebek koyuna, oradan yalıya koştururlar (DBNK, 170).

Kayıkçılar gökyüzüne bakarak bulutların renginden, çözölüp toplanışından tecrübelerinin yardımıyla ertesi günün hava raporunu tayin edebilirlerdi (MKMVMD, 248).

VI. BÖLÜM: EĞLENCE KÜLTÜRÜ, ÖZEL GÜNLER- MERASİMLER

Ayverdi eserlerinde çok fazla unsurdan oluşan İstanbul eğlencelerine teferrutlu bir şekilde yer vermiştir. Bu bölümde içkili eğlence mekânları, kahvehaneler, çayhaneler, mesireler ile âlemdağ, çerağan eğlenceleri ile av alaylarına, şet kuşanma, kılıç alayı, velâdet-i hümayun ve beşik alayı gibi saraya ait özel günler ile peştamal kuşanma, Türk unsurlarına ait olmayan özel günler ve merasimlere yer almıştır.

6.1. EĞLENCE KÜLTÜRÜ

İstanbul'un eğlence kültürü her zevke, her kesime hitap edecek zenginlikteydi. İçkili eğlence mekânları, kahvehaneler, çayhaneler, mesireler insanların eğlenme ihtiyacını karşılardı. Âlemdağ, çerağan eğlenceleri de revaçta idi. Av alayları ise padişaha mahsus eğlencelerdendi.

6.1.1. İçkili Eğlence Mekanları

Meyhaneler ve gazinolar Ayverdi'nin eserlerinde yer verdiği içkili eğlence mekânlarıdır.

6.1.1.1. Meyhaneler

Ayverdi eserlerinde Cibali, Fener yosmalarının meyhanelerine (DBNK, 22), Galata meyhanelerine (EK, 73), Sandıkburnu meyhanelerine (İG, 62, 66), salâtin meyhanelerine (İG, 67) ve Yenikapı meyhanelerine (RK, 197) de değinmiştir.

İstanbul'da çok sayıda meyhane vardı (İG, 197).

Hasköy ve Galata meyhâneleri on yedinci asırda rağbet gören yerlerdi.

Eski devirlerde dükkânlarda, ticarethânelerde numara ve tabelâ olmaz bunların her birinin bir alâmeti olurdu. Tandırlı, Mermerli, Kafesli, Hançerli, İki

Kapılı, Sakızlı, Kara Bıçak, Kandilli, Haleblioğlu, Baklacioğlu namlarıyla tanınan meyhaneler çok meşhurdu. Buralarda bir zamanlar köçekler oynardı.

Gün batmadan bir buçuk saat evvel başlayan meyhane âlemleri için tezgâhtar, şişeleri hazırlar, uşaklar sofraları siler, toprak şamdanlara mumları dikilir, tuz çanağı ve meze tabaklarıyla birlikte kütüklerin üzerine konurdu.

Parasını ödemeyen müşteriden meyhaneci “tuz paramı ödemedi” diye davacı olurdu.

Ezana bir saat kala meyhaneler dolmaya başlar, uşaklar girenlere “buyurun efendim, buyurun!” derlerdi. Miçolar güleryüzlü olurlardı.

Şarapları çok büyük küplerde ve fiçılarda bulunur ve meyhane apostolları tarafından kovalarla, merdiven dayayarak alınırlardı.

Meyhaneci ustası, gün batar batmaz, elinde fiske şamdanıyla sofraları dolaşır, mumları ateşlerdi. Safa geldiniz ağalar.. safa geldiniz! diye bir kütüklerin önünden geçmesi işret gecesinin açılış merasimi demektir.

Meyhanede bulunan bir uşak dışarıdaki kolu gözler, meyhaneye yaklaşınca çingırağını çalardı.

Çok daha eskiden ise dağılma zamanını davulla haber veren meyhaneler vardı. Bu meyhaneler özellikle hanların içinde yer alırdı.

Ramazan boyunca meyhaneye gelmeyen akşamcılara ramazanın bitmesiyle meyhaneciler bir tabak uskumru ve midye dolması ikram ederlerdi.

Yedikule, Küçüklanga, Yenikapı ve Samatya meyhanelerinde her sınıftan akşamcı olurdu. Samatya'nın Altınoluğu, Fener'in İskele Gazinosu, Akıntıburnu'nun tonozaltı meyhaneleriyle Balıkpazarı'nın Tavukpazarı'nın Yemiş İskelesi'nin koltukları da kendilerine has müşteri zümreleriyle hizmete hazır olurlardı.

Meyhanede bir tezgâhtar bir aşçıyla çırağı, iki ateşçi ve uşaklar olurdu. Daha eski zamanlarda ise, zülüflü, perçemli, benli, düzgünlü köçekler rakederdi (İEK, 130-134).

Ayverdi'nin Evliya Çelebi'den aktardığına göre Galata'da o zaman Hamr Emirliği'ne bağlı üç yüz meyhane olup hepsi Evliya Çelebi'nin deyimiyle “kefere ve fecere” tarafından işletilmiştir (BT, 73, 74).

En çok Galata'da olmak üzere bulunan meyhanelerin diğer mekanları Kumkapı, Samatya, Unkapanı, Cibâli, Balık Pazarı, Ayakapı, Fener, Balat, Hasköy, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Fındıklı ve Salıpazarı idi (BT, 74).

Etrafta kol varsa miço çingırağını çalar haber verirdi. Yasak zamanı gelmemişse kol bir şey yapmadan geçip giderdi (İKA, 236).

6.1.1.1.1. Ayaklı Meyhaneler

Ayaklı meyhanelerin çoğu Ermeni olup sırtlarında gri renkte cübbevari bir giyim, ceplerinde bir kadeh olurdu. Bellerine dolanmış nargile marpucundan daha uzun bir bağırsak ve içinde de rakı olurdu. Bunlar daha çok sebzeçi dükkânlarının etrafında dolaşırlar ve müşterileri tarafından tanınırlardı. Müşterisiyle beraber sebzeçi dükkânına girerler ve dükkândan kırık bir havuç, ucu koparılmış bir lahana parçası gibi kirli bir meze verirlerdi (İKA, 235).

6.1.1.1.2. Gedikli Meyhaneler

Gedikli meyhaneler üç-dört yüz senelik olmak üzere sağlam, kârgir binaları olan meyhanelerdi. Bu meyhanelerinin çoğunun arkasında bahçeleri de bulunurdu.¹

Gedikli meyhanelerin fiçilerine merdivenle tırmanılırdı (İG, 67).

6.1.1.1.3. Koltuk Meyhaneler

Balıkpazarı'nda koltuk meyhaneleri bulunurdu (İG, 62). Bunların koltuk meyhanesi olduklarını ifade edecek gemi resmi, kocaman bir fener, deve kuşu yumurtası, mühr-i Süleyman gibi işaretleri oldurdu (İKA, 235).

Bu meyhanelerin duvarları kabadayı resimleri ile tezyin edilmiş olup meyhanenin tavanından ince iplerle asılmış ufak bir fiçi ve bir çutra bulunurdu. İşret tezgâhları girer girmez kapıya yakın olarak göze çarpardı. Tezgâhın üzerinde rakı ve

¹ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri I. Kitap**, Yay. Haz. : Prof. Dr. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Güney, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s.306.

şarap kadehleri ile mezeler, fasulye ve lahana haşlaması gibi şeyler, ortadaki büyük fiçıda Akdeniz adalarından gelen saldalya balığı olurdu (İKA, 236).

6.1.1.1.4. Sandıkburnu Meyhaneleri

Sandıkburnu meyhaneleri sarhoşların uğramadan edemedikleri meyhanelerdi (İG, 62).

Bu meyhanelerden kimisi midye tavası ile kimisi mezeciliğinde, kimisi mastikası, kimi tatlı dili, kimi ikramı ile meşhurdur (İG, 66).

Bu meyhaneler alaturka saate göre iki olunca kapanır, polis bu saatte paydos düdüğü çalardı. Miçolar kapanış zamanını müşterilere “Vakit efendiler vakit!” diyerek haber verirlerdi (İG, 67).

6.1.1.2. Gazinolar

Ayverdi eserlerinde gazinolara da değinmiştir (RK, 227).

6.1.3. Kahvehaneler

Osmanlı topraklarında kahvenin tüketilmeye başlanması Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinin akabinde kahvenin duyulmaya başlaması ve hacılar tarafından az da olsa ülkeye sokulması ile olmuştur. Kahve içiminin yaygınlaşp kahvehanelerin açılması ise Kanunî Sultan Süleyman devrinde gerçekleşmiştir. İlk kahvehane Tahtakale'de 1553-54'te açılmıştır.²

İstanbul kahvehaneleri bol bir şehirdir (İG, 197).

Eski zaman İstanbul'unun kadınlar kahvehanesi (İKA, 274), kır kahveleri (BG, 239, 240; Mİ, 117; HB, 45), kuşçu kahveleri (İG, 107), bahçeli kahve (İEK, 128, 129, Mİ, 119), Dereboyu'ndaki çardaklı kahveler (YNG, 160) ile Emirgan'ın kahvesi (KRVYAIM, 160) de Ayverdi'nin eserlerinde değinmeden geçmediği köşelerdir.

² Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, “Kahve 450 Yaşında”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 3, Cilt:1, Sayı: 4, Sıra: 28, 1 Mayıs 1967, s.12.

6.1.3.1. Çardaklı Esnaf Kahvesi

Birer meslek kahvesi olan esnaf kahveleri Haliç rıhtımlarında ve belli başlı çarşıların etrafında toplanmışlardı. Bu tarz kahveler birer ekmek kapısı olmalarının yanı sıra esnaf kahyalarının denetlendiği mekânlar olmuşlardır. İşsizlik artınca esnaf kahveleri tenhalaşmış ırgat pazarları kalabalıklaşmıştır.³

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre, Kızıltoprak'ta Zühtü Paşa Camisi'nin köşesinde yarım asır boyunca duran bir çardaklı esnaf kahvesi vardı (İG, 160).

6.1.3.2. Esrar Kahvesi

Esrar kahveleri Tavukpazarı'nda bolca bulunurdu (İG, 82).

Herkes esrar kahvesi açamazdı. Bunun için cesur ve geçmişte bol vukuatlı olmak gerekirdi. Yoksa acemilerin, açık göz sabıkalarına haraca bağlanması kaçınılmaz olurdu. Kahveciler yalnız çalışmaz, aportçu, erketeci, ocaklı denilen yardımcıları olurdu. Bunlardan aportçu zorlu bir serseri olup mal toplamak ve kavgaya gitmek gibi işleri üstlenir, erketeci, kahveden içeceği esrarı ve yiyeceği aşı temin etmek şartıyla zabıtaya karşı gözcülük eder, ocakçı ise esrar nargilesi hazırlardı (İG, 83).

Esrar kahveleri toplu olarak bir semtte bulunmaz, esrarkeşler bütün şehri gezerdi. Esrarkeşlerin Bozdoğan kemerine, Kırkçeşme'de Pilavcı Şaban Ağa'nın, Ammi Ömer'in kulübesine, Vefa'da Nuri Çavuş'un kahvesine, Tekfur İskelesi'nde Arap Yaşar'la İbrahim'in kahvelerine, Tahtakale'de Refet'e, Çadırcılar'da Moruk Osman'a, Tavukpazarı'nda İsmail Ağa'ya, Koska'ya, Sandalyacı Apustola, Lâleli'de Rauf'a, Nail'e, Davutpaşa'da Pehlivan Hüsnu'ye, Kumkapılı Leon Ağa'ya, Mevlâhane Kapı'ya, Sultan Mahallesi'nde Marangoz Hakkı'ya, Balat'ta Ahmed'e, Hasköy'e, Hacı Mihran'ın ev kahvesine, Kasımpaşa'ya, İplikçi'de Kalaycı Bahçesi'nde Yani'ye, Elmadağı'na, Çöplük'te Barba'ya, Galata'ya, Hacı Mihran'ın esrar kahvesine, Dadaş Timur'a, Neşet, İhsan ve Tesbihçi İsmail'le, tek mil Tophane ve Boğazkesen'in namlı köşelerine uğrarlardı (İG, 84).

³ Ekrem Işın, **İstanbul'da Gündelik Hayat**, İstanbul, YKY, Ocak 2003, s.279.

6.1.3.3. Kahvehane

Ayverdi eserlerinde genel anlamda kahvehanelere (İEK, 22, DBNK, 255; KA, 260; PH, 279) de değinmiştir.

Eyüp'te de bahçeli, bahçesiz pek çok kahvehane olup bunlar çarşıda yer alırlardı (İG, 114, 115).

Haliç'te kahvehaneler yatsıdan sonra da açık kalır ve kalabalıklaşırdı. Çok fazla zengin müşterisi kalmasa da orta halli bir sınıf bu kahvehanelerin müdavimiydi. Müşterilerin ekonomik durumu ise tesbihlerinden anlaşılırdı. Şöyle ki; zengin müşteriler, altın veya gümüş kamçılı, mercan, sedef, kehrüba, anber, necef, gül tesbihi taşıırken orta halliler abanoz, cam, tahtadan yapılmış tesbih sahibidirler (İG, 116).

Kahvehanelerde dinî ve hamasî şiirler, menkıbeler okunurdu (EVMDİF, 196).

6.1.3.4. Kahve Ocağı

Dergâhlarda (AŞ, 182), konaklarda ve yalılarda (İEK, 170) kahve ocağı bulunurdu.

6.1.3.5. Mahalle Kahvesi

İstanbul kahvehaneleri toplumsal tabakalaşma, mimari düzenleme ve pratik işlevselliklerine göre mahalle kahvehaneleri, semai kahvehaneleri, esnaf kahvehaneleri ve tiryaki kahveleri olarak ayrılabilir. Mahalle kahvehaneleri ise bunların arasında en yaygın olanıdır.⁴

16. yüzyılda İstanbul mahallesi canlı bir organizma gibiydi. Osmanlı insanını kuşatan bu bütünlük duygusu, bir çeşit toplumsal güvence anlamına geliyordu. Cami ve tekke mahalle sakinlerinin manevi dünyalarını, çarşı ise maddi hayatı güvence altına alır, sıbyan mektepleri ideolojik-kültürel dolaşımın temellerini atar, hamamlar

⁴ a.e. , s.276.

da bir çeşit sağlık hizmeti sunarlardı. Bu küçük ölçekli toplumsal yapılanmanın merkezinde, mekanizmanın işleyişini kontrol eden mahalle imamının ikâmetgâhı bulunurdu.⁵

Osmanlı insanı hayatını ev, cami ve çarşı üçgeni içinde tüketmeye 16. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. Mahalle kahvelerinin bu yüzyıl sonlarında açılmasıyla gündelik hayatın farklı bir mekânda şekillenme süreci başlamıştır. Kahvehanelerin müdavimleri mahalle halkı arasında saygı gören kişiler olurdu. Geleneksel komşuluk ilişkileri dışında ilk defa gündelik hayatın toplumsal yönünü yakından ilgilendiren, murakabe temeline dayalı ilişki biçimi mahalle kahvelerinde ortaya çıkmıştır. Kahvehanelerin birer mahalle meclisine dönüşmeleri sonucunda imamın ikâmetgâhı yönetim merkezi olma özelliğini kaybetmiştir. İçe dönük hayatın doğurduğu mahalle kahveleri, toplumsal dayanışmayı güçlendirmiş ve bu özelliklerini koruyabildikleri sürece İstanbul'un gündelik hayatına katılmışlardır.⁶

İstanbul'un en yaygın kahvehane tipini temsil eden mahalle kahveleri 16. yüzyılın sonunda İstanbul'un gündelik hayatına girmiş ve toplumsal dayanışmayı sağlayan önemli mekânlar olmuşlardır.⁷

Ayverdi İstanbul'da yaygın bir şekilde bulunan mahalle kahvehanelerine eserlerinin muhtelif yerlerinde değinmiştir (İG, 115, 116; İEK, 212, Mİ, 14, 21, 26, 30, 56, 57, 59, 84, 85, 86, 89, 91, 111, 119, 150, 154, 177, 186; MKT, 219; KK, 239, 240; PH, 249).

İstanbul'da bahar aylarında mahalle kahvelerinin iskemleleri kaldırımlara, varsa çardak altlarına veya kahvenin yanındaki, arkasındaki bahçelere çıkarılır, mayıs başına doğru da bu derme çatma kahve bahçelerinin parmaklıkları kireçlenir, etrafa suservileri, kahkahalar, kına, lâtin fideleri ekilir; kasımda makaslanmış fidanlar, asmalar, morsalkımlar bağlanıp düzeltilerek yaza hazırlanırdı (İG, 70, 71).

Mahalle kahveleri memur, esnaf, zanaatkâr ve işçilerin uğrak mekânı olup buralara külhaniler sokulmazdı (İG, 71).

İstanbul halkı ramazan ayı yaza denk geldiyse bahçeli ve çardaklı mahalle kahvelerinde toplanıp yârenlik ederdi (İEK, 70).

⁵ a.e. , s.277.

⁶ Ekrem Işın, a.g.e. , s.277.

⁷ a.e. , s.276.

6.1.3.6. Semaî Kahveleri

Semaî kahveleri Yeniçeri kahvelerinin 19. yüzyılda deformasyona uğramış ve müdavimi buna bağlı olarak yeniçeriler değil tulumbacı-külhanbey (kabadayı) tipi olan bir kahvehane türüdür. 17. yüzyıldaki âşık kahvelerinin bir devamı niteliğindeki yeniçeri kahvehanelerinin kadrosunu oluşturan yeniçeriler ise semaî kahvehanelerinin kadrosunu oluşturan kabadayı tipidir ve bunlar arasındaki farklar mâlûmdur. Yeniçeriler resmî görevli olmasına karşılık kabadayılar kendi mahalle ve yakın çevrelerinin korumacılığını üstlenmiş ve bireysellikleri sonucu zaman zaman saldırganlaştıkları da görülmüştür. Osmanlı esnafı ile alt-bürokrasi tabakası da bu kahvehanelerin müdavimlerindendi.⁸

“Tulumbacıların sohbet kültüründe söz kadar sazın da önem taşıması, kuşkusuz âşık geleneğinin bir uzantısıdır. Bu gelenek sayesinde söz konusu zümre sohbeta musikiyi katmış ve adına Semaî kahveleri denilen mekân türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Semaî kahvelerinin sohbet geleneği saza dökülmüş sözün yüklendiği sıradan insanın hayat hikâyesidir. Böylece Tulumbacı sohbeti, alt kültür dünyasının gerçekleriyle donatılmış bir tepki edebiyatına dönüşmüş, musiki aracılığıyla gönüllere nakşolmuştur.”⁹

Semaî kahvelerine çalgılı kahveler de denir ve genellikle Ramazan’da teravih namazından sonra ve cuma günleri program yaparlardı. Programlarda şu çalgılarla performanslar yapılırdı: klarnet, çifte nara, darbuka ve zilli maşa. Bu kahvelerde sadece alaturka değil alafranga müziğe de yer verilmiş ve çok bağlantılı olmasa da marşlar, polkalar ve kantolara da çalınmıştır.

Bu kahvehanelerin mimarisi yeniçeri kahvelerinden farklılık arz etmiş yeniçeri kahvelerindeki Bektaşî levhalar ile peykelerin yerini görsel malzeme ile arkalı iskemleler almıştır. Semaî kahvelerinde ayrıca aynalar ve tulumbacı fotoğrafları da yer almıştır.

Semaî kahveleri en çok Tavukpazarı’nda bulunurdu.¹⁰ Semaî kahvelerinde program hiciv yönü kuvvetli olan külhanbeyi manileri ile ayaklı mâniler okunur ve

⁸ a.e. , 283-285.

⁹ a.e. , s. 298.

¹⁰ a.e. , s.277.

atışmalar yapılırdı. Bu mânilerde İstanbul'un kozmopolit yapısına uygun olarak konuşulan çok çeşitli şivelere de yer alırdı.

Bu kahvehanelerde kabadayların anlattıkları şehir hayatıyla ve kendi hayatlarıyla alâkalı destanlar da vardı. Bu destanlarda genellikle tulumbacıların kahramanlık havası hâkimdi. Şehir hayatıyla ilgili olanlar ise İstanbul'un tarihiyle ilgili olup o dönemin gündemini de oluşturanlar da mevcuttu.

Bu kahvehanelerde muamma da çözüldü, ayrıca divan, kalenderî ve yıldız türlerinden makamlar da okunurdu.

Bu kahvehanelerdeki tipik konuşma tarzı külhanbey argosuydu.

II. Meşrutiyet'le beraber faaliyetleri azalan bu mekânların kapılarını kapamasına kadar geçen süreçte müdavimleri olan kabadayılar ve tulumbacıların toplum hayatından çekilmeye başladığı dönemdir.¹¹

Semai kahveleri, toplumsal tabanı yeniçeriliğe dayanan ve kültürel dünyası âşık edebiyatıyla beslenmiş asker-esnaf zümresinin yarattığı kahvehane tipinin 19. yüzyıl başlarında dönüştüğü mekanlardır.

Semai kahvelerinin doğuşu yeniçeriliğin 1826'da ortadan kaldırılması ile gerçekleşir. Yeniçeri-esnaf kimliği bu süreçte tulumbacı-külhanbey kimliğine dönüşmüştür.

18. yüzyıldan itibaren âşık kahveleri, yeniçeri kahvelerine dönüşmüştür.

Semai kahveleri de Tanzimat'tan sonra İstanbul hayatına girmiş ve Abdülaziz ile Abdülhamid dönemlerinde zirve dönemlerini yaşamışlardır. İstanbul kabadayıları bu kahvelerin müdavimleri olmuşlardır.

Semai kahveleri daha çok ramazanda işletilir¹² bu ayda çalgılı kahveye dönüşürdü.¹³ Bu kahveler Tanzimat'tan sonra çalgılı kahve adını almıştır.¹⁴

Bu çalgılı kahvehanelerden bir tane de Aksaray'da bulunur. Eski zamanın bu şiir ve musiki hayatımıza kucak açmış bu sanat yuvaları hakkında Ayverdi Peçevî'den aktarma yaparak bunların içinde kimi insanların kitap ve haseniyat okuduğunu, kimilerinin tavla ve satranç oynadığını, kimilerinin de nev güfte gazeller

¹¹ a. e. , 281-290

¹² a.e. , s. 281, 282.

¹³ a.e., s.278.

¹⁴ a.e., s.277.

getirip maariften söz açtığını ifade etmiştir. Zamanla bu sanat yuvaları külhaniler ocağı olmuştur (İG, 73).

Semai kahvelerinin takımları arasında karşılaşmalar olur, semai, koşma, mani, muamma yarışına çıkılırdı. Böylece bu yerler halkın espri ve edebiyatına hizmet ederdi (İG, 74).

Semai kahvelerini merasimle açılır, bir başka semtin semai kahvesinin takımı davet edilir, misafirlere davul zurna, çifte nekkare ile karşılanır ve yerlerine buyur edilirdi ve merasim başlardı. Davet eden ya da edilen taraftan biri bir beyit, kıta okur ya da bir tekerleme, cinas, şaşırtmaca atardı. Klarnet hafif hafif semai ve mânilere eşlik ederdi. Klarnetin sesi durunca karşı taraf irticalen cevap verirdi. Berabere kalındığında pek sorun çıkmasa da mağlubiyetler ima, tariz, saldırı, kama, muştuları harekete geçiririr, davul zurna seslerini sille tokat, vuruşma ve boğuşma alır, bekçi, polis gelir kahve kapatılırdı (İG, 74).

Zamanla külhanilere has mekanlar olan ve külhani kahvelerine dönüşen bu kahvelerin açılış merasimlerinde davul, klarnet, çift nekkare getirilir, içerisi kâğıt süslerle, çok kaliteli olmayan yağlı boya resimlerle süslenir, başka semtin külhanileri çağrılır karşılıklı mâni, semai atışmaları yapılırdı. Öncelikle tekerleme, muamma, mani, cinas, lakırdı atılarak başlanırdı. Bu yarış kimi zaman beraberinde kamaları, silahları da getirir, polis gelir, kahve kapatılır, tevkifler ve soruşturmalar başlardı.

Bu kahvelerde yapılan bir atışmada Yeşiltulumbalı gencin söylediği şöyle bir mâniyle

*“Uykum geldi esnerim
Yâri sinemde beslerim
Yedi türlü meyveyi
Bir mânide isterim”*

başlayan delikanlının sesine klarnet de eşlik eder. Boğazkesenli gencin bu maniye şöyle karşılık verir:

*“Elma, armut, şeftali
Dalda biter zerdali,
Nar tatlı, limon ekşi
Portakaldır bir eşi...”*

Hiddetlenen Yeşimtulumbalı genç şöyle cevap verir:

*“Yeşilden kareden bahsetme beyhûde eçhel âmasın
Ki cim karnında bir nokta, enâniyette yektâsın
Beni arzulayıp dâvet eden yârâna geldim ben,
Bilen bilsin, beni bilmiyen nâdâna geldim ben!
Boğazkesenli cevap verir:
Fesliğen ekim çayıra
Dalı budağı bayıra
Çamur Sabri, haykırır:
Yukarda mevlâm çatmış
Aşağıda kim ayıra
Aynı mangadan bir ses:
Çoktandır mahrûmuz mey sofrasından
Baş başa tenhâda ev yosmasından
Keçekülahlı:
Çakarız oldukça saz çalmasından
Hicâz ‘la Kürdî’yi sezenlerdeniz” (YNG,163-168).*

6.1.3.7. Tiryaki Çarşısının Kahveleri

Ayverdi’nin verdiği bilgiye göre birbiriyle küme küme, sınıf sınıf yârenlik eden halk Süleymaniye Camisi’nde kılacağı akşam namazı için Tiryaki Çarşısı’nın kahvelerinde akşam ezanını beklerdi (İG, 52, 53).

6.1.4. Çayhaneler

Şehzâdebaşı çayhanelerinin her biri değişik bir zümrenin âdeta bir karargahı idi. Kimisinde maksat adamları fikir, edebiyat, musikî konuşur, kimisinde küçük devlet memurları buluşur, kimisinde hâli vakti yerinde esnaf ile halk tabakası birleşip yârenlik eder, kimisinde ise işi gücü mahalle sınırlarını aşmayan irad sahipleri ile mirasyediler bulunurdu (İG, 18, 19; PH, 91).

6.1.5. Mesireler

Ayverdi, eserlerinde Samsunhane’yi (İG, 88), Beşiktaş Bahçesi’ni (İG, 88), Çırağan Kasrı’nı (İG, 88), Çırçır (RK, 63), Çubuklu’yu (TTOA II, 9, 10), Sadabad Kasrı’nı (İG, 88), Silahtarağa mesiresini (İG, 88), Sulukule’de Yorgancı Bahçesi’ni (İG, 90), Bayrampaşa’yı (İG, 90) zevk ve eğlence köşeleri olarak anmıştır. Ayrıca

Göksu Deresi (BDBD, 84; RK, 59), Dörtkardeşler (BB, 65; RK, 59, 60), Sultaniye (TTOA II, 9, 10) gibi yerlere de değinmiştir.

Ayverdi, Anadolu Hisarı'nda en çok rağbet edilen mesire yerlerinin Küçüküsu, Dörtkardeşler ve Ayazma olduğunu belirtmiştir (BDBD, 87). Burada sözü edilen ayazma Panaiya Ayazması'dır (BB, 64, 65).

III. Sultan Ahmet devrinde zevk ve eğlence merkezleri düşkünlük boyutuna varmış, sayıca da oldukça çoğalmıştır. Bunlar Sadabad, Ferahabad, Salıpazarı Kasrı, Emnabad, Zeyrek'te Ayşe Sultan Sarayı, Bebek'te Hümayunabad, Ali Bey Köyü'nde Hüsrevabad, Üsküdar'da Salacak ve Şerefabad Kasrı, Göksu'da Küçüküsu Kasrı, Haliç'te Hatice Sultan Sarayı; bahçelerde ise Göksu, Çubuklu, Yûşâ Tepesi, Hünkâr İskelesi Çayırı, Aynalı Kavak Bahçesi, Bayram Paşa, Veli Efendi, Çırpıcı gibi yerlerdi (DBNK, 88).

İkinci Sultan Mahmud ve Sultan Abdülmecid devirlerinde ve diğer devirlerde de rağbette olan mesireler ise Haydarpaşa Çayırı, Selimiye'de Duvardibi, Âlemdağı, Kayışdağı, Taşdelen, Bağlarbaşı, Çamlıca tepesinde Kavacık, Göksu, Çubuklu, Beykoz, Yûşâ Tepesi, Hünkâr İskelesi Çayırı zikredilmiştir (İKA, 42, 43).

Küçüküsu'yu mesire haline getiren ise Dördüncü Sultan Mehmed'dir (İKA, 43).

Sarıyer'in Çırçır, Hünkâr, Fındık, Otuz Bir, Sultan Suları meşhurdu (DBNK, 168, 169; ADD, 192).

Anadolu yakasında ise adını tarihe yazdırmış mekânlar olarak Göksu ve Küçüküsu mesireleri, Çubuklu gazinoları, Çamlıca'nın büyük ve küçük suları, Tomruk Ağası mesiresi, Taşdelen, Beykoz' un Kara Kulak mesiresi yaz mevsiminde tercih edilen eğlence yerleri olarak anılmıştır. Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre buralarda kadın-erkek tüm şehir istediği gibi gezip dolaşır ve hiçbir engelleme olmaksızın eğlenirdi (DBNK, 169).

Fındıklı'daki mesireler ise Ayazpaşa Havuzu mesiresi, Çizmecî Tekkesi, Samsunhâne, Münecim Kuyusu mesiresi ve Pelidcik Ayazması olarak zikredilmiştir (BT, 89).

Ayverdi Çamlıca mesirelerinden Tantâvî'nin Bahçesi'ne de değinmiştir (İKA, 79).

6.1.5.1. Çamlıca

Ayverdi'nin eserlerinde bir sayfiye ve mesire olarak değindiği (AA, 105, 106) İstanbul'un en güngörmüş yerlerinden biri olan bu sayfiye bir zamanların vükela, rical, edib ve şair yatağı idi (İG, 190).

Ayverdi'nin deyiimiyle dağı, tepesi, kır, bayırı, eğlencesi bol olan bu sayfiyenin Büyük Çamlıca ve Küçük Çamlıca tepelerini Kısıklı ayırıyordu (İG, 192).

Çamlıca'nın Fıstıkaltı denilen sedlerinde kır safaları yapılırdı (BDBD, 87).

6.1.5.2. Çırpıcı

Çırpıcı, daha çok esnaf ve hovarda mesiresi idi (İG, 87).

6.1.5.3. Göksu Deresi

Boğaziçi mesireleri arasında en meşhuru olan Göksu, uzun ve geniş bir Göksu ve Küçüksu çayları tarafından çevrilmiş olup eskiden sık servilerle örtülüydü.

Göksu Deresi'nin yeşil ve servili sahillerini IV. Murad 'Gümüş Servi' diye anardı. Padişah bu kıyıları tanzim ettirerek güzel bir bahçe vücuda getirtmişti. O yıllarda Göksu Deresi'nin ötelinde gül bahçeleri uzanır ve semtin birçok da zengin konağı bulunurdu. Dere boyunda bazı değirmenlerle, topraktan çanak çömlek yapan imalathaneler de vardı.

Göksu Mesiresi arabayla ve kayıkla gelinen bir tenezzühgâhtı. Bu mesire özellikle dereye kayıkla yapılan gezintilere imkân sağlardı. Göksu ve Küçüksu mesirelerine padişahlar da gelirdi. I. Mahmut Kâğıthane âlemleri dağıldıktan sonra Küçüksu'ya gitmeye başlamıştır. Küçüksu Deresi 19. asrın sonları ile yirminci asrın başlarında İstanbul'un revaçta bir mesiresi olmuş, meşhur şahsiyetler, tanınmış hanımefendiler piyadeleriyle, sandallarıyla buraya gelmeyi tercih etmişlerdir.¹⁵

¹⁵ Necati Güngör, **Bir Hayal İstanbul**, Milliyet Yayınları, Eylül 1997, s.187, 188.

Haziran ve eylül ayları arasında her cuma, pazar ve çarşamba günleri burada Göksu âlemi adı altında kara ve deniz eğlencesi yapılırdı.¹⁶

1911'de Göksu Bendi'nin taşması üzerine Göksu Deresi dolmuş ve oluşan zararlardan ötürü buraya olan rağbet de azalmıştır.

III. Selim Çeşmesi de buradadır.¹⁷

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre Göksu Deresi'ne zarif kayıklar, süslü sandallar, eski piyadeler içlerinde şemsiyeli, feraceli, yeldirmeli olarak gelirlerdi (İG, 149, 150).

Bir zamanlar Göksu Deresi İstanbul mesireleri içinde baş köşede bulunuyordu (BDBD, 84).

Ayverdi değişik eserlerinde bu mesire yerine değinmiştir (DBNK, 169, 170).

6.1.5.4. Kâğıthane

Bizanslılar zamanında Barbyzes olan derenin adı Türkler İstanbul'u aldıktan sonra burada bir kâğıt fabrikası olması sebebiyle Kâğıthane olarak değiştirilmiştir.¹⁸

Ayverdi eserlerinin muhtelif yerlerinde bu eski zaman mesiresine değinmiştir (İG, 121, 139; MBG, 17; TTOA II, 66, 185, 186, 190).

6.1.5.5. Panaiya Ayazması

Anadolu Hisarı'nda bulunan bir mesire yeridir. Yazarın verdiği bilgiye göre gazino olmadığı için insanlar buraya yemeklerini ve çaylarını getirirlerdi (BB, 65; KK, 144). Bu ayazmaya Rum Ortodokslar eylül ayının sekizinci gününü takip eden pazar günü kitle halinde gelirler ve ziyarette bulunurlardı (KK, 145).

6.1.5.6. Sadabad

Sadabad III. Ahmet'in Kâğıthane'ye verdiği isimdir.¹⁹

¹⁶ A. Cabir Vada, **Boğaziçi Konuşuyor ve Kanlıca Tarihçesi**, Yedigün Neşriyatı, t. y. , s.103.

¹⁷ A. e. , s. 190.

¹⁸ Ahmet Refik, **Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul**, Haz.: Tahir Yücel, İstanbul, Kitabevi, Umut Matbaacılık, Haziran 1998, s.81.

Sadabad asırlar boyunca bir zevk ve safa mahşeri olmuştur. Buradan dönen renk renk sazlı sözlü kabileler kayıkları, piyadeleri, sandallarıyla toplu olarak Eyüp’e gelirlerdi (İG, 121).

Ayverdi satırlarında sevgilisinin peşine düşüp köşkten köşke koşup rastlayamayan Nedîm’in aşağıdaki satırlarına yer vermiştir:

*“O tfl- î nâzı gördüm rûyunâ hurşîd eser etmiş,
Haberdâr olmamıştım sonra bildim neylemiş nitmiş
Meğer zâlim, kaçıp tenhâca Sâdâbâd’ a dek gitmiş”* (İG, 122).

İstanbul halkı atlar, arabalar, kayıklarla akın akın Sadabad’a giderdi.

Sadabad eğlence ve ziyafetleri zamanla resmî bir mahiyet kazanmıştı. Devlet erkânı bu ziyâfetlere dâvetsiz gelirler ve protokola göre padişahı Mirahur Köşkü’nde beklerler, büyük bir merasimle karşılardı. Üçüncü Sultan Ahmed, buraya muhteşem bir alayla gelirdi. Bu alaylar ve ziyafetler sadece Sadabad’da olmaz; Bendler’de, Çifte Havuzlar’da, Neşadabad Kasrı’nda, İbrâhim Paşa’nın Topkapısı’ndaki Vezir Bahçesi’nde, Kandilli Bahçesi’nde, Fatma Sultan’ın Üsküdar ve Beşiktaş kasırlarında da gerçekleşirdi.

Ziyafetten sonra eğlence faslı başlardı. Bu eğlencelerde nişan atılır, kukla, hokkabaz takımları marifetlerini gösterir, Üçüncü Ahmed devrinin en meşhur köçek takımı Bahçevan Kolu temsilini yapardı. Eğlenceler bittikten sonra davetlilere, merasimde görev almış çavuşlara samur, kakım kürkleri giydirilir, atiyeler, hilâtlar verilir (TTOA II, 190-193).

6.1.5.7. Silâhdarağa

Silâhdarağa, Kağıthane’nin komşusu bir sayfiye yeri olup (İG, 122) Kağıthane’den dönenler biraz burada kalıp dinlenirler (İG, 124).

¹⁹ Ahmet Refik, **Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul**, Haz.: Tahir Yücel, İstanbul, Kitabevi, Umud Matbaacılık, Haziran 1998, s.82.

6.1.6. Âlemdağı Eğlenceleri

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre Çamlıca yalnızca tabiat güzellikleri, dağ ve kır zevki vermekle kalmaz zamanın gidişine göre kabul gören eğlencelere de sahne olurdu. Bu eğlenceler tiyatro kumpanyaları, at cambazları, seyyar kukla, pandomim sahneleri, incesaz takımları ve yetmiş seksen arabanın katılımıyla yapılırdı.

Bu eğlenceler Çamlıca'nın yanısıra Erenköyü, Göztepe gibi civar sayfiyelerde de olurdu. Yapılacak olan eğlencenin haberi dellâllarla ilan edilirdi. Katılmak isteyen aileler de araba tutarlardı. Bu arabalar manda veya öküz arabaları olur, bu arabaların üstleri çubuklarla eymelenerek kapatılır, içlerine şilteler, yastıklar, halılar döşenir ve yemek sepetleri, dondurma kapları, rakı, meze takımları yerleştirilerek gün doğmadan iki saat önce Muhacir Köyü'nde toplanılırdı. Bu araba kafilesinin arasına hanende ve sazende arabaları da katılırdı. Kafile gün doğmadan Dudullu'ya varırdı.

Bu eğlenceler seviye ve görgü bakımından olgun bir sınıfa ait olduğu için pek kavga gürültü olmazdı.

Kafile öğle zamanı Âlemdağı'na varır; aileler altında oturacakları ağaçları seçer, halılarını serer, sepetlerini, küfelerini indirirler; yemekler yenir, oyunlar, eğlenceler, müzikle akşam edilir; bekçiler sular kararmadan dağlarda gezerek vaktin dolduğunu haber verirler ve kafile yola çıkardı (İG, 190-192).

6.1.7. Av Alayları

Av alaylarının renk renk elbiseli solakları, tüyden sorguçlu üsküfleri, sırmalı elbiseleri ile peykleri, şatırları, kuşbazları, atları, atmacaları, şahinleri, tazıları, zağarları, altınlar, gümüşler ve mücevherler, ipekler ve sırmalarla göz kamaştırırdı (TTOA II, 116; İKA, 44).

6.1.8. Çerağan Eğlenceleri

Çerağan sefalarının bir diğeri adı ise lâle şenlikleridir.²⁰

Çerağan Eğlenceleri, Topkapı Sarayı'nda ise Harem'in, kalabalığı da Ayverdi'nin deyimiyle çiçek tarhları arasına bir çiçek gibi dağılır, şemaların aydınlığında çiçeklerle adeta güzellikte yarışırlandı.

Bu Çerağan Eğlenceleri için, mehtaplı geceler tercih edilir, mum ve şemalarla aydınlatılan çiçek bahçelerinde, saz söz, cilve ve işve kaynaşırdı (TTOA II, 192).

Üçüncü Sultan Ahmed'in Çerağan eğlenceleri için Salı Pazarı'ndaki Emnabad Sarayı, Kandilli Sarayı, Zeyrek'de Ayşe Sultan, Paşa Kapısı'nda Fatma Sultan Sarayları'nı tercih ederdi. Padişah, Çerağan eğlenceleri için sultanlar ve hasekilerle, İbrâhim Paşa'nın Beşiktaş Sarayı'na gelerek günlerce kaldığı da olurdu (TTOA II, 183, 184) Padişah bu eğlenceler için Beşiktaş'taki Ferahabad ve Çırağan kasırlarını da tercih ederdi (BT, 145).

Üçüncü Sultan Selim resmî hayatının sorumluluklarının yanında Çırağan Eğlenceleri'yle de haşır neşirdi (TTOA II, 255).

6.1.9. Helva Sohbetleri

Helva sohbetleri düğün dernek gibi cemiyetli olup meddah, mudhik, mukallid, karagöz, köçek getirilir, küme fasılları ve devrin hanendeleri tarafından musiki icra edilip, şiirler okunan toplantılardı (İEK, 124). Bu sohbet kadınlar arasında çok tekrarlanırdı (BT, 150).

6.1.10. Müzik ve Müzik Enstrümanları

Sâmiha Ayverdi, eserlerinde müzik konusuna da değinmiştir. Ayverdi müzik hakkında eleştirel bir bakış açısına sahip, konuya hâkim bir şahsiyettir.

O eserlerinde hem klâsik Türk müziği enstrümanlarına hem batı müziği enstrümanlarına yer vermiştir.

²⁰ Edmondo De Amicis, **İstanbul**, Çev. : Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, Nisan 1981, s.411.

Ayverdi konservatuvarlarda Türk musikisine gereği kadar önem verilmemesinden şikâyetçidir. O yıllarda konservatuvarlarda Türk musiki sazlarının öğrenimi yasaklanmıştır (KA, 124).

Ayverdi eserlerinde zaman zaman İtrî gibi büyük bestekârlara da değinmiştir (HB, 18; ATVT, 116; PH, 108). Bunlar Merâgî, Hâfız Post, Dede Efendi, Hacı Ârif bey, Şevki Bey, Lemi Atlı gibi sanatçılardır (ATVT, 261, 262; PH, 108, 227).

Yazarın gelenekten uzak ve klâsik müzik türleri dışındaki müzik türleri ve bunların icracıları hakkında da eleştirilerini içeren yazıları mevcuttur (ADD, 147, 148, 156, 157).

6.1.10.1. Müzik enstrümanları

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde cura (İEK, 133), çığırta (İG, 90; İEK, 70, 133), çiftenâra (İEK, 133; YNG, 162), çifte nekkare, darbuka (İG, 90; İEK, 70, 133), davul (İG, 90 ; İEK, 132; TTOA II, 197, 198), dörttelli (İEK, 133), ikitelli (İEK, 133), kanun (PH, 227; İKA, 272), keman (İG, 90; YNG, 118; KRYAIM, 153; PH, 227), kemençe (İG, 90), ney (TTOA II, 263; KRYAIM, 130), piyano, saz (BG, 44), tambur (BG, 45; YNG, 118; PH, 227), piyano (BG, 73, 74, 87; YNG, 12, 22, 86, 103, 107, 178, 295, 297; ATVT, 185), ud (YNG, 18; PH, 227; İKA, 272), zillimaşa (İG, 90; İEK, 133), zurna (İG, 90; YNG, 162; İEK, 70) gibi müzik enstrümanlarına değinmiştir.

Bu enstrümanlardan çığırta, cura, darbuka, zillimaşa, ikitelli ve dörttelli meyhanelerde dinlenirdi (İEK, 133). Davul da meyhanelerin kapanma zamanını haber vermek için kullanılırdı. Ayverdi bunu şu satırlarıyla ifade etmiştir:

“Daha da eskiden, dağılma zamanını davulla haber veren meyhâneler olduğunu, Vâsıf Bey çok dinlemişti. Bilhassa hanların içinde mekân tutmuş bu meyhâneler, bir türlü paydos vaktini kestiremeyen, kestirse de kendini toparlayıp evinin yolunu tutamayan müşterilerini davulun insaf bilmez sesiyle kendilerine getirirlerdi.” (İEK, 132).

Zurna, çiftenara, zillimaşa, çığırta, darbuka saz şairlerinin kahvelerinde dinlenip sahur edilirdi (İEK, 70).

Sûr-ı hümayunlarda davul, nekkare ve mehterhane sesleri ortalığı inletirdi.

Ayverdi eserlerinin muhtelif yerlerinde hanende ve sazanelere de (D, 129, 130; KRVYAIM, 130; RK, 47) değinmiştir.

6.2. ÖZEL GÜNLER-MERASİMLER

Ayverdi kandiller, ramazan, bayram, muharrem ayı, hacı tehniyesi, hıdrellez, kılıç kuşanma merasimi, cülûs töreni, cuma selâmlığı, şet kuşanma, velâdet-i hümayun ve beşik alayı, peştamal kuşanma, ulûfe ile Türk olmayan unsurlara ait özel günler ve merasimler hakkında bilgi vermiştir.

6.2.1.Kandiller

Kandillerde büyüklerin eli öpülürdü (Mİ, 41, 101, 110). Kandil gecelerinde günahlardan sakınılır, dargınlar barışır, içki içilmez, kumar oynanmaz, eğlence yapılmaz, küçükler büyüklerin ellerini öper ve onlardan hayır dua alır; bu gecede tövbe edilir, pişmanlıklar hatırlanarak ruha ihtarlarda bulunulurdu (İG, 58). Kandillerde de eş dost ziyaretleri yapılırdı (BB, 104; Mİ, 99).

6.2.1.1. Mevlut gecesi

Mevlut gecelerinde meşale ile camilerin kandilleri yakılırdı (Y, 101).

6.2.2. Ramazan

Ramazan gecelerinde bekçiler davul çalarlardı (YNG, 78).

6.2.2.1. Beyazıt Sergisi

Ramazanda Beyazıt sergisi kurulur ve baharlardan şekerlere, tespihlerden kumaşlara, yağlara kadar Osmanlı hududunda üretilen ve hatta komşu ülkelerden de gelen mallar teşhir edilirdi (EK, 214-218).

6.2.2.2. Diş Kirası

Ramazanlarda iftardan sonra iftarı hazırlayan aile tarafından iftara gelenlere küçük keselere konulmuş diş kiralari verilirdi (ADD, 161).

6.2.2.3. Mahya Geleneği

Sermet Muhtar Alus mahya geleneği ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Mahya kuran, birden fazla minareli selâtin camilerdi. Bulutsuz ve berrak havalarda hilâl görüliip iki mümin şahit tarafından müjdelendi mi, yahut gök bulutlu ise ‘tekmil-i selâsin’, yani ay otuz hesabı tamamlandı mı, İstanbul kadılığından ramazan ilân edilir, hem davullar çıkar, minarelerin kandilleri yanardı.”²¹

Mahyalar ramazanda teravîh namazlarını camide kılanlar için merak konusu olan ve her gece ne yazıldığına dair tahminlerde bulunmalarına yol açan ramazanın zevkli bir yönünü teşkil ederdi. Bu insanlara zevk ve şevk veren uğraşı rastgele herkesin yapabileceği bir iş olmayıp hüner gerektirirdi (İEK, 69; PH, 97, 98).

Mahya kurmak âdeti Birinci Sultan Ahmed zamanında meydana gelmiş ve İttihat ve Terakkî devrinde de devam etmiştir (PH, 100).

Ayverdi çocukluğunun unutulmaz keyfi olan Şehzadebaşı Camisi’nin mahyalarına eserlerinde değinmiştir (PH, 101, 103).

6.2.2.4. Teravîh

Ramazan gecelerinde teravîh namazı kılınırdı (İŞ, 52; KRVYAIM, 22, 153).

6.2.3. Bayram

Ramazanın on beşinden sonra bayram telâşı ve hazırlıkları başlardı. Alışverişler hızlanır, çocukların üstleri başları yenilenir, hediyeleri alınırdı.

²¹ Sermet Muhtar Alus, **Eski Günlerde**, Yayına Hazırlayan: Faruk İlhan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.29

Aile varlıklı olmasa da kapı halkı donatılırdı. Refahlı ve kalabalık ailelerde aşçıbaşına çift maaş verilir, hareme yolladığı kurabiye tepsilerine bahşiş konurdu. Uşaklara içinde çamaşır, elbiselik, şeker ve bahşiş olan bayram bohçaları hazırlanırdı.

Bayram sabahları erkenden bayram namazına çıkan erkekler bekçilerin davul sesleri eşliğinde mânilerini dinlerler, evde hanımlar ve çocuklar da bayramlaşma üzere erkekleri beklerlerdi (MKMVMD, 335-337).

Bayram bohçalarına iç çamaşırları, mintanlar, mendil, çorap, bayram şekeri kutuları, renkli ipek arasına karıştırılmış simli bayram bahşiş keseleri konurdu (EK, 225). Bu ipekler kadınların dağlardan kırlardan topladıkları yerli köklerle boyanırdı (EK, 226).

Evin ahçısı bayram bohçasını alınca yukarıya evin malzemesiyle hazırladığı un kurabiyesi tepsisini yollar, tepsi aşağıya yine bahşişle geri gönderilirdi (EK, 226).

6.2.3.1. El öpme

Bayramlarda küçükler büyüklerin ellerini öperdi (Mİ, 41, 101, 110).

6.2.3.2. Bayramda kabul merasimi

Yazar, bayramlarda babasının ve dayısının Şehzadebaşı'nda bulunan evlerinde hususî kabul merasimi olduğunu ifade etmiştir (YNG, 78).

6.2.3.3. Bayramda Güllaç, Çocuk Elbisesi, Kundura, Sadaka ve Bahşiş Dağıtma

Bayramlarda güllaç, çocuk elbisesi, kundura, sadaka ve bahşiş dağıtılırdı (YNG, 122; RK, 81).

6.2.3.4. Bayramlarda atlar ve merkepleri süsleme

Bayramlarda atlar ve merkepler süslenir; bu hayvanlara püsküllü ve boncuklu başlıklar takılır, kadifeli eğerler takılıp saçları kurdelelerle örülürdü (AA, 14, 15).

6.2.3.5. Bayramda çocuk eğlenceleri

Çocuklar bayram yerlerinde atlıkarıncaya, kolan salıncağına binerlerdi (İG, 91; MKMVMD, 337). Bu yerlerde deniz kızı gösteren çadır, hokkabaz çadırı ve nişan atma çadırı vardır. Deniz kızı çadırında yarısı insan, yarısı balık olan mahlûk gösterilir (İG, 92; KA, 161); “_Al gözüm, seyreyle sen bu Deniz güzelinin marifetlerini..” denirdi (İG, 92).

Bayramda çocuklar saatlerce at veya eşeklerin üzerinde gezerler, erkek çocuklar kolan salıncaklarda, kızlar ise beşik salıncaklarda sallanırlardı (KA, 161). Sırası dolan çocuklara bayramcı “Yandı!” der ve sıradaki grup salıncaktaki yerini alırdı (KA, 161, 162).

6.2.3.6. Bayram Namazı

Bayramlarda bayram namazı kılınır (MGS, 36, 37).

6.2.4. Muharrem ayı

Bu ay içinde kaynatılan aştan komşuya gönderilirdi (İG, 77).

Muharrem ayının birinci ve onuncu günleri arasında goygoycu âmâlar sırtlarında torpaları ile yanlarında gözleri gören bir rehber ile sokak sokak dolaşırlardı (İKA, 232). Goygoycu âmâların sesleri şöyle yankılanırdı:

*“Hasan 'la Hüseyin 'e olan işlere
Gökte melek yerde her can ağlar
Görün görün yiğitlerin hâlini
Bağladılar hep suların yolunu
Soldurdular Fatma Ana gülünü
Ya hay goygoy cânım...”* (İKA, 232)

Ay takvimine göre yılbaşı addedilen bu ayda birtakım gelenekler uygulanırdı. Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre bu gelenekler zamanla unutulmuştur (KA, 247).

Bu ayda bereket parası verilirdi (KA, 247).

Muharrem'in ilk on günü fazla su harcanmaz, su kullanmayı gerektirecek çamaşır, banyo, temizlik gibi işler yapılmaz, yeni bir şey satın alınmaz, hediyeleşilmez, düğün ve eğlence tertip edilmezdi (KA, 257).

6.2.5. Hacı Tehniyesi

Hacı dönüşü merasimlerine hacı tehniyesi denir. Hangi mahalle ya da sokaktan bir hacı çıktıysa, Hicaz'dan dönen bu fert kapısı yeşile boyanmış ve içi geleneğe göre bezenerek hazırlanmış bir evde beklenirdi.

İlahiler, tehlil ve tekbirlerle karşılanan hacı evine götürülür, birkaç gün dinlenen yolcu, mevkiisine ve maddi durumuna göre dostlarına bir ziyafet verirdi. Kimi zaman düğünlerden daha tantanalı olan bu merasimlerde hacının evi misafirlerle dolup taşardı. Hacdan gelen kimse davetlilere hediyeler verirdi.

Hacı evine gelen misafirleri sokak kapısında ellerinde gülebdanlar bulunan genç kızlar karşılar ve üzeri eşya ile dolu bir sofraya götürürlerdi. Masanın ortasında yer alan billûr kâsede şeker şerbeti bulunur, etrafında ise yine billûrdan küçük çanaklar, boynuz, abanoz, sedef kaşıklar ve hacılokumları bulunurdu (İG, 57). İsteyenlerin alması için gülyacağı, miskyağı ve hacıyağı hokkalarının yanında fildişi hilâller bulundurulurdu (İG, 57).

Şerbetler içip güzel kokular sürünen misafirler sofranın üzerindeki gümüş bilezikler, mercanlı yüzükler, deniz böceklerinden yapılmış gerdanlıklar, akikler, tesbihler, sürmeler, kınalar, minicik altın sanuberler gibi hediyeliklerden birini seçerlerdi.

Yemekli de yapılabilen hacı tehniyelerin bazıları günlerce devam ederdi (İG, 58).

“Hacı tehniyelerinde hacıyı uğurlama ve karşılama törenlerine katılanlar ayrı bir itibar görürlerdi.”²²

²²Sennur Sezer, Adnan Özyalçınar, **İstanbul'un Taşı Toprağı Altın Eski İstanbul Yaşayışı ve Folkloru**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, Ocak 1995, Altın Kitaplar Basımevi, s.181

6.2.6. Hıdırellez

Ahmet Yaşar Ocak Hıdırellez hakkında şu bilgileri vermiştir: “...*Eskiden Rûz-ı Hızır*” da (*Hızır Günü*) denilen Hıdırellez, halk arasında yaygın inançlara göre, Hızır ile İlyas’ın bir araya geldiği günün hâtrısına kutlanmakta olup, Hızır-İlyas bileşik kelimelerinin halk telâffuzunda aldığı bir biçimi yansıtmaktadır...”²³

İstanbul’da özellikle Kâğıthane’de kutlanan Hıdırellez nisan ayının yirmi ikisinde başlardı. Gül ağaçlarının dibine konan, dalına bağlanan dilek eşyalarına nisanın yirmi üçüncü gecesine Hızır’ın elini sürmesi ve böylece dileklerin gerçekleşmesi beklenirdi.²⁴

Nisanın yirmi ikinci gününün öğleden sonrasında toplantı evi seçilen bir evde toplanılır; içine bir el girebilecek ağzı olan, iki kulplu bir çömleğe bir maşrapa yağmur suyu konur, hoca veya hafız hanım bu suyu okurdu. Toplantıya katılanlar yanlarında getirdikleri ve diğer hanımlarla eş olmayan düğme, yüzük, küpe teki gibi niyet nişanlarını “Ne olacaksa bu seneki halim, söylesin bana mânim” der, besmeleyle çömleğin içine atarlardı. Hoca hanım okuyarak bu çömleği kapar, üzerine yedi kat muşamba sarılmış En’am-ı Şerif’le birlikte yarısına kadar gül ağacının dibine gömerdi. Namazdan sonra da ev sahibi hanım bu gül ağacının etrafına minderler, kilimler, hasırlar sererek törene hazır eder, çömleğe niyet nişanı atmış olan komşuların hepsi gelince hoca hanım çömleği okuyarak alır, çömleği on iki, on üç yaşlarında tel takılan, başına yeşil duvak konan gelin kızın önüne koyardı. Gelin kız sağ eliyle çömlekten bir nişan çeker, elinde saklar, bir genç kız mâni söyler, söylenen mâni nişan sahibinin olurdu.²⁵

Ayverdi eserlerinde Hıdırellez’de kırk elli araba topluca Kâğıthane’ye gidilip eğlenildiğine (İG, 139), gül ağacının dibine çömlek kapatıldığına (İG, 146) değinmiştir.

²³ Ahmet Yaşar Ocak, **İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü**, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi, Ocak 2007, s.145.

²⁴ Münevver Alp, “İstanbul’da Eski Hıdırellezler”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Sayı: 299, Haziran 1974, s.7011.

²⁵ a.e. , s.7012.

6.2.7. Kılıç Kuşanma Merâsimi

Kılıç kuşanma merasimi her padişahın tahta çıktuktan birkaç gün sonra ve yalnız bir kez olmak üzere yapılan dinî hüviyete sahip bir merasim olup halkın padişahı bol bol seyrine vesile olurdu.²⁶

Kılıç kuşanma merasimi padişahın cülûs bahşîşi ile beraber saltanat alâmetiydi. Kılıç alayı olmadan padişah tahta oturmuş sayılmazdı.²⁷

Ayverdi üç buçuk yaşındayken bir kılıç kuşanma merasimine şahit olmuştur. Ananeye göre kılıç kuşanma alayı Eyüp Sultan'da Konya Çelebisi tarafından icra edilirdi. Alay Şehzadebaşı'ndan geçirdi. Ayverdi bu merasimde ilk defa Beşinci Sultan Mehmed Reşad'ı gördüğünü ifade etmiştir (BB, 39, 40; BDBD, 29).

Kılıç kuşanma merasimi Eyüp Sultan'da yapılırdı. Merasim yerine güzergâh olarak uzun yıllar Şehzadebaşı Caddesi kullanılmıştır (BDBD, 29; PH, 91, 92).

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre kılıcı padişahın beline Konya Çelebisi Efendi kuşatırdı (BDBD, 29).

Yılmaz Öztuna kılıç alayı hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Padişah kılıç alayı yolunda mutlaka babası olan padişahın, İstanbul’ u fetheden Fâtih’in ve halîfeliği getiren Yavuz’ un türbelerini ziyaret ederdi. Her türbede Fâtîha okunur, kurbanlar kesilir, sadaka dağıtılır, merasim yapılırdı. İstiyen padişah, büyükbabasının, selefi olan padişahın ve atalarından daha kimi isterse onun türbesine de uğrardı...”²⁸

6.2.8. Cülûs töreni

Cülûs töreni hem millî hem dinî bir hüviyete sahip bir törendi.²⁹ Ayverdi eserlerinde cülûs (TTOA II, 239, 280) ve cülûs bahşîşine (TTOA II, 5, 133) değinmiştir.

²⁶ Yılmaz Öztuna, “Osmanoğulları”, **Hayat Tarih Mecmuası**, , Yıl: 12, Cilt:1, Sayı:7, Sıra No: 139, 1 Temmuz 1976, s.7.

²⁷ Yılmaz Öztuna, “Saltanat Alâmetleri”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 12, Cilt: 1, Sayı: 5, Sıra No: 137, 1 Mayıs 1976, s.9.

²⁸ Yılmaz Öztuna, “Osmanoğulları”, **Hayat Tarih Mecmuası**, , Yıl: 12, Cilt:1, Sayı:7, Sıra No: 139, 1 Temmuz 1976, s.8.

²⁹ a.e. , s.7.

Tahta yeni geçen padişah için cülûs ve biat merasimi yapılır, padişah Eyüp Sultan'da kılıç kuşanırdı (TTOA II, 207).

Biatte, sadrazamlar daha önceden el öperken, II. Murad'ın cülûsundan itibaren el etek öpme başlamıştır.³⁰

Padişahların cülûslarından evvel kılıç kuşanma merasimi yapılırdı (PH, 91, 92).

6.7.9. Cuma Selâmlığı

Padişahlar sağlıklarının yerinde ve sapasağlam olduklarını halka ispat etmek üzere cuma selâmlığına katılırlardı.³¹

Padişah her cuma bir camiye gider, namaz kılar ve hutbe dinlerdi. Bu debdebe ve ihtişam gösterisi mahiyetindeki tören geniş ölçüde askerî bir törendi. Bu törene “selâmlık resm-i âlîsi” denirdi.³²

Halide Edib Adıvar, Sinekli Bakkal romanında bir cuma selâmlığını şöyle tasvir etmiştir:

*“Cuma Selâmlığı'nı görmeye epey bir kalabalık gider. Çünkü tantanalı, şaşaalı bir alay, rengin ve zengin üniformalı, seçme ve güzel yaverler, yelesini sallayan, yeri deşen cins atlar, muhteşem arabalar görürler. Bütün bunlar her hangi operayı sönük bırakacak bir dekor içinde çevik ve çabuk bir gidiş ve geliş, bir hareket cereyanı halinde gözlerinin önünden geçer.”*³³

Ayverdi padişahların ananevi olarak iştirak ettikleri cuma selâmlığına eserlerinde değinmiştir (TRMVM, 271; KA, 44).

II. Sultan Abdülhamit 21 Temmuz 1905 tarihinde katıldığı cuma selâmlığı esnasında suikasta uğmuştur. Suikastçıların oku hedefine ulaşmamış, padişahın kapıda şeyhülislâmla birkaç dakika konuştuğu için bomba selâmlık alayına katılanları vurmuştur (TRMVM, 233).

³⁰ Yılmaz Öztuna, “Saltanat Alâmetleri”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 12, Cilt: 1, Sayı: 5, Sıra No: 137, 1 Mayıs 1976, s.10.

³¹ Edmondo De Amicis, a.g.e. , 213

³² Yılmaz Öztuna, “Saltanat Alâmetleri”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 12, Cilt: 1, Sayı: 5, Sıra No: 137, 1 Mayıs 1976, s.11.

³³ Halide Edib Adıvar, **Sinekli Bakkal**, Yay. Haz.: Dr. Mehmet Kalpaklı, S. Yeşim Kalpaklı, İstanbul, Özgür Yayınları, Ekim 2003, s.59.

6.7.10. Şet Kuşanma

Osmanlı hükümdarları arasında Orhan Gazi ve Birinci Murad bir ahi baba tarafından şet kuşanmışlardır (KA, 116, 117).

6.7.11. Velâdet-i Hümayun ve Beşik Alayı

Velâdet-i Hümayun ve beşik alayları İstanbul'a eğlenceli günler geçirten bir şenlikti. Bir şehzade veya sultanın doğumu, eyaletlere ve kadınlara fermanlar ve şehre de dellâllar vasıtasıyla haber verilirdi.

Şehzadenin doğumu Hatt-ı Hümayun'la Paşa Kapısı'na bildirilir, vezirlere, şeyhülislâma, kaptan paşaya, defterdar ve yeniçeri ağası gibi birinci derecede teşrifata tabi olanlara haberciler gider ve getirdikleri müjde sebebiyle kendilerine hilatlar, ihsanlar verilirdi.

Sarayın, anane gereğince doğumu kutlamasında lohusanın zümrüt, yakut, inci ve mücevherlerle süslü yatağının etrâfında rical aileleri tebrike gelmiş olurdu. Kızlar ağası tezkireyle sultanlar ve baltacıları davet eder, onların aracılığıyla da rical aileleri gelirdi. Yeni doğan bebeğin gümüşten beşiği darphanede yapılırdı. Beşik hazine kethüdası ve iç ağaları eliyle Harem-i Hümayun kapısına kadar götürülür ve kızlar ağası, hazinedar ağa ve maiyetleri halkı tarafından teslim alınıp Harem'e verilirdi.

Fakat asıl beşik alayı valide sultanla sadrazamın gönderdikleri beşikler için yapılırdı. Valide sultan, beşiği, puşide ve yorganı çocuk doğmadan evvel hazırlatmış olurdu. Eski Saray'da yapılan merasim için belirlenen saatte davetliler toplanır ve bir alay haline gelir, valide sultanın baş ağası, beşiği dışarı çıkarıp valide kethüdasına verir, o da başında taşıyacak olan valide kahvecibaşısına verirdi.

Çocuğun, sırmalı bohçalar içine sarılmış yorganı ikinci kahvecide, puşide ise üçüncü kahvecide olarak teşrifatçının işaretiyle alay Eski Saray'dan Yeni Saray'a giderdi. Alay, Bab-ı Hümayun'dan girip Orta Kapı'ya gelince, atlardan inilirdi. Valide sultanın baş ağası beşiği ve puşideyi öpüp kızlar ağasına verir, o da yazıcı efendiye verirdi. Kızlar ağası ile diğer ağalardan oluşan alay, aldıkları emanetleri Harem'e götürür oradan da hilât ve ihsanlar alırlardı.

Asıl muhteşem alay, sadrazamın inci ve mücevherlerle hazırlattığı beşik için yapılandı. Teşrifatın icabettirdiği kimselere tezkireler yazılırdı. Davetli kadrosu çok geniş olur, kalabalık, Paşa Kapısı'nda toplanır, beşik sadrazamın eliyle kethüda beye teslim edilir, o da bu emaneti binek taşına kadar götürerek, sadaret başçuhadarına verirdi. Başçuhadar da beşiği saraya kadar başının üzerinde taşırdı.

Paşa Kapısı'ndan hareket eden alay, başta kılavuz çavuş olmak üzere, dîvan çavuşları, Enderun ağaları, çavuşlar emini ile kâtibi, sağ tarafta ise gedikli müteferrika, sol tarafta gedikli çavuşlar, sadrazam bölük başısı, kapıcılar kethüdası ve selâm ağalarından oluşurdu.

Alayın bu ilk kafilisi ile arkadan gelen ikinci kısmı, başlarında çiçek ve meyve tablalarıyla gelen ağalar, iki alayı birbirinden ayırır ve birbirine bağlardı.

Merasimin ağırlık noktası ola beşik, yorgan, puşide ve sorguç gelirdi. Alay, en arkadan gelen sadaret kethüdasıyla ikinci kısmını da tamamlamış olurdu.

Alay mehterhane eşliğinde belirli yollardan geçip belirli merasimle Harem'e giderdi. Harem'e giren beşikler, lohusanın odasına yine merasimle alınırdı. O sırada lohusanın yanında bulunan valide sultanla diğer sultanlar ve davetli olarak gelmiş rical kadınları, ayağa kalkarlar, valide sultan, bir avuç altını beşiğin içine döker ve bu saçı, diğer sultan ve kadınlar tarafından para, hediye ve kumaş yığını gibi saçlarla taklit edilirdi. Ebe kadın bu bahşişleri bir tarafa iter, bir duadan sonra çocuğu beşiğine koyup üç kere salladıktan sonra tekrar kucağına alıp otururdu.

Beşiklerin saraya geleceği hafta sultanlar ve rical kadınları Harem'de misafir edilip, çalgılı, şarkılı, rakslı meclislerle eğlendirilmiş, hediyeler ve ziyafetlerle ağırlandı olurdu. Şeyhülislâm ailesi hariç, davetliler çocuğa, lohusaya, hasekilere, cariyelere, hizmetlerine bakan saraylı kızlara kıymetli hediyeler ve ihsanlarda bulunurdu (TTOA II, 105-108).

6.7.12. Peştamal Kuşanma

Çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan da ustalığa geçişler için yapılan peştamal kuşanma cemiyetleri kışın camilerde veya yazın loncalarda olurdu. Yazın ise Veli Efendi, Çırpıcı, Çamlıca, Fenerbahçe, Göksu, Sarıyer, Beykoz veya Kâğıthane'de yapılan bu tören için lonca reisine, yiğitbaşıya, kâhyaya hediyeler hazırlanır,

şerbetlerin ezilir, helvalar, dolmalar yapılır, alay Kâğıthane'ye varmadan, kuzular çevrilirdi (İEK, 114, 115; BT, 302, 303).

6.7.13. Ulûfe

Ayverdi kapıkulu ocaklarının ulûfe alışıını şöyle anlatmıştır:

“Ulûfesini almadan evvel saray mutbağından çorba ve zerde pilâv yiyerek Orta Kapu'da bekleyen tekmiil kapıkulu ocakları, sadrâzamlar dîvan erkânını selâmlarlar, dîvan erkânı da, kendilerine doğru gelen ocak ağalarını karşılamak üzere ayağa kalkarlardı. Ağalar sadrâzamı etekler, efrad ise tevziât nihâyet buluncaya kadar edep ve erkân üzere ayakta beklerlerdi. Kollarını göğsünde çaprazlıyarak niyaz vaziyetinde Gülbank çeken baş çavuşun duâsına bütün efrad hep bir ağızdan muhteşem bir Hû... sesiyle cevap verdikten sonra baş çavuş:

– Birinci Ağa Bölüğü! diye bağırır, cevabı karakolcu:

– Burada; diye verince tekrar baş çavuş:

– Haydi; diye izin verir vermez, bölük efrâdı koşup keseleri alır ve omuzlarına vurarak geri dönerlerdi. ” (TTOA II, 25).

6.7.14. Türk olmayan unsurlara ait özel günler ve merasimler

Ot toplama şenliği, paskalya ve yortu Türk olmayan unsurlara ait özel günler ve merasimler olup Ayverdi'nin eserlerinde yer almıştır.

6.7.14.1. Ateş Gecesi

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre Ortodoks Rumların kutladıkları Ateş Gecesi Yortusu eski Germenlerin yaz gecesi yortusu ile eski milletlerin bir dinî merasiminin devamıdır. İstanbul Rumları 23-24 haziran gecesi kutladıkları bu törende meydanlarda ateş yakarak etrafında dans ederler ve ateş üzerinden atarlardı (İKA, 141, 142).

6.7.14.2. Haç Çıkartma

Ortodoksların kış mevsiminde Boğaz'ın sularına attıkları haçı dalarak çıkarmaları bir gelenek hâlini almıştır (İKA, 141, 233).

6.7.14.3. Ot Toplama Şenliği

Yazarın verdiği bilgiye göre mayıs ayında İstanbul'da bulunan zenciler ot toplama şenliği yaparlardı. Rumî takvimle ayın ilk gününe rastlayan bu bayram ve ibadet şenliği Ayverdi'nin deyimiyile "totemik ve iptidâî bir kabile âdetinin dejenere olmuş bir devamı bir versiyonu" idi.

Zenciler âdeti mabud olarak gördükleri kolbaşlarına adak adar, hediye, bahşiş verir, her bir emrini hiç tereddütsüz kabul ederlerdi. Yerlerinden yurtlarından kopmak zorunda kalmış bu insanlar için bu mühim gün olaysız geçmezdi.

Sabahleyin erkenden dolmaları, helvalarıyla Çırpıcı, Çamlıca gibi mesire yerlerine giden zenciler ot toplayıp çıkınlar, bunları başlarının üzerine alarak türküler eşliğinde raksederlerdi. Bu merasim esnasında onları izleyenlere aldırılmazlar ama yaklaşan olursa ellerinde ne varsa saldırırlardı. Belki de halk o yüzden bu zencilere "babalı arab" derdi (İEK, 126).

Ot toplama eğlencesi mayısın ilk günü yapılırdı. Bu vakitte Çırpıcı en kalabalık zamanını yaşardı. Zenci halayıklar halka olup hep birlikte zenci türküleri söylerler, raksederler, ot ve çiçek toplarlardı. Bunları bohçalayıp başlarının üzerine oturarak yürüyüşe çıkarlar, kendilerini seyretmeye gelenlere son derece haşın davranır, yaklaşan olursa sopayla kovalarlardı (İG, 89, 90).

Ayverdi bu merasimi daha başka eserlerinde de anlatmıştır (İKA, 231, 232; PH, 114-116).

6.7.14.4. Paskalya

Şişli'de Rum gençleri paskalya zamanı ellerinde meşalelerle kilise ilahileri söyleyerek sokak sokak gezerler. Bu faaliyetlerini hiçbir müdahaleye uğramaksızın özgürce gerçekleştirirlerdi (ATVT, 9; KA, 117; İKA, 141, 233).

6.7.14.5. Yortu

Ayverdi yortu ile ilgili uygulamalardan birini anılarına başvurarak anlatmıştır: Ermeni Agop ailesinin Dudu Bacı isimli kayın validesi ve onun kızı

Araksi özellikle kış mevsimine rastlayan yortu günlerinde koyu ve ezik olarak pişirdikleri stlacı kenarlı bir tepsiye koyup üzerini kapakla örtüp kara gömerlerdi. Yirmi dört saat beklettikleri bu tatlıyı baklava şeklinde keserek hem kendileri yer hem de yan komşuları olan Muharrem Bey'e gönderirlerdi (DBKN, 32).

VII. BÖLÜM: MESLEKLER

Ayverdi eserlerinin muhtelif yerlerinde hakkında açıklama yapmaksızın antikacıya (EK, 205), aşçılara (BG, 26, 70; İŞ, 38, 143; YNG, 271; BB, 292; KRUYAIM, 155; BDBD, 7, 8, 115, 129; HGGH, 89, 93, 207; KA, 80, 81; KK, 144, 202, 264; PH, 53, 230, 269, 270; EK, 225), arabacılara (İŞ, 43; İEK, 46; RK, 13), at cambazlarına (HGGH, 86, 87), at uşaklarına, (İŞ, 43, 44; PH, 125) , ayakkabıcıya (EK, 220), ayakkabı tamircisine (RK, 13; PH, 269), ayvazlığa (İEK, 136, 233; KK, 165), bahçıvanlara (BG, 23, 25, 26, 27, 38; İŞ, 19, 72, 143; İG, 148; BDBD, 4; HGGH, 195; KK, 165; ADD, 190; PH, 210), bakkallığa (MBG, 137; HB, 30, 32, 33, 34, 35; HGGH, 137, 206; KK, 63, 67; ADD, 176-178), PH, 53, 126), balıkçılığa (İG, 148; PH, 280, 281), baytarlığa, (HGGH, 88; DBNK, 229), bostancılığa (PH, 78, 79, 205), bekçiliğe (Mİ, 56, 89, 92, 93, 184, 185, 187, 199; HB, 31; HGGH, 229; MKMVMD, 336, 337; PH, 270), berberliğe (DBNK, 235; PH, 229), biberciliğe (KA, 195), bohçacılığa (PH, 214), bozacılığa (PH, 270), börekçiliğe (İEK, 113; KK, 33, 74), cevizciliğe, (PH, 87), çaycılığa (PH, 229), çiniciliğe (ADD, 167), çömlekçiliğe (PH, 280), çöpçülüğe (KK, 110), çörekçiliğe (İEK, 113; KK, 74), çulhacılığa (EK, 89), dadılığa (BB, 94, 95; HGGH, 97, 98, 100, 101, 167; BDBD, 33, 76, 90, 91, 92, 123, 124; D, 32; RK, 36, 53, 204; EK, 158, 227), dam aktarıcılığına (KA,195), doktorluğa (BG, 39, 40, 42, 46, 47, 48, 52, 53, 57-63, 72, 77, 83-85, 98, 116-122, 126, 131, 133, 142, 146-148, 168, 169, 171, 192, 200- 203, 206-208, 210, 215, 218, 219, 222, 225-227, 229, 230, 235, 248-250, 253; İŞ, 9, 20, 27, 28, 30, 33,76, 77, 84, 85, 89, 93, 95, 97, 99, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 140, 170, 217, 242; YNG, 213, 214, 215, 218, 219, 220; D, 135; Mİ, 59; HB, 58, 59; TTOA III, 70; RK, 13, 21, 23, 28, 50, 154, 175; HGGH, 37, 127, 161, 179, 198, 248; DBNK, 193, 194, 195; RK, 226; KK, 104; KA, 89, 90, 91, 92, 93, 204, 212, 274, 275, 276; ADD, 23, 24, 144; PH, 178, 180, 244; EK, 243), dondurmacılığa (BDBD, 14; KK, 255; ADD, 228, 229), dökmeceye (EK, 211), ebeliğe (İEK, 215; MGS, 51), eskiciliğe (YNG, 43), esnaflığa (İG, 148), garsonluğa (İŞ, 253), ihtisap ağalığına (İKA, 287), hakkâklığa (ADD, 160), hamalbaşılığa (KK,55), hamallığa (KK, 55), hattatlığa (HGGH, 114, 115, 214; DBNK, 230; RK, 48; KK, 34, 116, 164; KA, 133; ADD, 41, 167; PH, 93, 95), helvacılığa (İEK, 113; KK, 255), imamlığa (BB, 123, 124; Mİ, 11, 12, 15, 17,

22, 24, 29, 31, 33, 37, 43, 51, 52, 54, 62, 66, 67, 80, 84, 90, 91, 94, 95, 106, 112, 116, 122, 127, 131, 147, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 175, 181, 182, 184, 187, 188, 201, 203, 207, 214, 215, 219, 220, 230, 232, 235, 236; HB, 31; MKMVMD, 380; HGGH, 227; RK, 158; KK, 201, 254, 239; KA, 178, 182; PH, 213), kadayıfçılığa (İEK, 113), kadılığa (İKA, 287), kahveciliğe (BG, 239, 240, 242; Mİ, 28, 56, 173; HB, 45, 46, 47; İEK, 216; KK, 264), kâhyalığa (İŞ, 45, 46, 48, 55, 60; YNG, 18, 233, 234, 251, 252; TTOA III, 43; PH, 270), kahvecibaşılığa (BB, 285; KA, 176, 177; ADD, 180, 181), kâğıtçılığa (İKA, 175, 176), kalemtraşçılığa (İEK, 121, 122; ADD, 167), kalfalığa (İŞ, 51, 55, 56, 59, 67, 238; İEK, 213, 234, 257; YNG, 142,183, 184, 255; HGGH, 94, 96, 98, 167, 168; ATVT, 259; TTOA III, 39, 43; BDBD, 23, 42, 72, 73, 80, 82, 90; ADD, 189, 190), PH, 171,172, 270), kasaplığa (HGGH, 137; PH, 53, 126), kavafılığa (İEK, 121, 122; ADD, 213; EK, 89), kayıkçılığa (BG, 237, 238, 239, 242; İG, 148; HGGH, 115; KK, 165; DBNK, 169, 170; ADD, 192; PH, 267), kaymakçılığa (İG, 114), kebabçılığa (İG, 113), kestaneciliğe (PH, 87), kol zâbitliğine (İEK, 131, 132), köçekliğe (HB, 44), kuşçuluğa (KK, 264), kuşlokumculuğa (YNG, 78), kuyumculuğa (BB, 103; HGGH, 160; KK, 56, 117, KA, 160, 198; ADD, 31,32, KK, 56, 57, 58, 59; PH, 221; EK, 190, 212), kürkçülüğe (HGGH, 223), lokmacılığa (YNG, 78) mahalle bohçacılığına (İEK, 261, 262), mahyacılığa (PH, 97, 98), marangozluğa (Mİ, 20, 24, 29, 40, 112), muhtarlığa (Mİ, 116, 121; HB, 31; HGGH, 228), müderrisliğe (İŞ, 7), müezzinliğe (BB, 13; Mİ, 22, 23, 24, 26, 40, 53, 61, 113, 114; RK, 120; KK, 253), müftülüğe (HGGH, 188), mürebbiyeliğe (YNG, 10), mühürcülüğe (İEK, 121, 122), mülâzımlığa (BG, 238), müzehhipliğe (ADD, 167, 168), nakkaşlığa (İEK, 212, 122; KA, 133; ADD, 167, 168), nakış hocasına (EK, 192), natırlıklığa (PH, 163), nedîmliğe (PH, 82), nişan mûmeyyizliğine (BB, 103; KK, 117), odabaşılığa (198, 199), okçuluğa (KA, 122), oymacılığa (KA, 133), pilavcılığa (KK, 148), poğaçacılığa (KK, 74), tablakârlığa (KK, 264), taşçılığa (İG, 113), sahlepçiliğe (PH, 256), saraçlığa (İEK, 121, 122), saray kethüdasına (TTOA III, 42), sedefkârlığa (HGGH, 187), sepetçiliğe (İEK, 104) seyisliğe (İEK, 136; HGGH, 86; PH, 202), simitçiliğe (KK, 110; PH, 270), sütçülüğe (İEK, 75, 267, MGS, 98; HB, 31; HGGH, 201, 203; KK, 74 75; ADD, 160; PH, 255; İKA, 271), şekerçiliğe (KA, 191, 193), şerbetçiliğe (İEK, 113; KK, 105), telkadayıfçılığa (YNG, 78), terlikçiliğe (Mİ, 61;

PH, 178, 180), terziliğe (İEK, 121, 122; YNG, 273; BB, 126; PH, 178, 180), turşuculuğa (Mİ, 129, 135; KK, 75), tütüncülüğe (Mİ, 115), uşaklığa (HGGH, 84; ADD, 190; PH, 202, 214, 215, 230; EK, 225), vaizliğe (KK, 254), valide kâhyalığına (PH, 12, 13), yağlıkçılığa (KA, 200, 201; PH, 215), yoğurtçuluğa (PH, 53, 54), zülbiyeciliğe (İEK, 113) değinmiştir.

Ayverdi'nin hakkında açıklama yaptığı meslekler aşağıda verilmiştir:

7.1. Ayvaz

“İşe koyulmuş, hazır bekleyen” anlamına gelen ayvaz kelimesi Van yöresinden gelip konaklarda çalışan Ermeni gençler için kullanılırdı.¹⁴²

Ayvaz konaklarda kapıyı açar, geleni buyur ederek erkekse uşaklara, kadınsa kalfalara teslim ederdi. Bu hizmetlilerin diğerlerinden farklı olarak giydikleri sırmalı elbiseler ve başlarıdaki sırmalı küçük takkeleri haricinde ayırt edici özelliklerinden biri de diğer uşaklar gibi çağırıldıkları zaman efendim değil “Lebbek” kelimesinin bu sınıfta klişeleştiği yanlış telâffuzu olan “Lobby!” diye karşılık vermeleri idi (İŞ, 42, 43).

Ayvaz Serkis uşak odasının belli başlı tiplerinden olup işine son derece bağlı bir konak çalışanıdır. Odanın taşlığa bakan penceresinden cümle kapısını görebilecekken o yine de kapıdan uzun müddet ayrılmamayı tercih ederdi. Bu sebeple de kahvesini içer içmez görevinin başına dönerdi. Akşam üstleri mutfaktaki yemek tablalarını alarak harem ve selâmlığa götürmek, lâmba şişelerini temizleyerek gazlarını koymak, kömürü ocakta yakarak mangallara taksim etmek gibi başka işlerden de mesul olan Ayvaz Serkis işinin ehli bir çalışandı. Günlük işlerini hiç aksatmadan yapan ayvaz kimseyle muhatap olmadığı gibi münakaşalara da girmezdi (İEK, 44, 45).

Ayvaz konağın hanım veya beylerini alan arabacıya cümle kapısını açardı (İEK, 72).

“ ...Osmanlı İmparatorluğu devrinde, büyük şehirlerimizin kavas ve ayvazları Hırvat; bahçivanlarımız da Karadağlı olurdu...” (YBA, 83).

¹⁴² Necdet Sakaoğlu, “Ayvaz”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1993, s.497.

Ayvaz, külhanı ısıtır, sokak kapısı ile ilgilenir, geleni gideni buyur eder, akşam olunca da, ocağa döktüğü kömürler kor olunca mangallara taksim eder, bir kısmını harem kapısına götürmek, geri kalanını da selâmlığa ve koğuşlara verirdi (RK, 162).

7.2. Bekçi

Mahallenin asayiş ve inzibatından sorumlu oldukları kadar şeref ve haysiyeti için de görev başında olan bu cesur ve mert adamlar imam ve muhtarın olduğu gibi mahallelinin de hizmetindeydiler. Kimse bekçileri önemsememezlik edemezdi. Bekçilik bir kariyer meselesi, kapalı sınıf şuurunun en küçük ama önemli bir müessisiydi. Bir mahalleye bekçi olabilmek için ahlâklı, namuslu olmak mesleğe uygunluk vasıflarına sahip olmak gerekirdi. Bekçi tayin etmek işi de gediğe, ocağa mahsus bir işti. Teşkilâtın uygun görerek bir mahalleye görevli olarak gönderdiği bekçiye artık mahalle gönül rahatlığıyla canını, malını, ırzını, namusunu emanet edebilirdi. Sılaya giden bekçinin yerine gelen bekçi de aynı vasıfları haiz olarak bu güven zincirini sürdüren bir görevli olurdu (İEK, 21, 22).

Bekçiler gündüz çalışmazlar, yangın çıksa dahi haber vermezlerdi. Ucu demirli sopalarını kaldırırma vurup “yangın var!” diye mahalle mahalle dolaşır haber vermek onların geceye mahsus bir işiydi (İEK, 44).

Ayverdi eserlerinin değişik kısımlarında mahalle bekçilerine değinmiştir (İEK, 75; RK, 211). Mahalle bekçileri ramazan bayramlarında sabah davul çalarak mâni söylerlerdi (MKMVMD, 336, 337).

Evleri boş kalmasın diye bekçiler beklerlerdi (BDBD, 87, 96; HGGH, 229).

Bekçiler o kadar güvenilir kimselerden olurdu ki uşağı ve aşçısı olan evlerin sofralarına davet edilirdi (PH, 230).

7.3. Bostancıbaşı

Asıl görevleri Topkapı Sarayı ile diğer padişah saraylarının güvenliğini, bakımını sağlamak, bahçelerinin ekim ve dikimi ile ürünlerinin derlenip satışı sunulmasını temin etmek, ve şehirde dirlik düzenlik ile, özellikle kıyılar boyunca

zabita görevini yerine getirmektir. Bostancılar kuruluşunun şefi olan Bostancıbaşı, padişah kayığının dümenini tutmakla görevliydi. Bostancıbaşılar yol boyunca padişahı güzergâh hakkında bilgilendirirlerdi. Birer tarih kaynağı olan bostancıbaşı defterleri bu şekilde ortaya çıkmıştır.

“Bu kayıtlar, sıraladıkları yapıların mimarileri, yapılış tarihleri, geçirdiği aşamalar, görünüşleri, renkleri, biçimleri gibi, en esaslı ve bugün en yararlı olabilecek bilgileri içermeseler bile, hiç değilse, bir kıyı boyunca kaç yapı vardı, bunların sahipleri hangi ekonomik ve siyasî kesimlere mensuptular, gibi, şehir tarihinden başka, çeşitli bilim dallarının da işine yarayacak, asgari bilgiler taşıyan listeler oluşturmaktadır.”¹⁴³

Bostancıbaşı padişahın denizde seyri esnasında merakını celbeden yapılar hakkında bilgi vermekle görevliydi (BT, 55, 56, 59). Bostancıbaşı görevini ifa ederken elindeki defterine bakardı. Bu defterde İstanbul’un imarı kutu kutu, hane hane ayrılmış bulunurdu (BT, 56).

Bostancıbaşı aynı zamanda kadirganın dümenini tutardı. Bostancıbaşı orduya bağlı olmayan Bostancılar Ocağı’nın da merkez adamıydı. Bostancı Ocağı şehrin asayişinden sorumlu olup bostancıbaşı kayığıyla Haliç, Marmara ve şehrin kuşatan suları dolaşırdı (BT, 59). Bostancıbaşının limanda teftişler yaptığı kayığına kanca başı denirdi (BT, 64).

Bostancılar kuru ve ormanları korur, bir kısmı meyve, sebze, çiçek bahçeleri ekip sürerlerdi. Bostancıbaşı da bu bahçelerde yetişen ürünlerin satışını deftere kaydedip padişaha sunardı (BT, 68).

7.4. Bozacı

Gündüzleri ortada gözükmeyen bozacılar Meşrutiyet’e kadar Arnavutlardan olmuştu.¹⁴⁴

Ayverdi de bozacıların çoğunlukla Arnavut olduğuna değinmiştir (İG, 95; İKA, 271). Bozacılar “Bûze, vak bûze...” diye seslenirlerdi (İKA, 271).

¹⁴³ Çelik Gülersoy, **Kayıklar**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1983, s. 18, 20.

¹⁴⁴ R.E. Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, III. C. , 1394.

7.5. Ciğerci

Halûk Şehsuvaroğlu ciğerciler hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Ciğerciler şalvar, tozluk; sırtlarına, dizlerine kadar inen bir üstlük giyerler; geniş kemerlerinin üzerinden bıçaklarını sarkıtırlardı. Sattıkları ciğerleri, omuzlarına aldıklarına kocaman bir sırık üzerine dizerler ve müşterilerine bu ciğerleri bellerindeki bıçakla kesip satarlardı. Ciğercilerin mahalle aralarında peşlerine kediler takırdı.”¹⁴⁵

Ciğerciler gür bir sesle Cerr!.. diye bağırdı. Omuzlarında ciğer dizilmiş uzun bir sırık vardır. Peşlerinde de kediler olurdu (İEK,112).

Ciğerciler poturlu, keçe külahlı idiler (İG, 173).

Ayverdi pek çok eserlerinde eski bir sokak satıcısı olan ciğerciye tarif etmiştir (PH, 86).

7.6. Çengi

Mahalle düğünlerine çağrılan saz takımlarında çengi bulunurdu. Çenginin elbisesi süslü ve boncuklu olurdu (Mİ, 99). Parsa toplayan çengi ilk bahşişini gözüne kestirdiği en itibarlı kişiden alırdı (Mİ, 100). Çengi oynarken saz keriz havaları çalardı. Bunlardan en revaçta olanlarından birisi şu idi:

*“Galata'nın uşağı
Gevşek bağlar kuşağı
Şaka maka dinlemez
Çeker hançer bıçağı” (Mİ, 100)*

7.7. Divitçi

Yalnız İstanbul'a değil bütün memleket için pirinç, gümüş, abanoz divitlerin hazırlandığı Divitçiler Çarşısı sırtını Süleymaniye'ye yaslamış, yüzünü Tiryakiler Çarşısı'nın kahvelerine döndürmüş kırk küsur dükkândan oluşurdu. Divitler

¹⁴⁵ Halûk Y. Şehsuvaroğlu, **Asırlar Boyunca İstanbul**, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, s.220.

medreselinin lame ve mürekkebinin yanında taşımalarını sağlarken bazı öğrenciler tarafından kavgalarda darp aracı olarak da kullanılırdı (İG, 58, 59).

7.8. Dondurmacı

Dondurmacılar sandallarla da geçerdi (BDBD, 14).

7.9. Dökmeci

Süleymaniye’de bulunan Dökmeciler deneni çarşı kaba sanatkârlara aitti ve bu çarşının isli, dumanlı dükkânlarında kazanlar kaynar, kalıplar hazırlanır, tesviyeler yapılır, döküm çapakları temizlenir, yüksek ısılı potaların içindeki sıvılaştırmış maden parçaları kalıplara dökülerek dondurulur, demirse demir, çelikse çelik, tunçsa tunç olup kalırdı (İG, 59).

7.10. Esnaf

Ayverdi, Türkiye’ye gelen Elizabeth Graven, Madame Montegu, Busbesq gibi Avrupalı seyyahların seyahatnamelerinde Türkiye’deki esnafın yabancıları mister, mösyö, sinyor diye kollarından çekiştirmediğini, dükkânlarında oturulduğu takdirde misafir muamelesi yapıp kahve ikram ettiklerini, pazarlık etmedikleri gibi aldatmadıklarını da ifade ettiklerini belirtir (MKT, 52).

Ayverdi, tarihçi A. Ubcini’nin İstanbul’da birkaç sene kaldığını ve izlenimlerini Paris’te neşrettiğini belirttikten sonra kendisinin eserinden aktararak İstanbul’da dükkâncıların namaz vakitlerinde dükkânlarının kapısını açık bırakıp gittikleri halde hırsızlık olaylarının senede üç dört kez geçmediğini ifade etmiştir (MKT, 75).

Ayverdi esnafla ilgiyi şu bilgileri vermiştir:

“Esnafın esnaflıktan hoşnud, uşağın uşaklıktan memnun, işçinin işine bağlı olduğu devirlerde, çırak çıraklığını bilir; kalfa kalfalığı ile öğrenir; usta kâhyaya itaat eder, kâhya lonca ehline saygı gösterir ve her üst kademe, kendi küçüğüne, kendi idâresi altındakine, bilgisinden, görgüsünden tecrübe ve terbiyesinden cömerdce bezleder, pay

düşürürdü. Öyle ki eksigini tamamlar, azını çoğaltır, yokunu var eder, kusurunu başlıklar, sevgisini, alâka ve şefkatini esirgemez, gücü yettiğinde, kendini vazifeli saydıklarına ve hattâ saymadıklarına, kol kanad açmayı, ilâhî bir borç ve zevk bilirdi.” (RK, 206).

7.11. Fes kalıpcısı

Şehirde fesçi dükkânlarının yanı sıra fes kalıpcıları da olurdu. Fes kalıpcıları, hırpalayarak kullanılan, uzun zaman giyilen, yağmurda karda ıslanarak kalıbı bozulan fesleri büyüklüklerine göre kalıba çeker buharla ütölüyüp düzeltirdi (RK, 182; İKA, 226).

7.12. Fırıncı Yamağı

Kışın gece yarıları fırıncı yamaklarının sokaklarda naralar atarak akşam simidi satarlardı (PH, 86).

7.13. Hacamatçı

Hacamat kan aldırma ameliyesidir. Bunun için hacamatçılar vardır. Ayverdi'nin dayısı da hekim tavsiyesine uyararak kan aldırma istediğinde eve hacamatçı gelir. Bu işlem yapılmadan önce etrafa sıçrayan kanın kirletmemesi için yerlere örtüler serilir, leğenler, ibrikler hazırlanırdı (RK, 179, 180).

7.14. Hakkâk

Beyazıt'ta Hakkâklar Çarşısı vardı. Bu çarşıya kunduralar dışarıda bırakılarak girilirdi. İçindeki dükkânlar kilimli, postlu, minderli olup son derece temiz olup dükkânlar bir kadem yüksekte bulunur ve asmalar, morsalkımlarla örtülmüştür. Bu çarşıdaki usta-çırak ilişkisi Türk ahlâkını en güzel şekilde temsil edecek şekilde yaşanmış, ustalar çırak yetiştirmiş, yetişen çıraklar ustalarının izni olmadan dükkân açmamış, tezgâh sahibi olmamışlardır. Sanat ve meslek haysiyeti ön plânda tutulurken para ve hırs bu değerleri gölgelememiş müşteri esnaf arasında menfaat

çatışması olmamıştır. Bu çarşıda müşteri ve esnaf arasında karşılıklı saygı, huzur, güven ve anlaşma esas tutulmuştur (İG, 37).

Hakkâklık geleneğinde kıskançlık ve öfkeye yer yoktur. Siftahını yapan esnaf gelen diğer müşteriyi henüz siftah yapmamış meslektaşına gönderirdi. Bunu bir vicdan ve iman borcu olarak benimseyip yapan hakkâk böylece insan oğlunun eşref-i mahlûkat sıfatını bir canlı örnek olarak ispat ederdi (DBNK, 231).

7.15. Halayık

Ayverdi bir konak çalışanı olan halayıklara değişik eserlerinde değinmiştir (İŞ, 47, 49, 52, 55; İEK, 136, 213; YNG, 18, BB, 126; HGGH, 84, 93, 97; RK, 54; KK, 171). Hali vakti yerinde ailelerin kızları evlenirken yanlarında çeyiz halayıkları da götürürlerdi (KK, 44).

7.16. Hamlacı

Piyade hamlacıları uzun süren bir çalışma sonucunda âdeta sanat denebilecek ölçüde tavırlara sahiptiler. Hamlacı, sıvıyacı ve başçı aynı anda çektikleri kürekler ile sanki bir kişi piyadeyi idare ve sevk ediyor izlenimi uyandırır (BT, 47, 48).

Yazar açıklamaya gitmeden hamlacılara değindiği eserleri de vardır (PH, 42, 81).

7.17. Haremağası

Ayverdi bazı eserlerinde haremağalarına sadece değinmiştir (İEK, 125; KK, 165; PH, 202, 209).

Haremağaları hareme, selâmlığa girer gibi destursuz girebilirlerdi (İEK, 45, 46).

Haremağaları Afrika kabilelerinden kaçırılan erkek çocuklardan seçilirdi. Bu çocuklar ameliyat ettirilerek zürriyet veremez hale gelince konaklara, saraylara haremağası olarak satılırlardı (PH, 114).

7.18. Haseki Ağası

Haseki ağalar, padişah Boğaziçi gezintisine çıkınca bulunduğu köşkte hükümdarın kılıcını tutarlardı (PH, 43).

7.19. Hazinedar

Ayverdi eserlerinin kimi kısmında hazinedarlara değinmiştir (İEK, 135; KA, 155, 156).

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre para ve mücevherlerin muhafaza edildiği hazine dairesine bakan tecrübeli cariyeye haznedar usta denirdi (BB, 73).

7.20. İç oğlanları

Padişah Boğaziçi teferrücüne çıktığında kayıklarda iç oğlanları da bulunurdu (PH, 43).

7.21. İhtisap Ağalığı

İhtisap ağaları ve kadıların bir görevi de talih oyunlarını yasaklamaktı (İKA, 287). İhtisap ağaları kadıların sağ kolu olup kendilerine “İstanbul efendisi” denirdi (İKA, 289).

7.22. Kadı

Ayverdi eserlerinde kadılığa da değinmiştir (KA, 42, 265, 266, 267).

İlk İstanbul kadısı Molla Hızır Bey'dir (EVMDİF, 11).

7.23. Kalemtraşçı

Kalemtraşların çelik kısmı da sap kısmı da ayrı ayrı birer sanat şaheseri idi. Demirhindi, şirmağa, gümüş, paravzana, altın paravzana denen sap ve sapı çeliğe bağlayan çemberlerin haricinde sapların içinde hak için ufak başka bir kalemtraş da

konurdu. Kalemtraşçılar kalemtraşlara kullanılacak yerlere göre şekil verirlerdi ve bu şekillere göre de kalemtraşlar hattatî, kâtibî, camkırığı, söğütyaprağı, izmarit gibi isimler alırlardı (İEK, 101).

7.24. Kâtip

Devlet teşekkülleri içinde çalışan memur sınıfına kâtip denirdi. Halkın ağzında çok geniş bir kullanıma sahip olan bu kelime aynı ölçüde geniş bir manaya sahipti. Güzel yazı yazana “kâtip gibi yazar”, güzel konuşana “kâtip gibi konuşur”, bilgisi çok olan “kâtip gibi adamdır” denirdi (İG, 171).

Edebiyatımıza, musikîmize kadar giren bu kelime bir piyasa şarkısında da şu şekilde yer almıştır:

*“Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur
Kâtibimin setresi uzun eteği çamur...”* (İG, 172)

Bu şarkıda kâtibin giyimi, tavrı, edası, zerafeti kıvrak ve akıcı bir beste ile anlatım bulur.

Evleneceği duyulan bir adam hakkında da ilk sual “asker mi, kâtip mi?” şeklinde gelirdi.

Üsküdar'ın kâtibi boldur (İG, 167).

7.25. Kavas

Bir zamanların hatırı sayılır kimselerinden olan kavasların başında kavas başı bulunurdu. Kavas başıların yanında ikinci bir kavas ve yüz kişi olurdu. Çarşı, pazar ve mahalleleri dolaşarak temizlik işleri yapan kavaslar meyhane ve diğer umumî yerleri dolaşarak kavgaları engellerlerdi.

Kavaslar, sadrazam ve vezirler resmî olarak bir yere gittiğinde iki sıra olarak önlerinde yer alır, sağ ellerindeki gümüş alay asasıyla yere vurarak ve sağdan sola doğru yürüyerek yolu açarlardı. Kavaslar vezir dairelerinde ve sadaret konaklarında

yaşarlardı. Saltanatın kaldırılmasına kadar Bâb-ı Âli ve nezaretlerde Hazine-i Hassa'da evrak getirip götürme işiyle meşgul olmuşlardır.¹⁴⁶

Genellikle Çerkes asıllı olan kavaslar, süslü üniformaları ve kama dolu kuşaklarıyla İstanbul'daki elçileri takip ederler ve onlara eşlik ederlerdi.¹⁴⁷

Osmanlı İmparatorluğu devrinde, büyük şehirlerdeki kavas ve ayvazların Hırvat'tı (YBA, 83).

Ayverdi değişik eserlerinde bu meslek mensuplarına değinmiştir (BB, 72; KK, 165; KA, 223, 224, 226, 227, 229; ADD, 190; PH, 202).

7.26. Keten Helvacı

Konağa giren misafirlerden küçük Şevket'in kendine en yakın bulduğu on dört, on beş yaşlarındaki keten helvacıdır. Çocuğun dizinde hiç indirmedığı tenekeden helva sandığı vardır. Bu mahcup çocuk kendiliğinden konağa gelmez, uşakların zoruyla içeri alınır, tenekeden helva sandığıyla oturur ve bol para, tehditli yalvarmalar karşılığında sokakta söylediği mânilerden söylerdi (İŞ, 42).

7.27. Konak çalışanları

Konaklarda aşçılar, uşaklar, yamaklar, bağcılar, bahçıvanlar, kolcular, kahyalar, seyisler, at uşakları, ayvazlar, ak ve kara hadım ağaları, iç ağaları, kapı ağaları, yan ağaları, hamlacılar, kürekçiler, iş cariyeleri, oyun cariyeleri, saz cariyeleri, yan kalfaları, kutucu ustaları, terziler, çıraklar, kilerciler, ince kilerciler, haznedarlar, dadılar, dayeler çalışırdı (HB, 133, 134).

7.28. Köçek

Çamlıca'da düğünlere davet, okuyucu aracılığıyla olurdu. Pazar günü köyün ileri gelenleri civara okuyucu çıkardı. Öküz arabaları yastıklar, şiltelerle döşenerek

¹⁴⁶ İzzet Kumbaracılar, **Serpuşlar**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, y. y. , t. y. , s.22.

¹⁴⁷ Dorina L.Neave, **Eski İstanbul'da Hayat**, Çev. : Osman Öndeş, İstanbul, Tercüman, 1978, s. 117.

üstleri tentelerle kapatılırdı. Köy yâranı bu arabalara yerleşir, davul zurna, köçekler eşliğinde civar semtlerdeki insanlar düğüne davet edilirdi. Her molada oynayan köçeklere bol bol bahşiş verilirdi.

Salı günü güveğinin traşı esnasında da davullar çalar, köçekler oynardı.

Çarşamba günü düğününde geline verilen hediyeler teker teker geldikçe zurnalar çalar, köçekler oynardı (İG, 187).

7.29. Kuyumcu

Kuyumculuk pek çok bölümü olup bu konularda hüner isteyen bir meslek dalıdır. Bu bölümler zedekârlık, oksijen cihazıyla kaynak, el matkabı, yerli mengene, tezgah üzerinde kıskaç, mihlayıcılık, çelik kalemler, bileyi taşı, cilâ motoru, kırmızı toz, pomza, yeşil pat olarak sıralanabilir. Zedekârlıkta çırak ustasına dikkat ederek resim çizer, el matkabıyla delik deler, destereyle ve kısıkaca alışması için ufak parçalarla çalışır. Mihlayıcılıkta rokela yapmak ve kalem bilemek öğrenilirdi. Rokela şöyle yapılır: Odun parçasına konan macunun üzerine taşlara göre yuva açılır, taşlar mum bir tabla içine dizilir. Yuvaların için taşların rengine göre boyanır, gümüş foyalardan ince levhalar kesilerek taşların gireceği oyuğa yerleştirilirdi. Taşlar da foyaların üzerine konurdu. Ece ile taşlar sıkılıp ayıklama yapılır ve grata sürülerek işlem tamamlanır (KK, 56).

7.30. Laternacı

Laternacılar, laternalarını omuzlarından kol altlarına geçirilmiş kayışlarla sırtlarına vururlardı. Laterna kutusunun altında öne doğru eğilmiş bir Rum delikanlısı olur, âletin kolunu çevirerek arkadan gelen diğer bir Tatavlı Rum'la camı vurup kendilerini çağıran evlerin önünde dururlar ve istenilen havaya göre laternayı ayarlayarak müşterilerini memnun ederlerdi. Bu kıvrak ve oynak müzik kadar çalgı kutusunun süsleri de, bir çocuk için oldukça göz alıcıydı. Laterna kutusunun üstünde, etrafı renk renk kabartma çiçeklerle süslemiş, etine dolgun, kaşı gözü yerinde bir kadın portresi olurdu. Laternanın üzerindeki kadının, on dokuzuncu asır Avrupa modasına göre kabartılmış saçları, geniş açılmış dekolte yakası, büzgülü bol kolları,

dolgun göğsü ve birden incelen beli ile yalnız mahallenin çocuklarını değil, delikanlılarını da heyecanlanırdı.

Ayverdi farklı eserlerinde laternacılara değinmiştir (İEK, 105; YNG, 224; İKA, 228, 272, 273).

7.31. Leblebici

Leblebicinin oyuncak denecek, saçtan yapılmış, bacasından duman çıkan bir fırını olurdu. ‘Duman vapur sıcak sıcak dibidak dibidak!’ arada bir de ‘Leblebi sıcak sıcak!..’ diye şarkı söyler gibi seslendiğinde çocuklar peşine düşerdi (PH, 87).

7.32. Macuncu

Macuncular mani söylerlerdi, ellerindeki demir çubukların şıkırtısı ise âdeta çocukların reddemeyeceği cazip bir davetin habercisidir (İG, 116).

Macuncu renk renk kokulu baharlı macunlarını alıp tahta değneklere sarmak için macun tablasının içinde duran demir çubukları avuçlarında şakırdatarak geçerken mani okurdu (İEK, 113).

Macuncunun klarneti de olurdu (YNG, 224).

Ayverdi değişik eserlerinde macunculara değinmiştir (Mİ, 128).

7.33. Mahalle Bekçisi

Doktor Şevket Bey babasının aşçılık yaptığı konakta kahve ocağında çıraklık yaparken en çok misafirlğe gelen mahalle bekçisinden çekinir. Bu adam koğuştta çok ikram görür, getirdiği havadisler büyük bir ilgiyle dinlenir. Özellikle sarığından zabıta evrakı çıkardıysa ki bunlar baskın mazbatalarıdır ve mühürleri uşaklar tarafından büyük bir dikkatle incelenir. Mahalle bekçisi fesinin etrafına abani sarık saran, yanında kalın bir sopa taşıyan kalın bıyıklı bir adamdır. Musahabenin en kızıştığı anda öksürüğü tutan bu adam öyle anlarda bacaklarının arasındaki mangalın küllerini eşeleyerek tükürür ve eşelediği yeri külle doldurarak sözüne devam eder.

Küçük Şevket'e en ufak kötü bir sözü olmayan bu adam yine de onun en korktuğu kişidir (İŞ, 41, 42).

Ayverdi diğer eserlerinde de mahalle bekçilerine değinmiştir (MGS, 98). Muşlu, Malatyalı mahalle bekçileri “Yangın var!” diye bağırarak çıkan yangınları haber verirlerdi (İKA, 271).

7.34. Mekkaribaşı

Mekkaribaşının hanı Karagümrük'teydi. Şehre kaçak girişleri önleyen gözcüleri de bulunurdu (BT, 60).

7.35. Meyhaneci

Sandıkburnu meyhanelerinde borcunu ertelemeyi âdet haline getiren müşteri ile meyhaneci arasındaki kavga büyür ve mahkemelik olunursa kadının karşısına çıkan meyhaneci rakı parası isteyemeyeceği için tuz parası ister ve gerekirse yemin ederek alacağını alır (İG, 68).

Meyhane ustası, gün batınca yerinden kalkıp eline fiske şamdaniyla hem sofraları dolaşır hem mumları ateşlerdi.. safa geldiniz ağalar! diye bir kütüğün önünden öbürüne geçerek işret gecesinin açılış merasimini yapmış olurdu (İEK, 131).

7.36. Miço

Meyhaneden atılması gereken kişiler için miçoların yardımına başvurulurdu (İG, 66, 67).

Meyhanelerin kapanacağını miçolar “Vakit efendiler vakit!” diyerek masalara haber verirlerdi (İG, 67).

Miçolar atık tetik, güler yüzlü, mizaçgir olurlardı (İEK, 131).

7.37. Muhallebici

Ayverdi değişik eserlerinde muhallebicilere değinmiştir (İŞ, 80, 81; İEK, 113; YNG, 43, 92, 121,122; MBG 15, 16; KRVYAIM, 28; DBNK, 109; PH, 86).

Vezneciler'deki muhallebicide hemen her muhallebici dükkânının hususiyeti olan duvar nakışları, gene duvarlara yağlı boya ile yapılmış çiçek, çağlayan, kır manzaraları, sonra, sülüs ve talik hatla yazılmış levhalar bulunurdu. Bunlar, hemen her muhallebici dükkânında olduğu gibi, zevksizce yapılmış resimler ve acemi elle yazılmış olurdu.

Bu muhallebicinin çok yüksekteki rafların üstünde hem süs, hem de kibar müşterilerin siparişlerine karşı saklanmış saksunya taklidi tabaklar vardı (MBG, 15, 16).

Muhallebicinin duvarında asılı bir levhada şunlar yazardı:

*“Kim olur zor ile maksûduna rehyâb-ı zafer,
Gelir elbet başına her ne ise hükm-i kader..”* (MBG, 16)

Kuyucu Murat Paşa Medresesi'nin az ötesindeki muhallebici dükkânının duvarlarını cengâverlik resimler, yer yer sırları dökülmüş aynalar, tavuskuşu tüyünden yapılmış bir demet, örülü buğday başaklarının arasına yerleştirilen nazar boncuklu nazarlık takımları süslerdi (İKA, 151).

İstanbul'daki seyyar muhallebicilerin başlarının üzerlerinde taşıdıkları tablaları çiçek ve yaprak nakışlarıyla süslü olup bir yarısında raflar içinde süslü tabaklar, kâseler, gülebdanlar olur, diğer yarısında ise büyük bir tepsi içinde muhallebileri olurdu. Genellikle Arnavut olan muhallebicilerin ellerinde sehpaları olduğu halde mahalle mahalle dolaşırlardı. Giyimlerini siyah şeritli beyaz potur, renkli işlemeli çoraplar, başlarında beyaz püsküllü takke, bellerinde kırmızı kuşak ve önlerinde peştamal oluştururdu.¹⁴⁸

Su muhallebicilerinin başlarında tabla, ellerinde pekmez güğümü (İEK, 104), tablanın içinde kâseler olurdu (KK, 73).

¹⁴⁸ Haluk şehsuvaroğlu, **Asırlar Boyunca İstanbul**, Cumhuriyet Gazetesi, s.214.

7.38. Mürebbiye

Yazar Beyoğlu'ndan çıkan tatlısu frenklerinden mürebbiye yapılarak evlere sokulan bir sınıfın elinde yetiştirilen çocukların kendi kültürlerine yabancılaşmasını eleştirmiştir. Öyle ki mürebbiyelerin işine karışılmaz, her dediğine kayıtsız şartsız uyulurdu. Böylece hiçbir hareketi ve tutumu sorgulanmayan mürebbiyelerin elinde kendi ananesine yabancı nesiller yetişmiştir (İG, 129, 130).

7.39. Nişan mümeyyizi

Nişan mümeyyizleri sivil veya asker, rütbesine göre nişan takılacak kişiler için ısmarlanan nişanlara mücevher seçmekle görevliydi (BB, 103). Nişan mümeyyizleri hem çok bilgili hem çok namuslu insanlardan seçilirdi (EK, 190).

7.40. Oyuncakçı

Eyüp oyuncakçıları meşhurdu (İG, 114, 114).

Eyüp'ün oyuncakçısı, göbeğinde ayna olan minik kırmızı testileri, saksıları komşu tuğla harmanlarının çamuruyla imal ederdi (İG, 115).

7.41. Sahlepçi

Eskiden İstanbul'da sahlepçiler “kaynar kaynar, iç ısıtır!” diye nara atarlardı (PH, 256). Soğuk kış günlerinde halk sahlepçinin güğümü etrafında toplanırdı (KK, 73).

7.42. Saka

Ayverdi değişik eserlerinde mahalle aralarında dolaşıp su satan sakalara değinmiştir (İEK, 75; Mİ, 85; MGS, 98; DGT, 10).

Sakaların meşin kırbası vardı ve hortumuyla küpleri doldururlardı. At beslerler, kırbalarını saraçlara tamir ettirirlerdi (YNG, 19, 10).

Sakalar meşin kırbalarını atın üzerine yüklerler, su doldurma işleri bitince meşin kırbanın hortumunu kırbanın üstündeki çengele takarlardı (İEK, 103, 104).

7.43. Sakız Leblebici

Yazar bir sakız leblebiciğini şu şekilde tasvir etmiştir:

“Hele bir Rum sakız leblebiciğı vardı ki, yalnız malını satmaz, aynı zamanda oynayıp zıplar: Dibidak, dibidak... duman vapur, sıcak sıcak! Diye güler yüzü etrafı neş'e saçarken, mahallenin çocukları da başına toplanırdı.” (İEK, 112).

Yazarın sakız leblebicilerine dair bir diğer tasviri de şu şekildedir:

“(…) Saçtan yapılmış bir husûsî mangalın tablasındaki sakız leblebisini, alttan yanan ateş ile: ‘Duman vapur, sıcak sıcak, dibidak dibidak’ diye mâniye benzeyen gevrek sesiyle teşhir eden leblebici, çocukların gönüllü bir dostu idi. Hele minicik borusundan çıkan dumanın, leblebisinin tâzeliğine canlı bir şahit oluşu da onun fiyakalı gurûru idi.” (KK, 75).

7.44. Sebilci

Sebilcinin başında yeşil sarığı, omzunda kırbası, elinde su taşı olurdu (YNG, 19, 20).

Ayverdi bir sebilciyi şu şekilde anlatmıştır:

“Evin önünden bâzan da sebilciler geçirdi. Onların kırbaları, omuzlarına asılacak ölçüde küçük tulumlardı. İçleri âyetler, hadisler yazılı pirinç taslarını şıkırdatarak: ‘Sebil, sebil!’ diye bağırarak isteyene su dağıtırlardı. Fakat bu, bir ihtiyacı karşılamaktan ziyâde, kibarca dilencilik demektir. Onun için de sebilciler, sevilen makbul kimselerden sayılmazdı.” (İEK, 104).

7.45. Sergici

Yelken bezinden bir tentenin altında ya da üç tarafı hasırla çevrilmiş bir salaşın içinde açılan, direğe asılı bir fenerin içinde bulunan gaz lâmbasının aydınlattığı kavun karpuz sergisinin başında sabahtan akşama kadar “Vay babam,

şeker gibi.. kurâbiyee!” diye bağırın sergici bıyıkları omuzlarına kadar buran, her yan bakanla boy ölçüşen bir kabadayı idi. Temmuz ve ağustos aylarında yarı yaş yarı kuru otların üzerinde sabahlar, sergisini bırakmazdı (İG, 115).

7.46. Sırık Hamalı

Dört kişinin kaldıracağı ağır bir balya, iki sırığın ortasına takılır ve bu çifte sırığın dört ucu da dört hamalın omuzlarına oturtularak yük, dört kişi arasında eşit olarak dağıtırdı. Şayet bu dört hamaldan biri, ritmi bozarsa birdenbire omzuna yük binen arkadaşlarından birinin kemiklerinin kırılabilirdi. Onun için de sırık hamallığında önemli olan ağır taşımak değil talimli yürüme terbiyesine sahip olmaktı.

Sırık hamalları mahalle aralarında olmaz, Yemiş iskelesi, Sirkeci gibi piyasa yerlerinden geçerlerdi (İEK, 112)

7.47. Simitçi

Halûk Şehsuvaroğlu eski İstanbul’un sokak satıcılarından simitçileri şöyle tasvir etmiştir:

*“Simitçilerin babayani bir kıyafetleri vardı. Eski çamaşır sepetlerinden bir tanesini, kulplarına geçirdikleri iplerle boyunlarına takarlar, sepetin içini ve kenardaki sopaları simitlerle doldururlardı. Gece fırından çıkan taze simitleri mahalle aralarında dolaştırıp satarlar, bu sebeple sepetleri üzerinde bir de fener bulundururlardı. Kıyafetlerini ekseriya salta, şalvar, kuşak ve yemeni teşkil ederdi.”*¹⁴⁹

Simitçi:

“_Sıcak, sicâk!” diye avâz eder. Simit tablasının üzeri mevsimine göre peştamal ya da kıldan çulla örtülü olurdu (İG, 94, 95).

Ayverdi değişik eserlerinde bu sokak satıcısına değinmiştir (İEK, 113; YNG, 43; MBG, 138; KK, 74, 255; PH, 86).

¹⁴⁹ Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, s.215.

Akşam simitçisi, simitlerinin üzerine kalın ve sert kıl örtü örterdi (KK, 73, 74; İKA, 271).

7.48. Sucu

Halûk Şehsuvaroğlu sucularla ilgili şu bilgileri vermiştir: “*Sucular kırbalarını (meşinden yapılan büyük su kabı) sırtlarına alırlar; sırtlarına meşin bir caket giyerler ve caketin önüne sarı su taslarını asarlar ve su isteyenlere kırbanın ön tarafında bulunan musluktan su doldurup verirlerdi.*”¹⁵⁰

Ayverdi eserinde bu satıcıya da değinmiştir (KRVYAIM, 166).

7.49. Tulumbacı

Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı, yeniçerilerin kaldırıldığı 1826 yılında faaliyet dışı olmuş, İstanbul halkının bunun üzerine her semte, her mahalleye bir yangın tulumbası tedarik etmesiyle mahalle tulumbacılığı doğmuştur.¹⁵¹

Ekrem Işın tulumbacılar hakkında şu bilgileri vermiştir:

*“Tulumbacılar..., Osmanlı marjinal kültürünün temsilcileriydi. Toplumsal köken itibariyle Yeniçeri tabanına dayanıp, Kasımpaşa ve Tophane külhanlarından yetişme sergerdelerin kamusal ahlâka karşı oluşturdukları bir çeşit marjinal değerler sistemine sahiptiler. Bu sistem içinde yasak olana karşı tepkisel tutum, söz konusu çevrenin en belirgin niteliğiydi. Ahlâkın genel çerçevesini kendi grup kültürleri içinde parçalayan bu kesim, davranış normlarındaki esneklik sayesinde denize girmeyi, eğlence anlayışlarının bir parçası olarak yaşamıştır.”*¹⁵²

Tulumbacılık yeniçeri ocağına bağlıyken İstanbul’un sürekli yangınlarla zarar görüp harap olması beraberinde tulumbacılığın da her mahallede bir bağı olarak çalışmasını gerektirmişti.

¹⁵⁰ a.e. , s.220

¹⁵¹ Reşat Ekrem Koçu, **İstanbul Tulumbacıları**, İstanbul, Ana Yayınevi, 1981, s.7, 8.

¹⁵² Ekrem Işın, **İstanbul’da Gündelik Hayat**, YKY, İstanbul, Ocak 2003, s.213.

Mahalle tulumbaları, mahallenin güçlü kuvvetli delikanlılarının gönüllü katılımlarıyla meydana gelmiş ve yakın semtlerle yapılan rekâbet bu teşkilâtın gelişmesine ivme kazandırmıştı. Yeniçeri kıranından sonra ise yangınlara müdahale edebilecek yalnızca mahalle tulumbaları kalmıştı. Fakat devlet, ahşap evlerle kaplı bu şehri yalnızca gönüllülerin müdahalesine bırakamazdı. Bu sebeple tulumbacı ocağı ıslah edilirken kuvvetlendirilmesi de gerekiyordu.

Fakat zamanla tulumbacılık, bir nevi beden zevki ve yarışma şevki hâline geldi ve bir çapul, soygun, haytalık ve kanlı rekâbet konusuna dönüşmüştür.

Fakat bu çapullar ve soygunlar, tulumbacılık ananesinin uygun değildi. Onun için de kadimden gelme görenek ve geleneği devam ettirip tulumbacılığın haysiyetini koruyan zümreler de vardı. Bunların içinde mahallelerinin ve semtlerinin ırzına namusuna şeref ve ahlâkına kol-kanat açmayı bir meslek borcu bilenler de az değildi.

Mahalledeki teşkilâta sandık adı verilirdi. Bir tulumba, dörder kişilik üç veya beş takımdan mürekkepti. Bunların kadrosu, bir reis, fenerci, borucu, baskı kolcu, hortumcu ve hırcı denen uşaklardan oluşurdu. Hırcılar sandık rekâbetlerinde döğüşten kavgadan kaçmayan tiplerdi.

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre belli başlı sandıklar, Gümrükçüler, Silivrikapı'lılar, Kocamustafa Paşalılar, Kadırga, Mengene, Edirnekapısı, Fatih, Langa, Cibali, Çeşmemeydanı, Aksaray, Mevlevihanekapısı, Boğazkesen Fîruz Ağa, Pîri Paşa takımlarıydı.

İstanbul'un kilise sandıklarının en meşhurları da Tatavla tulumbacılarıydı.

Beyoğlu'nun başlıca takımları ise Tepebaşı, Cihangir, Firuz Ağa, Beşiktaş, Fındıklı, Feriköy, Kasımpaşa, Muradiye ve Tuzbabalılar'dı.

Tulumbacılık literatüründe takım kovmak, yarış etmek; çifte kardeş, yarış etmeden yan yana dostça gitmek; misafir almak, başka tulumbalardan geçici bir süre için takım almak anlamına gelirdi.

Tulumbacılık kâtiplerin, memurların, paşazade ve kişizadelerin de bünyesinde bulunduğu adeta bir tiryakilikti. İki sandıktan birinin diğerini biraz olsun geçmesi döğüşlere, kavgalara, kanlı neticelere yol açabilirdi. İş kötüye giderse reis atının ileri sürerek daha kötü sonuçlara mahal vermezdi.

Sandıklar arasında yarış başlayınca, halk yangını unuttur, köşebaşlarına yığılarak yarışları heyecanla takip ederlerdi. Bu yarışlarda en önemlisi, sandığın tepeliğini oynatmadan, koşar adım geçmekti (İEK, 127-130).

Keçe külahlı, fanıllı tulumbacılar bir yangın haberi alır almaz Kasımpaşa'dan, Aksaray'dan, Kadırga'dan, Tophane'den ve İstanbul'un diğer tulumba merkezlerinden ok gibi fırlayıp birbirlerini geçmeye çalışırlardı (İKA, 233).

Yangın hakkında haber almak isteyen erkekler tulumbacılar öncelikle "Uğur ola!" derlerdi; bunu demeden malûmat almak isteyenler ise en ağır küfürlerle karşılaşırlardı (İKA, 271, 272).

7.5. Uşak

Uşaklar köşklere ve konaklarda çalışırdı. Ayverdi bu meslek sahiplerine pek çok eserinde değinmiştir (BDBD, 56). Ayverdi kimi romanlarında olayların geçtiği köşklere ve konaklarda çalışan uşaklara değinmiştir (YNG, 271; KA, 80, 81).

7.51. Vezir Konağı Görevlileri

Vezir konaklarında kethüda, dîvan efendisi, mektupçu, kethüda kâtipleri, hazine kâtipleri, imam, harem kethüdâsı bulunur, bunların haricinde her vezirin iç ağalarından yirmi dört gediklisinin reisi ve zabıtları, silâhtar ağa devamlı olarak yanında olurdu. Konağın erkânından selâm ağası ve kapıcılar kethüdâsı, teşrifatçılık vazifesi görürlerdi.

Rütbelere göre sırayla hazinedar, mühürdar, divitdar, kaftan ağası, çuhadar ağa ve iç oğlanlarının baş çavuşu ve çamaşır ağaları gelirdi (PH, 204).

Ayverdi bir vezir konağında çalışanları şu şekilde anlatmıştır:

"Onsekizinci asır sonlarında orta halli bir vezir konağının kapu halkı, binlerden beş altı yüze düşmüş bulunmakla beraber, gene de bir minyatür devlet örneği vasfını muhâfaza ediyordu. Şöyle ki, bir vezir dâiresinin idâre teşkilâtı içinde yer alanlar, kethüdâ, kethüdâ kâtipleri, harem kethüdâsı, divan efendisi, mektupçu, haznedar, hazîne kâtipleri ve imam gibi yüksek kademelerden sonra; vezirin muhâfiz taburunu teşkil eden gedikli iç ağaları ve bunların zâbitleriyle silâhtar ağa gelirdi." (İEK, 23).

Deli

Vezir dairelerinde bulunan süvarilere deli denirdi (İEK, 24).

Delibaşı

Delilerin reislerine delibaşı denirdi (İEK, 24).

Divan Efendisi

Divan efendisinin görevi vezirin huzurunda toplanacak meclisleri tertip ve tanzim etmektir (İEK, 23, 204).

Divitdar

Divitdarın görevi kalem ve kâğıtları düzenlemek ve vezir yazı yazarken vezirin hokkasını tutmaktır (İEK, 23; PH, 205).

Harem Kethüdası

Vezir konağındaki harem kethüdası saraydaki darüssüade ağasıyla aynı görevi yapardı ve ona eş değer bir mevkideydi. (PH, 205).

Haznedar

Haznedar, paşanın servetini muhafaza eder, hazînenin gelir ve giderini kaydederdi (İEK, 23; PH, 205).

İbriktâr

İbriktar vezirin eline su dökmekle görevliydi (PH, 206).

İç Oğlanları

İç oğlanları çavuşlar ve çamaşır ağasıyla paşanın özel hizmetlerini görürler, giyinip soyunmasına yardımcı olurlardı. Gedikli iç ağaların zoubu denen dört beş yardımcısı olurdu (PH, 205).

Zobuluk, iç ağalığın kökeni olup zobuluk yapmadan iç ağalığa geçilemezdi.

Zoubu olmanın da bir merasimi vardı. Zobular iç ağasının çırağı olacakları zaman iç ağası onlara silâh, elbise ve at verir, ardından ziyafet düzenler, hazine odasında gediklilerin odasında duâsını eder ve genç zoubunun başına bir kavuk giydirdi.

İç ağalarının görevlerinde kalabilmeleri için iş ve meslek namusuna bağlı kalmaları gerekirdi. Bir iç ağası suç işlerse, ona ağalık payesi vermiş olan kıdemli ağalar birleşerek müzakere ederler, suçu sabit görülürse başından kavuğunu alırlar ve onu 'keçe külâh' ederek meslektan çıkarırlardı. (İEK, 23, 24).

Kapıcılar Kethüdâsı

Kapıcılar kethüdâsı selâm ağasıyla birlikte konağın ziyaretçilerine teşrifatçılık yapardı (İEK, 23).

Kapıcılar kethüdâsı, vezirin konağına gelen devlet büyüklerini ve diğer ricali vezirin huzuruna götürürdü (PH, 205).

Kethüdâ

Kethüdâ , konağın idare amiriydi (İEK, 23; PH, 204).

Kilercibaşı

Kilercibaşı içeri giren erzağı yerine koyup muhafaza ederdi (PH, 206).

Mektupçu

Mektupçu, evrak okuyup cevap yazmakla, dairenin muhabere işlerini idare etmekle görevliydi (İEK, 23).

Mektupçu gerekli müsveddeleri ve yazıları yazar ve gelen evrakı okuyup mealini vezire aktarırdı (PH, 204).

Eski vezirlerin birçoğu bostancılık gibi işlerden yetişmiş oldukları, şecaatleri ve muharebede gösterdikleri cesaretleri sayesinde vezarete yükseldikleri için, aralarında okuma-yazma bilmeyenler de olduğundan vezir konağında mektupçuluk önemli bir mevkiyi ifade ederdi (PH, 204, 205).

Mirahur

Mirahur konağın atlarına bakar ve bunların alım-satımı ile ilgilenirdi (PH, 206).

Mühürdar

Mühürdarın görevi vezirin mührünü korumak ve gerektiğinde onun emriyle kullanmaktı (İEK, 23; PH, 205).

Selâm Ağası

Selâm ağasının görevi kapıcılar kethüdâsı ile konağın ziyaretçilerine teşrifatçılık yapmaktı (İEK, 23).

Selâm ağası vezirle birlikte bulunup vezir geçerken ya da bir yere gelip giderken, hazır bulunanları selâma davet ederdi. Yolda onun sesini işitenler vezirin gelmekte olduğunu anlardı, böylece saygıda kusur etmezlerdi (PH, 205).

Silâhtar Ağa

Silâhtar ağanın başlıca vazifesi selâm ağasıyla birlikte vezirin yanında olmaktı (İEK, 23).

Silâhtar ağa maiyetindeki gedikliler, vezirin muhafız taburunu oluştururdu (PH, 205).

Sofracıbaşı

Sofracıbaşının görevi yamakları ile beraber sofrayı hazırlamaktı (PH, 206).

Tuğcubaşı

Vezirler üç, mirimiranlar iki tuğ takardı. Tuğcubaşı vezirlerin taktığı üç, mirimiranların taktığı iki tuğun takılması ile meşgul olurdu (PH, 206).

Tüfenkçi Başı

Tüfenkçi başı vezir dairelerinde bulundurulan tüfenkçi takımının reisiydi (İEK, 24).

Tüfenkçi Takımı

Vezir dairelerinde bulundurulan piyadelere tüfenkçi takımı denirdi (İEK, 24).

Vekilharç

Vekilharç konağın zaruri ihtiyaçlarını temin etmekle görevliydi (PH, 206).

Diğer vezir konağı çalışanları

Vezir konağında çalışan diğer görevliler ise kavaslar, tatarlar, mehter takımı, meşaleciler, aşçılar, şerbettar (PH,206) sancaktar, tütüncübaşı, kürkçübaşı, kahvecibaşı, seccadecibaşı, peşkir ağası ve bunların üçer yamaklarıydı (PH, 205).

7.52. Yoğurtçu

Yoğurtçular “Silivri kaymak!” diye bağırlardı. Sırtlarındaki değneğe iplerle bağlı Silivri tenekeleri olurdu. İkinci vaktinde üstleri camlarla kaplı kaplarda kâse yoğurdu satarlardı (İKA, 271).

7.53. Zobu

Paşanın özel hizmetlerini gören, giyinip soyunmasına yardım eden iç oğlanları, çavuşlar ve çamaşır ağalarının -ki bunlar gedikli iç ağalarıdır- dörder beşer

yardımcılarına zobu adı verilir, yalnız uşak ve seyisleriyle beraber koğuşlarının mevcudu yüz kişiyi bulurdu (İEK, 23, 24).

VIII. BÖLÜM: ULAŞIM ARAÇLARI, AYDINLANMA

Bu bölümde kara, deniz ve demiryolu ulaşımı ile aydınlanma araçları yer almıştır. Ayverdi'nin eserlerinde ele aldığı karayolu ulaşım araçları arabalar, at ve atlı vasıtalar; denizyolu ulaşım araçları ateş kayıkları, futa, kayık, kırlangıç, kik, pereme, piyade, pazar kayıkları, salapura, saltanat kayıkları, sandal, sanbu deniz tekneleri, vapur; demiryolu ulaşım araçları ise tren, elektrikli tramvaydır.

Yazarın aydınlanma araçları olarak yer verdiği araçlar ise mum, değişik türlerdeki lâmbalar, kandiller ve fenerlerdir.

8.1. Ulaşım Araçları

Ayverdi eserlerinde kara, deniz ve demiryolu olmak üzere ulaşım araçlarına yer vermiştir.

8.1.1. Kara yolu ulaşım araçları

Kara yolu ulaşım araçları arabalar ile atlı vasıtalarlardır. Ayverdi eserlerinde otobüs (D, 135) ve taksiye de değinmiştir (D, 135).

8.1.1.1. Arabalar

Araba dünyada ve batıdan sonra İstanbul'da ilk örneklerine rastlanan hayvan koşulu bir taşıma aracıdır. ¹Araba İstanbul'da kullanılmaya başlandıktan sonraki uzun zamanlar, yani 19. yüzyılın sonunda fayton çıkana kadar hanımlara mahsus araçlar olarak kalmıştır. Batıda olduğu gibi İstanbul'da da erkekler uzun zaman atlarından inmemiş, araba da hanımların rahatlık ve zayıflık aracı olmuştur.²

¹ Çelik Gülersoy, "Arabalar", DBİA, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayımı, 1993, s.289.

² Çelik Gülersoy, **Eski İstanbul Arabaları**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, Apa Ofset Basımevi San. Ve Tic. A.Ş, İstanbul, t. y. , s.5.

Ayverdi, bu taşıma aracının türlerine eserlerinde teferruatlı olarak yer vermiştir. Ayverdi'nin değindiği bu türler konak arabaları, fayton, kupa, koçu, landon, kâtip odası, kira arabalarıdır (KA, 242).

On dokuzuncu asrın ikinci yarısından itibaren İstanbul'da ulaşım vasıtaları olarak atlar ve merkeplerden ibaret vasıtalara ilk olarak sadrazamla şeyhülislâmı taşıyan arabalar karışmış ve bunlar halkta da rağbet görerek arabacılık kendi esnaf cemiyetini kazanarak kurallara bağlanmıştır. Zaman içerisinde arabaların hem şekilleri hem isimleri değişmiş, ıstar, hento, koçu, fayton, lando, kupa adlarıyla anılan arabalar kendi devirlerini yaşayıp yollardan ve insanların hayatından çekilmiştir (İEK, 72).

Konakta hanımlar gezmeye gidecekse haremde selâmlığa “araba hazırlansın” emri verilirdi (İEK, 136).

Ayverdi kimi eserlerinde herhangi bir türe dahil etmeden genel olarak arabalara değinmiştir (RK, 103; YNG, 273; BDBD, 91, 111; PH, 56, 119, 208).

Anılarında Ayverdi arabacılık mesleğine de değinmiş, ata koşulan arabalara sürücülük yapmanın bir geçim kapısı olduğunu ifade etmiştir. Bu arabalardan bir kısmı da Üsküdar-Kısıklı arasında sefer yapardı:

“Gülşen Hanım, bu defa Çamlıca'da bir küçük ev kiraladı. Akşamları dükkânı biraz erken kapayacak ve Üsküdar- Kısıklı arasında arabacılık yapacaktı.

Atların da, insanlar gibi, sağlamları askerî hizmet için sâhiplerinin elinden alınmış ve işe yarayamıyacak kadar yaşlı oldukları için beylik tarafından el konmamış bulunanlar da yok değildi. İşte bunlardan bir tane ele geçirip sâhibi askerde olan bir de araba bulup sürücülük edecekti.”(RK, 13).

Ayverdi'nin anılarından öğrendiğimize göre Üsküdar-Kısıklı arasındaki bu arabalar ulaşımı sağlayan tek vasitalardı: *“Büyük oğlu henüz üç yaşında iken, çocuğu ile beraber Çamlıca'daki evimize misâfir gelmek isteyen Esat Bey Dayımız, araba atlarına cihet-i askeriyyece el konulmuş olması yüzünden, Üsküdar'la Kısıklı arasında tek vâsita olan araba bulunamadığından, çocuğu kısa mesâfede yürütmüş olsa bile, daha çok kucağında taşıyarak, bize geldiğinde kan ter içinde bulunuyordu.” (KA, 82).*

Yazar kışlık, yazlık erzak arabalarına da anılarında değinmiştir (BDBD, 40).

Sanatçılar dış dünyayı herkesten farklı bir şekilde algılar ve yansıtırlar. Yaşananlar, izlenimler sanatçının dünyasında hep bir duyuş ve dönüştürüfle yer alır. Bu dünyadaki varlıklar, kavramlar ve olaylar yeni yeni anlamlar kazanırlar. Ayverdi de dış dünyayı kendi sanatkâr cephesinden görmekte, kendine has duyuşlarla algılamakta ve varlıkları yeni anlamlara büründürerek aktarmaktadır okuyucusuna. Yazar yolundan geçip giden bir arabayı da salt araba olarak görmez; o yanan tek feneriyle âdeta bir efsane mahlûkudur. Böylece araba kelimesi bir benzetme unsuru olarak kullanılır ve bu şekilde sanatsal bir üslûp ortaya konmuş olur:

“ Toprak yoldan, tek fenerini yakmış bir araba, tek gözlü bir efsâne mahlûku gibi, sallana sallana geliyor. Bunun içine atlayıp, kaybımı araya araya dünyâyı dolaşsam, bulabilir miyim acep?” (DGT, 57).

8.1.1.1.2. Atlı Araba

Çamurlu köy yollarından at arabaları geçemediği için odunlar kasabaya mandalar tarafından taşınırdı (Y, 107).

İki ve dört atlı arabaların 17. asırda kullanılmaya başlanmasıyla kira arabaları devri de başlamış oldu (KA, 240).

İstanbuluların hayvanlar hakkı için de fazladan para vermesi bir âdet haline gelmişti (EK, 230).

8.1.1.1.3. Fayton

İstanbul’ da yirminci asrın başında yazın kullanılan bir arabadır (İEK, 72).

Ayverdi kimi eserlerinde faytonlara değinmiştir (RK, 103, 104).

8.1.1.1.4. Harem-i Hümayun Arabası

Ayverdi hakkında fazla bilgi vermeden harem-i hümayun arabasına da değinmiştir (PH, 14).

8.1.1.1.5. Kâtip Odası

Kâtip odası kayığı andırır biçimde, altı yuvarlak ve kayışla asılı, içi şilteli arabalardır.³

Bu tip arabalar kronolojik olarak değerlendirilirse koçudan sonra ortaya çıkmışlardır. Oldukça süslü arabalardır. Bu arabalara Batı tipi arabaların İstanbul adaptasyonu diyebiliriz.⁴

Yarım ay şeklinde bu yuvarlak zarif arabalarla mesirelere gidilirdi (İG, 172).

8.1.1.1.6. Koçu

Koçi de denen koçu tipi arabaların içi küçük bir odayı andırır biçimde düzenlenmiş, etrafı kırmızı çuka kaplı ve iki tarafı pencereleli arabalardır. Gaytandan kafes örülmüş bu pencerelerdeki perdeler indirilip kaldırılabilir ve içine yağmak düzeltmek için kullanılmak üzere iki küçük ayna yerleştirilmiştir.⁵

Sadece kadınların bindiği bu arabalar orta halli halkın aracıydı. Bu arabaların içinde yerde bir kilim serilir, üzerine minderler, yastıklar konurdu. Arabanın üzeri genellikle kırmızı, yeşil veya beyaz atlasla örtülürdü. Kenarlarında sırma püskülleri olan arabayı öküzler çekerdi.⁶

Koçuların içindeki yer tahtasına minderler yerilir, kenarlarına puf ve yastıklar yerleştirilerek adeta alaturka bir ev görünümü verilirdi.⁷

On dokuzuncu asrın ikinci yarısında İstanbul'da kullanılmış bir arabadır (İEK, 72).

8.1.1.1.7. Landon

Resmî nitelikli olup sayıları da epeyce az olan arabalardır.⁸

³ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, s.239.

⁴ Çelik Gülersoy, **Eski İstanbul Arabaları**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, s.35.

⁵ Abdülaziz Bey, **a.g.e.**, s.238, 239.

⁶ Perihan Sarıöz, **Bir Zamanlar İstanbul**, İdea Yayınları, y. y. , t. y. , s.109.

⁷ Abdülaziz Bey, **a.g.e.** , s.238, 239.

⁸ Çelik Gülersoy, **a.g.e.** , s.39.

Ayverdi romanlarında hakkında fazla bir malûmat vermeden bu araba çeşidine de değinmiştir. Bu arabaların kapılarını redingotlu uşaklar tutarlardı (YNG, 150).

8.1.1.1.8. Kupa

Kupa vekillerin bindiği, iki tarafında cam pencere bulunan, ikisi önde, ikisi arkada olmak üzere dört büyük fenerli bir arabadır.⁹ Avrupa'dan ithal edilen bu araçların çoğu siyah renkli olup her tarafı ahşap ve kapalı şehir içi ulaşımını sağlayan araçlardır. Gülersoy'un verdiği bilgiye göre bu araçların hacmine göre biraz küçük kalan üç penceresi bulunurdu.¹⁰

İstanbul'da yirminci asrın başında kışın kullanılmıştır (İEK, 72).

Ayverdi'nin romanlarında değindiği kupaların kapılarını redingotlu uşaklar tutarlardı (YNG, 150).

8.1.1.1.9. Talika

Tramvaylar işletmeye açılmadan, otobüs ve otomobil devri de gelmediğinden Üsküdar-Kısıklı arasındaki ulaşım atlı talikalarla sağlanırdı (BDBD, 110). Talikalar uzak semtlere gidiş ve kırlık yerler için kullanılan, bazen eşek koşulu, perdeli arabalardı.¹¹

8.1.1.1.10. Manda Arabası

Manda arabaları yük ve eşya nakline mahsus olmak üzere kullanılırlardı.¹²

Âlemdağı eğlencelerine manda arabaları tutularak gidilirdi (İG, 191).

⁹ Abdülaziz Bey, a.g.e , s.239

¹⁰ Çelik Gülersoy, a.g.e. , s. 39.

¹¹ Çelik Gülersoy, "Arabalar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1993, s.290.

¹² Abdülaziz Bey, a.g.e. , s.239.

8.1.1.11. Otomobil

Ayverdi II. Abdülhamid devrinde kullanılmaya başlandığı rivayet olunan¹³ günümüz ulaşım araçlarından otomobile de değinmiştir (BG, 10, 31, 39; BDBD, 110).

8.1.1.12. Öküz Arabası

Âlemdağı eğlencelerine öküz arabaları tutularak gidilirdi (İG, 191).

8.1.1.13. Saray Arabası

Saray arabası da Ayverdi'nin satırları arasında yerini almıştır (KK, 258).

8.1.1.14. Yük arabası

Ayverdi yük arabasına da değinmiştir (Y, 37).

8.1.1.2. At

Civarında araba bulamayan Haliç halkı kenar mahallelerden şehrin göbeğine inmek için at ve midillilere binerdi (İG, 113).

Çamlıca'da yapılan düğünlerde cehiz pazartesi günü götürülürdü. Cehiz güveği evine götürülürken gençler at üzerindedirler. Önlerinde davul, zurna, köçekler olduğu hâlde bağrıışrlar, şakalaşırlar (İG, 187).

Ayverdi bu eski ulaşım vasıtasına eserlerinin muhtelif yerlerinde değinmiştir (TTOA, 182, 183, 191, 201, 207, 371; RK, 103; PH, 56, KA, 271).

8.1.1.3. Atlı Tramvay

İstanbul'da Atlı tramvaylar 1860'lardan itibaren işlemeye başlamıştır.¹⁴

¹³ İhsan Birinci, "İstanbul' da İlk Trafik", **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 12, Cilt: 2, Sayı: 9, 1 Eylül 1976, s.91,92.

Atlı tramvayları çekecek katana cinsi atlar Macaristan ve Avusturya'dan getirilirdi. Hattın durumuna göre bu atlardan iki ya da dört tane koşulur; yokuş başlarına ise takviye atlar için ahırlar yapılırdı. Buralarda sürücü kısa bir mola verir ve takviye atlar tramvaya bağlanırdı.

Atlı tramvaylar kentte yeni bir mesleğin doğmasına yol açmıştır: Vardacılık! Kaldırım olmadığı için atlarla beraber koşup halkın ezilmesini önleyen bu görevliler yollarda “Vardaaa” diye bağırırlar ya da boru çalarak insanları uyarırlardı. Tasarruf amacıyla bir süre sonra işlerine son verilen vardacıların yerine atların boyunlarına çingirak bağlanmış, atların ürkmesi sebebiyle meydana gelen kazalar neticesinde bu uygulama da kaldırılmıştır.

Okuma yazma oranının düşük olması sebebiyle güzergâhlar tramvayların tabelalarında resimler vasıtasıyla bildirilmiştir.¹⁵

Salah Birsell bu ulaşım aracı hakkında şu bilgileri vermiştir:

“1873 yılında Galata ile Beyoğlu arasında Tünel de yapılmış ve cadde boyunca atlı tramvaylar işletilmeye başlanmıştır(...) 1913 yılında ise elektrikli tramvay Beyoğlu ile Şişli'yi birbirine bağlar.”¹⁶

İstanbul'da 20. yüzyılın başlarına kadar ray üstündeki tramvayları atlar çekmiştir. Bu araçlar mevsime göre açık veya kapalı olurdu. Hususî ve umumî arabası olmayanlar bu araçtan istifade ederdi (KA, 242).

Macar katanalarının çektiği bu ağır vasıtalar ray üzerinde giderdi. Ayverdi bu vasıtaların doğum tarihini 1871 olarak vermiştir. Gülhane civarında yedek atların bulunduğu ahırlar olurdu, yokuşlar yedek atlarla birlikte çekilirdi (EK, 232). Bu vasıtalar insana zarar vermemesi için vardacının elindeki boruyu da çala çala “Varda!” diyerek seslenirdi (EK, 233).

Yirminci asrın başında bu vasıtalara veda edilmiştir (EK, 234).

¹⁴ Çelik Gülersoy, “Arabalar”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın ortak yayını, 1993, s.289.

¹⁵ Sunay Akın, **İstanbul'da Bir Zürafa**, İstanbul, Çınar Yayınları, 2001, s.93.

¹⁶ Salah Birsell, **Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu**, İstanbul, Nisan Yayınları, 1993, s.11.

8.1.2. Deniz yolu ulaşım araçları

Ayverdi deniz yolu ulaşım araçlarından bilgi vermeksizin alabana kayığına (YNG, 162, 168) ve çektiriye (İEK, 123) değinmiştir. Hakkında açıklama yaptığı araçlar ise aşağıda verilmiştir.

8.1.2.1. Futa

Ayverdi eserinde bir deniz aracı olarak futaya da değinmiştir (İEK, 153). Futalar maun, gül veya çam kerestesinden imal edilirdi. Bu deniz aracı, piyadeler gibi tek, iki, üç çifte olarak yalnız piyadelere göre sığ yapılırdı.¹⁷

Bu araç da uzun yıllar Boğaz'da yaşamış ve devrini yine su üstünde tamamlayarak tarih sahnesine çekilmiştir (BT, 46).

8.1.2.2. Kırlangıç

Saray kadınlarının bindikleri kayık tipidir (BT, 53).

8.1.2.3. Ateş Kayıkları

Boğaz'ın ulaşım vasıtalarından biri olan ateş kayıkları da uzun yıllar bu sularda hüküm sürmüştür (BT, 46).

8.1.2.4. Kayık

Çelik Gülersoy İstanbul kayıklarının vasıflarını şu şekilde ifade etmiştir:

“(...) İstanbul kayığı bir kuş kadar hafif ve yine bir kuş kadar zarif bir kesimdedir.”¹⁸

Ayverdi eserlerinde sıklıkla İstanbul'da bu çok kullanılan araca değinmiştir (İEK, 153; YNG, 147, 158, 180, 182; BT, 37; MBG, 154, 155; KRYAIM, 357; DBNK, 205, Y, 103; BDBD, 11, 12; PH, 81, 275; EK, 201, 202, 203).

¹⁷ A. Cabir Vada, **Boğaziçi Konuşuyor ve Kanlıca Tarihçesi**, Yedigün Neşriyatı, t. y. , s.55.

¹⁸ Çelik Gülersoy, **Kayıklar**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1983, s.8.

Kayıklar Boğaz'da uzun yıllar hâkimiyetini korumuş vasıtalardan biridir (BT, 46).

Boğaz'ın nakil vasıtaları olan kayıklar özellikle on dokuzuncu yüz yılda padişah, hanedan, devlet adamları, şahıslar ve esnafa ait olmak üzere çok çeşitlidir. Bu çeşitliliğin içinde Pazar kayıkları da vardır (BT, 46).

İnsan gücüyle yol alan bu tekneler tersanede yapılırdı. Sarayın ve resmî makamların kayıkları ise âdeta birer sanat eseri idi (BT, 46).

Sadrazam kayığı yedi çifte, vezir kayıkları beş kürep olup vezir kayıklarında bir yaver ile tüfekli ve palaskalı iki çavuş bulunurdu (BT, 48). Sadrazam kayığının yeşil tentesi olurdu (BT, 53). Şeyhülislâmın kayığı ise tentesiz ve dokuz kürekli (BT, 53), kaptan paşanın kayığı kadirga burunlu idi (BT, 48). Şehzadelerin kayığının tentesi mavi olurdu (BT, 53). Balâ ricali dört, ula evveli ricali üç, ula sanisi ve mütemayizlerin ikişer çiftesi olurdu (BT, 48).

8.1.2.5. Kik

Çelik Gülersoy Kayıklar kitabında Abdülhak Şinasi Hisar'ın kiklerle ilgili olarak şu ifadesine yer vermiştir:

“...Sultan Hamid devrinden sonra türeyen sandallar çoğalırken, bu devrin ortasına doğru, daha alafranga olarak, bir de binek ve yarış kikleri meydana çıkmıştı. Hep mahun renginde, kenarları birer-ikişer zih düz veya nakışlı yıldız yıldız şeritli, daha ince ve uzun ve bilhassa oturulacak yerleri kayıklarınki gibi karşılıklı olan bu sandallar, hem daha rahat, hem daha hafif, hem daha kullanışlıydı. Öyle ki, Boğaziçi iskelelerinde kira sandalları, kira kayıklarından daha ziyadeleştigi gibi, yalıların da eskiden kayıkları yerine kikleri çoğalıyordu Bundan dolayıdır ki, bu mehtap toplantılarında ekseriyet sandallarda olurdu. Kayık ve sandalı olanlar, bu gecelere çıkmak için muhakkak daha kolay idare edilen sandalı tercih ederlerdi...”¹⁹

Sâmiha Ayverdi'nin Boğaz'da kullanılan ulaşım araçlarına verdiği bir örnek de kiktir (İEK, 153; BT, 37). Dîvanhanede görevli olanların muhakkak bir adet kikleri bulunurdu (BT, 48).

¹⁹ a.e. , s.82, 83.

8.1.2.6. Pazar Kayıkları

Sâmiha Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre pazar kayıkları Boğaz'ın köyleri arasındaki ulaşımı sağlayan öncelikli araçlardı. Uzunlukları on üç metre, genişlikleri iki buçuk metre olan bu teknelerde altı hamlacı ve bir reis görev alırdı. Bu teknelerin en uzun kürekleri baş kürek altı buçuk metre boyunda ve seksen kilo ağırlığındaydı (BT, 45).

Her köyün bir pazar kayığı vardı ve o köyün cami veya avarız vakıflarına aitti. Hamlacılardan biri işini geçici veya daimî olarak terk ettiğinde kendisine kayığa yeni sahip olan tarafından peştemallik olmak üzere kayığın iş hacmine göre yirmi ilâ kırk altın arası bir meblâğ verilirdi (BT, 46).

17. yüzyıldan itibaren çok rağbet gören bu kayıkların ait oldukları köyde özel kayıkhaneleri, Köprü'de ise özel iskeleleri vardı. Her bir küreğinin bir kişi tarafından ayakta çekildiği bu dev kayıkların Haliç, Marmara ve Boğaz'daki on yedi iskeleye düşmek üzere bin dört yüz elli tane kayıtlı idi (BT, 46).

Pazar kayıkları motorlu vasıtalarından önce Boğaz sularında insandan ziyade eşya nakliye işinde kullanılan ulaşım vasıtalarıydı. Ayverdi Kaptan Remzi Tınaz'dan dinlediği ve Cabir Vada'nın Boğaziçi Konuşuyor isimli kitabında yer alan şu bilgileri aktarmıştır: Bu vasıtalar Büyükdere, Yeniköy, Emirgân, Arnavutköy, Yenimahalle, Tarabya, İstinye, Beykoz, Kanlıca, Anadolu Hisarı, Kandilli, Anadolu Kavağı, Paşabahçe, Çubuklu, Çengelköy, Beylerbeyi, Kuzguncuk'ta bulunurdu. Bu kayıklarda hamlacılık etmek son derece zor olmasına rağmen işini bırakanların yerini almak isteyip yirmi-kırk altın arası peştemallik vermeye razı olanlar da olurdu. Her bir pazar kayığını bir reis ve altı hamlacı çekerdi. Kayıkların boyu on üç, eni iki buçuk metre olurdu. Küreklerinin en uzununu altı metre olan kayıkların ağırlığı seksen buçuk kilo idi (ADD, 193, 194).

Ayverdi yeri geldikçe bu vasıtaya eserlerinde değinmiştir (KA, 242).

8.1.2.7. Pereme

Peremeler gemilerden önce Boğaz'da uzun yıllar hâkimiyetini korumuş araçlardandır (BT, 46). Devlet, nazırların, yabancı elçilerin, Eflak, Boğdan

voyvodalarının ve patrikhanenin peremelerinin şekillerini ve kürek adedini tespit ederdi (BT,48).

8.1.2.8. Piyade

Sâmiha Ayverdi'nin Boğaz sularında kullanılan vasıtalara verdiği örnekler arasında piyade de bulunur (BT, 37). Bu araçlar da Boğaz'ın üzerinde uzun yıllar hâkimiyetini korumuştur (BT, 46).

Sâmiha Ayverdi piyadeleri Boğaziçi şiirinin şah beyti olarak vasıflandırır. Bunlar adeta rüya ve hülya beşikleridir. Ihlamur ağacından yapılan bu ağaçlar Boğaz'ın sularında öyle doğal bir görünüm sergilerler ki sanki insan elinden çıkmış değil de doğanın Boğaz'a bir armağanıdır.

Bu teknelerin arka tarafları ile sağ ve sol güpeştelerinden suya sarkan sırma veya kılaptan işlemeli kadife veya ipek örtüler ve uçlarında pirinç, nikel veya gümüşten toplar bulunurdu (BT, 47).

Ayverdi değişik eserlerinde bu vasıtaya değinmiştir (İEK, 153).

8.1.2.9. Salapurya

Ayverdi'nin değindiği bir diğer araç da salapuryadır (KA, 242).

8.1.2.10. Saltanat Kayıkları

Ayverdi çeşitli eserlerinde bu ihtişamlı kayıklara değinmiş (BG, 235, 236; TTOA, 115, 116, 191, 193, 194, 198, 199), kimi eserlerinde ise bu kayıklar hakkında açıklamalarda bulunmuştur (TTOA II, 257; PH, 42-44).

Padişah Boğaz teferrücüne iki saltanat kayığı ile çıkardı. Bu kayıkların etrafı gümüş şebekelerle çevrili, dört sütun üzerine yapılmış zarif köşkleri olurdu. Köşkerin kırmızı çuhadan perdeleri, incili ve sırmalı saçakları olurdu. Saltanata kayığının dümenini bostancıbaşı tutardı.

İkinci kayıkta silâhdarağa, arkadan gelen kayıklarda ise haremağaları bulunurdu. Kafilede altı kayıkta iç oğlanları, sarık sandalı, mabeyincilerin sandalı ve hasekilerin kayıkları bulunurdu.

Padişah Kız Kulesi'ne yaklaşınca toplar atılırdı. (TTOA II, 257).

8.1.2.11. Sandal

Şükriye Hanım mehtaplı gecelerde ağaların refakâtinde misafirleriyle sandalla denize çıkardı. Denizde henüz devrini tamamlamamış diğer sandallar da bulunur (İEK, 153).

Sâmiha Ayverdi kendi kendisiyle hâlleşmeyi bırakıp okuyuculara anlatmak üzere Boğaz'a doğru seyretmek isterken gözlerinin önüne Boğaz sularında kullanılan vasıtalar gelir. Elbette ki Boğaziçi'ne doğru yolculuk bunlarla yapılacaktır; yani, kayık, sandal, piyade ve kik... (BT, 37).

Sâmiha Ayverdi, İstanbul'da vapurlar işlemeye başlayana kadar kıyı sularında salapurya, pazar kayıkları ve sandalların çalıştığını ifade etmiştir (KA, 242).

Ayverdi bazı eserlerinde bu araca sadece değinmiştir (BG, 239; İŞ, 148; BDBD, 12, 14, 84; RK, 83; KA, 242; ADD, 191).

8.1.2.12. Sanbu Deniz Tekneleri

Bu tekneler de uzun yıllar Boğaz'da yaşamış ve ömrünü yine su üstünde tamamlamış yazarın deyimiyle âdeta efsanevî, yüzücü mahlûklardandı (BT, 46).

8.1.2.13. Vapur

Sâmiha Ayverdi eserlerinin muhtelif yerlerinde vapurlara değinmiştir (BG, 10, 27, 83, 87, 89, 90, 97, 235, 236; İŞ, 26, 80, 89; AA, 83; İEK, 123; MGS, 77; KRYAIM, 56, 199; D, 135, 136; RK, 64, 193; KK, 144; PH, 181, 275).

Fevaid-i Osmaniye, Aziziye, İdare-i Mahsusa, İdare-i Muvakkate ve 1854'te kurulan Şirket-i Hayriye ve bazı yabancı şirketler Boğaz'da vapur işletmişlerdir. İskeleden yapılmadan önce uygun olan yalılara yanaşan vapurlar Üsküdar, Kandilli,

İstinye, Boyacıköyü, Bebek İskeleleri gibi iskeleler yapılıncı buralara yanaşmıştır (BT, 49).

Bunlardan bazıları Gülcemal vapuru (DBNK, 64), Haliç vapuru (İG, 113), Boğaziçi vapuru (ATVT, 308; İKA, 217; ADD, 78), Kadıköy vapuru (PH, 221) gibi adlarla anılmışlardır.

Civarında araba bulamayan Haliç halkı kenar mahallelerden şehrin göbeğine inmek için daha çok Haliç vapurlarını tercih ederdi (İG, 113).

8.1.3. Demiryolu ulaşımı

Ayverdi demiryolu ulaşım araçları olarak elektrikli tramvay ve tren hakkında malûmat vermiştir.

8.1.3.1. Elektrikli Tramvay

İstanbul'da elektrikli tramvaylar ilk olarak 1910'da işlemeye başlamıştır. Bu tramvaylar bir Fransız şirketi tarafından yapılmış ve bu şirket ertesi yıl İngilizlerden tünelin imtiyaz ve şirketini almış Osmanlı Tünel Anonim Şirketi kurularak 1911 yılında tüneli işletmeye başlamıştır.²⁰

Elektrikli tramvayın ilk geldiği yıllarda at veya öküzle yürütülen araçlara alışık olan halk bu yeni icat karşısında şaşkınlık yaşamıştır. Yazarın çocukken yazları geçirdiği Çamlıca'daki yazlığın yakınında bir bostanı olan Ethem Ağa çocukların elektrikli tramvay hakkında söylediklerine inanmaz. Ona göre bir öküz veya atın çekmediği araba yürümez (BB, 77).

Yirminci asrın başında kullanıma açılan elektrikli tramvaylar için açılış merasimi Şehzadebaşı karakolunun önünde yapılmıştır (EK, 234). Biletçiliğini Ermeni ve Rumların yaptığı bu vasıtalarda kadınlar ve erkeklerin perde ile ayrılan bölmeleri olurdu (EK, 235).

²⁰ “Türkiye'nin Tek Metrosu Tünel 100 Yaşında”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 11, Cilt: 1, Sıra No: 126, Sayı: 6, Haziran 1975, s.86.

İki renk olan tramvayların birinci sınıfı kırmızı renk olup kadife döşemeliydi. Yeşil renk olan ikinci mevki tramvayların ise döşemeleri tahtadandı. Fiyatı uygun olduğundan birinci mevkiler de boş kalmazdı (EK, 235).

8.1.3.2. Tren

Ayverdi değişik eserlerinde bu ulaşım aracına da değinmiştir (İG, 154; RK, 64; KK, 53; EK, 162).

Yazarın verdiği bilgiye göre 19. asrın bu en hızlı vasıtasının hattına sireninden dolayı kimse yaklaşmazdı (EK, 233).

Karaköy'den Beyoğlu'na yolcu taşıyan yer altı trenine Tünel adı verilirdi (İKA, 224).

8.2. Aydınlanma

Sâmiha Ayverdi eserlerinde aydınlatma araçları olarak muma (İEK, 15,16; Mİ, 201; Y, 11; PH, 227), kandile (Mİ, 13, 53; PH, 103) [gece kandili (Mİ, 19; KRYAIM, 117), idare kandiline (BG, 111)], fenere (İG, 115) [elektrik feneri (İŞ, 251), ışkembe fener (İEK, 208; BDBD, 22; RK, 22, 23; PH, 273)], pirinç fener (İŞ, 44), lâmbaya (BG, 149; İŞ 110; D, 124) [asma lâmba (İŞ, 53), ayaklı petrol lâmbası (İŞ, 130), gaz lâmbası (İG, 115), sokak lâmbası (PH, 104)] ve şamdana (Y, 11) değinmiştir.

8.2.1. Gaz lâmbası

Kavun karpuz sergileri bir direğe asılmış fenerin ortasına oturtulan gaz lâmbasıyla aydınlatılırdı (İG, 116).

8.2.2. Fener

Kavun karpuz sergileri bir direğe asılan fenerin ortasına yerleştirilen gaz lâmbalarıyla aydınlatılırdı (İG, 116).

8.2.3. Kandil

Kandiller içinde bir fitille yanan zeytinyağı bulunan kaplardır. Kandiller kurşun, taş, pişmiş toprak, çeşitli madenler ve camla yapılmışlardır.²¹

Ayverdi eserinde camilerin kandillerle donanması ile ilgili olarak şu ifadede bulunmuştur:

*“Şu halde, artık ne diye Şehzâdebaşı Câmii'nin mahyalarını seyretmek üzere sofanın geniş penceresine oturmalı idim?
İçi bir sefâlethâne olup dışı ise kandillerle donanmış olsa da bu şehriyânın ne onlara ne de bana söyleyeceği bir teselli sözü kalmış değildi.” (PH, 103).*

8.2.5. Mum

Ayverdi bir aydınlatma aracı olan mumlar ve bakımları, kullanımları hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Hacı Süleyman Ağa yalısının kiler ve mutbak müştemilâtı arasındaki taş odaların en dikkate değer olanlarından biri de mumhâne idi. Tavanlara kadar yığılmış yağ ve bal mumları, geceleri şavklandırmak üzere yanmaya hazır, nöbetlerini bekler gibi, sıra sıra dururlardı. Fakat hizmet ettikleri ölçüde hizmet de bekliyen bu mumların bakımları az iş değildi. Hâlet Hanımefendi, Gedizli Ali Bey'in konağına gelin gittiği zaman, bütün vazîfesi mumların fitillerini kesip düzeltmek olan küçük câriyeyi onun için hiç yadırgamamıştı. Zira kendi doğup büyüdüğü evde de boy boy mumlara hizmet edenler vardı.

Yandıkça kıvrılan fitillerin etrafındaki pislikler temizlenmezse mum kararır. Onun için de bu işe elleri yatkın câriyeler bakar ve mumu söndürmeden fitilleri kesip lüzumsuz parçaları atarlardı.” (İEK, 15, 16).

²¹ Özkul Eren, “Kandillerin son meclisi: Cam üstüne cam”, **Dergâh**, Cilt: 1, Sayı: 5, Temmuz 1990, s. 24.

IX. BÖLÜM: MİMARİ

Bu bölümde yer alan mimarî yapılar hisarlar, camiler, saraylar, kasırlar, köşkler, yalılar, medreseler, külliyeler, çeşmeler, sebiller ve şadırvanlardır. Ayverdi İstanbul'un mimarisine büyük yer vermiş, pek çok mimarî yapıyı hususiyetleriyle birlikte ele almıştır. Bunda İstanbul'u İstanbul yapan asıl değerlerden birinin de mimarisi olduğu görüşünün etkili olduğunu söyleyebiliriz.

9.1. Hisarlar

Ayverdi'nin eserlerinde yer verdiği hisarlar Anadolu Hisarı ve Rumeli Hisarı'dır.

9.1.1. Anadolu Hisarı

Jak Deleon Anadolu Hisarı hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Rumeli Hisarı'nın tam karşısındaki Anadolu Hisarı, 1. Beyazıt devrinde (14.yüzyıl) inşa edilmiştir. Osmanlı'da Akça Hisar, Gözlüce Hisar, Güzelce Hisar, Yenice Hisar olarak anılan Anadolu Hisarı'nın yerinde, antik çağda bir Zeus tapınağının bulunduğu söylenir.”¹

Ayverdi eserlerinde bir kısmında değindiği Anadolu Hisarı'nın (BG, 235, 236; ATVT, 263, 264; İKA, 100) tarihini şu şekilde anlatmıştır:

“Her yaptığını ve yapacağını bir plan dâhilinde düşünen İkinci Sultan Mehmed, Anadolu ile Rumeli arasındaki Bizans duvarını kaldırmaya hazırlanmadan evvel, Birinci Sultan Bâyezid, Anadolu Hisarı'na bir kale yaptırmış ve her dendanına bir nöbetçi dikerek dışarıdan Bizans'a yardım edilmesini önlemek için tedbir almıştı. Ama kısa zaman sonra adı Fâtih Sultan Mehmed olan koca hâkan bunun karşısında Rumeli Hisarı'nı yapmayı düşünmüş ve planını da Türk mîmarlarına hazırlatmış bulunuyordu. (...)” (KA, 46).

¹ Jak Deleon, **100 İstanbul**, İstanbul, Remzi Kitabevi, s.70.

Hisar ile karşı sahil arasındaki mesafe 520 metredir (EK, 108). Ayverdi adını vermediği bir yazardan alıntılıyarak hisar hakkında şu bilgileri vermiştir: Bir kaya üzerine oturtulan hisar Fatih Sultan Mehmet zamanında onararak sağlamlaştırılmıştır. Küçük olan bu kale bin adım sahası içindedir ve batıya bakan bir kapısı vardır. Dizdarhanesi olan kalede asker evleri vardır (EK, 108).

Hisar Güzelce Hisar adıyla da anılır (ATVT, 268).

9.1.2. Rumeli Hisarı

Ayverdi'nin Rumeli Hisarı'nın tarihi hakkında verdiği bilgiye göre, Fatih Sultan Mehmet'in hisarı inşaya başlaması Bizans imparatorunu kuşkuya düşürmüştü ve imparator bu hareketi protesto amacıyla elçi göndermiştir. Fatih de cevap olarak İstanbul surları içerisindeki her yerin kendisine ait olduğunu ve bu surlar içerisinde istediği gibi hareket edebileceğini ifade etmiş, kendisinin daha önce babasının ahdedtiği hisarı yaptırdığını belirtmiştir (EVMDİF, 89).

Rumeli Hisarı, İstanbul'un ilk mimarî şaheseridir. 1452 nisanında yapımına başlanan hisar temmuz ayında tamamlanmıştır. Askerlik, sanat ve sürat bakımından aynı büyüklükte bir başka kale yoktur (EVMDİF, 116).

Fatih fetihden önce ilk iş olarak el çabukluğuyla Boğazkesen Hisarı adıyla da bilinen Rumeli hisarı'nı yaptırmış ve ardından da kuşatma başlamıştır (BT, 35).

Fatih bu hisarın her burcun inşasını, Saruca Paşa, Zağnos Paşa, Çandarlı Halil Paşa gibi kumandanların idare ve gayretine havale etmişti. Kışlasında askerlerin barınacağı kale dört ayda tamamlanmıştır.

Bu hisarla İstanbul'un fethi sırasında kuzeyden gelebilecek yardımlar önlenmek istenmiştir (BB, 185).

Hisarın içinde bir de mescit yapılmıştır (BB, 186).

Hisar "Boğazkesen" adıyla da anılır (ATVT, 265; İKA, 100).

9.2. Camiler

Yazar eserlerinde Asariye Camisi (BB, 123), Ayazma Camisi (TTOA II, 223), Baltalimanı Câmisi (KK, 116), Bayezid Camisi (BB, 13; MKMVMD, 247;

İKA, 206; EK, 143), Beykoz Camisi (EK, 112), Beylerbeyi Camisi (TTOA II, 229), Çinili Cami (İKA, 259), Çorlulu Ali Paşa Camisi (HB, 130), Davud Paşa Camisi (EVMDİF, 117), Emirgân Camisi (TTOA II, 229), Eyüp Sultan Camisi (EVMDİF, 116), Galip Paşa Camisi (MKMVMD, 380), Hekimoğlu Ali Paşa Camisi (HB, 130), Hırka-i Şerif Camisi (İEK, 281; KRVYAIM, 66), Kalenderhane Camisi (İEK, 25; RK, 158), Kariye Camisi (KK, 40; ADD, 117), Kısıklı Camisi (KK, 253), Lâleli Camisi (HB, 130; MKT, 227; TTOA II, 223; MKMVMD, 247), Mehmet Ağa Camisi (İG, 107; RK, 230, 231), Mesihpaşa Camisi (Mİ, 17, 25, 53, 54); Nuruosmaniye Camisi (HB, 130), Sanki Yedim Camisi (KK, 140), Sultanahmet Camisi (İKA, 206; EK, 142, 143), Süleymaniye Camisi (MKMVMD, 245; İKA, 189, 191-196), Şehzadebaşı Camisi (MKMVMD, 246, 248; PH, 97, 98, 101, 103; KA, 121), Şeyh Vefa Camisi (EVMDİF, 117), Yeni Cami (TTOA II, 229; İKA, 206) Zühtü Paşa Camisi (İG, 156) gibi camilere değinmiştir.

9.2.1. Ayasofya

Ahmet Refik'in verdiği bilgiye göre İstanbul alındıktan sonra, Ayasofya'dan başka hiçbir kilise camiye çevrilmemiştir. Türkler, kilisenin adını dahi değiştirmemişlerdir. Ayasofya Camisi İstanbul camilerinin meratip silsilesinde asırlarca birinci olmuş ve Ayasofya kürsü şeyhi bütün kürsü şeyhlerinin de üzerinde görülmüştür.²

Ayverdi bu tarihî önemi haiz eski kilise yeni camiye eserlerinin muhtelif yerlerinde değinmiştir (ATVT, 74; KE, 73, 74 ; EVMDİF, 100, 103, 108, 119, 246, 264, TTOA II, 10; RK, 178; D, 86; İKA, 206; PH, 21; EK, 142).

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre, duvarlarında 20-30 santim genişliğinde çatlaklar olan Ayasofya kubbesi yuvarlaklığını kaybederek âdeta beyzileşmiş iken, Türklerin yaptığı tahkimat ve mail payandalarla yıkılması engellenmiştir (EVMDİF, 103).

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra ilk iş olarak bu camide hitabette bulunmayı tercih etmemiş bir kul tevazusu ile secde etmiştir (EVMDİF,

² Ahmet Refik, **Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul**, İstanbul, İletişim Yayınları, s.111-113.

246). Aynı hükümar, fetih heyecanı ile Ayasofya'dan mozaik sökmek isteyen yeniçeriyi cezalandırmış (ADD, 45), bu mabedin bir mozaiğinin bile tahrip edilmesine izin vermemiştir (ADD, 117).

Yazarın verdiği bilgiye göre Ayasofya kurulduğu günden itibaren taht ve taç rekâbetlerinin, siyasî çekişmelerin zemini olmuştur (İKA, 201). Ayasofya Türklerin eline geçtikten sonra mukaddes bilinmiş ve korunmuştur (İKA, 203).

İkinci Selim, Mimar Sinan'a Ayasofya'nın karşısına bir çift minare daha eklettirmiştir (TTOA II, 10).

9.2.2. Fatih Camisi

Fatih Camii Edmondo De Amicis'in verdiği bilgiye göre imparatoriçe Helena tarafından yaptırılmış olup Theodora'nın yeniden inşa ettirdiği Havvariyyun Kilisesi'nin harabeleri üzerine kurulmuştur. Bu caminin etrafı medreseler, darüşşifalar, kervansaraylarla çevrilmiştir.³

Ayverdi Fatih Camisi'nin yapımı hakkında şu bilgileri vermiştir:

“İstanbul’ un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet Ayasofyayı camiye çevirmiş, daha sonra da kendi adına bir cami yapılmasını emretmişti. İstanbul’ un yedi tepesinden biri olan bu yerde caminin yapılması kararlaştırıldı. Cami yanında aynı zamanda kütüphane, medrese, imaret, tabhane, darüşşifa ve hamamdan müteşekkil bir külliye meydana gelmişti. Giriş kapısındaki kitabeden caminin 1467 de başlandığı, 1470 de bitirildiği ve mimarının Sinanüddin Yusuf bin Abdullah olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu cami 1766 tarihinden bir depremde harab olmuş, III. Mustafa tarafından mimar Mehmet Tahir Ağa ya tamir ettirilmiştir.”⁴ (EVMDİF,117)

Fatih camisi, İstanbul'daki büyük camiler serisinin ilkidir (EVMDİF, 118).

Üçüncü Sultan Mustafa büyük zelzelede neredeyse tamamı yıkılan Fatih Camisi'ni yeniden yaptırmıştır (TTOA II, 223).

Fatih Sultan Mehmet'in kabri de caminin yanındadır (KA, 51).

Ayverdi bazı eserlerinde bu camiye değinmiştir (ATVT, 96; D, 86, 92; EK, 143).

³ Edmondo De Amicis, **İstanbul (1874)**, Çev.: Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, Nisan 1981, s. 52.

⁴ İlhan Akşit, **İstanbul**, Sandoz Yayınları, Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A. Ş, .s.33.

9.2.3. Sadrazam Murad Paşa Camisi

Sadrazam Murad Paşa tarafından Aksaray’da yaptırılan camidir (EVMDİF, 117).

9.2.4. Sadrazam Rum Mehmed Paşa

Sadrazam Rum Mehmed Paşa tarafından Üsküdar’da yaptırılmıştır (EVMDİF, 117).

9.2.5. Sultan Ahmed Camisi ve Külliyesi

İlhan Akşit bu caminin tarihi hakkında şu bilgileri vermiştir:

“On dört yaşında tahta çıkan I. Ahmed çok dindar bir padişahı. O nedenle Ayasofyadan hiç de aşağı kalmayacak bir cami yaptırmaya karar verdi. Bir çok araştırmalardan sonra Ayşe Sultanın oturduğu saray uygun görüldü. Parası sultana ödenerek zemin düzeltildi, mimar Mehmed Ağa da caminin yapımı ile vazifelendirildi. Aynı zamanda şair ve sedekâr olan Mehmed Ağa bütün hünerini ortaya koyduğu bu camiye 1609 yılında başladı, 1617 yılında cami tamamlandı.

Cami ile beraber bir kasr, mektep, sebilhane, tek ve çift katlı dükkânlar da yapılmış ve bu meydana çok kıymetli bir sanat manzumesi teşkil edilmiştir.”⁵

İlhan Akşit’in verdiği bilgiye göre bu cami mekân tesiri ve ölçüleri bakımından Ayasofya’yı geçmektedir. I. Ahmet’in türbesi de caminin yakınındadır.⁶

Halûk Şehsuvaroğlu bu cami hakkında şunları ifade etmiştir: *“Sultanahmed camininin altı minaresinin tenazuru yalnız Sultanahmed manzumesinin âhenk ve güzelliğini değil İstanbul panoramasının da harikulâde bir parçasını teşkil etmektedir.”⁷* Şehsuvaroğlu’nun verdiği bilgiye göre Sultanahmet Camisi yapıldığı tarihlerde Yenicami olarak anılmış, Eminönü’ndeki Valide Camisi yapılanaya kadar da bu adla anılmıştır.⁸

⁵ a.e., s.46.

⁶ a.e., s. 46.

⁷ Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, Cumhuriyet Gazetesi, y. y. , t. y. , s.73.

⁸ a.e., s.68

Ayverdi bu caminin Birinci Sultan Ahmed tarafından Ayasofya'nın karşısına yaptırıldığına değinmiştir (TTOA II, 50-52).

9.2.6. Süleymaniye Camisi

Yazarın verdiği bilgiye göre Süleymaniye Camisi'nin kapısının üzerinde bir is odası bulunur, caminin içindeki mum ve kandillerden çıkan is burada toplanır ve is mürekkebi yapılırdı (ADD, 193).

Ayverdi satırlarında mimar ağabeyi Ekrem Hakkı Ayverdi'den edindiği şu bilgileri aktarmıştır: Cami denizden görülmesi istenen bir noktaya sade bir üslûpla inşa edilmiştir. Bu şekilde âdeta göğsünü Haliç'e gerip sadeliği ve tevazusu ile Jüstinyen'in süslerine meydan okur vaziyettedir(ADD, 194, 195).

9.2.7. Şehzade Camisi

Yazarın Mimar Sinan'ın birinci derecede eserlerinden olduğunu belirttiği caminin dışı tezyinatla yüklü olup merkezi kubbelerin etrafında yarım kubbeler bulunur. Bu eser Kanunî Sultan Süleyman tarafından “Şehzadeler güzidesi” dediği oğlu Şehzade Mehmed'in ölümü üzerine bir hatıra-abide olarak yapılmıştır. Osmanlı mimarlık ananesinin dışında şehrin basık bir semtinde inşa edilen caminin etrafı da açılmıştır. Mimar Sinan Bozdoğan Kemerî'nin yüksekliğini kaldırmıştır. (MKMVMD, 246, 247).

9.2.8. Yeni Cami

Jak Deleon bu cami hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Eminönü Camii, Valide Camii ya da (halk arasında) Güvercinli Camii olarak da bilinir. Caminin ilk mimarı Davut Ağa'dır. İnşaata 1595 yılında başlanmış, 77 yıl sonra tamamlanabilmiştir. Yeni Cami'yi 3.Mehmet'in annesi Safiye Sultan için tasarımılayan Davut Ağa'nın ölümünden sonra Dalgıç Ahmet Çavuş inşaatı sürdürmüş, bu kez 3. Mehmet'in ölümü nedeniyle yarım kalmıştır(1603). 1660 yangınında tümüyle harap

olan yapının onarımını Mimar Mustafa Efendi üstlenmiş, cami 1674 yılında tamamlanmıştır. 3080 kese altına mal olduğu söylenir.”⁹

Perihan Sarıöz’ün verdiği bilgiye göre bu yapı klasik Osmanlı mimari tarzının son eseri olup bundan sonra devlet bütçesi bu tarz görkemli eserlerin inşa edilmesine imkân vermemiştir.¹⁰

Ayverdi’nin verdiği bilgiye göre temelleri 1597’de Üçüncü Sultan Mehmed’in annesi Safiye Sultan tarafından atılan cami elli yıldan fazla yüzüstü bekledikten sonra Dördüncü Sultan Mehmed’in annesi tarafından tamamlanmıştır. Yeni Cami bir hayır eseridir. Türk yapı ve süsleme sanatını temsil eder.

Sütunlarında, duvarlarında bulunan çiniler ile âdeta duraklama devrimizin önüne geçmek ister gibidir.

Bu eser Türk talihinin yükseliş ve iniş noktalarının kavşağında yapılmıştır (TTOA II, 108, 109, 229; RK, 232).

Ayverdi değişik eserlerinde bu yapıya değinmiştir (RK, 84; İG, 108; TTOA II, 27).

9.3. Saraylar

Sâmiha Ayverdi eserlerinde Ayşe Sultan Sarayı’na (İKA, 250), Beşiktaş Sarayı’na (BT, 91, 136, 395; TTOA II, 112), Beylerbeyi Sarayı’na (İKA, 278, 280), Çırağan Sarayı’na (BT, 112, 136; TTOA III, 36), Damad İbrahim Paşa Sarayı’na (İG,169), Davud Paşa Sarayı’na (TTOA II, 112), Dolmabahçe Sarayı’na (BT, 91, 116, 135), Eyüp Sarayı’na (BT, 136, 140), Salıpazarı Sarayı’na (İKA, 250), Sâliha Sultan Sarayı’na (KA, 155, 156), Şehid Ali Paşa Sarayı’na (BT, 136), Tekfur Sarayı’na (İKA, 93), Üsküdar Sarayı’na (TTOA II, 112) ve Yıldız Sarayı’na (ATVT, 75; TTOA III, 18, 34, 53) değinmiştir.

⁹ Jak Deleon, a.g.e., s.14.

¹⁰ Perihan Sarıöz, **Bir Zamanlar İstanbul**, İdea Yayınları, y. y. , t. y. , s.11.

9.3.1. Âdile Sultan Sarayı

Kandilli Lisesi eskiden Âdile Sultan Sarayı idi. Âdile Sultan II. Sultan Mahmud'un kızı idi. Âdile Sultan bu sarayda ikâmet ederken civar halkı doyurur ve gözetirdi (BB, 21; ADD, 95).

9.3.2. Eski Saray

İlhan Akşit bu sarayın tarihi hakkında şu bilgileri vermiştir: “*Osmanlı döneminde (...) ilk defa Fatih Beyazid meydanında Saray- ı Atik adı verilen bir saray yaptırmıştır.*”¹¹

Bizans sarayları pek harap bir halde olduğundan ve ancak birkaç tanesi ayakta kaldığından Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra, Vlakherne sarayında ancak yirmi gün kalıp Edirne'ye dönmüş, giderken de Beyazıt'ta bir saray yapılmasını emretmiştir (EVMDİF, 116). Bu saray yenisi yapıldıktan sonra Eski Saray olarak anılmıştır.

9.3.3. Esmâ Sultan Sarayı

Esmâ Sultan Sahilsarayı Eyüp'te idi.¹²

Esmâ Sultan'ın kardeşi Sultan Mahmut bu sarayın içinde ölmüştür (İG, 200).

9.3.4. Kandilli Sarayı

III. Sultan Murad zamanında yapılan saray IV. Sultan Mehmet ve I. Sultan Mahmud devirlerinde îmar görmüş, hasbahçesi I. Sultan Mahmud tarafından halka satılarak bir köy haline gelmiştir. Bu sarayın bünyesinde Şadırvanlı Kasır, Yalı Kasrı, Sayd Odası, Câfer Paşa Kasrı, Valde Sultan Dairesi, Bostancılar Mescidi yer almıştır (BB, 21).

¹¹ İlhan Akşit, **İstanbul**, Sandoz Yayınları, y. y. , t. y. , s.50.

¹² Jak Deleon, **100 İstanbul**, Remzi Kitabevi, Aralık 2003, s.21.

9.3.5. Topkapı Sarayı

İlhan Akşit Topkapı Sarayı hakkında şu bilgileri vermiştir:

“İlk saray Beyazıt'ta yapılmış, sonra genç Osmanlı Padişahı zeytinlik bir alan olan Sarayburnunda yeni bir saray yapılmasını buyurmuştu. İşte bu buyruk gereğinde 1465-1478 tarihleri arasında bugünkü Topkapı Sarayının ilk binaları yapılmış, Osmanlı Devleti buradan yönetilmeye başlanmıştı.

Saray-ı Cedid-i Amire denilen yeni imparatorluk sarayının etrafı surlarla da sarılarak emniyet altına alınmış oldu. Böylece Fatih'le başlayan küçük saray her sultan tarafından yeni köşkler, yeni saraylar eklenerek 700.000 metrekarelik geniş bir alana yayıldı, çeşitli köşklere oluşan geniş bir saray kompleksi meydana geldi.”¹³

Yazar eserlerinin muhtelif yerlerinde Topkapı Sarayı'na değinmiştir (İG, 64; HB,54; MKMVMD, 239; BT, 140, 141; KK, 47, İKA, 277, 283).

İstanbul fethedildikten sonra ilk saray şehrin merkezinde bir semte yapılırken yirmi beş sene sonra yapılıp zamanla Topkapı Sarayı adını alan yedi yüz metrekarelik bir bahçenin içinde yer alan sarayla Boğaz'a doğru ilk adım atılmıştır (BT, 22).

Fatih Sultan Mehmet fetihten on beş sene sonra Topkapı sarayının inşasını başlatmıştır. Sarayın bitiş tarihi, Bab-ı hümayunun üstündeki tarih kitabesinde sarayın bitiş tarihi yer alır. Saray binaları, zaman içerisinde yapılan tamir, tadil ve ilâvelerle büyütülmüştür. Sur, ikinci duvar, mutfakların bir kısmı, has ahır, hazine, kule, arz odasının alt kısmı, Fatih köşkü, haremın bir kısmı ve Çinili köşk Fatih zamanından kalmıştır (EVMDİF, 117).

9.4. Kasırlar

Ayverdi'nin eserlerinde değindiği kasırlar Aynalıkavak Kasrı (TTOA II, 198, 199), Câfer Paşa Kasrı (BB, 21), Çırağan Kasrı (İG, 87), Emnabad Kasrı (BT, 87,133; İKA, 250), Ferahabad Kasrı (BT, 135; İKA, 250), Karaağaç Kasrı (İG,121), Küçüksu Kasrı (İKA, 102, 250), Neşat-abad Kasrı (İEK, 116, 250), Sultanahmet Kasrı (İG,169), Şadırvanlı Kasır (BB, 21), Şerefabad Kasrı (İG, 164), Yalı Kasrı'dır

¹³ İlhan Akşit, a.g.e., s.50

(BB, 21). Ayverdi kimi zaman isimlerini vermeden genel olarak da kasırlara değinmiştir (BDBD, 122).

9.4.1. Beykoz Kasrı

Mehmed Ali Paşa Osmanlı Devleti'ne yanaşmak için İstanbul'a gelip padişaha kulluğunu arz etmiş ve ona Beykoz Kasrı'nı yaptırıp hediye olarak sunmuştur (TRMVM, 199; TTOA II, 311).

9.4.2. Hürremabad

Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Kâğıthane'de yaptırdığı kasırlardan biri de Hürremabad'dır.¹⁴

Hürremabad Alibey Köyü'nde yapılmıştır (İEK, 116, 117, 251).

9.4.3. Sadabad Kasrı

Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Kâğıthane'de yaptırdığı köşklere birisi de Sadabad Kasrı'dır.

Ayverdi değişik eserlerinde bu kasra da değinmiştir (BT, 395; İKA, 250).

Sadabad Kasrı'nı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın yaptırmış ve Haliç kıyılarına olan rağbeti yükseltmişti. Şehrin en belli başlı ailelerinin güzergâhta bir yalısı, bir köşkü bulunurdu. Halk, akın akın baharda erguvanlar, lâlelerle bezenmiş Sadabad'a gelir, Sadabad'ın çınarları, söğütleri arasında dolaşır eğlenirdi (İG, 122, 123).

Ayverdi III. Ahmet'in Sadabad Kasrı için "*Bunun fevkinde bir mahall-i dilküşa olmamak gerek.*" sözüne de yer vermiştir (İG, 122).

¹⁴ Jak Deleon, a.g.e., s.30

9.4.4. Tersane Kasrı

Tersane Kasrı Haliç sahilinde yer alır (İG, 114).

9.5. Köşkler

Ayverdi eserlerinin muhtelif yerlerinde köşklere (BG, 5, 7, 20, 67, 105, 201, 202; İŞ, 25, 30, 67, 108, 125, 129, 140, 204, 209, 219, 231, 239, 266; İG, 154, 155, 194, 201; BB, 7; BDBD, 24, 30, 33, 85, 96, 103, 114, 119, 122; D, 119, 121, 122; RK, 39, 40, 42, 54, 56, 152, 160, 177, 178; KK, 18, 96, 151, 167; KA, 270; ADD, 1, 204, 231; PH, 153; EK, 48, 260), Küplüce Köşkü'ne (KK, 91), Tersane Kasrı'na (İG, 114), Sâtıa Hanım Sultan'ın köşküne (ADD, 10) ve Sedefli Köşk'e (İKA,51) değinmiştir.

Yazar Topkapı Sarayı eteklerinde mamur, abadan bahçeler içindeki köşklere sanat ve mimari zaferinin abideleri olarak anar (İG, 64). Artık gravürlerin ve vakanüvislerin himmetiyle ismini duyup cismini yâd edebildiğimiz bu köşkler onları vücuda getiren neslin torunları tarafından, yabancı suikastçıların eliyle ya da Şark şimendiferleri sebebiyle ortadan kaldırılmıştır (İG, 64).

Bu köşklere Alay Köşkü, Bağdad Köşkü, Çinili Köşk ayakta dururken (İG, 65) Sinan Paşa Köşkü, İncili Köşk, Bostancıbaşı, Sultan Mahmud, Murad Han, İshakiye, Serdab Köşklere artık varlık sahnesinde olmayan köşklere (İG, 65).

Adaların köşklere çiçekli bahçeler arasında yer alır (İG, 162).

Meşhur bir mesire yeri olan Çamlıca'da Ayverdi'nin "eski zaman harabeleri" olarak nitelendirdiği köşklere de çokça bulunur. Yazarın yoluna düşen bir Çamlıca köşkü, desteklenmiş balkonu, şahnişi ile elini çenesine dayamış kederli bir tanıdık gibi dertli ve düşünceli görünür yazarın gözüne (İG, 200).

Mustafa Fazıl Paşa'nın beyaz yayvan köşkü de daima kapalı duran panjurları ile bu köşklere biridir (İG, 200).

9.5.1. Aynalıkavak Köşkü

Aynalıkavak Köşkü Haliç sahilinde yer alır (İG, 114).

9.5.2. Bağdat Köşkü

Ayverdi Bağdat Köşkü'nü, Bağdat'ın Türklere vermiş olduğu son ve canlı bir hatıra olarak değerlendirmiştir (DBNK, 17; KK, 47, 48).

Bu köşk Osmanlı İmparatorluğu için bir ata yadigâdır.

Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusunda olup Revan Köşkü'nün komşusu olan bu köşkün terasından Haliç seyredilirdi. Bu kısım altın kaplama dört ince sütuna oturan İftariye Köşkü'dür.

Dördüncü Sultan Murad'ın Bağdat'ı fethetmesi üzerine inşa edilen bu zafer abidesinin üzerinde kubbesi ve onun da etrafında saçakları bulunur. Renkli taşları, mermerleri, çinileri köşkün ihtişamına güzellik katar (DBKN, 18).

Köşkün kapıları, pencereleri, dolap kapakları fildişi, sedef ve bağa ile bezenmiştir. Kubbesinden sarkıtılan kırmızı renk üstüne işlenmiş altın yaldızlı bir top kandili bulunup, renkli camlar arasında mavi çini üstüne beyaz renkle Âyete'l Kürsî yazılmıştır (DBNK, 18).

9.5.3. Beykoz Köşkü

Beykoz Köşkü, Avcı Sultan Mehmed zamanında devrin dikkate değer yerlerindendi (TTOA II, 115).

9.5.4. Edhem Paşa Köşkü

Edhem Paşa Köşkü, Çamlıca meydanına bakan bir konumdadır ve Ayverdilerin evinin bitişiğinde bulunurdu (DBNK, 74).

9.5.5. İncirköy Köşkü

Bu köşk Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır (TTOA II, 115).

9.5.6. Mirahur Köşkü

Üçüncü Sultan Ahmed'in Sadabad'a gelişi bir şenlik ve ihtişam içerisinde gerçekleşirdi. Hünkârın saraydan bir yere çıkması, muazzam bir alayla olurdu. Padişahı karşılama merasimi Mirahur Köşkü'nde yapılırdı (İEK,117).

9.5.7. Tokad Köşkü ve Tokad Bahçesi

Tokad Köşkü ve Tokad Bahçesi Beykoz'da Fatih Sultan Mehmet tarafından kurdurulmuş olup Ayverdi'nin ifadesiyle kasırların en küçüğü ama sevimlisiydi (TTOA II, 115).

Ayverdi eserlerinde bu köşke de değinmiştir (BT).

9.5.8. Veliht Köşkü

Veliht Köşkü Büyükçamlıca suyunun yanındadır. (İG, 193).

9.6. Konaklar

Ayverdi eserlerinde genel olarak konaklara (İŞ, 53, 57, 58, 59, 65, 67, 81, 89; ATVT, 121; Mİ, 98, 99, 102, 107; BDBD, 97, 118, 122; D, 128; RK, 24, 37, 69, 126, 152, 156, 161, 193; KK, 146, 147, 155, 171; ADD, 189; PH, 90, 160, 181, 194, 203, 209, 216, 239, 248, 251) ve Doktor Fevzi Paşa Konağı (PH, 87), Evrenoszade Şehîme Hanımefendi'nin konağı (BDBD, 122), Ferhat Ağa Konağı (DBNK, 35), Halim Paşa Konağı (İŞ, 59); Hasan Hüsnü Paşa'nın konağı (PH, 163), İbrahim Paşa Konağı (BDBD, 82; MBG, 103), Lokmacızade Zekeriya Efendi'nin Konağı (PH, 202), Mısır Prensesi Zeynep Hanım'ın Vezneciler'deki konağı (DBNK, 103, 193), Namık Paşa'nın konağı (BT, 112), Nazım Bey Konağı (BB, 22), Sadrazam Ali Paşa'nın konağı (BB, 124) gibi özel mülkiyet olan konaklara değinmiştir.

9.6.1. Kâmil Paşa Konağı

Kâmil Paşa Konağı Fatih Medreseleri'nin karşısında ve Fevzipaşa Caddesi'nin başladığı yerdedir. Binanın ön kısmındaki bahçesi büyük ve ağaçları da ulu olduğu için caddeden görülemeyen konak ortadan kalktıktan sonra yerinde bir mahalle meydana etmiştir (PH, 89, 90).

9.6.2. Nâzım Bey Konağı

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre Şehzadebaşı ile Aksaray arasında yer alan bu konak ferah, bakımlı, oldukça zarif ve temiz bir konaktı (BB, 22).

9.6.3. Sadrazam Tevfik Paşa Konağı

Ayverdi eserinde Sadrazam Tevfik Paşa'nın tarihî konağına da değinmiştir (DBNK, 148).

Bu tarihî binada bir köşe tutmuş olan Yahya Kemal'in, Tevfik Paşa konağından kalmış tarihî hatıralardan biri olduğu kanısıyla, şöyle bir şiirini nakletmiştir:

*“Başkadır çünkü bu akşam bütün akşamlardan;
Güneşin vehmi saraylar yaratır camlardan;
O ilâh isteyip eğlence hayâlhânesine,
Çevirir camları birden peri kâşânesine.
Som ateşten bu saraylarla bütün karşı yaka
Benzer üç bin sene evvelki mutantan şarka.”* (DBNK, 148, 149).

9.6.4. Sami Paşa Konağı

Bir zamanlar Büyükçamlıca'da yer alan Sami Paşa Konağı'ndan geriye sadece sedleri ve birkaç fıstık ağacı kalmıştır (İG, 192).

Ayverdi eserinde Hâmid'in aşağıdaki mısrasına da yer vermiştir:

*“Sâmi Paşa konağı mâzî mesîresi
Bir yanda duruyor Selâmi hazîresi..”* (İG, 200).

9.6.5. Zeynep Hanım Konağı

Zeynep Hanım Mısır prensesidir (BB, 72) Zeynep Hanım Konağı'nın yerini fakülte binası almıştır (KA, 121). Konak Vezneciler'dedir (KA, 226).

9.7. Yalılar

Hakkında çok fazla açıklamaya gidilmeden yaşanan meskenler olarak değinilen yalılar Ayverdi'nin pek çok eserinde yer alan ev tipleridir (İŞ, 142; BB, 115; HB, 130; ATVT; 259, 308; KRVYAIM, 166; BDBD, 96, 122; D, 129, 136; RK, 48; 50, 51, 93; KK, 115, 167, 183; ADD, 118- 120, 134, 186, 189, 190; PH, 171, 221, 263, 264, 265; İKA, 126; EK, 243, 245).

Ayverdi'nin büyük yengesinin Rumelihisarı'nda bir yalısı vardır. (DBNK, 169).

Ayverdilerin Anadolu Hisarı'nda bir yalıları vardı (BDBD, 11; RK, 22).

Ayverdi'nin yengesi Nazlı Hanım'ın yazlık yalı aradığı günler henüz Boğaziçi yalılarının ayakta olduğu zamanlardır. Bu yalıların bazıları Esat Bey'in yalısı (ATVT, 120, 121), Vâhid Bey yalısı, Şerif'lerin yalısı, İmâdeddin Bey'in yalısı, Saffetî Ziyâ Bey'in yalısı, Hâlim Paşa Akaretleri, Hakkı Paşa yalısı Boğaziçi yalıları olarak isimleri verilir (RK, 26). Hidiv İsmail Paşa Yalısı da hanende ve sazenedeleriyle yapılan eğlenceleriyle Boğaz'ı inleyen yalılardan olmuştur (İG, 140). Ayverdi Sâdullah Paşa Yalısı'nı da anmıştır (MGS, 92, 93). Valide Karındaşı Yalısı da yazarın değindiği yalılardandır (BT, 87).

Ayverdi 1937-1938 senelerinin yazlarını Yeniköy'deki yalıda geçirdiklerini ifade etmiştir (RK, 30).

Yazar anılarında küçükken yazları kiraladıkları bir yalıda kaldıklarını (DBNK, 266), Anadolu Hisarı'nda bir yalıda yazı geçirdiklerini belirtmiştir. (BDBD, 3). Ayverdi Kıbrıslı Yalısı'na da değinmiştir (MGS, 92, 93; İKA, 279).

Ayverdi Boğaziçi yalılarının birer minyatür imparatorluk örneği olduğunu ifade etmiştir (ADD, 189).

9.7.1. Emine Sultan Yalısı

Esma Sultan Yalısı Haliç sahilinde yer alır (İG, 123).

9.7.2. Esma Sultan Yalısı

Kardeşine misafir gelen Sultan Mahmud bu tarihî kaşane içinde ölmüştür (İG, 200).

Yazar eserlerinde bu tarihî yalıya da değinmiştir (İG, 114, 123, 140).

9.2.3. Fatma Sultan Yalısı

Bu yalı Haliç sahilinde yer alırdı (İG, 123).

9.7.4. Fethi Paşa Yalısı

Ayverdi, Fethi Paşa Yalısı hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Bir vakitler, ormanları, korular içindeki köşkleri kasırları, sarayları ve târihe mâlolmuş sâhilhâneleriyle meşhur olan Üsküdar semtinde, şimdi bir Fethi Paşa Yalısından başka mâzîye köprülük edecek binâ kalmamış gibidir.

Senelerin meşakkati ile berâber, sanki sırtında taşıdığı korusunun ağırlığından beli bükülen bu geçmiş zaman kâşanesi, eşini dostunu kaybetmiş ihtiyarlar çâresizliği ile, inzivâsından çorak tesellisi içinde tek ve tenhâ, son nefesini bekler durur.” (İG,169).

9.7.5. Hacı Süleyman Ağa Yalısı

Hacı Süleyman Ağa Yalısı Sadrazam Hüsrev Paşa Yalısı’na komşu bir yalıdır (İG, 140).

9.7.6. Hasip Paşa Yalısı

Hasip Paşa Yalısı Beylerbeyi'nde bulunur. Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre devrinin harka bir mimari örneğidir (MGS, 93).

9.6.7. Sadrazam Hüsrev Paşa Yalısı

Hacı Süleyman Ağa Yalısı'nın yanında yer alan bir yalıdır (İG, 140).

9.6.8. Şemsi Paşa Yalısı

Bu yalı özellikle iç tezyinatı ile meşhurdur (İG, 169).

9.6.9. Yılanlı Yalı

Bebek yalılarından olan “Reisülküttab Mustafa Efendi Yalısı (18. Yüzyıl) Yılanlı Yalı olarak da bilinir.(...)”¹⁵

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre Bebek'teki Yılanlı Yalı, yakılarak arsasından faydalanılmıştır (MGS, 93).

9.7. Hamamlar

Hamam tarihi antik çağlara kadar uzanır. M.S. 4. yüzyılda sağlık işlevi yönüyle kullanılan Yunan hamamları bu yönüyle imparatorluk dönemi Roma hamamlarına örnek oluşturmuştur. Ortaçağ boyunca Bizans ve Türk hamamlarında da görülen bu örnek yapıda Frigidarium (soğukluk), Tepidarium (Ilıklık), Caldarium (Sıcaklık) olmak üzere üç temel unsur yer alır.¹⁶

*“Türk hamam kültürü, geleneksel şehir hayatımızın dinamikleri arasında yer alır.”*¹⁷

¹⁵ Jak Deleon, **100 İstanbul**, İstanbul, Remzi Kitabevi, s.52

¹⁶ Ekrem Işın, **İstanbul'da Gündelik Hayat**, İstanbul, YKY, Ocak 2003, s. 267.

¹⁷ a.e., s. 270.

İstanbul'daki hamamlar azınlık hamamları, tulumbacı hamamları, mahalle hamamları ve konak hamamları olarak sınıflandırılabilir.¹⁸

*“Hamama sadece yıkanmak, aynı zamanda vakit geçirmek için gidildiği gibi; buraları yaşayışın çeşitli olaylarına, törenlerine de sahne olurdu.”*¹⁹

Yazar Lady Montegue'in hamamların Türk kadınlarının eğlence ve dinlenme mekânı olduğu tespitine de yer vermiştir (ATVT, 44).

Ayverdi Müslüman-Türk'ün bir temizlik nişanesi olarak ortaya koyup yaşattığı hamam kültürüne dair şu bilgileri vermiştir:

“Temizlikte îmânı atbaşı koşturan Müslüman-Türk anlayışında hamam, ecdad mîraslarının ve âmme hizmeti müesseselerinin ön safında yer almış bir yapı geleneği olarak göze çarpar. Hattâ kadın hayâtı içinde, temizlik kadar bir zevk ve safâ mahalli olarak da asırlarca cemiyete hizmet etmiş olan hamam, şüphesiz ki böyle bir sarayda tek değil çift, belki de bir çok olmak gerekti. Nitekim Şehid Ali Paşa Sarayı'nın hamamları mermerleri, yıldızları, nakışları ile birer san'at nefiseleri idi. Hele hamam müştemilâtından olan soğukluklar, âdetâ suyun ve su hünerlerinin oynayıp cilveleştiği yerlerdi. Selsebil hâline getirilmiş duvarların, tavandan yere kadar kademe kademe inen mermer lülelerinden dökülen sular, ortadaki havuzda toplanırdı. Duvarların en üstünden aka aka yüzünü yerlere süren bu su, sanki yükselmek ister gibi havuzun ortasındaki fiskiyeden yukarı fırlayarak, bir çiçek demeti gibi yeniden etrâfa serpilirdi.

Soğukluklardan birinin bahçeye bakan yan duvarı ise, sâdece müzeyyen bir kafesten ibâretti. Ama bu öyle bir kafesti ki hanımleri, asmalar ve sarmaşıklarla yüzüne çektiği yeşil peçe, onu nebâtî bir loşluğun büyüleriyle câzibelendirmiş bulunmakta idi.” (TTOA II, 181, 182).

Ayverdi Batı'dan Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin, hamama sokulmadan evvel padişahın huzuruna çıkarılmadıklarını tarihî bir bilgi olarak aktarmıştır (KE, 34).

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre Türk kültüründe hamam o kadar önemlidir ki ordu bir yerden bir yere gitmeden önce hamam çadırları önceden yola çıkardı (ADD, 110).

Osmanlı kültüründe suyun büyük önemi olduğu ve temizliğe çok önem verilip bu amaçla Avrupa'da emsali bulunmayan hamamların yapılması malûmdur. Sâmiha Ayverdi kültürdeki bu ayırt edici özelliği bir karşılaştırmayla ortaya koyar ve süsler ve mücevher içerisinde göz kamaştırmalarına rağmen temizliğe yeterli önemi vermemelerinden ötürü Fransa krallarının etrafa kötü kokular yaydıklarını ve

¹⁸ a.e. , s. 270, 271,272.

¹⁹ Necati Güngör, a.g.e. , s.92.

Avrupalı sefirlerin de Türkiye'ye geldikten sonra hamama sokulmadan padişahın huzuruna çıkıp itimatnamelerini veremediklerini belirtir (MKT, 88).

Konaklarda hamamların külhanlarını ayvazlar ısıtırdı (RK, 162). Aile hane halkından sonra davet edilen eş dost da bohçaları koltuklarında gelirler, konağın hamamından istifade ederlerdi. Yıkanma işinden sonra da soğukluğa geçilip sabun kokulu yaygılar serilen sedirlerde giyinilir, ardından camekâna geçilerek yorgunluk kahvesi, arkasından da şerbet içilirdi (RK, 163).

Konaklarda hamam yandıği zamanlar misafir akını olurdu. Böyle günlerde külhanlı hamam ağaç gövdeleriyle ısıtılır, evin büyükleri başta olmak üzere, yakın dostlar, akrabalar, civardaki fukara komşular sırayla hamamda yıkanırđı. Büyük kütüklerle ısınan hamam üç gün boyunca soğumazdı. Bu hamamdan yalnız selâmlık halkı istifade etmezdi (İŞ, 50, 51).

Fetihten sonra İstanbul'da yapılan pek çok hamamdan özel olanları hariç en meşhurları Mahmud Paşa hamamı, Tahtakale, Gedikpaşa, İshak Paşa hamamlarıyla Çukur hamamdan başka otuz kadar hamamdır (EVMDİF,117).

Kırkçeşme Hamamı ise bir çarşı hamamıdır (PH, 90, 91).

Ayverdi Türk kültüründe önemli yeri olan hamamlara eserlerinde yeri geldikçe değinmiştir (İEK, 213; ATVT, 121; Mİ, 112; RK, 47).

9.7.1. Bayezit Hamamı

Bayezit Hamamı İstanbul'un fethinden sonra yapılan ilk hamamlardan biridir (YBA, 63; BB, 165). On beşinci asrın medeniyet seviyesini gösteren bu eser Ordu Caddesi üzerindedir (MKMVMD, 250, 251, 252). Ayverdi eserlerinde yeri geldikçe bu tarihî hamama da değinmiştir (MKMVMD, 247; KA, 121).

9.7.2. İbrahim Paşa Hamamı

Tarihî bir mimarî eser olan İbrahim Paşa Hamamı Saraçhanebaşı'nda idi (RK, 12, 13).

9.7.3. Kılıç Ali Paşa Hamamı

Halk tarafından kısaca “Paşa Hamamı” diye anılan bu hamam suyunun tatlı ve bakımının düzgün olması sebebiyle rağbet görmüştür (BT, 84).

9.8. Külliyele

Ayverdi, eskiden Osmanlı Türklerinde de olmak üzere ibadethanelerin tek yönü olmayıp ilâhî olduğu kadar beşerî, içtimaî ve medenî bir çehreye sahip olduğunu ifade ettikten sonra ibadet külliyelerinin de yalnızca dinî bir yönü olmayıp çok teşekküllü birer merkez olduğunu belirtmiştir. Buna göre, külliyele merkez cami olmak üzere kütüphaneler, medreseler, aşhane, kilerler, mumhane, şifahane, tabhane, misafirhane, yolcu hayvanları için ahırlar ve koğuşlar gibi beşerî ihtiyaçlara cevap vermek üzere tesis edilmiş müesseselerden oluşan canlı uzuvlardı. Bazı külliyelede padişah ve devlet erkânına tahsis edilmiş hücrele bulunur, buralarda siyasî müşaverelerde bulunulurdu (KE, 51, 52).

Ayverdi eserlerinde kimi külliyelede değinmiş, kimi külliyele hakkında ise bilgiler vermiştir. Yazar Bayezid Külliyesi (KA, 121) ve Tophane’deki Kılıç Ali Paşa Külliyesi’ne değinmiştir (BT, 83). Yazarın hakkında açıklama yaptığı külliyele ise aşağıda verilmiştir:

9.8.1. Sadrazam Mahmud Paşa Külliyesi

1462’de Sadrazam Mahmud Paşa tarafından yaptırılmış olup cami, medrese, türbe, mektep, mahkeme, hamam ve handan müteşekkildir (EVMDİF, 116).

9.8.2. Sultan Ahmed Külliyesi

Bu külliyele mimarı Sedefkâr Mehmed Ağa’dır (TTOA II, 50). Ayverdi bu mimar hakkında şu ifadelerde bulunmuştur:

“İçinin bir yanardağ gibi kaynayan san’at ateşine, mûsikîde, oymacılıkta, sedefkârlıkta ve nihâyet mîmarlıkta menfez aramış olan Mîmar Mehmed Ağa, Sultan Ahmed Külliyesi’ni yaparken ‘câmiin şadırvanı önünde seccâdeye dahî oturmayıp, kendine kuruca bir yer bulan ve sol elinde arşın, sağ elinde tesbih, zikrederek’ dehâsını îmanla yoğurmuş bahıtlı kişiler kafilesindendi.” (TTOA II, 50-52).

9.8.3. Fatih Külliyesi

Fatih Sultan Mehmet fethin onuncu yılında ilim için esaslı bir mekân ihtiyacıyla Fatih manzumesinin yapımını başlatmıştır. Ayverdi’nin verdiği bilgiye göre 1462’de inşasına başlanıp 1470’te biten bu manzume, mimari ve şehircilik bakımından bir şaheserdir . Bu büyük külliye önemini, sağ ve solunda yirmişer odalı ve bir de ders salonunu içine alan üniversite seviyesindeki Semaniye medreseleriyle, sekiz tali, yani kolej derecesinde Tetimme medreselerine sahip olmasından alır. Bu manzumede bir kütüphane, tıp talebesinin çalışmasına mahsus bir hastane, şehre gelen misafirlere üç gün için parasız ikâmet ve yemek hakkı veren bir tabhane, seyyahların binek at ve kervanları için kervansaray ve şehir fukarasına yemek veren bir imaret ve muvakkithane de vardı. Binalar, Bizans’ın tuğla mimarisinden ayrılarak, kesme taşla yapılmış, avlular ve bahçeler de dahil, 120 bin metre karelik bir alana yayılmıştı (EVMDİF, 73, 74).

9.9. Medreseler

İslâm Ansiklopedisi’nde İstanbul medreseleri hakkında şu bilgi yer almıştır:

“İstanbul medreseleri mimârîleri bakımından eski türk medrese geleneğinin Osmanlı devrinde aldığı son şeklinin misâlleridir.”²⁰

Ayverdi’nin eserlerinde değindiği medreseler Hasan Paşa Medresesi (MKMVMD, 247; KA, 121), Ragıb Paşa Medresesi (MKMVMD, 247), Valide Medresesi (İKA, 259) ve Zeyrek Medresesi’dir (EVMDİF, 50, 53).

²⁰ “İstanbul”, *İslam Ansiklopedisi*, C.5, s.1214/104.

9.9.1. Atik Ali Paşa Medresesi

Atik Ali Paşa Medresesi dispanser olarak da kullanılmıştır (RK, 106).

9.9.2. Kuyucu Murad Paşa Medresesi

1611 yılında vefat eden Kuyucu Murad Paşa'nın türbesi Vezneciler Caddesi'nde bulunur.²¹

Ayverdi bu medreseye sadece değinmiştir (BB, 40; MKMVMD, 247; KK, 63).

9.9.3. Râgıp Paşa Medresesi

Râgıp Paşa Medresesi 18. yüzyılda yapılmıştır (TTOA II, 223; İKA, 160).

9.10. Çeşmeler

İstanbul çeşmeleri, çoğu bir sanat abidesi şeklinde olmak üzere sokaklara, meydanlara ve şehrin en ücra köşelerine kadar yayılmışlardı (İG, 168).

Ayverdi İstanbul'un çeşmelerine değişik eserlerinde değinmiştir (MKT, 84; BT, 83; EK, 112, 118). Özellikle Eyüp'te çeşmeler diğer İstanbul semtlerine göre daha çoktur (İEK, 207).

9.10.1. Üçüncü Sultan Ahmet Çeşmesi

Ayverdi'nin ifadesine göre Üsküdar Meydanı'nda bulunan bu çeşme yalağına, tasını, testisini uzatanlara aşk masalına benzer büyüdü edasıyla anlatacak çok şeyi olan bir mimarî abidedir.

Bu çeşme seferlerin hareket noktası olmuş bir merkezde bulunup yiğitlerin nârâlarına, kılınç şingirtilerine, sefer gülbankları ve tekbirlerine şahit olmuştur.

²¹ M. Orhan Bayrak, "İstanbul'un Türbeleri", **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 13, C.: 2, Sayı: 12, Sıra No: 156, 1 Aralık 1977, s.50.

Yine bu çeşmenin önünde nice ticaret kervanları toplanarak yola çıkmıştır (İG, 166, 167).

Yine bu çeşmenin yer aldığı meydanda sürre alayları olmuş ve şaşaalı bir kalabalık bu meydanda arz-ı endam etmiştir.

Ayverdi'nin deyiimiyle bu hayır meydanı her isteyene lütfetmiştir (İG, 167).

9.10.2. İshak Ağa Çeşmesi

İshak Ağa çeşmesi Beykoz'dadır (İŞ, 142).

9.12. Sebiller

“Sels üs sebil” in kısaltılmışı olan selsebil, daha çok dikine konmuş, çok süslü mermer çeşmelere denir. Evlerin yazlık ve kışlık bahçelerinde ve hamamlarda selsebil olmasının bir sebebi de İslâm peygamberi Hz.Muhammed'in su şırlıtısı duymayı sevmesi ve bu sünnetin ümmeti tarafından takip edilmesi isteğidir.²²

Yaz günlerinin kuru sıcağında bir ıslaklık ve serinlik sembolü olan selsebiller daima mermerden yapılır meyilli sathından akan sular şırlıtı verirdi.²³ Ayverdi, İstanbul'un sebillerine satırlarında şu şekilde yer vermiştir:

“Ya o sebiller...bir mîmârî manzûmesini tamamlayan o güler yüzlü su perileri..kulaklarına incecik zincirlerle tutturulmuş tertemiz tasları sanki birer küpeymiş gibi sallanır, yüzlerine çektikleri zarîf şebekeler, arzûyu kışkırtan peçeler cilvesiyle güzelliiklerini bir kat daha sırlandırırđı. Gelip geçene bir yudum su ikrâm etmek için, mermer, yazı, dökme, boya, nakış ve yaldız sanatlarının yarış hâlinde olduğu bu küçücük su köşkleri, bir câmi bir medrese bir imâret topluluğunda, belki de bir şiirin en kuvvetli mısraı gibi, en kayıtsız gözleri dahî hayranlıkla üstüne çevirtirdi.” (İG, 168).

İstanbul' un Eyüp semtinde diğere semtlere göre daha çok sebil bulunurdu (İEK, 207).

²² Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, “Selsebiller”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 3, Cilt: 2, Sayı: 7, Sıra: 31, 1 Ağustos 1967, s.8.

²³ a.e., s.8.

9.12. Şadırvanlar

İstanbul'un şadırvanları Ayverdi'nin kaleminden şöyle dökülmüştür: "Hele şadırvanlar, çoğu medrese ve câmi avlularının göğsüne bir kalb azametiyle oturtulmuş, bir kalb faliyetiyle de durup dinlenmemek emrini almış, çeşmelerine aynı maksadın adamlarını toplıyan o kurşun takkeli, somaki mermer sütunlu gece gündüz dudakları bir su kasîdesi mırıldanan tatlı dilli güler yüzlü şadırvanlar.." (İG, 168).

9.13. Diğer Mimarî Yapılar

Ayverdi'nin eserlerinde ele aldığı diğer mimarî yapılar çilehaneler, kemerler, kuleler, köprüler ve mekteplerdir.

9.13.1. Çilehaneler

Azîz Mahmut Hüdâî çilehanesi Çamlıca köyünün en ıssız köşesindedir (İG, 201). Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre, bu çilehane tonozlu ve çok ufaktır (ADD, 231).

9.13.2. Kemerler

Ayverdi Bozdoğan Kemerî'ne değinmiştir.

Bozdoğan Kemerî

Ğ.İncicyan bu kemer hakkında şu bilgileri vermiştir:

*"Eskiden **Hidralis** denilen ve 40'dan fazla kemerî bulunan bu su- yolu, üçüncü ve dördüncü tepelerin arasındadır. Su, Belgrad çayından gelir. İnşası, İmparator Valens tarafından tahrib edilen Kalketon (Kadıköy) surlarının enkazı ile yapılmış olduğundan, ona 'Valens su-kemerî' adı verilmiş(tir)."*²⁴

Ayverdi değişik eserlerinde bu kemere değinmiştir (BG, 141; İEK, 134; MKMVMD, 246, 247; KK, 63).

²⁴, Ğ. İncicyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, Tercüme ve Notlar: Hrand D. Andreasyan, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları: 43, İkinci Baskı, Baha Matbaası, 1976, s.74

9.13.3. Köprüler

Ayverdi eserlerinde Büyükçekmece Köprüsü'ne (MBG, 171) ve Galata Köprüsü'ne (RK, 84; HB, 34; İKA, 213) ve Unkapanı Köprüsü'ne (RK,238; PH, 174) değinmiş, Galata Köprüsü hakkında bilgi de vermiştir:

9.13.3.1.Galata Köprüsü

Köprünün Eminönü ve Galata taraflarında para bozdurmak için yerleştirilmiş kulübecikler bulunurdu. Bunların içinde yer alan memur mururiyelik bozuk parası olmayanların parasını bozardı (İKA, 213).

Köprünün tarihine gelince Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılan köprü âdeta bir sal mahiyetinde olup yan yana beş kişinin geçebileceği genişlikteydi (İKA, 214). Daha dayanıklı bir köprü ise Ayverdi'nin Tarih-i Lutfi'den aktardığına göre II. Mahmud zamanında yapılmıştır. Bu köprü 500 metre uzunluğunda olup iki araba, iki yüklü beygir ve yayaların da geçebileceği genişlikteydi (İKA, 214). Köprüden geçişler o zaman ücretsizdi (İKA, 215).

9.13.3.2. Karaköy Köprüsü

1844'te Sultan Abdülmecid tarafından inşası düşünülmüştür (İKA, 215).

9.13.4. Kuleler

Ayverdi eserlerinde Galata Kulesi ile Kız Kulesi hakkında bilgi vermiştir.

9.13.4.1. Galata Kulesi

Galata Kulesi'ni Cenevizliler yapmıştır. II.Sultan Murad'ın yardımını alarak bir kule daha eklemişler, İstanbul'un fethinden sonra kule Kasımpaşa tersanesinde çalışan savaş esiri Hristiyanlara barınak olmuştur (İKA, 210). Türkler için bu

kuleden Hezarfen Ahmed Çelebi'nin uçuş denemesi önem arzeder. Hezarfen kollarına taktığı kanatlarla bu kuleden Üsküdar'ın Doğancılar mevkesine kadar uçmuştur (İKA, 210, 211).

1717'den sonra kuleden kös vurularak geceyarısı olduğu haber verilmiş, İstanbul yangınları buradan yerleştirilen gözcü teşkilâtı ile izlenmiştir. 1875'te büyük bir fırtınayla külâhı devrilen kule 1833'te İstanbul Belediyesi tarafından restore edilmiştir (İKA, 211).

Kule gazino ve eğlence yeri olarak da kullanılmıştır (İKA, 211).

9.13.1. Kız Kulesi

Üçüncü Sultan Osman, sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'yi azlederek Kız Kulesi'ne hapsedirmiştir (TTOA II, 217).

Ayverdi değişik eserlerinde Kız Kulesi'ne değinmiştir (TTOA II, 257; R, 98; PH, 43).

9.13.5. Mektepler

Ayverdi Notre Dame de Sion Mektebi hakkında bilgi vermiştir.

Notre Dame de Sion Mektebi

Notre Dame de Sion Mektebi Kalender ile Tarabya arasında, âdeta bir canlı hatıra olarak yer almıştır (PH, 48)

SONUÇ

Ayverdi duyuş ve görüþ bakımından millî bir yazardır ve eserlerini millî bir bakış açısıyla yazmıştır. Millî değerler, millî ahlak onun eserlerinde ön plândadır.

Mutasavvıf bir yazar olan Ayverdi eserlerine tasavvufu yansıtmıştır. Tasavvuf onun hayatında önemli bir mefhum olup özellikle roman ve hikâye gibi türlerdeki eserlerinin çatısını oluşturmuştur. Ayverdi'de bir yaşam biçimi ve dünya görüşü olan tasavvuf hemen tüm eserlerinde bir görüş, duyuş, bir yorumlayış şeklinde okuyucusunun dikkatine sunulmuştur. Yazarın hayatına bu görüş açısı hâkim olmuş; olayları, insanları, geçmiş, gelecek ve hâli bu objektiften görüp aktarmıştır. Dolayısıyla yansıttıkları da bu bakış açısından ve perspektiften okuyucusuna ulaşmıştır.

Ayverdi eserlerinde ele aldığı İstanbul folkloru unsurlarını şuurla işlemiştir. Bu unsurlar onun anılarında rastgele geçen konular olmayıp bilinçle aktarılmıştır. Yazarın amacı bu unsurların unutulmasını önlemek için yazıya aktarıp okuyucusuna ulaştırmak olmuştur.

Yazar eserlerini oluştururken kalıcı değerleri ön plâna çıkarmıştır; eserleri bu yönüyle didaktiktir.

Yazar eserlerini oluştururken yaşadıklarının ve gözlemlerinin yanı sıra okuduklarından da yararlanmışır. Sâmiha Ayverdi, anılarından öğrendiğimize göre küçük yaşlarından itibaren okumaya merak sarmış, kendisini sürekli yetiştiren ve geliştiren bir insan olmuştur. O eserlerini oluşturmadan evvel okuyan, araştıran, inceleyen bir insandır.

Geçiş dönemlerinde Ayverdi lohusalık âdetlerine, amin alaylarına, çocuk oyunlarına, sünnet ve evlenme törenleri ile ölüm âdetlerine değinmiştir. Ayverdi, eserlerinde bu unsurlar içerisinde en teferruatlı olarak evlenme törenlerine yer vermiş, yazarın ele aldığı sünnet törenleri ise daha çok saray menşeli, şehzadeler için yapıp sûnamelere konu olan şaşaalı sünnet törenleri olmuştur. Ayverdi bu düğünlerden sahnelere oldukça teferruatlı bir şekilde eserlerinde yer vermiştir.

Yazar sayıca fazla çocuk oyununa değinmiş, yalnızca bir kısmının nasıl oynandığını ve kurallarını açıklamıştır.

Ayverdi çocuk, kadın ve erkek giyimine dair unsurların adlarını vermiş, bunlar hakkında tarifte bulunmamış; belirli mesleklere ait kıyafetleri ise teferruatlı bir şekilde aktarmıştır.

Yazar halk edebiyatı verimleri içinde atasözü ve deyimlere oldukça fazla başvurmuştur. Ayverdi efsane konusunda İstanbul'un fethi ve Ayasofya ile ilgili efsanelere yer vermiştir. Yazar masalları kendi işlevleri doğrultusunda kullanmış, çocukken dinlediği masallardan bir kısmını okuyucusuyla paylaşmış, bu masalların bir kısmının anafikrini de vermiştir. Çeşitli mâniler de Ayverdi'nin eserlerinde yer aldığı şekilde aktarılmıştır. Yazarın eserlerinde oyun, masal ve satıcı tekerlemeleri de bulunmuştur.

Ayverdi meddah, orta oyunu, karagöz, tulûat gibi halk tiyatrosu türlerinin doğuşu, tarihî süreç içerisindeki gelişimleri hakkında bilgi vermiştir.

Ayverdi'nin eserlerinde çok çeşitli halk inancı yer almıştır. Bu inançlar daha çok herkes tarafından bilinip genel kabul gören nazar, rüya, kurşun döktürme, türbe gibi inançlardır. Yazar İstanbul'daki çeşitli türbelere değinmiş, en çok Eyüp Sultan Türbesi hakkında bilgi vermiştir.

Ayverdi'nin ele aldığı halk bilgisi unsurlarından halk hekimliğine dair olanları oldukça çeşitli olup daha çok bitkisel tedavi yöntemlerine yöneliktir.

Yazarın eserlerinde İstanbul'un eğlence hayatı oldukça teferruatlı bir şekilde anlatılmıştır. Yazar meyhaneler ve kahvehaneler hakkında pek çok eserinde bilgi vermiştir. Mesire yerleri ise İstanbul'un eğlence hayatının en canlı şekilde tasvir edildiği konuları teşkil etmiştir.

Ayverdi İstanbul'a has pek çok özel gün ve merasime değinmiştir. Saraya, meslek odalarına, dinî mahiyeti olan ve Türk olmayan unsurlara dair pek çok özel gün ve merasim yazarın eserlerinde ele aldığı belli başlı konulardan olmuştur.

Yazar İstanbul'un ulaşım vasıtalarına da yeri geldikçe değinmiştir. Bunlardan bir kısmını hakkında bilgi vermeksizin eserlerinde kullanmış, bir kısmını ise geçmişe dair yaşantı unsurları ve değerler olarak aktarmıştır.

Ayverdi eserlerinde yaşadığı devri yansıtabilecek şekilde çok çeşitli aydınlatma araçlarına yer vermiş ama bunların her biri hakkında çok fazla bilgi vermemiştir. Bunlardan mumların bakımı ve kullanımları oldukça açıklayıcı mahiyettedir.

Yazarın eserlerinde çok zengin bir şekilde yer alan meslekler tüm sıcaklığı ile eski İstanbul yaşantısını yansıtacak mahiyettedir. Özellikle sokak satıcıları Ayverdi'nin bolca değindiği meslek sahipleridir. Konak çalışanları da görevleri ve giyim-kuşamları ile birlikte yazarın eserlerinde bolca yer bulmuştur.

Tezimizin son bölümünü oluşturan mimari konusunda da Ayverdi çok çeşitli malzeme vermiştir. Ayverdi eserlerinde yer verdiği mimarî yapıların bir kısmına sadece değinmiş, bir kısmı hakkında ise tarihî bilgi vermiştir.

Sâmiha Ayverdi eserlerinde yoğunluklu olarak İstanbul folklorunu işlemiş, yaşadığı ve gözlemlediği İstanbul hayatını pek çok detayıyla âdeta resmeder gibi kaleme almıştır. Yazarın da amacı bu olmuş; o yitip giden değerleri kalemiyle zihinlerden silinmeyecek şekilde yaşatmak istemiştir. Ayverdi'nin eserleri çok zengin ve çeşitli İstanbul folkloru unsuruyla doludur. O eserlerini bu unsurlarla örmüş ve bu sebeple bir İstanbul yazarı olarak tanınmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey: **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, Yayına hazırlayanlar: Prof.Dr. K.Arısan, D. Arısan Güney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.bsm. , İstanbul, 2000.
- Adıvar, Halide Edib: **Sinekli Bakkal**, Yay. Haz.: Dr. Mehmet Kalpaklı, S. Yeşim Kalpaklı, İstanbul, Özgür Yayınları, 7. bsm. , Ekim 2003.
- Akengin, Yahya: “Gül Tepesinde Gül Baba”, **Türk Edebiyatı**, İstanbul, Yıl: 25, Sayı: 288, Ekim 1997, s.29-30.
- Akın, Sunay: **İstanbul’da Bir Zürafa**, İstanbul, Çınar Yayınları, 2001.
- Akşit, İlhan: **İstanbul**, Sandoz Yayınları, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş. , t. y.
- Alp, Münevver: “Eski İstanbul’da Çedik Pabuç”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Sayı: 291, Ekim 1973, s. 6785-6786.
- Alp, Münevver: “İstanbul’da Eski Hıdırellezler”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Sayı: 299, Haziran 1974, s.7011-7012.
- Alus, Sermet Muhtar: **Masal Olanlar**, Haz: Nuri Akbayar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- Alus, Sermet Muhtar: **Eski Günlerde**, Yay. Haz. : Faruk Ilıkan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

- And, Metin: **Tiyatro Kılavuzu**, Milliyet Ltd. Şti. Yayınları, Temmuz 1973.
- Artun, Erman: **Türk Halkbilimi**, İstanbul, Kitabevi, 4. bsk. , Ekim 2008.
- Ataman, Sadi Yaver: **Türk İstanbul**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1997, İstanbul.
- Ayvazoğlu, Beşir: “Sâmiha Ayverdi’nin Mensur Şiirleri: Hancı”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Yıl: 17, Sayı: 4, Ekim 1988, s.46.
- Banarlı, Nihad Sami: **Resimli Türk Edebiyatı**, MEB Yayınları, t. y.
- Bayrak, Orhan: “İstanbul’un Türbeleri”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 13, C.:2, Sayı: 12, Sıra No: 156, 1Aralık 1977, s.50.
- Binark, Mehmet İsmet: **Sâmiha Ayverdi’nin Mektupları (Hayatı, Eserleri, Kendisine Gelen Mektuplar)**, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl: 31, Sayı: 3, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Temmuz 2002, s.36-47.
- Birinci, İhsan: “İstanbul’da İlk Trafik”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl:12, Cilt: 2, Sayı:9, Sıra No: 141, 1 Eylül 1976, s.90-92.
- Birsel, Salah: **Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu**, İstanbul, Nisan Yayınları, 1993.

- Bölükbaşı, Rıza Tevfik: “Yunus Emre Hakkında Daha fazla Tafsilat”, **Rıza Tevfik’ in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 5/5 Kültür Eserleri Dizisi: 241982, s.35-46.
- Büyük Larousse
Sözlük ve Ansiklopedisi: “Ayverdi (Sâmiha)”, C.3, Milliyet.
- Büyük Lûgat
ve Ansiklopedi: “Ayverdi (Ekrem Hakkı)”, Yayımlayan: Safa Kılıçlıoğlu, İstanbul, Meydan Yayınevi, t. y.
- De Amicis, Edmondo: **İstanbul**, Çeviren: Sevinç Tezcan Yanar, Pegasus Yayıncılık, Ekim 2009.
- Deleon, Jak: **100 İstanbul**, İstanbul, Remzi Kitabevi, t.y.
- Deliorman, Altan: **İşıkli Hayatlar**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2004.
- Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük (Eski ve Yeni Harflerle)**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 18. bsk. , 2001.
- Diktürk, Gülsen: “Karagöz-Hacivat ve Arkeolojik Hakikatler”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Yıl: 21, Cilt: 12, Sayı: 250, Mayıs 1970, s.5626-5628.
- Dundes, Alan, “Halk Kimdir?”, **Halkbiliminde Kuram ve Yaklaşımlar**, Çev.: Metin Ekici, Haz. :Gülin Öğret Eker, Metin Ekici, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir, Ankara, Milli Folklor Yayınları, 2003, s.5, 6.

- Eren, Özkul: “Kandillerin son meclisi: Cam üstüne cam”, **Dergâh**, Cilt: 1, Sayı: 5, Temmuz 1990, s. 24.
- Ergiydiren, Özcan: **Hayali Cihan Değer**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, Nisan 2009.
- Eyice, Semavi: “İstanbul”, **İslam Ansiklopedisi**, C.5, y. y. , t. y. , s.121/ 131.
- Gerçek, Selim Nüzhet: **İstanbul’dan Ben de Geçtim**, Haz: Ali Birinci-İsmail Kara, İstanbul, Kitabevi Yayınevi, Haziran 1977.
- Gökdemir, Sevgi-
Gökdemir, Ayvaz: **Yunus Emre Güldeste**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, 4. bsk. , 1996.
- Göze, Hicran: **Mâveradan Gelen Bir Ses**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005.
- Gülersoy, Çelik: “Arabalar”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarıf Vakfı ortak yayını, 1993.
- Gülersoy, Çelik: **Kayıklar**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1983.
- Gülersoy, Çelik: **Eski İstanbul Arabaları**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, t. y.
- Güngör, Necati: **Bir Hayal İstanbul**, Milliyet Yayınları, Eylül 1997.

- Hayat Tarih Mecmuası: “Türkiye’nin Tek Metro su Tünel 100 Yaşında”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 11, Cilt: 1, Sıra No: 126, Sayı: 6, Haziran 1975, s.86.
- Hınçer, İhsan: “1923 den Buyana İstanbul Folkloruna Katkıda Bulunan Değerler”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Sayı: 253, Ağustos 1970, s.5704-5708.
- Işın, Ekrem: **İstanbul’da Gündelik Hayat**, YKY, Ocak 2003, İstanbul.
- Işık, İhsan: “Ayverdi, Sâmiha”, **Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi**, C.1, Ankara, 2004, s.280.
- İncicyan, Ğ.: **XVIII. Asırda İstanbul**, Tercüme ve Notlar: Hrand D. Andreyan, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Enstitüsü Yayınları: 43, 2. bsk. , Baha Matbaası, 1976.
- İleri, Selim: “Ayverdi, Sâmiha”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, y. y. , Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı’nın ortak yayını, C. 1, t. y.
- Kaplan, Mehmet: “İstanbul”, **İslam Ansiklopedisi**, C.5, y. y. , t. y. , s.1215/ 157-1214-168.
- Koçu, Reşat Ekrem: “Ayverdi (Sâmiha)”, **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, C. 3, t. y.
- Koçu, Reşat Ekrem: **İstanbul Tulumbacıları**, İstanbul, Ana Yayınevi, 1981.
- Kudret, Cevdet: **Orta Oyunu I**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1994.

- Metin, Naci: “Şehit Ali Paşa Sarayı ve Bir Gelin Hamamı”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 13, C. :1, Sayı: 6, 1 Haziran 1977, s.67, 68.
- Musahipzade Celâl: **Eski İstanbul Yaşayışı**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1946.
- Neave, Dorina L.: “**Eski İstanbul’da Hayat**”, Çev. : Osman Öndeş, İstanbul, Tercüman, 1978.
- Ocak, Ahmet Yaşar: **İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, Ocak 2007.
- Oğuz, M. Öcal (Doç. Dr.): “Yahya Kemal’in Şiirlerindeki Halkbilimi Unsurları Üzerine Bir Deneme”, **Milli Folklor**, Sayı: 44, 1999, s.100-104.
- Oğuz, Öcal vd. : **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Editör: Öcal Oğuz, Ankara, Grafiker Yayınları, Genişletilmiş Baskı, 2008.
- Oktay, Ahmet: **Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Önder, Ali Rıza: “Gül Baba”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Cilt: 7, Sayı: 162, Ocak 1953, s.2941.
- Özergin, M. Kemal (Doç. Dr.): “İstanbul Yatırlarına Dair”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Sayı: 237, Nisan 1969, s.5249-5250.

- Öztuna, Yılmaz: “Macaristan’da Bir Türk Dergâhı Gül Baba”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 3 Cilt: 2, Sayı: 10, 1 Kasım 1967, s.7-9.
- Öztuna, Yılmaz: “Osmanoğulları”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 12, Cilt: 1, Sayı: 7, Sıra No: 139, 1 Temmuz 1976, s. 4-9.
- Öztuna, Yılmaz: “Saltanat Alâmetleri”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 12, Cilt: 1, Sayı: 5, Sıra No: 137, 1 Mayıs 1976, s. 4-17.
- Öztürk, İsmail: “Gözdeğmesi (Nazar) İnancı ve Gözboncuğunun Tarihçesi”, **Türk Folkloru**, Yıl: 4, Sayı: 39, İstanbul, Ekim 1982, s.3-6.
- Refik, Ahmet: **Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul**, Haz. : Tahir Yücel, Kitabevi, Umut Matbaacılık, Haziran 1998.
- Sadi Yaver Ataman: **Türk İstanbul**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1997, İstanbul.
- Sakaoğlu, Necdet: “Ayvaz”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1993.
- Sarıöz, Perihan: **Bir Zamanlar İstanbul**, İstanbul, İdea Yayınları, 1996.
- Şehsuvaroğlu, Halûk: **Asırlar Boyunca İstanbul**, İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1953.
- Sezer, Sennur-
Özyalçiner, Adnan: **İstanbul’un Taşı Toprağı Altın**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, Ocak 1995.

- Tizer, Gönül: “Giyim-Kuşam ve Türk Kadın Kıyafetleri”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S:305, Aralık 1974, s.7167-7169.
- Ünver, A. Süheyl
(Ord. Prof. Dr.): “Kahve 450 Yaşında”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 3, Cilt: 1, Sıra: 28, 1 Mayıs 1967, s.12-14.
- Ünver, A.Süheyl (Prof. Dr.): “Selsebiller”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl:3, Cilt:2, Sayı:7, Sıra: 31, 1 Ağustos 1967, s.8-10.
- Vada, A. Cabir: **Boğaziçi Konuşuyor ve Kanlıca Tarihesi**, Yedigün Neşriyatı, t. y.
- Yeni Türk Ansiklopedisi: “Ayverdi, Sâmiha”, C.1, Ötüken.
- Yetiş, Kâzım: **Sâmiha Ayverdi'nin Hayatı ve Eserleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Yetiş, Kâzım: “Sâmiha Ayverdi'nin Hayâtı”, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl: 17, Sayı: 4, Ekim 1988, s.9-19.
- Yüctürk, Orhan Seyfi (Dr.): “Sâmiha Ayverdi Okuluna Varabilmek”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Yıl: 34, Sayı: 2, Nisan 2005, s.126-133.
- Yüksel, İ. Aydın: “Ayverdi, Ekrem Hakkı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, C.4, 1991.